

AGRAFA

ČASOPIS ZA FILOZOFIJU PSIHOANALIZE
/ JOURNAL OF PHILOSOPHY OF PSYCHOANALISIS

godina IV 5/2023

ISSN 2334 – 7805
UDC 159.964

TEMA BROJA
/ topic of the issue

FILOZOFIJA PSIHOTERAPIJE
/ philosophy of psychotherapy

INTERAKTIVNA PSIHOANALIZA
NOVI OBLIK FILOZOFSKE PRAKSE
/ interactive psychoanalysis: a new form of philosophical practice

MILAN POPOV / ALEKSANDAR PRICA / SUZANA DIMITRIJEVIĆ BRANKOVIĆ / SVETLANA UROŠEVIĆ / IRENA PELIČIĆ

PREVOD */ translation*

ŠANDOR FERENCI, "KRATAK UVOD U PSIHOANALIZU" */ Sándor Ferenczi, "A Short Introduction to Psychoanalysis"*

KRITIKA, OSVRTI, PRIKAZI
/ critique, reviews

MIRELA ĐUKANOVIĆ

INSTITUT ZA FILOZOFIJU
I INTERDISCIPLINARNE STUDIJE
FILOZOFSKOG CENTRA ZA PSIHOANALIZU

Agrafa

Journal of philosophy of psychoanalysis

www.filozofija.edu.rs

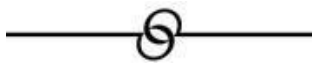
Agrafa

Časopis za filozofiju psihoanalize

www.filozofija.edu.rs

Agrafa
Časopis za filozofiju psihoanalize

FILOZOFSKI CENTAR ZA PSIHOANALIZU
Novi Sad
Godina IV 5/2023

Agrafa
Journal of philosophy of psychoanalysis

PHILOSOPHICAL CENTRE FOR PSYCHOANALYSIS
Novi Sad
Year IV 5/2023

www.filozofija.edu.rs

ISSN 2334 – 7805
UDC 159.964

AGRAFA
Časopis za filozofiju psihoanalize
Journal of philosophy of psychoanalysis
ISSN 2334 – 7805
UDC 159.964

IZDAVAČ/PUBLISHER
Filozofski centar za psihoanalizu
Novi Sad

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK/EDITOR IN CHIEF
Milan Popov

ZAMENICI GLAVNOG I ODGOVORNOG UREDNIKA/ASSISTANT TO EDITOR IN CHIEF
Igor Grujičić i Nikola Ačanski

UREĐIVAČKI ODBOR/EDITORIAL BOARD
Damir Smiljanić (Novi Sad), Obrad Savić (Beograd),
Srđan Damnjanović (Novi Sad), Aneta Sandić (Sarajevo),
Evangelos D. Protopapadakis (Atina),
Nebojša Maksimović (Novi Sad), Ana Vaderna (Novi Sad)

KORICE/COVERS
Sanja Popov

ŠTAMPA/PRINT BY
KriMel
Budisava

TIRAŽ/NUMBER OF COPIES PRINTED
100

PISMO
Latinično

FORMAT
16x23

Agrafa

Journal of the Philosophy of Psychoanalysis

Agrafa (French: Agrafe) means a buckle or a fastener. The publisher of Agrafa, the Philosophical Center for Psychoanalysis and the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, as part of its core activity of education and promotion of psychoanalysis and philosophy, affirms the connection between different streams of thought: from critical theory, poststructuralism, postcolonialism, feminism, to neurophilosophy and neuropsychoanalysis. The second layer of meaning is covered by the Greek word agrapha, which means unwritten. The controversy surrounding Plato's unwritten teachings fueled a hermeneutical debate on the issue of primacy between speech and text. The second controversy, the one about the primacy of the unspoken, contributed to the emergence of the classic psychoanalytic idea about the mechanism of suppression, and the third, which supports the primacy of unconscious language, led to the appreciation of the existence of common, i.e. supra-subjective structures

CONTENTS

Word of the editor…7

Topic of the issue
PHILOSOPHY OF PSYCHOTHERAPY-
-Interactive psychoanalysis: a new form of philosophical practice-

Milan Popov, *Hypothesis of the correlation factor of asocial behavior of schizophrenics*…8
Aleksandar Prica, *Ontological Position of Freud's Psychoanalytic Theory within the Philosophy of Mind*...28
Suzana Dimitrijević-Branković, *The Role and Significance of Mirror Neurons in Establishing Alliances in Interactive Psychoanalysis*…109
Svetlana Urošević, *The feeling of emptiness and its place in psychopathology*…145
Irena Peličić, *Interactive Psychoanalysis through Lacan's Teaching*…162

TRANSLATION

Sándor Ferenczi, *A Short Introduction to Psychoanalysis*...168
Igor Grujičić, *Afterword*...228

CRITIQUE, REVIEWS

Mirela Đukanović, *Philosophy of Psychotherapy – Interactive Psychoanalysis as a Form of Philosophical Practice (II Professional Conference)*...229

AUTORS…237

Agrafa

Časopis za filozofiju psihoanalize

Agrafa (franc. Agrafe) znači kopča ili spona. Izdavač Agrafe, Filozofski centar za psihoanalizu i Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, u sklopu svoje osnovne delatnosti edukacije i promovisanja psihoanalize i filozofije, afirmiše vezu između različitih misaonih tokova: od kritičke teorije, postrukturalizma, postkolonijalizma, feminizma, do neurofilozofije i neuropsihoanalize. Drugi značenjski sloj pokriva grčka reč agrafa, što znači nepisano. Kontroverza oko Platonovog nepisanog učenja podstakla je hermeneutičku raspravu o pitanju prvenstva između govora i teksta. Druga kontroverza, ona o prvenstvu neizgovorenog, doprinela je nastanku klasične psihoanalitičke ideje o mehanizmu potiskivanja, a treća, koja ide u prilog prvenstva nesvesnog jezika, dovela je do uvažavanja postojanja zajedničkih, odnosno nadsubjektivnih struktura.

SADRŽAJ

Reč urednika...7

Tema broja
-FILOZOFIJA PSIHOTERAPIJE-
-Interaktivna psihoanaliza novi oblik filozofske prakse-

Milan Popov, *Hipoteza korelacionih odnosa asocijalnog ponašanja šizofreničara…18*
Aleksandar Prica, *Ontološka pozicija Frojdove psihoanalitičke teorije unutar filozofije duha*...69
Suzana Dimitrijević-Branković*, Uloga i značaj ogledalnih neurona pri ostvarivanju saveza u interaktivnoj psihoanalizi...126*
Svetlana Urošević*, Osećaj praznine i njegovo mesto u psihopatologiji*...145
Irena Peličić, *Interaktivna psihoanaliza kroz Lakanovo učenje*...162

PREVOD

Šandor Ferenci, *Kratak uvod u psihoanalizu*...168
Igor Grujičić, *Pogovor*...228

KRITIKA, OSVRTI, PRIKAZI

Mirela Đukanović, *Filozofija psihoterapije – interaktivna psihoanaliza kao oblik filozofske prakse (II stručni skup)*...233

AUTORI...237

EDITOR'S WORD

Dear readers of Agrafa magazine,

Sigmund Freud believed that psychoanalysis is one of the current tools of psychology, and that it will be necessary to revise it according to the progress in scientific research. The texts we have chosen in this issue deal with new research and hypotheses in the understanding of specific ways of thinking in the expression of insanity, schizophrenia and paranoia, the ultimate goal of which is to overcome psychotherapeutic nihilism. We have tried to give preference in this issue to young researchers who have dealt with the indicated topic, which you will see while reading their works. We hope that the published texts will serve as a cornerstone for future research. In the next issue, we will delve into the topic of Epistemology and Psychotherapy. You can submit your work until October 31th to our email: agrafa@filozofija.edu.rs

Editors of Agrafa

REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci časopisa Agrafa,

Sigmund Frojd je smatrao da je psihoanaliza jedan od trenutnih alata psihologije, te da će shodno napredovanju u naučnim istraživanjima biti potrebno revidirati je. Tekstove koje smo izabrali u ovom broju bave se novim istraživanjima i hipotezama pri razumevanju specifičnih načina mišljenja kod izražaja sumanutosti, šizofrenije i paranoje što za krajnji cilj ima prevazilaženje psihoterapijskog nihilizma. Trudili smo se da u ovom broju prednost damo mladim istaraživačima koji su se bavili naznačenom temom što ćete uvideti dok budete čitali njihove radove. Nadamo se da će objavljeni tekstovi biti okosnica za buduća istraživanja. U sledećem broju bavićemo se temom Epistemologija i psihoterapija. Vaše radove možete slati do 31. oktobra na naš email: agrafa@filozofija.edu.rs

Urednici Agrafe

TOPIC OF THE ISSUE:
-PHILOSOPHY OF PSYCHOTHERAPY-
-Interactive psychoanalysis: a new form of philosophical practice-

TEMA BROJA:
-FILOZOFIJA PSIHOTERAPIJE-
-Interaktivna psihoanaliza novi oblik filozofske prakse-

Milan Popov
Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk: 616.895.8:316.624.2
Orginalan naučni rad
Original Scijentific Paper

Hypothesis of the correlation factor of asocial behavior of schizophrenics

Abstract: The aim of this work is to consider the logical causes of antisocial behavior of people with schizophrenia, which affects their daily lives. Namely, the change in the understanding of the relationship between the concept and the environment in schizoid states does not exclude the subject's need for adaptation that will allow him the security of everyday life. They perceive the new situation as a double manifestation of the world and the environment, and we can say that their everyday reality is filled with a search for meaning. The results of my research that I conducted at logical workshops for people with schizophrenia, in addition to neurological hypotheses, point to the need to analyze thoughts and their relationship with the analyzed environment.

Key words: antisocial behaviors, everyday life, schizophrenia, double occurrence, self-regulation.

Testimonials of the analysands:

Analysand comes to the workshop for the first time, he is a bit worried about the strange things that are happening in his life. He believes he can predict the future, and the television speaks to him in a strange way. At some moments, everything he thinks happens in his field of vision, while sometimes he hears voices with which he starts a dialogue. He says that the hairs on his arms and head are transmitters, and he shaves them regularly. He emphasizes that it is a big problem for him to be in an unknown company, because he thinks that their every speech refers to him.

The following example is that of an analysand who claims to have power over the world in her thoughts. She believes that she must not slack off in her intellectual activity, because, otherwise, the president of the United States of America will become someone unfit for such a position. When I asked her how she influences these events, she answered "with thoughts", and she hears feedback about changes through conversations with other people. Because of this, it is difficult for her to be in the company of her friends.

Here's another example: An analysand lives in a parallel world, where he sometimes sees and hears information from people in one world, and then somehow gets involved in another. The analysand further explains that that other world is, in essence, the same as this one, but the conversations between people no longer have the same meaning, but somehow coincide with the actions of other people. He sees that whatever people say, some other people do the same, as if he sees some higher beings, and their speech is the basis for the functioning of this ordinary world of ours. When he sees that other world, he notices that sometimes their speech refers to his behavior, and sometimes the speech he hears on the radio refers to his behavior as well as to his surroundings. If he started to talk or point out to others what he saw, others would find him very strange. "When I tell my friend how yesterday I was sitting in the room and taking a glass, I notice that at that moment when I'm talking, someone else, opposite me, is doing exactly that, taking a glass"1

Introductory considerations

The daily life of people diagnosed with schizophrenia can seem incomprehensible and confusing to observers. For such disorders, psychiatry unequivocally claims

[1] The names of the analysands are known at the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, in Novi Sad, who came for counseling and consultations regarding their thought problems, which arose under the influence of the schizophrenic state.

that their cause is of biological origin2. However, if we carefully observe a person diagnosed with schizophrenia and analyze the relationship between speech and the environment, we will notice patterns and reasons for their behavior. Then their specific everyday life will have an understandable epilogue from the observer's point of view. In the work "Our Psychiatric Future", Nicholas Rose explains the concept of normality, which was defined from the statistical average. However, for Rose, it is more appropriate to connect the term normality with term performatively, as defined by the philosopher Austin, considering that the term is best understood through its use3. It is also interesting to note that people with a specific way of thinking in schizoid states believe that they affect others by using certain terms and concepts.

The way of life of people suffering from schizophrenia is often stereotyped, especially in cases where the diagnosis of non-organic schizophrenia is concerned (F29). Those that are considered as marginalized, they are classified in the category of mental disorders only because of statistics and lack of understanding of their behavior. "Particularity is therefore at the first step of the analysis..."[4] states Ivana Spasić, considering that universality is not a good choice when understanding the everyday life of a person, because the society we are studying needs to be seen from the perspective of an individual's everyday experience. The universal conclusion or judgment underlines the absence of an exception, and this is the reason why it is often untrue. Let us recall only the use of lobotomy and leukotomy due to the absence of exceptions. Until the seventies of the last century, psychosurgical operations were performed on patients diagnosed with schizophrenia, which had great and harmful consequences for the personality of the patient operated on. These desperate means, which were used precisely by ignoring the consequences, were praised as successful by the ambition of charismatic psychiatrists. Cutting the commissural connections between the left and right hemispheres of the brain is no less barbaric than the prefrontal lobotomy, which involves the separation of the prefrontal lobes from the rest of the brain. Such types of operations also manifested themselves in the absence of

---

[2] In psychiatry, the thesis is that all mental disorders in which the brain circuits participate, and which include the domains of cognition, emotions, or behavior, are caused by a biological disorder in the central nervous system. However, the British Psychological Society believes that the focus of observation of mental problems should be shifted from the biological aspect to the consideration of complex psychosocial relationships. More on this: www.bps.org.uk/system/files/Public%20files/cat-1325.pdf.

[3] J.L. Austin introduced the term performative statement, that is, it is one that not only asserts something, but when it is uttered in certain circumstances, it also does something. Example: "I declare this ship..."

[4] Spasić, I., Sociologije svakodnevnog života, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. page: 333

dreams in the operated person.[5] Accepting that the brain in any sense has anything to do with mental health does not mean that we solve the source of mental disorder with interruptions in this circuit, nor that treatment should be directed in that direction, according to Rose.[6]

From anatomy to cognition

Papers dealing with issues of interpersonal relationships, such as the Social Brain and Schizophrenia Hypothesis[7], focus on consideration of evolution, the development of neurobiology and the social brain, as well as anatomical and functional elements that influence the daily behavior of schizophrenics. They give only a partial insight into the everyday problems of people diagnosed with schizophrenia. The research in the aforementioned paper assumes that the cause of specific behavior in society is a disruption of the functional and structural connection of social networks in the brain, emphasizing mirror neurons, which are crucial for social cognition. The conclusions in the paper point in the direction of the thesis that schizophrenia is a by-product of the evolution of the social brain in Homo Sapiens. Their research is based on theories of autistic separation according to Blulr's concept and findings of social dysfunction in schizophrenics, as well as on theories of neurobiological aspects of the social brain. The problem of separation from the social context in which it occurs, attributed in this case to the evolution of the social brain, is caused by an isolationist attitude, "...naturally one is tempted to start considering it separately from the social context in which it occurs. But that temptation should be resisted."[8] The anatomy of the functional substrate represents only the material basis on which different logical forms are built that enabled social relations through reasoning processes, and later automated into mutual interactions of everyday human life.

It is not negligible to consider another significant cause of antisocial behavior in schizophrenics, which is related to the reasoning process. Namely, this change in the perception of the concept and the environment initiates the subject's need for adaptation. Research published in 2014 by the Department of Cognitive Sciences at Macquarie University under the title "Social Cognition and Social Reasoning in

[5] Solms.M., Trnbul. O., Mozak i unutrašnji svet čoveka, Clio, Beograd, 2017, page 191-192
[6] Rouz,N., Naša psihijatriska budućnost, Mediteran, Novi Sad, 2019, page 47
[7] Burns, J., The social brain hypothesis of schizophrenia, University KwaZulu-Natal Durban, South Africa
[8] Spasić, I., Sociologije svakodnevnog života, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. pages: 333-334

Schizophrenics"[9] supports this claim. The study showed that people with schizophrenia have a deficit in social knowledge. Their research was based on two tests: a theory of mind test and a new theory of reasoning test. A total of 43 patients with schizophrenia and 25 healthy people were included in the study. The results showed that schizophrenic patients and healthy people reacted similarly in situations of assessment of socially appropriate behavior and violation of social norms. The findings suggested that in patients with schizophrenia there is an intact basic social knowledge, and a deficit in theory of mind affects their assessment of social behavior.

The same is true of works defining the neurological causes of schizophrenia. It is not clear whether antisocial behavior problems are the result of biological changes in the central nervous system (CNS) or whether the ways of such behavior have influenced changes in the (CNS). Published research by neuroscientists on the causes of schizophrenia shows great differences in their neuro-hypotheses. One of the hypotheses is the serotonin hypothesis, which arose thanks to the discovery of LSD by Hoffmann. LSD has been found to have a strong hallucinogenic effect. Based on this, the works of Gadum from 1953 showed a pharmacological antagonism between LSD and hallucinations. A year later, Wollway and Shaw discovered that 5-HT plays a role in normal mental functioning, and changes in this biogenic amine can lead to psychological changes. The idea of the two authors is that abnormalities in serotonin metabolism, either in the form of excess or deficit, may be associated with some of the symptoms of schizophrenia[10]. Also, Robert (1972) assumes a possible association between GABAergic neurotransmitter activity and schizophrenia, while Kamen (1977) believes that dopamine excess in schizophrenia is the result of GABA neurotransmitter deficiency. For Kamen, the cerebrospinal fluid level of GABA should be reduced in schizophrenics, the enzymes responsible for the synthesis and degradation of GABA are assumed to have altered efficiency in the brain and cerebrospinal fluid, and GABAergic drugs should have a therapeutic effect in schizophrenics[11].

Vittorio Galese's lecture "The Body Self and Interpersonal Relations" organized by the Neuropsychoanalytic Society NPSA, is focused on the idea of presenting an alternative view of schizophrenia as a self-disorder characterized by anomalous self-experience and consciousness. According to the author of the lecture, this point of view could not only shed new light on the psychopathological

[9] Langdon, R., Connors, M., Connaughton, E., Social cognition and social judgment in schizophrenia, Department of Cognitive Science, Macquarie University.
[10] Jakulić,S., Desimirović, V., Biološke osnove psihijatrije, Zavod za udžbenike, Beograd 1990, page 261.
[11] ibd. page 279.

characteristics of psychosis, but also inspire empirical research that focuses on the physical and neurobiological changes that underlie this disorder, and recent empirical evidence on the neurobiological basis of minimal concept of the self, the bodily self. At the same time, the relationship between the body and its motor potential and the concept of the minimal self are shown and illustrated. Likewise, at Vittorio Galese's presentation, assumptions about the neural mechanisms that support the incoherent bodily self, which blurs the differences between self and other in schizophrenic patients, were presented. Galeze believes that cognitive neuroanatomical science today can address the classic topics of psychopathology by adding a new level of description, that is, finally enabling a correlation between the experiential aspects of psychiatric illnesses in the first person and their neurobiological roots. Further presenting his research, Galeze hypothesizes that anomalies in brain functions, such as multisensory integration and differential processing of bodily information about oneself and others, which are key to self-experience, could be the basis of deficits and imbalances in the pre-reflective relationship of the bodily self to the social world[12].

Logical causes of disruption of everyday life in schizophrenics

Previous research into the specific behavior of schizophrenics was based on methodical materialism, giving preference to neuro-material factors as key properties for understanding the causes of their behavior. Considering the above-mentioned research and descriptions of the daily experiences of schizophrenics, there is a need to research specific interactions with the environment in the opinion of schizophrenics, that is, specific conclusions that have arisen in the relationship between concepts and the environment. The product of matter as a mental substrate is a new quality of nature and through evolution, it has enabled man to adopt ways for better survival, which makes everyday life safer, based on interactions with the environment and others, through value judgments. So, the psyche is indispensable for man, the base on which thought processes are built, however, a set of conceptual forms with which the aspect of the social being of man is reexamined, through the assumptions of relationships, are elements of his thought-social life that will provide him with everyday comfort.

At the moment when you have to make a decision on which to build your relationship in a social environment, you do not reach for instinct, instincts do not require decisions. Instincts are built in, it is an automatic way of reacting in

[12] https://npsa-association.org/events/new-developments-in-neuroscience-and-psychoanalysis-vittorio-gallese/

situations of biological significance, as M. Solms believes[13]. However, life is much more complex for the drive itself to cope with the environment. We have to learn about things and how to relate to things and people. Cognitive processes as a virtual material are made possible by inhibiting instinctual intentional processes with the GABA neurotransmitter, which are based in dopamine pathways, and if we do not find a solution, our behavior will be in accordance with those processes. Learning in complex social relationships gives us flexibility, but the decision-making job is up to us. In fact, M. Solms[14] also introduces the concept of thinking here, explaining that the imagined outcome in the virtual reality of the mind is thinking, and it is very different from instinct. So, from the above-mentioned statements of people diagnosed with schizophrenia, we can conclude that the process of suppressing instincts is involved, which supports thinking when searching for a solution to the relationship between the concept and the environment, which will enable them to have a safe everyday life. I believe that it is precisely because of such activities that some neuroscientists have concluded that the excess of the neurotransmitter GABA is responsible for the problems of schizoid states. Physiologically speaking, inhibition allows us not to act in an instinctive way. It is a fixed tool for life and survival that is embedded in us, and which also serves in social interactions. By thinking, we anticipate what would happen, we look for some other, smarter way. This principle is also applied in animals[15] that process information received through the senses, placing emphasis mainly on visual information. When we compare parts of brain development in animals, we will see significant differences depending on their needs in the environment, as is the case with the mole that lives underground[16]. However, the key difference between humans and animals is the use of language and language symbols, which are based on logic.

Piaget also mentions that the structure of self-regulation in the process of creating balance is the basis for considering the development of higher psychic functions. He believes that every organism has a permanent structure that can change under the influence of the environment, but cannot be destroyed, believing that the knowledge of the subject is always the assimilation of a given world that is outside its structure. So, for Piaget, the normative factors of thinking correspond biologically to the subject's needs for balance in everyday life, through his self-regulation. If it is assumed that the analyzed states developed under the influence of various environmental factors, which enabled the formation of specific ways

[13] More on this: https://www.futurelearn.com/courses/what-is-a-mind/
[14] Ibd.
[15] More on this: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.01025/full
[16] Lurija, A., Osnove neuropsihologije, Nolit, Beograd,1976

of thinking characteristic of schizoid fantasies and schizophrenia, then I come to the conclusion that one of the factors in the emergence of wrong conclusions is conditioned by the need for self-regulation, that is, the search for meaning between undifferentiated new meanings and previous interpretations of the relationship with the environment. The analysand's conclusions are wrong because they believe that the new insight has a different spatial and temporal content, compared to previous interpretations. Analyzing the analysand's sentence: "When I tell my friend how yesterday I sat in the room and took a glass, I notice that at that moment while I'm talking, someone else, opposite me, is doing exactly that, taking a glass". From this sentence, we see that the analysand brings the interpretation of the past tense to the present tense, that is, conceptually, the categorical relations of place and time with the past there and then are shifted to the present, here now. However, it should be kept in mind that for Piaget, assimilation and accommodation are functional invariants of adaptation, which means that the logic of the subject is also related to integration with the social environment. Wrong conclusions are only a temporary support in the search for a synthesis between the subject and the environment. Similarly, Freud believed that "the crazy systems that we considered to be the product of disease are actually an attempt at healing, reconstruction."[17] In newly created thought situations, subjects with a specific way of thinking in schizophrenic states, reconsider verbal and non-verbal signs, giving them a new meaning in relation to the previous experience, which leads them to desocialization and depersonalization.

Instead of a conclusion

Language is one of the most important human systems in a person's daily life and is under conscious control, yet a large part of its activity takes place unconsciously. However, the unconscious is not only the making of the material substrate, but we also cannot say that it is not the base in which it is created. In that concept, we must take into account a broader definition of the unconscious, that is, its understanding in relation to the conscious. Jaspers says, "consciousness is self-reasoning, awareness of itself, and as such stands in opposition to the unconscious."[18] Precisely, even the unconscious elements that arise from the conscious, like mechanized and automated process, also participate in social relations, which after their adoption we do not question and are an integral part

[17] Frojd, S., Paranoja i homoseksualnost, Čigoja, Beograd, page 77
[18] Jaspers, K., Opšta psihopatologija, Prosveta-savremena administracija, Beograd, 1978. page 11

of our everyday life. Subjective experiences of out-of-consciousness[19] direct us to reorganize and re-examine previous social relations, using both verbal and non-verbal signs. Analysands, observing the newly created situation with a dose of uncertainty and fear, try to join the conversation, but are focused on questioning the logical and linguistic interaction with the environment. They often ignore the topic that the interlocutors are talking about, which leads them to disturbances in their social relationships, creating new patterns of behavior. If we carefully follow their statements and compare them with the environment, we can see their extraordinary interdependence, and when we point out to the analysand the interdependent relationship between the concept and the environment, that is, we practically show him that these are only elements of abstract thinking, the fear is visibly reduced.[20] The following question should be considered: is the unconscious conceptual structure actually the logic of logic, that is, is it precisely on this structure that formal thinking is built? Perhaps it would be most appropriate at this point to mention Schelling's thought that explains nature as a visible spirit, and spirit as an invisible nature, where we use the learned phonetic symbols that once interacted with the environment (A=A) as conceptual unconscious spatially and the time reference on which it is consciously based. So, there is a learned and later automated interdependent relationship between the concept and the environment, classified as unconscious, automated, which represents one of the basic building blocks on which abstract thinking is based. During the analysand's need to reconsider his newly formed conclusions, he is faced with a priority that does not direct him to the interlocutor's topic, but to the consideration, according to the analysand's judgment, of dual appearances, thus disrupting his habits in everyday life. Due to the lack of understanding of new experiences, analysands with a specific way of thinking often mystify their conclusions.

The analysands perceive the newly created situation as a new horizon of events[21], so it can be said that in such a situation there has been a regression of thinking to the a priori elements that make it up. In previous analyses of the statements of schizophrenics, analysts placed emphasis on the descriptions of the analysand's experiences, considering that they occur only in their subjective inner space

[19] Ibd. page.12, (Beyond consciousness is a theoretical thought creation made by Jaspers.)

[20] It is a small effect of the progress of the analysand's state if you explain only theoretically that the cause of their problem lies in the revision of concepts and environment. However, if, practically through examples in yours and his speech, you point out to him the existence of the same things as interactive psychoanalysis does and manage to demystify the analysand's conclusions about the resulting relationship between his speech and his environment, then you will notice a change in the attitude of the analyzand in favor of normal abstract thinking.

[21] Bogunović, L,. Odnos tradicionalne i interaktivne psihoanalize, Magazine Agrafa no 4, Filozofski centar za psihoanalizu, Novi Sad, 2022. page: 102

without the possibility of interactive connection with the environment, or as Jaspers would call it "true doubtful ideas"[22], i.e., that can't be followed logically. During my research with analysands diagnosed with schizophrenia, I found that when I analyze their statements through the relationships of terms with the environment and pay attention to the importance of categorical terms in their statement, I see the interactive relationship and meaning of their speech, that is, speech in interaction with the environment. When analysands take a schizoid position[23], due to a new way of comparing concepts and the environment, they do not follow the meaning of the speech, but analyze cause-and-effect events that lead them to question self-being and all-being.

In such moments, making decisions about what to do in a newly created situation belongs only to them, imbued with the fear of taking responsibility. This greatly disrupts everyday life, and the newly created situation becomes their everyday life. The family and environment, which are not familiar with such a specific way of thinking, cannot establish a functional relationship with a person suffering from schizophrenia, stigmatizing them so as not to disturb their own everyday life. This often happens due to a lack of understanding, considering their speech to be incoherent and meaningless. So we can conclude that the reaction of the participants in newly created situations, collapses into the situation itself, due to the conflict of opposing views created on the basis of two different forms of thinking. And one from the point of view of a phenomenologist who is in a position above the phenomenon that is being questioned, and the other from the point of view of a consumer who has adopted acceptable standards of thinking, which is reduced to a newly created form of thinking, because as soon as you are a phenomenologist you are in a position above the phenomenon that is being examined.

[22] ibd.str. 91

[23] Schizoid position - the moment when they experience specific thought activities, (at that moment they see and consider that they are managing the surrounding, predicting the future, etc.)

Milan Popov

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Hipoteza korelacionih odnosa asocijalnog ponašanja šizofreničara

Apstrakt: Cilj ovog rada je razmatranje logičnih uzroka asocijalnog ponašanja osoba sa šizofrenijom, koji utiču na njihov svakodnevni život. Naime, promena u shvatanju odnosa između pojma i okruženja u šizoidnim stanjima, ne isključuje potrebu subjekta za prilagođavanjem koje će mu omogućiti sigurnost svakodnevnog života. Novonastalu situaciju doživljavaju kao dvostruku manifestaciju sveta i okoline i možemo reći da je njihova svakodnevna realnost ispunjena potragom za smislom. Rezultati mog istraživanja koje sam sproveo na logičkim radionicama kod osoba sa šizofrenijom, pored neuroloških hipoteza, ukazuju na potrebu analize mišljenja i njihovog odnosa sa okolinom analiziranog.

Ključne reči: asocijalna ponašanja, svakodnevica, šizofrenija, dvojna pojavnost, samoregulacija.

Iskazi analizanada

Analizand prvi put dolazi na radionicu, pomalo je zabrinut zbog čudnih stvari koje se događaju u njegovom životu. On veruje da može predvideti budućnost, a televizor mu se na neki čudan način obraća. U nekim trenucima, sve što on misli se dešava u njegovom vidokrugu, dok ponekad čuje glasove sa kojima ostvaruje dijalog. Kaže da su njegove dlačice na rukama i glavi odašiljači, te ih redovno brije. Naglašava da mu je veliki problem biti u nepoznatom društvu, jer smatra da se svaki njihov govor odnosi na njega.

Sledeći primer je primer jedne analizantkinje koja tvrdi da ima moć nad svetom u svojim mislima. Ona veruje da ne sme da popusti u svojoj misaonoj aktivnosti, jer će, u suprotnom, predsednik Sjedinjenih Američkih Država postati neko neprikladan za takvu funkciju. Kada sam je pitao kako utiče na ta događanja, ona je odgovorila "*mislima*", a povratne informacije o promenama čuje kroz razgovore sa drugim ljudima. Zbog toga joj je teško da bude u društvu svojih prijatelja.

Evo još jednog primera: Analizand živi u paralelnom svetu, gde vidi i čuje informacije od ljudi u jednom svetu, a potom se nekako uključuje u drugi. Analizand dalje objašnjava da taj drugi svet je, u suštini, isti kao i ovaj, ali razgovori između ljudi nemaju više isti smisao, već se nekako poklapaju sa radnjama drugih ljudi. On vidi da sve što ljudi pričaju, neki drugi ljudi isto to rade, kao da vidi neka viša bića, a njihov govor je osnova za funkcionisanje ovog našeg običnog sveta. Kada vidi taj drugi svet, on primećuje da se ponekad njihov govor odnosi i na njegovo ponašanje, a ponekad se i govor koji čuje na radiju, odnosi na njegovo ponašanje kao i na njegovu okolinu. Ako bi počeo da razgovara ili da ukaže drugima na ono što vidi, drugi bi ga smatrali za veoma čudnog. "Dok pričam drugaru kako sam juče sedeo u sobi i uzimao čašu, primećujem da u tom momentu kada pričam, neko drugi, nasuprot mene, upravo to radi, uzima čašu"[1]

Uvodna razmatranja

Svakodnevni život ljudi kojima je dijagnostikovana šizofrenija može delovati nerazumljivo i konfuzno posmatračima. Za takve poremećaje psihijatrija nedvosmisleno tvrdi da je njihov uzrok biološkog porekla[2]. Međutim, ako pažljivo posmatramo osobu kod koje je dijagnostifikovana šizofrenija i analiziramo odnose između govora i okoline, primetićemo obrasce i razloge njihovog ponašanja. Tada će njihova specifična svakodnevica dobiti razumljiv epilog iz ugla posmatrača.

U delu „Naša psihijatriska budućnost“ Nikolas Rouz, obrazlaže pojam normalnosti koji se definisao iz statističkog proseka. Ipak za Rouza, primerenije je termin normalnosti povezati sa terinom performativno i to onako kako ga je definisao filozof Ostin, smatrajući da se termin najbolje razume kroz njegovu upotrebu[3]. Interesantno je navesti i to, da osobe sa specifičnim načinom mišljenja u šizoidnim stanjima smatraju da oni „čine“ upotrebljijući pojmove koji utiču na druge. Način života osoba koji boluju od šizofrenije često se stereotipizuje,

[1] Imena analizanada su poznata na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije, u Novom Sadu koji su dolazili na savetovanja i konsultacije povodom njihovih misaonih problema, a nastali pod uticajem šizofrenog stanja.

[2] U psihijatraiji se zastupa teza da su svi mentalni poremećaji u kome učestvuju moždana kola, a koja obuhvataju domene kognicije, emocije ili ponašanja uzrokovani biološkim poremećajem u centralnom nervnom sistemu. Međutim, Britansko psihološko društvo smatra da bi fokus posmatranja mentalnih problema trebalo izmestiti sa biološkog aspekta na razmatranja složenih psihosocijalnih odnosa.
Više o tome: www.bps.org.uk/system/files/Public%20files/cat-1325.pdf.

[3] J.L.Austin uveo je termin performativni iskaz, odnosno on je onaj koji ne samo da nešto tvrdi , već kada se izgovori u određenim okolnostima on nešto i čini. Primer: „Proglašavam ovaj brod...“

naročito u slučajevima kada je u pitanju dijagnoza neorganske šizofrenije (F29). Marginalizovani, svrstavaju se u kategoriju mentalnih poremećaja samo zbog statistike i nedostatka razumevanja njihovih ponašanja. "Partikularnost je dakle na prvom koraku analize..."[4] navodi Ivana Spasić smatrajući da univerzalnost nije dobar izbor pri razumevanju svakodnevice čoveka, jer društvo koje proučavamo potrebno je sagledati iz ugla svakodnevnog iskustva pojedinca. Univerzalni sud podvlači odsustvo izuzetka i to je razlog zbog čega je on često neistinit. Prisetimo se samo upotrebe lobotomije i leukotomije zbog odsustva izuzetaka. Sve do sedamdesetih godina prošlog veka, na pacijentima sa dijagnostifikovanom šizofrenijom, vršene su hirurške operacije koje su imale velike i štetne posledice po ličnost operisanog. Ova očajnička sredsva koja su upotrebljivana upravo ignorisanjem posledica, hvaljena su kao uspešna ambicijom harizmatičnih psihijatara. Sečenjem komisuralnih veza između leve i desne hemisvere mozga ništa manje nije varvarsko delo nego prefrontalna lobotomija, koja podrazumeva odvajanje prefromtalnih režnjeva od ostatka mozga. Takve vrste operacija manifestovale su se i na izostanak snova kod operisanog[5]. Prihvatanjem da mozak u kom god smislu ima veze sa mentalnim zdravljem ne znači da sa prekidima u ovim kolima rešavamo izvor mentalnog poremećaja, niti da bi lečenje, smatra Rouz trebalo biti usmereno u tom pravcu[6].

Od anatomije ka kogniciji

Radovi koji se bave problemima međuljudskih veza, poput *Hipoteze socijalnog mozga i šizofrenije*[7], fokusiraju se na razmatranje evolucije, razvoja neurobiologije i socijalnog mozga, kao i na anatomske i funkcionalne elemente koji utiču na svakodnevno ponašanje šizofreničara. Oni daju samo delimičan uvid u probleme svakodnevice osoba sa dijagnozom šizofrenije. Istraživanja u napomenutom radu pretpostavljaju da je uzrok specifičnog ponašanja u društvu poremećaj funkcionalne i strukturalne povezanosti društvenih mreža u mozgu, stavljajući akcenat na neurone ogledala, ključne za socijalnu kogniciju. Zaključci u radu idu u smeru teze da je šizofrenija rezultat nusproizvoda evolucije socijalnog mozga kod Homo Sapiensa. Istraživanja su im zasnovana na teorijama autističnog odvajanja prema Blulrovom konceptu i nalazima društvene disfunkcije kod šizofreničara, kao i na teorijama neurobioloških aspekata socijalnog mozga.

[4] Spasić, I., Sociologije svakodnevnog života, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. str: 333

[5] Solms.M., Trnbul. O., Mozak i unutrašnji svet čoveka, Clio, Beograd, 2017, str. 191-192

[6] Rouz,N., Naša psihijatriska budućnost, Mediteran, Novi Sad, 2019, str.47

[7] Burns, J., The social brain hypothesis of schizophrenia, University KwaZulu-Natal Durban, South Africa

Problem izdvajanja iz društvenog konteksta koji se javlja u ovom slučaju, pripisivan evoluciji socialnog mozga, uzrokovan je izolacionim stavom, "...prirodno se izlaže iskušenju da ga počne razmatrati izdvojeno od društvenog konteksta u kom se on javlja. Ali tom se iskušenju treba odupreti."[8] Anatomija funkcionalnog substrata, predstavlja samo materijalnu osnovu na kojoj se grade različite logičke forme koje su omogućile socijalne odnose kroz procese zaključivanja, a kasnije i automatizovane u međusobne interakcije svakodnevnog čovekovog života.

Nije zanemarljivo razmatrati još jedan značajan uzrok asocijalnog ponašanja kod šizofreničara, a koji se odnosi na proces zaključivanja. Naime, ta promena u percepciji pojma i okruženja inicira potrebu subjekta za prilagođavanjem. U korist ove tvrdnje su i istraživanja objavljena 2014. godine od strane Odeljenja kognitivnih nauka na Univerzitetu Macqarie, pod naslovom *"Socijalna kognicija i društveno rasuđivanje kod šizofreničara"*[9]. Studija je pokazala da osobe sa šizofrenijom imaju deficit u društvenom znanju. Njihovo istraživanje baziralo se na dva testa: test teorije uma i novi test teorije rasuđivanja. Ukupno 43 pacijenata sa šizofrenijom i 25 zdravih ljudi bilo je uključeno u istraživanje. Rezultati su pokazali da su pacijenti sa šizofrenijom i zdravi ljudi slično reagovali u situacijama procene društveno prikladnog ponašanja i kršenja društvenih normi. Nalazi su sugerisali da kod pacijenata sa šizofrenijom postoji netaknuta osnova društvenog znanja, *a deficit u teoriji uma* utiče na njihovu procenu društvenog ponašanja.

Slično je i u pogledu radova koji definišu neurološke uzroke šizofrenije. Nije jasno da li su problemi asocijalnog ponašanja posledica bioloških promena u centralnom nervnom sistemu (CNS) ili su načini takvog ponašanja uticali na promene u (CNS-u). Objavljena istraživanja neuronaučnika o uzrocima šizofrenije pokazuju velike razlike u njihovim neuro-hipotezama.

Jedna od hipoteza je serotoninska hipoteza, koja je nastala zahvaljujući otkriću LSD-a od strane Hofmana. Utvrđeno je da LSD ima jak halucinogeni efekat. Na osnovu toga, radovi Gaduma iz 1953. godine su pokazali farmakološki antagonizam između LSD-a i halucinacija. Godinu dana kasnije, Volvej i Šav su otkrili da 5-HT igra ulogu u normalnom mentalnom funkcionisanju, a promene ovog biogenog amina mogu dovesti do psihičkih promena. Ideja dvojice autora je da abnormalnosti u metabolizmu serotonina, bilo u obliku ekscesa ili deficita,

[8] Spasić, I., Sociologije svakodnevnog života, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004. str: 333-334

[9] Langdon, R., Connors, M., Connaughton, E., Social cognition and social judgment in schizophrenia, Department of Cognitive Science, Macquarie University.

mogu biti povezane sa nekim od simptoma šizofrenije[10]. Takođe, Robert (1972) pretpostavlja moguću asocijaciju između aktivnosti GABAergičnog neurotransmitera i šizofrenije, dok Kamen (1977) smatra da je dopaminski eksces kod šizofrenije rezultat deficijencije neurotransmitera GABA. Za Kamena, likvorni nivo GABA-e trebalo bi da bude smanjen kod šizofrničara, enzimi odgovorni za sintezu i razgradnju GABA-e predpostavlja se da bi imali promenjenu efikasnost u mozgu i likvoru, a GABAergični lekovi treba da imaju terapeutski efekat kod šizofeničara[11].

Predavanje Vitorija Galezea "Telesno ja i međuljudski odnosi" u organizaciji Neuropsihoanalitičkog društva NPSA, usmereno je na ideju da se postavi alternativno gledište šizofrenije kao samoporemećaj koji karakteriše anomalno samo-iskustvo i svest. Ovakvo gledište moglo bi po rečima autora predavanja, ne samo doneti novo svetlo na psihopatološke karakteristike psihoze, već i inspirisati empirijska istraživanja koja se fokusiraju na telesne i neurobiološke promene koje su u osnovi ovog poremećaja, a predstavljeni su i noviji empirijski dokazi o neurobiološkoj osnovi minimalnog pojma sopstva, telesnog sopstva. Ujedno je pokazan i ilustrovan odnos između tela i njegovih motoričkih potencijala i pojma minimalnog sopstva. Isto tako na izlaganju Vitorio Galezea, predstavljene su i pretpostavke o neuronskim mehanizmima koji podržavaju nekoherentno telesno sopstvo, što zamagljuje razlike između sebe i drugog kod šizofrenih pacijenata. Galeze smatra da kognitivna neuroanatomska nauka danas može da se pozabavi klasičnim temama psihopatologije dodavanjem novog nivoa opisa, odnosno da konačno omogućava korelaciju između iskustvenih aspekata psihijatrijskih bolesti u prvom licu i njihovih neurobioloških korena. U daljem izlaganju svog istraživanja, Galeze pretpostavlja da bi anomalije u funkcijama mozga, kao što su multisenzorne integracije i diferencijalna obrada telesnih informacija o sebi i drugima, koje su ključne za samo-iskustvo, mogle biti temelj deficita i neravnoteže u prereflektivnom odnosu telesnog ja prema društvenom svetu[12].

Logički uzroci remećenja svakodnevice kod šizofreničara

Dosadašnja istraživanja specifičnog ponašanja šizofreničara, bazirala su se na metodičkom materijalizmu dajući prednost neuro materijalnim činiocima kao ključnim svojstvima za razumevanje uzroka njihovog ponašanja. Razmatrajući

[10] Jakulić,S., Desimirović, V., Biološke osnove psihijatrije, Zavod za uđžbenike, Beograd 1990, str. 261.
[11] ibd. str. 279.
[12] https://npsa-association.org/events/new-developments-in-neuroscience-and-psychoanalysis-vittorio-gallese/

gore navedena istraživanja i opise svakodnevnih doživljaja šizofreničara, nameće se potreba za istraživanjem specifične interakcije sa okruženjem u mišljenju šizofreničara odnosno, specifične zaključke koji su nastali u odnosu pojmova i okruženja.

Proizvod materije kao *mentalni supstrat* je novi kvalitet prirode i kroz evoluciju, omogućio je čoveku da se na osnovu interakcija sa okruženjem i drugima, putem vrednosnih sudova usvoje načini za bolji opstanak, koji svakodnevni život čini sigurnijim. Znači, *psihe* je neizostavan za čoveka, baza na kojoj se grade procesi mišljenja, međutim, skup pojmovnih formi sa kojima se preispituje aspekt socijalnog bića čoveka, i to kroz pretpostavke odnosa, su elementi njegovog misaono socijalnog života koji će mu omogućiti udobnost svakodnevice.

U trenutku kada morate da donesete odluku na kojima će se graditi vaš odnos u socijalnom okruženju ne posežete za instinktom, instinkti ne zahtevaju odluke. Instinkti su ugrađeni, to je automatski način reagovanja u situacijama od biološkog značenja smatra M. Solms[13]. Međutim, život je mnogo kompleksniji da bi se sam nagon mogao izboriti sa okolinom. Mi moramo naučiti o stvarima i načinu odnosa prema stvarima i ljudima. Saznajni procesi kao virtualni material omogućeni su kočenjem nagonsko intencionalnih procesa GABA neurotransmiterom, koji su utemeljeni u dopaminskim putevima i ako ne nalazimo rešenje, naše ponašanje biće u skladu sa tim procesima. Učenje u složenim socijalnim odnosima daje nam fleksibilnost, međutim, posao odlučivanja je na nama. Zapravo, i M. Solms[14] ovde uvodi pojam razmišljanja, objašnjavajući da je zamišljeni ishod u virtualnoj stvarnosti uma razmišljanje, a ono se veoma razlikuje od instinkta. Znači, iz gore navedenih iskaza osoba sa dijagnostifikovanom šizofrenijom, možemo zaključiti da je uključen proces suzbijanja instinkta koji podržava razmišljanje pri traženju rešenja odnosa između pojma i okoline, koje će im omogućiti sigurnu svakodnevicu. Smatram, da su upravo zbog ovakvih aktivnosti neki neuro naučnici zaključili da eksces neurotransmitera GABA ima odgovornost za probleme šizoidnih stanja. Fiziološki gledano, inhibicija nam omogućava da ne delujemo na instinktivan način. Reč je o fiksiranom alatu za život i preživljanje koji je ugrađen u nama, a koji služi i u socijalnim interakcijama. Razmišljanjem anticipiramo šta bi se dogodilo, tražimo neki drugi, pametniji način. Taj princip se takođe primenjuje i kod životinja[15] koje obrađuju informacije dobijene preko čula, stavljajući naglasak pretežno na vizuelne informacije. Kada poredimo delove razvijenosti mozga kod životinja, videćemo značajne razlike u zavisnosti od

[13] Više o tome: https://www.futurelearn.com/courses/what-is-a-mind/
[14] Ibd.
[15] Više o tome: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.01025/full

njihovih potreba u okruženju, kao što je slučaj sa krticom koja živi ispod zemlje[16]. Međutim, ključna razlika između čoveka i životinja je upotreba jezika i jezičkih simbola, koji su zasnovani na logici.

Struktura samoregulacije u procesu stvaranja ravnoteže je osnova za razmatranje razvoja viših psihičkih funkcija i kod Pijažea. On smatra da svaki organizam ima stalnu strukturu koja se pod uticajem okoline može promeniti, ali ne može da se uništi, verujući da je saznanje subjekta uvek asimilacija jednog datog sveta koji se nalazi izvan njegove strukture. Znači, za Pijažea normativni činioci mišljenja biološki odgovaraju potrebama subjekta za ravnotežom u svakodnevici, putem njegove samoregulacije. Ako se pretpostavi da su se stanja analizanada razvijala pod uticajem različitih faktora okoline, koji su omogućili formiranje specifičnih načina mišljenja karakterističnih za šizoidne fantazije i šizofreniju, onda dolazim do zaključka da je jedan od faktora nastanka pogrešnih zaključaka uslovljen potrebom za samoregulacijom, odnosno traženjem smisla između neizdiferenciranih novih značenja i dosadašnjih tumačenja odnosa sa okolinom. Analizandovi zaključci su pogrešni zbog toga što oni smatraju da novonastali uvid ima drugačiji prostorni i vremenski sadržaj, u odnosu na prethodna tumačenja. Analiziranjem analizandove rečenice: "Dok pričam drugaru kako sam juče sedeo u sobi i uzeo čašu, primećujem da u tom momentu dok pričam, neko drugi, nasuprot mene upravo to radi, uzima čašu". Iz ove rečenice vidimo da tumačenje prošlog vremena analizand svodi u sadašnje vreme, odnosno pojmovno kategorijalni odnosi mesta i vremena sa prošlog tamo i tada, izmeštaju se na sadašnji, ovde i sada. Međutim, treba imati na umu da su za Pijažea asimilacija i akomodacija funkcijalne inavarijante adaptacije, što znači da je logika subjekta takođe povezana u integrisanju sa socijalnim okruženjem. Pogrešni zaključci su samo privremeni oslonac u potrazi za ostvarivanjem sinteze između subjekta i okoline. Slično tome, i Frojd je smatrao da su "sumanuti sistemi koje smo smatrali proizvodom bolesti, zapravo pokušaj izlečenja, rekonstrukcije"[17]. U novonastalim misaonim situacijama, subjekti sa specifičnim načinom razmišljanja u šizofrenim stanjima, preispituju verbalne i neverbalne znakove dajući im novo značenje u odnosu na prethodno iskustvo, što ih vodi u desocijalizaciju i depersonalizaciju.

Umesto zaključka

Jezik je jedan od najvažnijih ljudskih sistema u svakodnevnom životu čoveka i pod svesnom je kontrolom, ipak veliki deo njegove aktivnosti se odvija u nesvesnom. Međutim, nesvesno nije samo činjenje materijalnog substrata, ali isto

[16] Lurija, A., Osnove neuropsihologije, Nolit, Beograd,1976, str.
[17] Frojd, S., Paranoja I homoseksualnost, Čigoja, Beograd, str 77

tako ne možemo reći da mu nije baza u kojoj se stvara. U tom konceptu moramo uzeti u obzir šire definisanje nesvesnog, odnosno njegovo razumevanje u odnosu sa svesnim. Jaspers kaže: „Svest je samorasuđivanje, svest o samome sebi, i kao takva se nalazi u suprotnosti prema nesvesnom“[18]. Upravo, i nesvesni elementi koji nastaju iz svesnog, poput mehanizovanog i automatizovanog procesa, učestvuju i u socijalnim odnosima, a koje posle njihovog usvajanja ne preispitujemo i sastavni su deo naše svakodnevice. Subjektivni doživljaji izvansvesnosti[19] usmeravaju nas da reorganizujemo i preispitujemo dosadašnje društvene odnose, koristeći i verbalne i neverbalne znakove. Analizandi, promatrajući novonastalu situaciju sa dozom nesigurnosti i straha, pokušavaju da se uključe u razgovor, ali su usredsređeni na preispitivanje logičke i jezičke interakcije sa okruženjem. Oni često zanemaruju temu o kojoj sagovornici pričaju, što ih dovodi do poremećaja i u njihovim društvenim odnosima stvarajući nove obrasce ponašanja. Ukoliko pažljivo pratimo njihove iskaze i uporedimo ih sa okolinom, možemo videti njihovu izuzetnu međuzavisnost a kada analizandu ukažemo na međuzavisni odnos pojma i okruženja, odnosno praktično mu pokažemo da su to samo elementi apstraktnog mišljenja dolazi do vidno umanjenog straha[20]. Treba razmotriti sledeće pitanje: da li je nesvesna pojmovna struktura ustvari *do logika logike*, odnosno da li se upravo na toj strukturi gradi formalno mišljenje? Možda bi najprimerenije u ovom trenutku bilo da se spomene Šelingova misao koja objašnjava prirodu kao vidljivi duh, a duh kao nevidljivu prirodu, gde naučene opojmljene fonetičke simbole koji su nekad bili u interakciji sa okruženjem (*A=A),* koristimo kao *pojmovne nesvesne prostorno i vremenske orjentire* na kome se zasniva svesno. Znači, postoji naučeni, a kasnije automatizovani međuzavisni odnos između pojma i okruženja, svrstani u *nesvesno, automatizovano*, što predstavlja jedan od osnovnih gradivnih elemenata na kome se zasniva apstraktno mišljenje. Tokom analizandove potrebe da preispita svoje novonastale zaključke, on se suočava sa prioritetom koji ga ne usmerava na sagovornikovu temu, već na razmatranje po analizandovom sudu dvojne pojavnosti, remeteći tako svoje navike u svakodnevnom životu. Zbog ne razumevanja novonastalih doživljaja, analizandi sa specifičnim načinom mišljenja, često i mistifikuju svoje zaključke.

---

[18] Jaspers, K., Opšta psihopatologija, Prosveta-savremena administracija, Beograd, 1978. str. 11

[19] Ibd. Str. 12, (Izvan svesno je za Jaspersa teorijska misaona tvorevina).

[20] Mali je učinak napretka analizandovog stanja ukoliko analizandu samo teorijski objasnite da je uzrok njihovog problema u reviziji pojmova i okruženja. Međutim, ukoliko mu praktično kroz primere u Vašem i njegovom govoru ukažete na postojanje istih, čime se bavi *interaktivna psihoanaliza,* i uspete da demistifikujete analizandove zaključke o nastalom odnosu između njegovog govora i okruženja, tada ćete primetiti i promenu u stavu analizanda u korist normalnog apstraktnog mišljenja.

Analizandi doživljavaju novonastalu situaciju kao novi horizont događaja[21], pa se može reći da je u takvoj situaciji došlo do regresije mišljenja na apriorne elemente koji ga čine. U prethodnim analizama iskaza šizofreničara, analitičari su stavljali naglasak na opise doživljaja analizanda, smatrajući da se oni javljaju samo u njihovom subjektivnom unutrašnjem prostoru bez mogućnosti interaktivne povezanosti sa okruženjem, ili kako bi Jaspers to nazvao "prave sumnjive ideje"[22] koje se ne mogu logički ispratiti. Tokom svojih istraživanja sa analizandima kod kojih je dijagnostifikovana šizofrenija, utvrdio sam da, kada analiziram njihove iskaze kroz odnose pojmova sa okruženjem i obratim pažnju na značaj kategorijalnih pojmova u njihovom iskazu, uviđam interaktivni odnos i smisao njihovog govora, odnosno govora u interakciji sa okolinom. Analizandi kada zauzmu šizoidnu poziciju[23], usled novog načina poređenja pojmova i okoline, ne prate smisao govora već analiziraju uzročno-posledična dešavanja koja ih vode u preispitivanju sebe-bivstva i sve-bivstvujućeg.

U takvim trenucima, donošenje odluka o tome šta treba učiniti u novo nastaloj situaciji pripada samo njima, prožeti strahom od preuzimanja odgovornosti. To veoma remeti svakodnevni život, a novonastala situacija postaje njihova svakodnevica. Porodica i okruženje koji nisu upoznati sa takvim specifičnim načinom mišljanja, ne mogu da uspostave funkcionalan odnos sa osobom koja pati od šizofrenije, stigmatizujući je da ne bi remetili svoju sopstvenu svakodnevicu. To se često dešava zbog nedostatka razumevanja, smatrajući da je njihov govor nepovezan i besmislen.

Znači možemo zaključiti da reakcija učesnika u novonastalim situacijama, urušava se u samu situaciju, sukobom oprečnih stavova nastalih na osnovu dve različite forme mišljenja. I to jedan iz ugla fenomenologa koji je na poziciji iznad fenomena koji se preispituje, a drugi iz ugla konzumenta koji je usvojio prihvatljive standarde mišljenja, a koja je svedena na novu nastalu formu razmišljanja, jer čim si femomenolog ti si na poziciji iznad fenomena koji se ispituje.

[21] Bogunović, L,. Odnos tradicionalne i interaktivne psihoanalize, Časopis Agrafa br 4, Filozofski centar za psihoanalizu, Novi Sad, 2022. str: 102

[22] ibd.str. 91

[23] Šizoidna pozicija - momenat doživljavanja specifične misaone aktivnosti, (u tom momentu vide i smatraju da upravljaju okolnom, predvidjaju budućnost itd.)

Literatura:

Aćimović, M., Ontologija prirode, Akademska knjiga, Novi Sad, 2009. str.437.

Burns, J., The social brain hypothesis of schizophrenia, University KwaZulu-Natal Durban, South Africa.

Bogunović, L., Odnos tradicionalne i interaktivne psihoanalize, Časopis Agrafa br 4, Filozofski centar za psihoanalizu, Novi Sad, 2022.

Frojd, S., Paranoja I homoseksualnost, Čigoja, Beograd, str. 77.

Gofman, E., Azili, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.

Jakulić, S., Desimirović, V., Biološke osnove psihijatrije, Zavod za uđžbenike, Beograd 1990, str.261.

Jaspers, K., Opšta psihopatologija, Prosveta, Beograd, 1978.

Langdon, R., Connors, M., Connaughton, E., Social cognition and social judgment in schizophrenia, Department of Cognitive Science, Macquarie University

Lurija, A., Osnove neuropsihologije, Nolit, Beograd, 1976.

Rouz, N., Naša psihijatriska budućnost, Mediterraneo Publishing, Novi Sad,2019.

Solms, M, Trnbul, O., Mozak i unutrašnji svet čoveka, Klio, Beograd 2019.

Spasić, I., Sociologije svakodnevnog života, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beogard, 2004.

Internet veze:

https://npsa-association.org/events/new-developments-in-neuroscience-and-psychoanalysis-vittorio-gallese/

https://www.futurelearn.com/courses/what-is-a-mind/

https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.01025/full

Aleksandar Prica

Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk: 159.964.2 Freud S.
Pregledni rad
Review Article

Ontological Position of Freud's Psychoanalytic Theory within the Philosophy of Mind

Abstract: The goal of this paper is situating of Freud's psychoanalytic theory within the traditional categorization of psychological theories of the philosophy of mind. In this attempt, I will be guided by the categorization of theories about the relationship between mind and body, which was developed by Milanko Govedarica in his book *Philosophical Analysis of Irrationality: Altered states of Consciousness and Weakness of Will.* After determining which of these traditional theories of the relationship between mind and body best corresponds to Freud's position, in the concluding part of my paper I will outline the implications of these metaphysical background assumptions for interactive psychoanalysis, by referring to Karl Jaspers view of metaphysics as a cipher language.

Keywords: Sigmund Freud, Interactive Psychoanalysis, Neuropsychoanalysis, Philosophy of Mind, Milanko Govedarica, Karl Jaspers, Cipher Language

Introduction

In 2011, in their paper *On neuropsychoanalytic metaphysics* Vesa Talvitie and Juhani Ihanus criticized neuropsychoanalysis that it carefully avoided addressing the incompatibilities between cognitive neurosciences and psychoanalytic mentalism. That is why they accuse neuropsychoanalysis of hiding from their non-psychoanalytic contributors their own inherent metaphysical background assumptions. Talvitie claims that since then this rather serious problem has still not been treated in depth (Talvitie 2015: 164, 172).

It is precisely this oversight that I will try to correct in this paper, and that is why I set as its goal the situating of Freud's psychoanalytic theory within the traditional categorization of psychological theories of the philosophy of mind. In this attempt, I will be guided by the categorization of theories about the relationship between mind and body, which was developed by Milanko Govedarica in his

book *Philosophical Analysis of Irrationality: Altered states of Consciousness and Weakness of Will.* As a basic distinction in the philosophy of mind Govedarica mentions the distinction between:

1. *Mentalism* – A theory that emphasizes a person's mental or psychic properties in some interpretative or explanatory model. (Govedarica 2006: 24 – 26).
2. *Physicalism* – A theory that reduces all person's mental or psychic properties to physical processes (Govedarica 2006: 28).

Apart from these two radical theories, referring to Daniel Robinson, Govedarica also lists six alternative compromise theories (Govedarica 2006: 32, Robinson 1998: 36 – 38):

1. *Epiphenomenalism.*
2. *Neutral monism,*
3. *Dualistic interactionism.*
4. *Leibniz's psychophysical parallelism.*
5. *Thesis on psychophysical identity*
6. *Thesis on supervenience.*

Further in this paper, I will consider all these theories in relation to Freud's psychoanalysis, starting with those candidates that are easiest to rule out. After that, I will outline the implications of these metaphysical background assumptions for interactive psychoanalysis.

Mentalism

Mentalism is a theory that emphasizes human mental and psychic properties in some interpretative or explanatory model. Govedarica points out that the basis of mentalism is the belief that man is a conscious and rational being (Govedarica 2006: 24 – 26).

For this very reason, I believe that it is easiest to rule out the option that Freud is a proponent of mentalist theories, because consciousness and rationality are exactly the two human qualities whose overemphasize Freud criticizes. He believes that there are many abuses of the privilege of conscious activity – wherever it plays a part it conceals every other activity. As an example of his claim,

he states that the conscious part in the intellectual and artistic production is overestimated, that what is essential and new in intellectual and artistic creations came to be without premeditation, unconsciously. (Freud SE V: 613 – 614[1])

Dualistic interactionism

Dualistic interactionism is a non-reductionist theory according to which mental and neurological events can interact casually with each other. (Robinson 1998:37). The most famous advocate of this theory is Descartes, after whom this theory is also called Cartesian dualism. According to him, man is composed of two mutually independent substances – *res extensa* (extending thing) i.e. body, and *res cogitans* (thinking thing) i.e. mind (Descartes 2008:20 – 24). In this way, a problem arises for Descartes: how can two mutually independent substances, which are of different kinds, mutually influence each other? Descartes tries to solve this problem by postulating the existence of specific part of the brain known as a pineal gland, where he thought that the interaction of body and mind takes place (Descartes 2008:61). This solution of Descartes seems *ad hoc* to many future thinkers, so it was the target of their criticism. Freud was among those thinkers.

According to Freud, in order to find a solution to the mutual causation of mind and body, philosophers were obligated to assume existence of organic processes parallel to the conscious psychical processes, which are inexplicably interrelated. Those organic processes act as intermediaries in the reciprocal relations between mind and body and serve to re-insert psychical back into flow of events in the rest of life. (Freud SE XXIII: 283). I believe that, with this philosophical solution, Freud alludes to Cartesian dualism and the pineal gland, which, according to him, is organic mediator between body and mind, He considers this solution unsatisfactory. Freud considers this doctrine about duality of human nature, into body and mind i.e. soul, as a projection of the duality of the human psyche, its division into conscious and unconscious (Freud SE XIII: 93 – 94). Based on this stance of Freud's, we can say that Alan Bass is right when he claims that, for Freud, unconscious represents a meeting point between body and mind (Bass 2006: 12). Therefore, Freud sees the solution to Cartesian dualism in the unconscious. He claims that the new knowledge of unconscious, which psychoanalysis achieved, must compel philosophers to modify their views on the relation of mind to body (Freud SE XIII: 178).

1 I cite Freud's work by referring to the volume number of the Standard Edition of the Complete Psychological Works published by London the Hogarth Press.

Freud considers the body to be the bearer of psychic identity. He claims that the Ego is the instance of the psyche that actually represents the body, that the conscious Ego is first and foremost bodily ego, because the body plays a key role in differentiation between the Ego and the Id. Because man simultaneously identifies with the body and at the same time sees it as something external to himself, something which he can perceive in the external world (Freud SE XIX: 25 – 27). This emphasis on the importance of the body leads us to the question: is it possible to reduce mental to the physical?

Phisycalism

Physicalism is a theory that reduces all person's mental or psychic properties to physical processes. Govedarica insists on distinctions between metaphisical physicalism, according to which everything that exists can be reduced to physical structure and its relations, and linguistic physicalism according to which entire reality can and should be described in physical, chemical and neurophysiological terms, because there are no necessary connections between these two types of physicalism, so someone can be metaphysical physicalist without wanting to eliminate the descriptions given by mentalist terminology (Govedarica 2006: 28).

Physicalism arose in Germany, in the 19th century, as a reaction to *Naturphilosophie*. In Freud's biography, his biographer and student, Ernest Jones, defines *Naturphilosophie* as a pantheistic monism, close to mysticism, professed by Schelling. According to *Naturphilosophie*, the Universe i.e. the Nature is one vast organism, ultimately consisting of the forces, activities, creations and emergings, organized in eternal basic conflicts of polarities. In such a universe reason, consciousness and mind represent only reflections, emanations of this unconscious turmoil. Jones points out that a specific feature of *Naturphilosophie* is that it sees itself as speculative physics (Jones 1953: 42 – 43).

On the other hand, Richard Lowry defines physicalism as a philosophy that believes that all phenomena, including phenomena appropriate to living matter, could be exhaustively accounted for by the conceptual framework of experimental physics at the time. In their general form, these physical principles are found in Newton's *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* as mass, inertia and, most especially, the forces of the attraction and repulsion. Lowry notes that, although it was always believed that phenomena of living matter could be accounted for by principles derived from the study of non-living matter, it is only after epoch-making explanatory success of Netonian physics (with help of which non-living matter itself became seemingly thoroughly comprehensible) that physicalism acquires convincing means of winning over on its side (Lowry 1967: 156).

Jones believes that physicalism, that is physical physiology overthrown and replaced *Naturphilosophie*. However, he warns that the idea of possible unifications of all sciences in the form of one single science of physical forces ceases to be merely a guiding idea and scientific hypothesis, and became an object of almost religious worship. In a way, physicalism ceased to be only a method of scientific research and became a worldview (*Weltanschauung)* (Jones 1953: 43). Yusuf Yilmaz sees that the relationship of physicalism to *Naturphilosophie* is analogous to the relationship of Marx's materialism to Hegel's dialectic, because they have a common goal – providing material basis to the previous idealism (Yilmaz 2022: 574).

The most ardent supporters of the physicalist worldview were the members of the Berlin Physical Society (*Berliner Physikalische Gesellschaft)* founded in 1845, which consisted of young students of physics and physiology in a league against vitalism of *Naturphilosophie*. In the second half of the 19th century, as the most influential professors of medicine and physiology of their time, they educated the scientific community of the German-speaking landscape (Lowry 1967: 157, Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 2). It implies that physicalism was the dominant intellectual climate during Freud's education.

One of the most prominent members of the Berlin Physical Society and, as we shall soon see, one of Freud's teachers, Ernst Brücke, in his *Lectures on Physiology,* provides a paradigmatically concise account of physical physiology. He defines physiology as the science of organisms as such. Organisms differ from dead material entities in actions, which he considers machines, in possessing the faculty of assimilation, but they all still belong to the physical phenomena because they are systems of atoms, driven by forces, in accordance with the principle of conservation of energy discovered by Robert Mayer and then popularized by Hermann von Helmholtz. According to this principle, the sum of kinetic and potential forces remains constant for every isolated system. In this summary, Brücke points out that in science the word *force* (*Kraft*) symbolizes real causes. The less that is known about forces, the more kinds of forces are distinguished, such as mechanical, electrical, magnetic, light and thermal forces. That is why Brücke concludes that the progress of knowledge would be reflected in the reduction of all these kinds of forces to just the forces of attraction and repulsion. He also emphasizes at the end that everything said also applies to the human organism (Jones 1953: 41).

We can conclude from this Brücke's summary that the two carriers and main innovators of physicalism at the time were Mayer and Helmholtz, thanks to the postulation of the principle of energy. Although in Germany the dynamic perspective was inherited from Leibniz and Kant, Mayer in 1842 in his work

Remarks on the Forces of Inorganic Nature, did not adopt a strict dynamism, since he established an analogy between matter and force. According to him, matter was the fundamental concept of chemistry, because it is measurable, transformable and indestructible during chemical reactions. This hypothesis that the matter is qualitatively transformable implies that its quantity remains the same, which Mayer would also apply to forces. He claims that the role held by matter in chemistry should be played by force in physics. Therefore, force would also be an indestructible and transformable entity just like matter, but unlike matter, it cannot be measured. It further follows that inanimate forces of nature could take on multiple qualitative forms, such as kinetic, thermic, magnetic, electrical and chemical forces. Nonetheless, Mayer believed that all these qualitative forms of forces are just phenomenologically distinct manifestations of the same elemental force (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 4 – 5). Three years after *Remarks on the Forces of Inorganic Nature*, Mayer would return to questions of physiology in a memoir on *The Motions of Organisms and their Relation to Metabolism,* with a desire to fill the chasm that separates exact physics and physiology, with a method that would bring together these two sciences under a physicalist perspective. He wants to do this by a reunion of their heterogeneous phenomena under an overruling principle – principle of conservation of force, subsequently translated into the principle of conservation of energy (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 5).

While Mayer was the first to postulate the principle of conservation of force in physics, Helmholtz would continue his project by applying the principle of conservation of force to physiology. In his memoir of 1847, *On the Conservation of Force*, Helmholtz excludes any possibility of perpetual motion, thereby opposing the generally held view of *Naturphilosophie* according to which there is an inexhaustible and constantly renewed vital force that maintains the activities of living organisms and controls the activities of physical and chemical forces. Instead, Helmholtz claims that there does not exist, in all the series of natural actions, a process that would permit the creation of a mechanical force without an equal expenditure. From this follows the conclusion that the impossibility of perpetual motion was correlative to the principle of conservation of force, according to which there could only be creation of movement through a corresponding expenditure of energy. (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 5).[2] Likewise, Helmholtz believes that all actions of nature must ultimately be reduced to the opposition of the two forces of repulsion and attraction, as they were formulated by Newton. On the basis of these two hypotheses about the impossibility of perpetual motion, and reduction of all the actions of nature to the

2 Researchers of this issue note that the Helmholtz's thesis on the impossibility of perpetual motion is heir to Leibniz's dynamics, because he's been the first to profess the impossibility of mechanical perpetual motion based on the elementary metaphysical principle *ex nihilo nihil fit.*

forces of repulsion and attraction, Helmholtz postulates the principle of conservation of vital force (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 6). Lowry points out that, by means of this principle, physicalistically minded physiologist could seek for an explanation of the internal processes and thus the actions of living organisms, which were to be regarded as relatively closed systems, in terms of those two conceptual bulwarks of physicalism – attraction and repulsion (Lowry 1967: 157).

In addition to Mayer and Helmholtz, William Thomson, who was the first to introduce the concept of energy in 1850, is also important for the physicalism of that era. However, he also retained the concept of force, to designate Newtonian forces defined by the laws of movement. Thomson also makes distinction between two categorizations of energy – static energy and dynamic energy. This distinction corresponds to the distinction between a latent force and an active force that was already present in Helmholtz definition of live forces and tension forces (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 6 – 7).

The next significant event was the synthesis, by which William Rankine, in 1853, subsumed Helmholtz's distinction between live forces and tension forces under Thomson's unifying concept of energy. He does so by making distinction between (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7):

1. Potential energy contained in material constructs capable of producing work;
2. Kinetic energy.

Historians of idea note that, because this distinction was applied not only to mechanical forces, but also to all kinds of physical phenomena, it corresponds to Aristotle's concepts of *dynamis* (*δύναμις*) and *energeia* (*Ἐνέργεια*), that is potency and actuality. (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7).

Another important person for the history of the development of energy theory is Wilhelm Ostwald, who, since 1887, would oppose the mechanistic understanding of energy, such as Mayer's, Helmholtz's, Thomson's and Rankin's understanding, raising energetics to the rank of quasi-religious doctrine, very close to *Naturphilosophie*. He would propose a new philosophy of science, the fundamental concept which would be that of energy instead of matter. That energy theory of his formed the basis for an immaterial monistic ontology, whereas Mayer had held on to a dualistic model, considering matter and force as two distinct entities. Ostwald also put himself in opposition to the definition of potential energy, inherited from the mechanical concept of tension force, because

it contradicts the original and universal nature of energy as actuality (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7 – 8).

Although Freud, from an epistemological perspective, did not follow Ostwald's immaterial monism, but rather initially accepts Helmholtz's mechanic view of energy, Ostwald is nevertheless significant for Freud's conception of energy, because he is the first to examine the possibility for applying the notion of energy to psychological phenomena. He argued for the existence of nervous energy, and described process during psychological activity that gave rise to consumption of energy. In this way, Oswald introduced the concept of psychic energy, which enabled Freud to further study on the energy of the nervous system (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 8).

Lowry questions the veracity of Freud's claim (from his autobiography) that he constructed his metapsychology out of necessity, only as a temporary hypothesis, whose sole role is to supplement the data acquired on the basis of direct observations during psychoanalytic therapeutic practice (Freud SE XX:32). Instead, Lowry believes that Freud was guided in his construction of the metapsychology by conceptions which he acquired prior to and independently of the observations, on which Freud claims that psychoanalysis is empirically based. These conceptions, which will be the true foundation of Freud's metapsychology, are not an outgrowth of physiological facts either, but of nineteen-century physicalist philosophy (Lowry 1967: 156).

Freud began his medical career as a physiologist at Brücke's Institute (from 1876. to 1882). In his autobiography he admits that, as a young doctor, Brücke was his scientific role model (Freud SE XX: 9 – 10). The extend of Brücke's commitment to physicalism is best expressed by the words of his comrade from Berlin Physical Society, Emil Du-Boys Raymond, who wrote that he and Brücke pledged a solemn oath that *No other forces than the common physical-chemical ones are active within an organism. In those cases which cannot at the time be explained by these factors one has either to find the specific way or form of their action by means of the physical-mathematical method, or to assume new forces equal in dignity to the chemical-physical forces inherent in matter, reducible to the force of attraction and repulsion* (Jones 1953: 40 – 41). Freud also claims that Helmholtz forever remained one of his idols. (Jones 1953:41). The problem that was assigned to Freud by Brücke, during his employment at the Institute, was the histology of the nervous system (Freud SE XX: 10).

Given the above circumstances, it is not at all surprising that Freud's first psychological theory, which he presented in his second book *Project for a Scientific Psychology* (written in 1895 and published posthumously in 1950) was strongly physicalist in nature. Freud begins this work by proclaiming that behind this

project is the intention to furnish psychology that shall be a natural science, and as his goal he defines the presentation of psychical processes as quantitatively determinate states of specifiable material particles, thus making those processes perspicuous and free of contradiction (Freud SE I: 295). As the two principal ideas Freud emphasizes (Freud SE I: 295):

1. What distinguishes activity from rest is to be regarded as the quantity of energy (Q) subject to the general laws of motion;

2. The material particles, mentioned in the above definition of the goal, are neurons.

Freud's early psychological theory is based on two principles:

1. *The principle of neural inertia* – which states that neurons want to get rid of certain quantities of energy through muscles, and in that way keep themselves free of stimulus. Freud considers this process of energy discharge to be the primary function of the nervous system. He also points out that, among the paths of discharge, those are preferred evolutionary and retained which involve cessation of the stimulus, or rather, flight from the stimulus.

2. *The principle of constancy* – Nonetheless, Freud notes that the functioning of the principle of inertia is broken by an increasing complexity of the nervous system, because of which the nervous system begins to receives stimuli from within the body, not only from the external world. Those stimuli are basic life needs, such us hunger, thirst, respiration and sexuality. Unlike the stimuli from the external world, organism cannot withdraw from these endogenous stimuli, but they only cease subject to particular conditions, which must be realized in external world. In order to fulfill these conditions, the organism must accomplish specific action, which requires an effort, which in turn requires a certain quantity of energy. In consequence, the nervous system is obliged to abandon its original trend of inertia, that is, to bringing the level of energy to zero, and, instead, must put up with maintaining a store of energy sufficient to meet the demand for specific action. Nevertheless, as long as this condition is met, the same trend persists, modified into endeavor at least to keep quantity of energy to a minimum, and to guard against any increase, that is, to keep quantity of energy constant. This maintenance of energy at a constant level is considered by Freud as a secondary function of the nervous system (Freud SE I: 296 – 297).

Lowry believes that Freud derived the principle of neural inertia and the principle of constancy from Mayer's and Helmholtz's principle of conservation of energy (Lowry 1967: 160). Although Freud nowhere in his works gives credit to either Mayer or Helmholtz, he will later admit that he came to these two basic principles of the nervous system functioning under the influence of Theodor Fechner's principle of stability (Freud SE XVIII: 9, Freud SE XIX: 159), who, as noted by Lowry, was explicit in acknowledging the origins of his own idea on stability in the principle of the conservation of energy (Lowrey 1967: 160).

In accordance with these two ways of functioning of the nervous system, Freud distinguishes two types of nerves, which he designates as Φ and Ψ nerves, of which Φ nerves consist of permeable elements and Ψ nerves consist of impermeable elements. To explain this difference, Freud recalls that from the beginning the nervous system had two functions: the reception stimuli from the outside world and the discharge of excitation of endogenous origin. Because of that second function, owing to the exigencies of life, a compulsion came about towards further biological development, and each of nervous systems, Φ and Ψ, had assumed one of these two primary functions. The system Φ would be the group of neurons which the external stimuli reach, while the system Ψ would contain the neurons which receive the endogenous excitations. Freud claims that this theory of his is supported by anatomy, because there is the grey matter of the spinal cord (which is alone in the contact with the external world), which would then consist of Φ neurons, and the gray matter of the brain (which has no peripheral connection with the external world, but to which the development of the nervous system and the psychical functions are attached) which would be Ψ neurons. According to Freud's belief, all psychical contents would in that case consist in the organization of Ψ neurons. through partial and locally determined lifting of the resistance in the contact-barriers which separate Φ and Ψ nerves. With the advance of Ψ neurons the nervous system's capacity for reception of fresh impressions would reach its limit. The Ψ neurons are subjected to further development through an increase in number of neurons and accumulation of energy (Freud SE I: 302 – 303).

However, four years later, in *The Interpretation of Dreams,* Freud replaced his physicalist psychological theory with psychoanalytical theory. In it, he indicates that dreams do not take place in separate physiological cerebral localization, or even in histological layers of the cerebral cortex, but that dreams, just like the waking state, take place in different number of agencies of the psyche (Freud SE IV: 48 – 49). Expounding his first topical division of the psychic apparatus into conscious, preconscious and unconscious, he explicitly points out that these psychical agencies are independent and do not correspond to anatomical locations (Freud SE V: 536).

The question arises: What is the reason for Freud's abandonment of his physicalist dreams within only four years? I think that there are two reasons for this:

1. *Project for a Scientific Psychology* was never completed, because of the planned four parts. The fourth part, which would deal with psychopathology of repression, was never completed by Freud. In a letter to his friend Wilhelm Fliess on October 8th, 1895, he complains that the last part of *Project for a Scientific Psychology*, dealing with the psychopathology repression does not yet, and perhaps never will, hang together with the rest of his physicalist project, because he cannot offer elucidation of repression (Masson 1985: 141). In the very *Project for a Scientific Psychology*, Freud admits that he found it hard to give a mechanical explanation of origin of the mechanism of psychical attention, but only biologically, more precisely, evolutionary explanation; that mechanism of psychical attention has been left over during psychical evolution because any other behavior of the psychic apparatus has been excluded owing to the generation of unpleasure. (Freud SE I: 360 – 361). Based on this recognition, Lowry speculates that since the mechanism of psychical attention was nothing less than the crux of repression, understood as inhibition of the passage of psychic energy and thus, the crux of secondary functioning of the nervous system in general, that Freud's inability to explain mechanism of attention neurophysiologically opened the doors to abandoning his entire physicalist project (Lowry 1967: 162). That Freud's explanatory inability resulted in another letter to Fliess, in which a visibly resigned Freud wrote that he no longer understood the state of mind in which he hatched his psychologically theory from *Project for a Scientific Psychology*, *Project*, and he cannot even conceive how he could have inflicted it on Fliess. He believed that Fliess was all the time too polite, because now the state of mind from which the project arose appeared to Freud to have been a kind of madness (Masson 1895: 152). As Lowry notes, Freud would made one last attempt to revise his physicalist project in a New Year's later to Fliess, dated January 1, 1896 (Masson 1895: 158 – 162), following which he would forever abandon his physicalist project of reducing psychic processes to neural processes and from then he spoke on psychic apparatus only in mentalist terms. (Lowry 1967: 164).

2. I believe that Freud's transition from physicalist to mentalist terminology, apart from abovementioned explanatory failure, was also caused by a change of teacher and consequently, by a change in the scientific paradigm. After leaving Brücke's Institute in 1882, Freud continued his education in 1885 by going to Paris, thanks to a four-month bursary (from October 1885 to the end of February 1886), where he studied under

scholarship of Jean-Martin Charcot. (Yilmaz 2021: 889). Freud describes Charcot influence on him during this period to his fiancée and future wife, Martha Bernays, in the following words: *Charcot, who is one of the greatest of physician and a man whose commonsense borders on genius, is simply wrecking all my aims and opinions. I sometimes come out of his lectures as from out of Notre Dame, with an entire new idea about perfection. But he exhausts me; when I come away from him I no longer have any desire to work at my own silly things; it is three whole days since I have done any work and I have no feeling of guilt. My brain is sated as after an evening in the theater. Whether the seed will ever bear any fruit, I don't know; but what I do know is that no other human being has ever affected me in the same way* (E. Freud 1975: 185). The kind of influence that Charcot had on Freud is best illustrated by an anecdote, which Freud recounts in his obituary of Charcot: he responded to Freud's objections that his clinical innovations cannot be true because they contradicted Helmholtz theory: *Theory is good; but it doesn't prevent things from existing* (Freud SE III: 13). As Mark Solms notes, Charcot is responsible for Freud's transition from anatomical-explanatory tradition of the physicalist-minded German physiologists to the clinical-descriptive approach of the French school of Charcot. That transition from one school to another represents a transition from anatomical localization to the dynamic, functional and developmental approach that will provide conceptual scaffolding that enables emergence of psychoanalysis (Solms 2002: 31 – 32). I believe that the reason for such a radical difference between the approaches of the two schools of neurology is that Charcot belongs to the scientific paradigm that arose in the 1860s in France, wit the pszchological revolution, brought about by Claude Bernard – establishing psychology as an independent science, autonomous in relation to physics and chemistry, which simultaneously represented a radical epistemological leap. It implies that Charcot, with others French doctors, belonged to a scientific paradigm that demanded the independence of physiology as a separate science, autonomous from physics. While, contrary to him, Brücke, together with other German doctors, belonged to a scientific paradigm that demanded the subordination of physiology to physics, reducing it only to a mere extension of physics (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 2). This difference between the German and the French scientific paradigms is best illustrated by Freud's report on his studies in Paris and Berlin, in which he wrote that when choosing where to use his bursary for specialization, he chose Paris over Berlin because he could not expect to learn anything essential new in Berlin after studying under Viennese teachers, while, on the other hand, French school of neuropathology promised him something unfamiliar and characteristic, and most

> importantly, to have him embark on new fields of neuropathology, which have not been similarly approached in German-speaking countries. Freud also notes that in consequence of the scarcity of any contact between French and German physicians, the findings of the French school regarding hypnosis and hysteria had been met in German-speaking countries with more doubt than recognition and belief. That is why French school, and above all Charcot, were obliged to be submitted to the charge of lacking in critical faculty or at least of being inclined to study rare and strange material and to dramatize their working-up of that material (Freud SE I: 5 – 6). Yilmaz believes that between physicalist paradigm of the German-speaking landscape and the paradigm of the Charcot's French school, a Kuhnian incommensurability of competing paradigms appears, because Charcot doesn't understand the nervous system in the same way as the German physicalist paradigm – as static anatomic entity, but instead understands the nervous system as a dynamic current in itself that surpasses known distinctions (Yilmaz 2021: 900).

Freud considers Freud's shift from German anatomical explanatory school of neurology as the moment when psychoanalysis was founded as a new method of approaching the psyche (Solms 2002: 28). I believe that, if we accept this Solm's claim, then as the manifesto of the emergence of psychoanalysis, where Freud proclaims his transition from a physicalist to a mentalist conceptual framework, could be considered the introduction to the theoretical part of *Studies on Hysteria* which Freud published in 1895. in co-authorship with Josef Breuer. In this introduction, Breuer writes that in what follows little mention will be made of the brain and none whatever of molecules, but instead psychical processes will be dealt with in the language of psychology. He points out that physicalist concepts, such as excitation of the cortex, have any meaning only if well-known psychological concepts, such as idea, are tacitly recognized in them. For while ideas are constant objects of human experience, cortical excitations are on the contrary rather in the nature of a postulate, as objects of human desire and future knowledge. Therefore, Breuer concludes that the substitution of psychological concepts with a physiological one is no more but a pointless disguise (Freud SE II:185). Nonetheless, it should be noted that this shift of conceptual framework was not easy for Freud at first. He complains, in *Studies on Hysteria*, that he was not always a psychotherapist, but that like other neuropathologists he was trained to employ local diagnoses and electro-prognosis, and that it is for this reason it still strikes him as strange that the case histories he writes should be read like short stories and that they lack the serious stamp of science. Nevertheless, he consoles himself with the reflection that the nature of the subject, such is hysteria, is evidently responsible for this; nature about which local diagnosis and electrical

reactions led nowhere, whereas detail description of the mental processes enables obtaining insight into its course. Therefore, Freud concludes that psychoanalytic case histories are of the same status as psychiatric ones, with the advantage that they show an intimate connection between history of the patients suffering and the symptoms of his illness. (Freud SE II:160 – 161).

Despite this initial indecision about shifting the explanatory model, Freud from *Interpretation of Dreams* until the end of his life, remains faithful to Charcot's French scientific paradigm. An example of this dedication is his meta psychological paper, entitled "Unconscious" (from 1915), in which he repeats the warning from *Interpretation of Dreams* that the unconscious and conscious cannot be localized within the brain, from which it follows that the topic of the psychic apparatus is independent of anatomy. He emphasizes that, although physiological research has given irrefutable proof that mental activity is bound up with the function of the brain and that different parts of the brain have unequal importance, as well as special relations to particular parts of the body and to particular mental activities, every attempt to go on from there to discover localization of mental process, every endeavor to think of ideas as stored up in nerve-cells and of excitations as travelling along nerve-fibers, has miscarried completely. The same fate would await any theory which attempted to recognize anatomical position of consciousness as being in the cortex, and to localize the unconscious processes in subcortical parts of the brain. Based on these failures, Freud concluded that there is a hiatus in this cognitive sphere which at present cannot be filled, nor is it one of the tasks of psychology to fill it (Freud SE XIV: 174 – 175). A similar warning – that the psychical topic has nothing to do with the brain anatomy is also put forward by Freud in 1939, in his book *Moses and Monotheism,* in which he also admits that he is painfully aware that the main shortcoming of psychoanalytic theory is its complete ignorance of the dynamic nature of the psychical processes (Freud SE XXIII: 97).

Freud takes psychical processes as the subject of psychoanalysis, but the direction taken by this enquiry was not to the liking of the physician of his time. According to Freud, the medical education of that time is to blame for this resistance because it has given direction to physician's thinking, which leads him far away from psychoanalysis. Physicians have been trained to find an anatomical basis for the functions of organism and its disorders, to explain them chemically and physically and to view them biologically, but no portion of their interest has been directed to the psyche, in which achievement of organism reaches its peak. That kind of education Freud evaluates as an excessive reaction against an earlier phase during which medicine had been dominated by *Naturphilosophie*. As a part of that reaction physicians regards such abstractions as those with which psychology is obliged to work daily as nebulous, fantastic and mystical. They have doubts whether

psychical events allowed for any exact scientific treatment. For that reason, psychological modes of thought have remained foreign to physicians. They have grown accustomed to regarding them with suspicion, to denying them the attribute of being scientific, and to handing them over to layman, poets, *Naturphilosophers*, and mystics. Freud is aware of the excuse for such a physician's attitude is that no philosophical auxiliary science exists, such a speculative philosophy, descriptive psychology, and experimental psychology, which could be made of service for medical purposes because they are in no position to tell anything serviceable of the relation between body and mind in such a way as to provide with the key to understanding of psychic disorders. For this reason, physicians refused to believe in psychic phenomena which might have been the starting point of research. Freud warns that this limitation is detrimental to medical practice, since as is the rule in all human relationships, patient first presents his psychological aspect. Even the physicians, upon whose attention the most unusual and astonishing psychic phenomena were constantly being forced, showed no inclination to examine their details or enquire into their connections, but are content to classify the variegated array of symptoms and trace them back, so far as they could manage to somatic, anatomical or chemical disturbances. Freud is convinced that such descriptive hypothesis doesn't deserve the name of a science because it says nothing of the origin, the mechanism or the mutual relations of the symptoms of which these clinical entities are composed; there are either no observable changes in the anatomical organ of the mind to correspond to them, or changes which throw no light upon them. Therefore, these psychical disorders are only accessible to therapeutic influence when they can be recognized as subsidiary effects of what is otherwise an organic illness. That's why Freud takes as the goal of psychoanalysis to fill this gap, to give psychiatry is missing foundation, hoping to discover the common ground based on which the convergence of physical and psychological disorders will become intelligible. With this aim in view, Freud believes that psychoanalysis must keep itself free from anatomical, chemical and physiological hypothesis, and must operate entirely with purely psychological concepts (Freud SE XV: 19 – 21, Freud SE XIX: 215 – 216).

The study of dreams and hysteria was crucial for achieving that goal. By studying dream, Freud discovered the evidence that many pathological phenomena which had hitherto been believed to require physiological explanations are in fact psychical acts, and the evidence that processes which lead to abnormal consequences can be traced back to psychical motive forces. (Freud SE XIII; 172). On the other hand, studying hysteria, Freud concluded that it creates nothing new but only develops and exaggerates normal physiological relations, and that hysterical disorders do not in any way represent a copy of anatomical conditions of the nervous system. Hysteria is ignorant of the structure of the

nervous system, it behaves as though anatomy does not exist or as though it has no knowledge of it, while the symptoms of organic affections reflect the anatomy of the brain. For that reason, Freud claims that it must be dismissed that some possible organic disorder lies at the root of hysteria. (Freud SE I: 48 – 49, 168 – 169).

Freud insists on the independence of the mental from physical not only in his works, but also in his personal correspondence. For example, in a letter to Jung, dated November 30, 1911, he wrote that it troubled him that a certain Fräulein Spielrein[3] wanted to subordinate the psychological materials to biological considerations, because this dependency was no more acceptable than a dependency on philosophy, physiology or brain anatomy, because psychoanalysis is autonomous (McGuire 1974: 469). Freud's insistence on independence of the mental sometimes bordered with the adoption of Cartesian dualism, like when he asserts that however much philosophy may ignore the gulf between physical and mental, it still exists for psychoanalytic immediate experience and still more for its practical efforts (Freud SE XX: 247).

Nonetheless, Freud also retains certain physicalist hopes. He still believes that deeper research one day will reduce all psychic processes to an organic explanation and that therefore psychiatrists are unjustifiably afraid of independence of the psyche, which shows that they are the very ones who really have little trust in validity of a causal connection between the body and the psyche. (Freud SE IV: 41 – 42). Freud hopes that in the future that connection will be discovered, as well as the influence of organic biology and chemistry on the emergence of neuroses (Freud SE XX:231). Therefore, he hopes to discover how biology and chemistry influence the emergence of neuroses, and this hope in turn influences his understanding of psychoanalysis as a therapeutic method. He claims that the goal of psychoanalysis is not to remove symptoms, but also not to remove the cause of neurosis either. Psychoanalysis traces the casual connection back through repression to the drives, their relative intensities in the constitution and the deviations during their development. But, according to Freud, it is still not a true casual therapy, because it cannot affect the intensity of drives by chemical needs. Freud points out that, from a clinical perspective, neuroses must necessarily be put alongside the intoxications, because these conditions arise from an excess or a lack of certain highly active substances, whether produced inside the body or introduced into it from outside world. He concludes from this that neuroses are disturbances of the chemistry of the body, i.e. toxic states, and therefore he hopes that someone will succeed in isolating and demonstrating the hypothetical substances concerned in neuroses, as well as that particular chemical

3 Freud is probably referring here to Sabina Spielrein, one of the first female psychoanalysis.

substance that can exercise a direct influence on amounts of energy and their distribution in the psychic apparatus. Thus, Freud shares with the medicine of his time the dream that the existence of certain chemical substances will be demonstrated, which admission would bring about or cure particular neuroses (Freud SE XVI: 435 – 436, Freud SE XIX: 214 – 215, Freud SE XX: 153, Freud SE XXIII: 182).

In accordance with this dream, Freud takes into account that all psychoanalytic provisional ideas will someday be based on an organic substructure. This makes probable the existence of special substances and chemical processes which perform the operations of sexuality and provide for the extension of individual life into that of the species. He claims that psychoanalysis takes this probability into account in replacing the special chemical substances by special psychical forces. Nevertheless, Freud warns that one should not exaggerate the reduction to chemistry. He observes that since the notion that sexual excitation is derived from operation of certain chemical substances cannot be dismissed, it seems plausible at first to expect that biochemistry will one day disclose a substance to us whose presence produces a male sexual excitation and another substance which produces a female one. But, according to him, this hope seems no less naïve then the other one where it may be possible under the microscope to isolate the different exciting factors of different neuroses (Freud SE XIV: 78, Freud SE XXI: 240).

Freud came closest to physicalism by arguing that his theory of drives would be better if it could be translated from the vague figurative language of psychology into the languages of physiology and chemistry, which are figurative too, but are more definite, familiar and simple. On the other hand, he again refrains from excessive reduction, claiming that the speculative nature of his drive theory is caused by the necessity for borrowing from biology, whose possibilities are unlimited and from which surprising information and answers can be expected. (Freud SE XVIII:60). Freud believes that psychic path cannot be reduced to cells, nerve fibers or systems of neurons, but he leaves open the possibility that the paths can be reduced to organic elements of the nervous system in some manner which cannot yet be indicated in his time (Freud SE VIII:148).

Based on all of the above, I conclude that Freud, after *Project for Scientific Psychology,* renounced reductive physicalism under Charcot's influence, but still retained some physicalist pretension. Therefore, to accurately situate Freud's psychological theory, we must examine the compromise theory between radical physicalism and radical mentalism.

Supervenience

The theory of the supervenience of the mental on the physical is a theory according to which the mental does not possess anything ontological that exceeds physical, on which it is based. Any change in the physical world would then entail change in the mental. In this way, mental is not eliminated, but it is ontologically reducible to the physical. For this reason, this theory is considered a theory of reduction without elimination (Robinson 1998:38).

One particular section can serve as support for the claim that Freud advocated the theory of the supervenience of mental on physical properties. In his paper on the psychogenic disturbance of vision, he warns that the psychoanalyst must never forget that mental is based on the organic. Therefore, a psychogenic can never appear without physical one, but a physical disorder without psychogenic can (Freud SE XI: 217 – 218). This point of view would be advocated by a proponent of the supervenience of mental on physical properties. Nonetheless, I believe that Freud cannot be credited with advocating a theory based on one section alone, especially if there are alternatives that are better supported by the textual evidence.

Epiphenomenalism

Epiphenomenalism is a theory according to which consciousness is an emergent property created by complex processes of the nervous system. Robinson points out that epiphenomenalism is a causal theory of mental events, and not a reductionist theory that would make a reduction to the detriment of mental events (Robinson 1998:36). This theory has as its main implication the thesis about superfluousness of consciousness, because it is only a side effect of the neural processes that are actually main and only cause behind all aspects of life.

On the question about superfluousness of consciousness Freud laid out two prevailing alternative theories (Freud SE I: 311):

1. The mechanistic theory according to which consciousness is a mere appendage to physiologico-psychical processes and its omission would make no alternation in the psychical passage of events.

2. The theory according to which consciousness is the subjective side of all psychical events and is thus inseparable from the physiological physiologico-psychical processes.

Regarding the role of consciousness, Freud considers his own theoretical position to be a compromise between these two theories. According to it, consciousness is the subjective side of one part of the physical processes in the nervous system, namely *ω* neurons, and omission of consciousness does not leave psychical events unaltered but involves the omission of the contribution of *ω* neurons. Therefore,

it follows that Freud is not epiphenomenalist, because he does not accept epiphenomenalist theory, such as the mechanistic theory. Nevertheless, the role of consciousness in his theory is still secondary. As Žarko Trebješanin emphasizes, consciousness and conscious intentions are, for Freud, a small and insignificant part of psyche. According to Trebješanin's interpretation of Freud's theory, strong irrational and unconscious motives are hidden behind conscious, voluntary and, apparently, rational decisions and actions. Man's self-consciousness, of which he is so proud, is only a mere illusion, a rationalization of repressed wishes and impulses. Trebješanin believes that, for Freud, the crux of personality and its behavior is not conscious, because conscious is secondary, irrelevant or it is deformed derivative of what is important and repressed. Irrational, infantile, aggressive, incestuous and egoistic drives govern consciousness, pseudo-rational decisions and are the basis of the most sublime creations of psyche, such as ideals, values, ethical norms and altruistic motives (Trebješanin 1990: 61 – 62).

Psychophysical parallelism

Psychophysical parallelism is mainly associated with Leibnitz. According to Robinson, the theory of psychophysical parallelism represents Leibnitz's attempt to solve the problem of the Cartesian dualism. Leibnitz recognizes that the physical and psychic spheres have nothing in common, that they are ontologically and causally separate and that both of these spheres possess their own unique histories that run parallel. For this reason, Leibnitz claims that the mutual relationship between the physical and the mental is not casual, but temporal. (Robinson 1998:37). French philosopher, Gilles Deleuze, claims that the term parallelism was first coined by Leibnitz to designate a correspondence between autonomous i.e. independent series. According to Deleuze's interpretation by parallelism Leibnitz understand a conception of mind and body that makes them in certain way inseparable, while excluding any real causality between them. Deleuze calls parallelism understood in this way the first formulation of parallelism which states that *there is an identity of order i.e. correspondence between modes of different attributes,* Within this formulation of parallelism, Deleuze defines the concept of parallel as the case when two things or two series of things which bear to each other constant relation, such that there is nothing in one to which there corresponds nothing in the other, while all real causality between them is excluded (Deleuze 1990: 107, 365(.

Freud's first ontological position, which he advocated even before the physicalist *Project for a Scientific Psychology,* was actually psychophysical parallelism. In his first book *On Aphasia* which, like *Project*, he wrote in his pre-psychoanalytic phase (1891), he wanted to reconcile the localizationist and the functionalistic

approaches to aphasia. In it, Freud argues that the relationship between the chain of physiological events in the nervous system and the mental processes is not casual, because physiological events do not cease when the mental processes set in, but they tend to continue. But, from a certain moment, a mental phenomenon corresponds to each part of the chain of physiological events, either in a one-to-one ratio, or one mental process simultaneously corresponds to several physiological events. Therefore, the psychic is a process parallel to the physiological process, in the relationship of the "a dependent concomitant". For this reason, Freud criticizes the prevailing localizationist attitude in science at the time, because its proponents believed that the physiological modification of the nerve fiber through sensory stimuli produces another modification in the central nerve cells which then becomes the physiological correlation of the concept and ideas i.e. representations. As they know a lot more about these representations than about their physiological correlates, which are still undefined and unknown, they claim that the representations are localized in the nerve cells. However, Freud warns that this substitution leads to a confusion of physical and psychic processes that have nothing in common with each other, because they wrongly conclude that, since the representation is a simple elementary unit of the psyche, its physiological correlate must be simple and therefore localizable, which is an unwarranted inference (Freud 1953: 55 – 56).

For this argument against localization, Freud refers to John Hughlings Jackson. Talvitie and Ihanus point out that Jackson had a huge impact on Freud. They note that although Jackson has been classified as both physicalist and a Cartesian dualist, he himself claimed to espouse psychophysical parallelism for practical methodological reasons. That is why he formulated the Doctrine of Concomitance which, as we have seen, Freud also refers as a solution to mind-body problem. This doctrine consists of three statements (Talvitie & Ihanus 2006: 90):

1. States of consciousness or, synonymously, states of mind are utterly different from nervous states;

2. Mental and nervous states occur together, i.e. for every mental state there is a correlative nervous state;

3. Although mental and nervous states occur in parallel, there is no interference of one with the other.

Since we see how Freud, in his first book, adopted Jackson's Doctrine of Concomitance, it implies that he advocated a form of psychophysical parallelism. However, with the emergence of psychoanalysis and the discovery of the unconscious states, in addition to conscious and nervous states, he is no longer

satisfied with the parallelism of mind and body, but seeks for a mediator between them and finds it in the drives. The concept of drive is defined by Freud as *a mental process that endeavors to turn itself into action* (Freud SE XVI:294), and says that the drive *we picture it as a certain quota of energy which presses in a particular direction, It is from this pressing that it derives its name 'Trieb'* (Freud SE XXII: 96). Freud thinks that drive's energy and impulses do not belong to the type of bound nervous processes, but to the freely mobile processes which press towards discharge. He considers drives to be the ultimate cause of all activity and, in his tripartite division of the psychic apparatus, places drives in the unconscious Id, which is the core of the human being. As a cause for the existence of drives, Freud takes the fact that, unlike envelope that protects the psyche from stimuli from the outside world, there is no such protective shield against stimulus within the organism. As a result, stimuli from within the organism are economically more important than external stimuli. Freud believes that the most abundant source of these internal stimuli are drives that in the psychic apparatus represent the interior of the body. In other words, he claims that the forces which drive the psychic apparatus into activity are produced in the bodily organs as the expression of somatic needs and because of that Freud call these bodily needs that represent instigation to mental activity - drives. The innate aim of drives is their satisfaction, that is, establishment of situations in which the bodily needs represented by these drives can be extinguished. Therefore, Freud considers drive as a concept on frontier-line between the psychic and physical: it is a psychical representative of organic processes that is stimuli originating from the within organism and reaching the mind. Drive is a measure of the demand made upon the mind for work in consequence of its connection with the body (Freud SE VII: 67, Freud SE XII: 74, Freud SE XIV: 121 – 122, Freud SE XVII: 259 – 260, Freud SE XVIII: 34, Freud SE XX: 200, Freud SE XXIII: 148, 197 – 198; Nunberg & Federn 1975: 85).

Based on this Freud's definition of drive, as the frontier concept between physical and psychical, Paul Ricœur concludes that drives remain unknowable if they are viewed only from a dynamic energy perspective. Drives cannot be spoken of as they are in themselves, but only in their psychical representatives, from which it follows that drives can only be spoken as a psychical and not as a biological reality. Even though drives are forms of activity, and thereby can by designated by physicalist terms such as energy, drive and tension, the psychological qualification of that energy is still a part of the definition of the drive. For it is an energy that is not represented by, but representative of, organic energies. Ricœur emphasizes as the most important point that drive is knowable only in its psychic representation because psychic representation determines psychological status of the drive. The role of drives themselves is to represent or express the body to the

mind, and Ricœur considers this the most fundamental hypothesis of psychoanalysis. (Ricœur 1970: 136 – 137). He then concludes that drive as the limit concept at the frontier between the organic and the psychical represents the link between physical force and intentional meaning That is, tense link between the energetic, economic and scientific aspect, on one hand, and the hermeneutic aspect of psychoanalysis on the other (Ricœur 1970: 151).

I believe that from this Freud's definition of drive, as a limiter and mediator between mind and body, it entails that he cannot defend psychophysical parallelism, according to which there is no causal interaction between body and mind. Likewise, I consider this Freud's understanding of drive to be the key to determining which ontological theory of the relationship between mind and body he really advocates for and which I will talk about in the next section.

Thesis on psychophysical identity

Robinson claims that proponents of the psychophysical identity thesis have two goals (Robinson 1998: 37 – 38):

1. To provide a solution to the problem of the Cartesian dualism that is in accordance with the accepted ontological and explanatory recommendations of developed physicalist science,

2. To preserve the mental, by linking the attribution of mental states and properties to something that has ontologically recognized status.

As far as Freud's advocacy of the psychophysical identity thesis is concerned, Lowry notes that the physicalist principles to which Freud gave expression in the *Project for a Scientific Psychology* were to recur time and again in his later psychological writing, only stripped of their neurophysiological trappings. Freud abandons the neurological terminological framework to substitute it with a psychological terminological framework, while the same physicalist model of the functioning of the psychic apparatus remains in the background (Lowry 1967: 164 – 165).

I agree with Lauri's perceptive insight, and I think that it is the most obvious in the case of the principle of neural inertia and the principle of constancy which Freud, beginning with *Interpretation of Dreams* and continuing until the end of his life, leaves without its neurological support. But at the same time he retains them, transforming them into the pleasure principle and the reality principle, as two fundamental principles of functioning of the psychic apparatus. Just as in the case of the principle of neural inertia, the main aim of the pleasure principle is the reduction of unpleasant psychical tension. Freud considers this the basic principle

of psychic economy. That's why he defines pleasure as a decrease of stimulus i.e. excitation in the psyche, and unpleasure – as an increase of stimulus i.e. excitation. Freud reduces this ultimate of psychological activity, which may be described qualitatively as an endeavor to obtain pleasure and avoid unpleasure, to the quantitative task of mastering amounts of stimuli operating in psychic apparatus and of keeping down their accumulation which creates unpleasure (Freud SE XIV: 120 – 121, Freud SE XVI: 374, Freud SE XVIII 7 – 10, Freud SE XIX: 159 – 160, Freud SE XX: 200, 266). The original way of satisfying the pleasure principle was hallucinatory, by generating hallucinations modelled on an object that previously caused pleasure (Freud SE V:565 – 566). However, just as in the case of the principle of neural inertia which had to be abandoned due to increasing complexity of the nervous system and the consequent emergence of internal stimuli, the pleasure principle must also be abandoned, because hallucinatory way of satisfying of the human needs was not effective and is therefore replaced by a secondary way of satisfaction, by altering external world in such a way that it became possible to arrive at real perception of the object of satisfaction. For this alteration of external world to be possible it is necessary to accumulate a great number of experiences in the memory, and fix associations between those memories, as well as the consequent retention of the major part of psychic energy in a state of quiescence, for the sake of altering the external world. According to Freud's opinion, in this way the pleasure principle is replaced by the principle of adaption to the external world, which he calls the reality principle. But Freud warns that the substitution of the pleasure principle for the reality principle implies no deposing of pleasure but its replacement by usefulness, in fact safeguarding of pleasure. A momentary pleasure, uncertain in its results, is given up, but only to gain along the new path an assured pleasure at a later time. Therefore, the reality principle does not abandon the intention of ultimately obtaining pleasure, but it nevertheless demands it and carries into effect postponement of satisfaction, the abandonment of a number of possibilities of gaining satisfaction and the temporary toleration of unpleasure as a step on the long indirect road to pleasure. (Freud SE V: 566 – 567, 598 – 300; Freud SE XII: 219, 223; Freud SE XVIII: 10).

I regard that from this description of the functioning of the reality principle follows the conclusion that its function is identical to the function that the principle of constancy had in Freud's previous psychological theory. Also, the relationship between the reality principle which was not abolished, but only improved and which ensured the functioning of the pleasure principle, is identical to the relationship between the principle of constancy and the principle of neural inertia. From this follows the conclusion that Freud still views Mayer's principle

of conservation of energy as the fundamental principle of the functioning of the psychic apparatus.

In similar way, in his new psychological theory, Freud substitutes the distinction between permeable and impermeable nervous systems, which he made on the basis of these two principles of functioning of the psychic apparatus, with the distinction between two kinds of psychic energies (Freud SE XVIII: 31):

1. A freely flowing energy that presses on towards discharge.
2. Quiescent energy.

As the researchers note, Freud in this way remains faithful to the mechanistic division of energy into potential and actual energy (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 8).

Likewise, as he previously postulated the existence of primary and secondary functioning of the nervous system, in accordance with the division into two kinds of nerves, he now, in accordance with two kind of psychic energy, postulates the existence of primary unconscious and secondary conscious psychic processes (Freud SE V: 603 – 604, Freud SE XII: 218 – 219, Freud SE XIV: 186, Freud SE XVIII: 34 – 35, 63; Freud SE XXIII: 163 – 164).

Based on everything presented, I conclude that Freud remained within physicalist model of thinking, and that he only substituted physicalist conceptual framework with a mentalist one, which is a common characteristic of proponents of the psychophysical identity thesis.

In support of the fact that Freud is proponent of the psychophysical identity thesis, the interpreters often point to the similarity of his psychological theory with Spinoza's philosophy, which is usually cited as one of the examples of the psychophysical identity thesis, because Spinoza explicitly claims that body and the idea that correspond to that body, and consequently body and mind are one and the same individual thing, conceived now under the attribute of Thought , and under the attribute of Extension. Hence it comes about that the order and connection of things is one, whether conceived under the attribute of Thought or attribute of Extension, i.e. the order and connections of ideas of the mind is identical to the order and connection of corporeal things. Spinoza warns that men are strongly convinced that the mind controls the body, but nobody before him had examined body's capabilities without being determined by mind. As examples of these capabilities he put forward the behavior of animals that far surpass human sagacity, as well as the fact that sleepwalkers do many things in their sleep that they would not be able when awake, Based on this, Spinoza concludes that men are ignorant of the true cause when they claim that the mind controls the

body because, although it is true that the human body would remain inert unless the mind is in fit state to exercise thought, the reverse is also true :the mind is not capable of thinking if the body is inert, because the capability of thinking of the mind depends on capability of imagination of the body (Spinoza 2006: 32, 44, 63 – 64). For these reasons, Maurice Hamblin Smith notes that, although according to Spinoza there is a sharp distinction between the minded and the physical, as the two main forms of human experience, there is also a constant connection between them. Smith believes that Spinoza does not look for any explanation of the correspondence of two such dissimilar things as mind and body, but simply says that the two entities are identical and differ only in being two aspects of the same thing. Therefore, Smith concludes that Spinoza resolved mystery of the parallelism of body and mind and their mutual interaction by referring to the elementary fact mind and body are distinguishable but not separable (Smith 1925: 261). I believe that the thesis on psychophysical identity, understood in this way, corresponds to the position that Deleuze calls the second formulation of parallelism, which states *there is an identity of connection i.e. equality of principle between modes of different attributes*. According to Deleuze's opinion, Unlike Leibnitz, Spinoza is not satisfied with the identity of order, i.e. correspondence as definition of link that unites modes of different attributes, but rather postulates the identity of connection, under which it is not merely claimed the autonomy of corresponding series, as is claimed under the identity of order but it goes even further and claims isonomy of this series, which means to function under the guidance of equal principles. Deleuze believes that this is the difference between Leibnitz's and Spinoza's parallelism, because although Leibnitz's philosophy imply a correspondence between autonomous series, principles according to which these series function remain unequal, while on the other hand, Spinoza in his philosophy postulates the equality of the principles from which independent and corresponding series follow (Deleuze 1990: 107 – 109). I believe that this equality of principles can also be observed during the development of Freud theory, which later re-postulates the physicalist principles of neural inertia and constancy in a psychological guise as a pleasure principle and reality principle.

Walter Bernard connects Spinoza's ontology understood in this way with psychoanalysis, with the insight that the therapeutic possibility of psychoanalysis, the fact that it can bring about not only mental but also physical changes, such as the disappearance of physical symptoms through psychological treatment, lies in the ultimate identity of body and mind, which is the basic principle of Spinoza's philosophy (Bernard 1946: 107). Yirmiyahu Yovel reasons in a similar way, by pointing out that both Spinoza (overtly) and Freud (tacitly) maintained that psychic changes have their bodily correlation. Yovel emphasizes that both from the text and the logic of Freud's position it follows that some physiological

substrate must exist to which psychoanalytic structures are attached because, as in Spinoza's philosophy, in order to maintain the philosophy of immanence while refusing to simply reduce mental phenomena to bodily states, some sort of mind-body parallelism must be admitted, whereby the psychic and the somatic aspects of the organism are two complementary expression of the same thing. In other words, if the mind is to be the object of the autonomous study and interpretation, without postulating existence of some transcendent ground for it, then the mind must be both attached to a body and irreducible to physicalist conceptual framework, which is precisely Spinoza's position. Yovel warns that although Freud tends to think of the somatic side of psyche in anatomical and neurophysiological terms, his successors are not logically committed to this restrictive approach, but instead they can maintain without contradiction, in accordance with Spinoza's philosophy, that the arena for mental processes is the whole bodily organism. In modern scientific terms, the somatic processes underlying psychoanalytic changes may have to do with metabolism, immunization, genetic modification and other subtle biological processes, as well as with bodily functions that are still unknown to science. Therefore, Yovel concludes that Freud is implicitly closer to Spinoza's philosophy than his biological idioms would suggest. (Yovel 1989: 160).

Based on everything stated, I regard that Freud's psychological theory belongs to the thesis on psychophysical identity. Nevertheless, I believe that, although the thesis of the psychophysiological identity is sufficient for practical therapeutic purposes, in order to reach the end of philosophical analysis of Freud's psychological theory, the question must be asked: What is the thing that lies behind the body and the mind, which they express, and which enables their identity? To answer this question, we must descend to a deeper metaphysical level, which bring us to our last theoretical candidate.

Neutral monism

Neutral monism is a reductionist theory that reduces both the mental and the material properties of reality to a yet unknown ontological entity. Robinson concludes from this that neutral monism is impartial to pretensions of both mentalism and physicalism (Robinson 1998:36 – 37).

Apart from being considered an example of the psychophysical identity thesis, Spinoza's philosophy is also an example of neural monism. As we saw in previous section Spinoza maintains that the body and the mind are one and the same thing that is known alternately under two attributes: Extension and Thought. He considers corporal things and ideas of the mind as modes of Extension and

Thought (Spinoza 2006:32 – 33) and defines mode as affection of substance (Spinoza 2006:4). Extension and Thought, which Descartes views as two substances on the basis of which he postulated his dualism of mind and body, Spinoza views as attributes of one and only substance (Spinoza 2006:30). Spinoza defines attributes as that which the intellect perceives of substance as constituting its essence (Spinoza 2006:4). Thought and Extension are the only two available to humans, because they are the only ones consistent with human intellect, but substance in itself consists of infinite number of attributes. That one single substance that consist of infinite number of attributes is God (Spinoza 2006: 7 – 9). Spinoza defines God's essence as his power (Spinoza 2006:24). This is of revolutionary importance, because, as Razvan Ioan points out, the traditional view of substance, coupled with the emphasis on exogenous transcendent power, is a source of Spinoza's dissatisfaction with the mechanistic explanation. For this reason, self-causation is the key to Spinoza's concept of substance, and he uses it to conceptualize substance as the principle of spontaneity. There is nothing outside the substance that could limit its power or modify it in any way. Nevertheless, Ioan warns that it would be misleading to understand substance as a substratum that remains identical over time and is the source of the spontaneous production of effects as something separate from its effects, because Spinoza does not see substance as identical over time, but as absolutely infinite power of production that continuously re-constitutes itself, and so can never be identical with itself. Substance understood in this way – as an incessant activity, does not require substratum, i.e. a stable, enduring thing that acts in order to bring forth its effect (Ioan 2019: 130 – 131). I believe that this position of neutral monism corresponds to Deleuze's third formulation of parallelism, which states that *there is an identity of being i.e. ontological unity between modes of different attributes*. Under this formulation, it is claimed that the modes of different attributes have not only the same order and the same connection, but the same being from which it follows that the modes of different attributes are the same things, distinguished only by the attribute, i.e. that the modes of different attributes are one and the same modification of substance, differing only in attribute. Deleuze believes that this identity of being i.e. ontological unity between modes of different attributes enables Spinoza to free himself from the need of the intervention of a transcendent God, who would have to make each member of one series to agree with a corresponding member of other series and who would have to set in agreement the functioning of different series thorough their unequal principles (Deleuze 1990: 109),

The founder of neuropsychoanalysis, Mark Solms believes that Freud advocates an ontological position that he calls dual-aspect monism. According to dual-aspect monism people are made of only one type of stuff, but this stuff is

perceived in two different ways. When a person perceives itself externally, for example, by observing its reflections, it perceives itself as a body. But when it perceives itself internally through introspection, a person perceives itself as a mind, from which Solms concludes that the distinction between body and mind is an artifact of perception. Solms warns that the question of what people are actually made of cannot be answered by direct perception, because a person must always represent perceived stuff through one of human perceptual modalities, either as a body or as a mind. Since men can never transcend limits of their senses, they can never perceive the underlying mind-body stuff directly (Solms & Turnbull 2002: 56 – 57). Yilmaz believes that dual-aspect monism has an epistemological advantage, because if mind and body are two different realms of the same unity, it means that one can investigate an individual from both of these realms. One can observe first observable objective bodily phenomena such as nerves, brain and hormones, and then these measurable substrates of the individual can be associated with the subjective side of the whole. Also, from the dual-aspect monism follows a presupposition that for whatever is found in the subjective psychological realm, there must be some corresponding simultaneous somatic activity (Yilmaz 2022: 575 – 576).

Freud's hold on the physicalist model of viewing the psychic apparatus even after abandoning *Project for a Scientific Psychology*, in *Interpretation if Dreams* and so on,[4] Yimaz explains by using Freud's supporting of dual-aspects monism. Because while it could allow the application of psychological methods on organism, it would not allow overlooking the physiological facts. Even though analysands experience dreams, parapraxis and psychopathologies in their own subjective ways, their underlying mechanisms are the same, and they can be followed to their physiological needs. However, in Yilmaz's opinion, Freud had to abandon his physiological approach from *Project for a Scientific Psychology,* because even though it is possible to find the underlying physiological problem, the problem cannot be solved by physiological methods, which was an obstacle to the immediate application of Freud's physiological theory for therapeutic purposes. Therefore, Freud withdrew himself from *Project for a Scientific Psychology* because of its use-value, but its physiological traces did not disappear from Freud's writing or thinking. He created his psychoanalytic theory based on the statements of his analysands, generalizing them into universal psychological rules with the help of biology and physiology, and then treated analysand's illness with talk therapy (Yilmaz 2022: 583 – 585). I believe that Yilmaz's opinion – that Freud gave his physicalist *Project for a Scientific Psychology* up due to practical reasons – explains why

4 Which I discussed in the previous section.

Freud, until the end of his psychological career, hoped that sometime in the future mental illnesses could be treated directly, by pharmaceutical means.

Yilmaz concludes that without dual-aspect monism as a ruling paradigm psychoanalysis would not be possible for two reasons (Yilmaz 2022: 586 – 587):

1. Without dual-aspect monism, Freud wasn't confident enough to leave physiological sides of his research under the influence of Charcot.
2. Without fixing points, provided by neurology, Freud would not be able to give meaning to the psychological phenomenon. The power of the principle of inertia and the pleasure principle, derived from the principle of conservation of energy, were his guides throughout his psychological career. Also, this principle enables him to study entire society as well as individuals.

Yilmaz has shown in his papers that Freud's supporting of dual-aspect monism was influenced by Charcot, because he introduced a dynamic model of the psychic apparatus to Freud, as opposed to the Vienna School model of the psychic apparatus based on localization within anatomical model (Yilmaz 2021: 894). But also, as we saw, Freud was influenced by his allegiance to physicalism, and especially Brücke. Based on Yilmaz's deliberations, I believe that Freud views in the dual-aspect monism a compromise between the German physicalist paradigm and French clinic descriptive paradigm, a way to accepts both paradigms, rejecting nothing.

I would also note that, although Solms speaks about dual-aspect monism, and not about much more philosophically traditional neutral monism, if we compare Solm's interpretation of Freud's psychoanalysis as dual-aspect monism on one hand, and on the other hand Spinoza's neutral monism, the identity of these two positions would be obvious. [5]

However, Talvitie and Ihanus, in their paper *On Neuropsychoanalytic Metaphysic* criticize Solms for arguing in favor of an idiosyncratic version of dual-aspect monism, because Solms emphasizes that substance that appears as mind or matter is imperceptible in itself, from which it implies that it is unknowable. In this way, according to the authors, Solms makes this substance Kantian thing-in-itself, which is disastrous for neuropsychoanalysis because it sets strict limits on the relevance of neuroscience for psychoanalysis; because it may be the case that some properties of thing-in-itself appear in the phenomenal states but not as

5 Despite the almost complete identity of neutral monism and dual-aspect monism, there are thinkers who still make a distinction between them (Baron, internet), but, for a the purposes of this paper, I regard these differences to be negligible.

neural processes and vice versa. The consequences of this in practice are that, when neuroscientific findings contradict psychoanalytic practice, a psychoanalysis may respond that a certain property of thing-in-itself is being reflected only in an aspect of phenomenal consciousness, but not in any aspect of the brain. The authors concludes that in such cases perspective of neuroscience ceases to be relevant for psychoanalysis (Talvitie & Ihanus 2011: 1595).

Although I will not deal with the justification of that criticism here, I believe that with it Talvitie an Ihanus did something much more important – they pointed out one of the shortcomings of neuropsychoanalysis, which is its silence on the topic of unconscious that Freud views as a mediator between mind and body. Due to its status as a mediator, it is not at all surprising that Talvitie and Ihanus unconscious understood as Solms' thing-in-itself. They maintained that as Solms' unperceivable stuff, which can only be perceived indirectly either as body or as mind, likewise unconscious has no language of its own. But, although it cannot be broken down into mental and physical components, it can be spoken of as though it were mental or physical. Therefore, Talvitie and Ihanus conclude that Freud's unconscious is a kind of Kant's thing-in-itself. (Talvitie & Ihanus 2011: 1589).

This similarity between Freud's unconscious and Kant's thing-in-itself is not a new insight but is a widely assumed claim in the literature. For example, Robert Grimwade also questions the similarity between Freud's unconscious and Kant's thing-in-itself, suggesting that both entities share the quality of timelessness (Grimwade 2012: 373). Similarly, Joshua Dienstag maintains that Freud's psychology theory rests, in part, on an explicit metaphysics and, in other part, on a secondary metaphysics disguised as a metapsychology, such as the idea that the unconscious is timeless (Dienstag 2006: 97). Freud claims that everything conscious is a subject to the process of wearing-away, while unconscious is unchangeable. He therefore criticizes Kantian theorem that time and space are necessary forms of thoughts because psychoanalysis learnt that unconscious mental processes are in themselves timeless. The concept of time is the result of the observation of exclusively conscious processes. It is an abstract representation, wholly derived from the method of functioning of the perception system and corresponds to a perception on its own part of that method of functioning. On the other hand, the processes in the unconscious (and its representative from second topic, the Id) are not ordered temporally, time does not change in any way and the concept of time cannot be applied to them directly, but only indirectly, if a comparison is made with a conscious mental process. Based on this case with the use of concept of time, Freud concludes that most of the properties of unconscious and the Id have a negative character that can be described only as a contrast to conscious and the Ego. It further follows that

unconscious can be perceived and known only indirectly, after it has undergone translation into conscious, and the proof for the possibility of such a translation is the existence of psychoanalysis (Freud SE X:176, Freud SE XII: 260, Freud SE XIV: 166, 187 – 188; Freud SE XVIII:28, Freud SE XXII:73). This possibility of exclusively negative attribution of properties is defined by Kant as the only way in which it is possible to speak of a thing-in-itself, i.e. noumenal, as the limit of human experience (Kant 1998: 359 – 363).[6] Grimwade warns that Freud conception of the unconscious and drives as thing-in-themselves are plagued by the contradictions that raise the following questions (Grimwade 2012: 373):

1. What kind of processes occur outside of time and remain unaffected by time?
2. How can a process occur without a certain interval, temporal flow and rhythm of becoming?
3. Isn't the timelessness of the unconscious just another assertion of permanent presence, eternal truth or transcendent ideality, which belong squarely to the unfolding of Western metaphysics since Plato?
4. Isn't the Freudian unconscious, like Schopenhauer's Will, nothing more than the latest form of transcendent real?

Taking into account all of these metaphysical questions which the postulation of the existence of the unconscious poses, it is not surprising that Talvitie and Ihanus warn that, because the existence of Freud's psychic unconscious has not been empirically proven, since it contains several kinds of unobservable entities, such as the psychic apparatus, drives, unconscious fantasies, repressed desires and memories, it should be taken as a metaphysical assumption. On the other hand, neuroscience recognizes only the neural unconscious which contains implicit memory and procedural knowledge, which is not a cognitive counterpart to

6 Although in the rest of the paper I start from the assumption that the unconscious is truly transcendent and analogous to Kant's thing-in-itself, I want to emphasize that Freud's understanding of the unconscious is actually more complex than that. This is evidenced by Ludwig Binswanger's report from one of the meetings of the Vienna Psychoanalytic Society, held between January 15 and 26, 1910. At that meeting, Freud decisively asserts that the unconscious is a metaphysical assumption that is only assumed to be real, like conscious, while psychoanalysis, as a natural science, knows nothing about its properties for certain, but rather only deduces it from the conscious. For this reason, because unconscious can never be experienced directly, Freud himself sees analogy between the unconscious and Kant's thing-in-itself. Nonetheless, on the other hand psychoanalysis considers unconscious as a lower psychic organization out of which the conscious develops. According to Binswanger that side of the unconscious does not fit into the analogy with Kant's thing-in-itself, as he pointed out to Freud himself (Fichtner 1992: 233 – 234, 237).

psychic unconscious, because it refers to certain behavioral dispositions, on one hand, and to certain neural structures, on the other. Thus neural unconscious, unlike the psychic unconscious, does not contain metaphysical presuppositions, but is rather only a theoretical concept, produced by abstraction from the neurological observational level. Therefore, Talvitie and Ihanus conclude that there is a considerable tension between metaphysics of neuroscience and of psychoanalysis (Talvitie & Ihanus 2011: 1589 – 1590).

Metapsychology

Being cognitivists, Talvitie and Ihanus argue that the best way to resolve this tension between metaphysics of neuroscience and of psychoanalysis is to invoke Occam's razor, according to which the unconscious should be avoided as a non-necessary metaphysical presupposition (Talvitie & Ihanus 2011: 1598). However, in one of their earlier papers, *The Psychic Apparatus, Metapsychology and Neuroscience: Toward Biological (Neuro)Psychoanalysis*, they inadvertently proposed, in my opinion, a much better and less radical solution that provides roundabout path to the unconscious that is immediately unknowable. In that paper, they accept one of the major criticisms of neuropsychoanalysis: that its findings are not usable in therapeutic practice. From the perspective of neuroscience, psychotherapy should be seen as an integration of neural networks. According to neuroscience, the basic idea of psychotherapy is that in the brain there are corresponding neural networks for distinct contents of consciousness and the emotions accompanying them, and a therapist has insight into the integration of these mental states, as well as restructuring of the brain, so that it mirrors that integration of mental states achieved by therapy. Nonetheless, as Talvitie and Ihanus note, through this neuroscientific conception of therapy a therapist cannot make sense of intrapsychic conflicts, resistance, and reasons for repression and dissociations, because in order to do this, it is not enough to know only the anatomical structure, which lies behind unintegrated mental states, but also their functions. Therefore, Talvitie and Ihanus conclude that there is a gap between neuropsychoanalysis and clinical psychoanalysis because no theoretical framework comprises both the neurophysiological causes of behavior and the therapeutic techniques. (Talvitie & Ihanus 2006: 91). I believe that neuropsychoanalysis thus faces the same problem of inapplicability in practice, which Freud also faced when he could not explain the mechanism of repression on the basis of physiology alone, which is why, in the end, he abandoned the physicalist *Project for a Scientific Psychology*, integrating it into Charcot's clinical method simultaneously creating psychoanalysis. Talvitie and Ihanus see the way out of this problem in the rehabilitation of Freud's concept of the psychic apparatus – his topical view of the psyche, which is part

of Freud's wider conception of the unconscious. Because of this, they demand the pardon for Freud's metapsychology, which was prematurely degraded and rejected in the second half of the 20th century, as a third branch of contemporary psychoanalysis, more precisely, as a mediator between neuropsychoanalysis and clinical psychoanalysis(Talvitie & Ihanus 2006: 88 – 91). Talvitie and Ihanus want to base this revitalization of metapsychology on the distinction between three explanatory models made by Daniel Dennett (Talvitie & Ihanus 2011: 93):

1. The intentional level of explanation that provides motives and reasons.
2. The physical level of explanation that provides proximal causes or, in Aristotelian terms, efficient causes.
3. Design or functional level of explanation that provides purposes or, in Aristotelian terms, final causes.

As an example of how these three types of explanation can coherently form a single science, Talvitie and Ihanus offer biology. They maintain that there are three basic branches in biology that are yielded in response to three main questions (Talvitie & Ihanus 2011: 91 – 92) :

1. The question *what* – which refers to exact description of reality. For example taxonomy belongs to this branch. To that question Dennett's intentional explanation is provided.
2. The question *how* – which refers to proximal causes such as the principles or laws that determine the processes at different level, from molecules to whole organisms. This physicalist branch of biology was dominant until the end of 19th century, This question is answered by Dennett's physical explanation.
3. The question *why* – which refers to final causes. Evolutionary biology, which gained dominance in the middle of 20th century, deals with them. This question is answered by Dennett's design, i.e. functional, explanation.

Talvitie and Ihanus also state Dennett's thesis that design-level explanations could be seen as abstractions of physical-level explanation. They believe that this thesis is consistent with the common view, which I also hold in this paper, that Freud's metapsychology could be held as an abstraction of the neurophysiological ideas he presented in the *Project for a Scientific Psychology*. In addition. Dennett's explanatory model is also useful in showing why Freud was not able to fulfill his physicalist ambition of reducing metapsychology to neurophysiology. Because, whereas the focus of metapsychological explanations is directed towards the

functions of the analysand's unconscious states, neurophysiological models aim towards causes and correlates of mental states. Talvitie and Ihanus distanced themselves by stating that this does not imply that the functional explanatory level is arbitrary, but instead it is anchored to physiological, historical and systemic facts (Talvitie & Ihanus 2011: 93 – 94).

If we apply Dennett's explanatory scheme to psychoanalysis, the following results are obtained:

1. The intentional-level explanations correspond to clinical psychoanalysis (at least to its diagnostic part), which deals with analysand's conscious reasons for coming to therapy.

2. The physical-level explanations which look for the proximal clauses correspond to neuroscientific aspect of neuropsychoanalysis.

3. The design/functional-level explanations which look for final causes correspond to metapsychology.

If Dennett's explanatory scheme is connected to neuropsychoanalysis and its dual-aspect monism, it can be seen that it includes the mental aspect, in the form of therapeutic intentional part of neuropsychoanalysis, and the bodily aspect, in the form of neuroscientific physical part of neuropsychoanalysis, while it is silent about the unconscious as the substance itself, as well as about metapsychology, the subject of which is unconscious. From this it follows that neuropsychoanalysis lacks the design/functional-level of explanation. I believe that this vacant place belongs to interactive psychoanalysis, which in a true interdisciplinary spirit adds philosophy to these two branches, which, due to its many millennia of dealing with metaphysics of all kinds, is most up to the task of tackling metapsychology and unconscious, understood as mediator between mind and body.

To prove this, I will start with Freud's first definition of metapsychology, as *psychology that leads behind consciousness*, which he proposed as early as March 10, 1898, in a correspondence with Fliess (Masson 1985: 301 – 302). Based on this definition, I believe that even then Freud view metapsychology as a branch of psychoanalysis that would focus on the unconscious. The term metapsychology, in his published works, was used by Freud for the first time three years later (1901), in *The Psychopathology of Everyday Life,* in the context of a discussion of determinism and superstition. In it, Freud maintains that the phenomenon of superstition indicates the existence of unconscious and displaced knowledge of the motivation in chance action and parapraxis. According to his opinion, events in which subject's psyche plays no part reveal the future, as superstitious people believe. Nevertheless, unintentional manifestations of subject's psyche do

disclose their own hidden parts. Based on this, Freud believes in existence of chance in external world, but not in internal psychical world where everything is determined and there is no chance. With a superstitious person it is the other way around, because they believe in existence of chance within the psyche, but not in the external world where everything is predetermined, which is why they have a tendency to ascribe to external (actually) chance happenings a meaning, and to regard such chance happenings as symbols of something hidden behind them (Freud SE VI: 256 – 257). Therefore, Freud summarizes that there are two differences between psychoanalyst's thinking and thinking of a superstitious person (Freud SE VI: 257):

1. A superstitious person projects a motivation into the external world, while a psychoanalyst looks for it within the inner psychic world.

2. A superstitious person interprets chance as a symbol of hidden future events, while a psychoanalyst interprets chance as a symbol of hidden unconscious thoughts.

From it Freud observes that the compulsion to not let chance count as a chance, but to interpret it is common to both a superstitious person and a psychoanalyst because they both believe that there is something hidden behind the chance. Based on this analysis, Freud concludes that conscious ignorance and unconscious knowledge of the motivation are the causes of superstition, because the superstitious person knows nothing of the motivation of his own chance action, which forces subject to project it into the external world. Here Freud takes a decisive step in his deduction and claims that mythology and religion are nothing but psychology projected into the external world. The endopsychic perception of psychical factors and relations in the unconscious is mirrored in the construction of transcendent reality. For this reason, Freud defines the scientific task of psychoanalysis as: changing transcendent reality back into unconscious psychic processes, i.e. *to transform metaphysics into metapsychology* (Freud SE VI: 258 – 259). I believe that philosophers, who constructed these metaphysical systems, are obliged and in the best position to translate them back into metapsychology, armed with new psychoanalytic insights.

Why interactive psychoanalysis is crucial in this endeavor is clear from the continuation of the aforementioned passage, in which Freud compares superstitious persons to paranoid persons. He observes that, just as superstitious persons explain the external world anthropomorphically by means of multitude of personalities in their own image, whose actions and manifestations would be symbolized by chance events, similarly paranoiacs draw the most far-reaching conclusions from insignificant signs given to them by other people. According to

Freud, a specific feature of a paranoiacs is that they attach the greatest significance to the minor details of other's people behavior, which are ordinarily neglected, but paranoiacs interpret them and make them the basis of far-reaching conclusions. It follows that paranoid person rejects the category of chance as far as the psychical manifestations of other people are concerned and instead believes that everything it observes in other people is full of significance and can be interpreted. Freud believes that paranoid person reaches this position by projecting the content of their own unconscious psyche on other people's psyche. It further implies that in the case of paranoia, content that is latently present in the unconscious of normal and neurotic people and can only be reached with the help of psychoanalysis, is forcing its way through to manifestation in consciousness The paranoid's self-perception is more perceptive than that of people of normal intellectual capacity; it recognizes something that escapes normal people, but the projection of the state of affairs which it recognizes on other people renders its knowledge worthless. Freud admits that there is in fact some truth in paranoia. From that partial truth, even errors of judgement which are not to be counted as pathological acquire their sense of conviction. This conviction is justified for a certain part of the erroneous train of thought, or for its source, but the person unjustifiably extends it to the entire train of thought (Freud SE VI: 255 – 256, 259).

It was interactive psychoanalysis that first set as its task understanding of this specific form of thinking and thus overcame the therapeutic nihilism that, ever since Freud, reigned in the case of psychoses, in which Freud also included the above-mentioned paranoia. It takes as its main subject the interaction between the concept and the environment. With the help of the division of the specific form of thinking into representative and anticipative thinking, interactive psychoanalysis explained the way of thinking that, as we have seen, Freud ascribed to paranoid and superstitious people:

1. Representative thinking is a thinking that occurs when the subject perceives the simultaneous happening of what is being uttered at a given moment.

2. Anticipative thinking is thinking that occurs when what the subject has uttered happens in the future, guided by the categories of space and time. This form of thinking occurs precisely in superstitious people that Freud discussed

However, the possible contributions of interactive psychoanalysis to metapsychology do not stop there. Freud considers philosophical systems analogous to paranoid delusions (Freud SE XIII: 73). He argues that delusions of

paranoiacs have an external similarity and internal kinship to the philosophical systems. (Freud SE XVII: 261). According to Freud's judgment philosophy is not opposed to science, but behaves as science, because it uses the same methods as science. However, philosophy differs from science by clinging to the illusion of being able to present a fully coherent explanation of the universe, which is destined to fail with every fresh advancement of scientific knowledge (Freud SE XXII: 160). Freud's statements about philosophy, which are in a similar tone, can also be found in Lou Salome's diary. In a note dated February 23, 1913, we can see Freud warning that it is really essential to struggle against the need peculiar to philosophers for an ultimate unity in things, because this need is the product of anthropomorphism and customs, and most dangerously, it is a possible hindrance in the research of positive science (Salome 1986: 104). Freud also notes that this need for an ultimate unity is not inherent only to philosophers, but to the human intellect in general which demands unity, connection and intelligibility of any material, whether of perception or thought, and therefore will rather fabricate a false connection between that material, than leave it unconnected. The construction of such systems is seen most strikingly in cases of paranoia, but systems constructed this way also occur in the cases of dreams, phobias and obsessive thinking. Systems always arise on the basis of two reasons: a manifest reason based on the premises of the system itself, and a hidden latent reason, which is truly operative and the real one (Freud SE XIII: 95 – 96).

Daniel Berthold-Bond compares this warning of Freud's about the philosopher's need for an ultimate unity with Kant's critique of the extravagances of metaphysics. Kant argues that, while human understanding is constitutionally limited to the phenomena of experience, men will never grasp the transcendent meanings of things. According to Kant, man has an inherent longing for complete explanations of the world; human imagination strives after the infinite and demands absolute totality. The mind inevitably becomes restless and dissatisfied with the merely mechanistic character of nature which science provides, because this character can never give a total explanation of things, and therefore reaches beyond the knowable world to posit a transcendent sense of purposiveness and finality to things, seeking in this way an ideal foundation of the reality. Berthold-Bond believes that this critique of Kant is identical to Freud's critique of the philosophical worldview, since Freud agrees with Kant that the motivation for this search for totality is an innate yearning for a sense of harmony in the midst of discord and strife that make up human existence. This longing for unity and totality is a symptom of wishful-thinking, or more properly, symptom of an inevitable, unresolvable sense of conflict between primordial wishes and an unresponsive external reality. Philosophers seek to resolve this conflict by projecting these problematic primordial wishes and fantasies outward onto the

external world. But while this yearning for harmony is a universal human emotion, the speculative philosophical worldview, which is one possible expression of that longing, is inherently unstable, destined to perpetually collapse and be created anew, precisely because it transgresses the limits of the reality principle, subordinating the objective principles of scientific explanations to the subjective principles of emotive longings. Based on what has been said, Berthold-Bond concludes that philosophical systems are a sort of cryptic, symbolic text of the human psyche, and seen from perspective of hermeneutics of psychoanalysis, provide a deeper insight into the human psyche, augmenting the knowledge gained from the study of the neuroses and dreams. (Daniel Berthold-Bond 1989: 283 – 284, 288).

I maintain that if we connect Freud's understanding of philosophical systems, as construction analogous to paranoid delusions, to the fact that interactive psychoanalysis has made it possible to understand those delusions as specific forms of thought, it follows that interactive psychoanalysis is the key to translating metaphysics into metapsychology and thus acquiring indirect knowledge of the unconscious.

Finally, I would like to emphasize that this use of interactive psychoanalysis, as a translator of philosophical metaphysical systems to a specific form of thinking is in accordance with Karl Jaspers' idea of the task of the philosophy of existence. Jaspers maintains that in essence, the philosophy of existence is metaphysics because arriving at Existenz is not its final goal, but it goes beyond it, wanting to dissolve Existentz in transcendence (Jaspers 1969: 67 – 68). Jaspers defines transcendence as something which is not consciousness but goes beyond it, as something entirely other. Transcendence is the being that is neither objective existence, nor subjective consciousness, nor Existenz, but something that transcends all of them. It is the absolute as opposed to all the finite, relative and inconclusive objects and subjects of consciousness. Also, the concept transcendence does not mean what exceeds only present experience but might conceivably, in principle, be experienced, but instead transcendence is what purely and simply cannot become an object of experience and what will never appear in consciousness as itself, like possible Existenz (Jaspers 1969: 88). If we compare Jasper's description of the transcendence with the dual-aspect monism from previous section, we will see that he describes exactly that unperceivable stuff that lies beyond the physical and mental aspects. Likewise, as we already heard in relation to Kant's thing-in-itself and Freud's unconscious, Jaspers argues that transcendence can only be defined negatively, by asserting that consciousness and the Existentz that appears to itself in consciousness are not everything, because as soon as we try to positively define the transcendence, it becomes immanence. This unknowability and inconceivableness of the transcendence as the absolute

has been expressed by negative theology since Antiquity. This negative theology consist of the employment of only negative statements that emphasize what transcendence is not (Jaspers 1969: 88 – 89). We have seen that Freud adopts the same method to define psychoanalytic unconscious. Jaspers further observes that if transcendence does not occur as empirical, and if it is not Existentz either, one might infer that it lies beyond. In that case, metaphysics would be the knowledge of an ulterior other world located elsewhere, without direct access from the real world. Nevertheless, just like Freud in the case of superstitious people, Jaspers warns that such a duplication is a delusion. That ulterior other world was constructed by transposing things and events found in this world, which were enlarged, reduced or combined by imagination. Therefore, there is nothing in the other world that does not already exist in this world. Representations and tales from the world beyond, sprung from the imagination or the intellect of the narrator, become objects of fear and solace by being treated like other empirical realities. For this reason, Jaspers concludes that the beyond, understood as just another reality, is an untenable illusion (Jaspers 1971:10).

However, if the transcendence is not a world beyond, the question arises: What is the subject of metaphysics? Jaspers answers this question by claiming that metaphysics has the function of a language that makes transcendence intelligible in the consciousness. It is not a universal language of all humans as a community of rational beings, but instead, it is always a historic language that will link some people and be inaccessible to others. Jaspers points out that, while in the scientific orientation each object is identical for everyone and thus explorable with general validity, the metaphysical language is audible to individual alone. Yet any object of scientific orientation is a possible cipher of the transcendence. The metaphysical objects are ciphers because they are language of transcendence, not transcendence itself. They are visible outwardly for consciousness, in the vast abundance of historically given myths, religious dogmas and metaphysics, splintered into many languages, that adjoin in the possibility of historic communication. While in metaphysical objects there is no substantial identity that would enable a scientific definition of one universally valid metaphysics, there is in those metaphysical objects the possibility of historic communication by way of language whose understanding forms a bond between men. Based on this, Jaspers concludes that, since it is only in a situation of flatly historic concreteness that transcendence can be truly present, metaphysics is the thinking that refers to transcendence. It follows that philosophical metaphysics would play the role of a mediator between empirical, idiosyncratic, historically given metaphysical systems (each of which in its own time laid claim to the absolute truth), on one side, and transcendence on the other side (Jaspers 1971:7 – 8, 11 – 12, 113).

Jaspers believes that the most substantial speculative ciphers have been written in the great philosophies. He points out that philosophy does not view thinking as an empty logical form in which thoughts are easily isolated and made stale, nor does thinking have a specific content, but equates thinking with being. Although this claim that thinking and being are identical does not make sense from the perspective of consciousness, because conscious thinking is intentional and it always aims at some object. If thinking becomes a cipher of the transcendence, this claim does make sense. For this reason, Jaspers argues that wherever human though would grasp the transcendence, the being of that though ceases to be scientifically objective or consciously subjective and becomes historic cipher of the transcendence That is why, according to Jaspers' opinion, from Parmenides on, the great fundamental philosophical thoughts were the ones in which thinking and being were one. Nevertheless, the limit of that thinking was that it was true only once, for that particular philosopher, and already for his successors their own being is missing in that thinking: they no longer think with their own being, but only with their intellect. Followers of certain philosophy no longer take that thinking as a cipher of transcendence, but would regard it as universal objective knowledge; thinking that no longer repletes with original thinker's own historical fate, would be treated like a knowledge that can be passed on. Therefore, Jaspers emphasizes that the correct approach to some philosophy, understood as a cipher of the transcendence, first of all requires its rending as a system, demolition into its fundamental elements so that, after the re-synthesis of these elements, we can adopt or reject certain historic philosophy, guided by our own self-being. From this Jaspers infers that fundamental elements of some historic philosophical system bring us in touch with the Exitenz of the philosopher behind it. (Jaspers 1971:139 – 142).

I wish to emphasize that this Jaspers' understanding of philosophical systems, as an expression of the philosopher's Existenz is in accordance with Freud's claim that psychoanalysis can make a significant contribution to philosophy by researching the philosophers themselves, because in no other science does the personality of the scientific worker plays such a large part as in philosophy, and now for the first time psychoanalysis enables construction of psychological portrait of a personality (Freud SE XIII: 179).

Precisely this equating of being and thinking which, according to Jaspers, is the characteristic of philosophical thinking that makes it a cipher of the transcendence, interactive psychoanalysis finds in the specific form of thinking of psychotics. Following Heidegger, the founder of interactive psychoanalysis, Milan Popov insists on the distinction between being and becoming:

1. He being defines as *someone who exists on the basis of something that exists*. Being is not encompassing, but it is a subject, it is someone in the encompassing

2. He becoming defines as *something that exists and exists by itself*. Becoming is encompassing. Therefore, when the analysand takes the position of becoming, instead of the position of being, it identifies with the world. For this reason, everything that happens within the world must relate to it personally and everything it thinks and does must affect the whole world. This is erroneous way of thinking, because, although the process of logical deduction is sound, the first premise from which the rest of thinking follows – that the subject is identical to the world – is false, which is why the final inferences must also be false. Popov indicates that this way of thinking is characteristic of paranoiacs, and we have seen that Freud regards the way of thinking of paranoiacs to be similar to the way of thinking of philosophers, while Jaspers observed the identification of thinking with becoming (In Heidegger's terms) in the case of philosophical thinking.

Based on everything stated, I conclude that due to similarity between paranoid systems and philosophical systems, interactive psychoanalysis, which views psychoses as specific forms of thinking, can be applied to philosophical systems too. In this way, interactive psychoanalysis contributes to the task of psychoanalysis – to translate metaphysics to metapsychology – for which it is better equipped than any other psychoanalytic school, because it is an interdisciplinary form of philosophical practice. Thus, interactive psychoanalysis can enable indirect knowledge of the unconscious, which is directly unknowable. In this way, it also follows Jaspers' insight that transcendence can only be known by deciphering the metaphysical systems that are cipher language of the transcendence.

Aleksandar Prica

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Ontološka pozicija Frojdove psihoanalitičke teorije unutar filozofije duha

Apstrakt: Cilj ovog rada je situiranje Frojdove psihoanalitičke teorije unutar tradicionalne kategorizacije psiholoških teorija filozofije duha. U tom pokušaju, vodiću se kategorizacijom teorija o odnosu duha i tela koju je izneo Milanko Govedarica, u svojoj knjizi *Filozofska analiza iracionalnosti*. Nakon što odredim kojoj od ovih tradicionalnih teorija odnosa tela i duha najviše odgovara Frojdova pozicija, u zaključnom delu izlaganja ću izložiti koje implikacije imaju te metafizičke pozadinske pretpostavke za interaktivnu psihoanalizu pozivajući se na Jaspersovo viđenje metafizike kao šifranog jezika.

Ključne reči: Sigmund Frojd, interaktivna psihoanaliza, neuropsihoanaliza, filozofija duha, Milanko Govedarica, Karl Jaspers, šifrarni jezik,

Uvod

Vesa Talviti je u radu „O neuropsihoanalitičkoj metafizici“, 2011. godine, zajedno sa Juhanijem Ihanusom kritikovala neuropsihoanalizu: da ona izbegava da se bavi nekompatibilnošću između kognitivnih neuronauka i psihoanalitičkog mentalizma. Zato oni optužuju neuropsihoanalizu da krije od svojih saradnika, koji nisu psihoanalitičari, svoje inherentne metafizičke mentalističke pozadinske pretpostavke. Talvitijeva tvrdi da se od tada niko nije ozbiljno pozabavio ovim problemom (Talviti 2015: 172).

Upravo taj propust ću pokušati da ispravim ovim radom i zbog toga za njegov cilj određujem situiranje Frojdove psihoanalitičke teorije unutar tradicionalne kategorizacije psiholoških teorija filozofije duha. U tom pokušaju vodiću se kategorizacijom teorija o odnosu duha i tela, koju je izneo Milanko Govedarica u svojoj knjizi *Filozofska analiza iracionalnosti*. Kao osnovnu distinkciju u filozofiji duha Govedarica navodi distinkciju na:

1. *Mentalizam* – Teorija koja naglašava čovekova mentalna ili psihička svojstva u nekom interpretativnom ili eksplanatornom modelu. (Govedarica 2006: 24 – 26).

2. *Fizikalizam* – Teorija koja sva čovekova mentalna svojstva svodi na fizičke procese. (Govedarica 2006: 28).

Osim ove dve radikalne teorije, pozivajući se na Denijela Robinsona, Govedarica navodi i šest alternativnih kompromisnih teorija (Govedarica 2006: 32, Robinson 1998: 36 – 38):

1. Epifenomenalizam.
2. Neutralni monizam.
3. Dualistički interakcionizam.
4. Lajbnicov psihofizički paralelizam.
5. Teza o psihofizičkom identitetu.
6. Teza o supervenijenciji.

U daljem radu razmotriću sve ove teorije u odnosu na Frojdovu psihoanalizu, počevši od onih kandidata koje je najlakše isključiti. Nakon toga ću izložiti koje implikacije te metafizičke pozadinske pretpostavke imaju za interaktivnu psihoanalizu.

Mentalizam

Mentalizam je teorija koja naglašava čovekova mentalna ili psihička svojstva u nekom interpretativnom ili eksplanatornom modelu. Govedarica ističe da je osnova mentalizma uverenje da je čovek svesno i racionalno biće (Govedarica 2006: 24 – 26).

Upravo iz tog razlogaverujem da je najlakše isključiti opciju da je Frojd zastupnik mentalističkih teorija, jer su svesnost i racionalnost upravo one dve čovekove osobine čiju prenaglašenost Frojd kritikuje. Frojd smatra da postoji mnogo zloupotreba privilegije svesne aktivnosti – da gde god ona učestvuje, zapravo skriva svaku drugu aktivnost. Kao primer za tu svoju tvrdnju, on navodi da je učešće svesti u intelektualnom i umetničkom stvaranju precenjeno, da značajne tvorevine nastaju bez razmišljanja, nesvesno (Frojd 2016b: 268 – 269).

Dualistički interakcionizam

Dualistički interakcionizam je neredukcionistička teorija prema kojoj mentalni i neurološki događaji mogu međusobno uzročno delovati jedni na druge. (Robinson 1998:37). Najpoznatiji predstavnik ove teorije je Dekart, po kome se ova teorija naziva još i kartezijanski dualizam. Prema Dekartovom mišljenju, čoveka čine dve međusobno nezavisne supstancije – *res extensa* (protežna stvar),

odnosno telo, i *res cogitans* (misleća stvar), odnosno duh (Dekart 1998: 22 – 24). Na ovaj način, za Dekarta nastaje problem: kako dve međusobno nezavine supstancije, koje su različite vrste, mogu međusobno da utiču jedna na drugu? Dekart ovaj problem pokušava da reši postuliranjem postojanja posebnog dela mozga koji on naziva pinealnom žlezdom, a koji je danas poznatiji pod nazivom epifiza, u kome se odigrava interakcija tela i duha (Dekart 1998: 58 – 59). Ovo Dekartovo rešenje je mnogim budućim misliocima delovalo *ad hoc*, tako da je bilo na meti njihovih kritika. Među tim misliocima bio je i Frojd.

Prema Frojdovom mišljenju, da bi pronašli rešenje za međusobnu uzročnost duha i tela, filozofi su morali da pretpostave postojanje organskih procesa, paralelnih sa svesnim psihičkim procesima, koji su u međusobnom odnosu na neobjašnjiv način. Ti organski procesi predstavljaju posrednike u recipročnom odnosu između duha i tela i služe da vrate psihičko u tok događaja u ostatku života (Freud SE XXIII: 283)[1]. Smatram da ovim filozofskim rešenjem Frojd aludira na kartezijanski dualizam i pinealnu žlezdu koja je, prema njemu, organski posrednik između tela i duha. On ovo rešenje smatra nezadovoljavajućim. Frojd to učenje o dualnosti čovekove prirode, na telo i duh, odnosno dušu, smatra projekcijom dualnosti čovekove psihe, njene podele na svestan i nesvesni deo (Frojd 2014c : 106 – 107). Na osnovu ovog Frojdovog stava, možemo reći da je Alen Bas (Alan Bass) u pravu kada tvrdi da, za Frojda, nesvesno predstavlja mesto susreta duha i tela (Bass 2006 : 12). Prema tome, Frojd u nesvesnom vidi rešenje kartezijanskog dualizma. On tvrdi da saznanja o nesvesnom, do kojih je došla psihoanaliza, tera filozofe da ponovo razmotre odnos duha i tela (Freud SE XIII: 178).

Frojd telo smatra nosiocem psihičkog identiteta. On tvrdi da je Ego instanca psihe koja zapravo predstavlja telo, da je svesni Ego –pre svega telesni Ego, jer telo igra ključnu ulogu u diferencijaciji između Ega i Ida, zato što se čovek istovremeno identifikuje sa telom i istovremeno ga vidi kao nešto spoljašnje sebi, što može opaziti u spoljašnjem svetu (Frojd 1994: 82 – 84). Ovaj naglasak na značaju tela, koji je prisutan kod Frojda, dovodi nas do pitanja: da li je moguće mentalno svesti na fizičko?

Fizikalizam

Fizikalizam je teorija koja sva čovekova mentalna svojstva svodi na fizičkke procese. Govedarica insistira na razlikovanju metafizičkog fizikalizma, prema kome se sve što postoji može svesti na fizičku građu i njene relacije, i lingvističkog fizikalizma, prema kome se celokupna stvarnost može i treba opisati

[1] Reference na Frojdova sabrana dela, u ediciji *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, navodiću na opšteprihvaćen način navođenjem broja toma i stranice.

fizičkim, hemijskim i neurofiziološkim terminima, zato što ne postoji nužna veza između te dve vrste fizikalizama. Neko može biti metafizički fizikalista, a da ne želi da eliminiše opise date mentalističkom terminologijom (Govedarica 2006: 28).

Fizikalizam se javio u Nemačkoj, u XIX veku, kao reakcija na *Naturphilosophie*. U Frojdovoj biografiji, njegov biograf i učenik, Ernest Džouns (Ernest Jones) *Naturphilosophie* definiše kao panteistički monizam, na granici sa misticizmom koji je propovedao Šeling. Prema *Naturphilosophie*, Univerzum, tj. Priroda, je jedan ogroman organizam sačinjen od sila, aktivnosti, kreacija i manifestacija, organizovanih na osnovu večnog sukoba suprotnosti. U takvom univerzumu razum, svest i duh predstavljaju samo odraze, emanacije ovog nesvesnog previranja. Džouns ističe da je specifična odlika *Naturphilosophie* to što ona sebe vidi kao spekulativnu fiziku (Jones 1953: 42 – 43).

S druge strane, Ričard Lauri (Richard Lowry) fizikalizam definiše kao filozofiju koja veruje da se svi fenomeni, uključujući i fenomene žive materije, mogu iscrpno objasniti pojmovnim okvirima tadašnje eksperimentalne fizike. U svom opštem obliku, ti fizički principi nalaze se u Njutnovim *Matematičkim principima prirodne filozofije*: kao masa, inercija i sile privlačenja i odbijanja. Lauri primećuje da, mada se oduvek verovalo da se fenomeni žive materije mogu objasniti principima izvedenim iz proučavanja nežive materije, tek nakon epohalnog eksplanatornog uspeha Njutnove fizike (uz čiju pomoć je neživa priroda, naizgled, potpuno shvaćena), fizikalizam stiče ubedljiva sredstva da nekoga pridobije na svoju stranu (Lowry 1967: 156).

Džouns smatra da je fizikalizam, odnosno, fizička fiziologija, zbacila i zamenila *Naturphilosophie*. Međutim, on upozorava da zamisao o mogućem ujedinjenju svih nauka u vidu jedne nauke o fizičkim silama, tada prestaje da bude samo ideja vodilja i naučna hipoteza i postaje predmet religioznog obožavanja. Na taj način, fizikalizam prestaje da bude samo metod naučnog istraživanja i postaje pogled na svet (*Weltanschauung)* (Jones 1953: 43). Junus Jilmaz (Yunus Yilmaz) uviđa da je odnos između fizikalizma i *Naturphilosophie* analogan odnosu između Marksovog materijalizma i Hegelove dijalektike, zato što imaju zajednički cilj ⁻pružanje materijalne osnove prethodnom idealizmu (Yilmaz 2022: 574).

Najvatreniji pobornici tog pogleda na svet bili su članovi Berlinskog fizičkog društva (*Berliner Physikalische Gesellschaft*), osnovanog 1845. godine, koje su činili mladi studenti fizike i fiziologije, udruženi protiv vitalizma *Naturphilosophie*. Oni su, u drugoj polovini XIX veka, kao uticajni profesori medicine i fiziologije, obrazovali naučnu zajednicu nemačkog govornog područja (Lowry 1967: 157, Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 2). Iz ovoga sledi da je fizikalizam bio dominantna intelektualna klima za vreme Ničeovog i Frojdovog obrazovanja.

Jedan od najistaknutijih članova Berlinskog fizičkog društva i, uskoro ćemo videti, jedan od Frojdovih učitelja, Ernst Brike (Ernst Brücke), u svojim *Predavanjima iz fiziologije*, pruža paradigmatički sažeti prikaz fizičke fiziologije. Fiziologiju on definiše kao nauku o organizmima po sebi. Organizmi se razlikuju od mrtvih materijalnih entiteta u akciji, tj. mašina, time što poseduju sposobnost asimilovanja, ali svi oni i dalje pripadaju fizičkim fenomenima, odnosno, oni su sistemi atoma pokretani silama, u skladu sa principom održanja energije koji je otkrio Robert Majer (Robert Mayer), a popularizovao Herman fon Helmholc (Hermann von Helmholtz). Prema tom principu, zbir pokretačkih i potencijalnih sila uvek ostaje konstantan u svakom izolovanom sistemu. U ovom sažetku Brike ističe da u nauci reč *sila* (*Kraft*) simbolizuje stvarne uzroke. Što se manje zna o silama, to se više vrsta sila razlikuje, poput hemijske, električne, magnetne, svetlosne i toplotne sile. Zato Brike zaključuje da bi se napredak znanja ogledao u svođenju svih tih vrsta sila samo na sile privlačenja i odbijanja. On, takođe, na kraju naglašava da sve rečeno važi i za ljudski organizam (Džouns 1985: 46).

Iz ovog Brikeovog sažetka možemo zaključiti da su dva nosioca i glavna inovatora tadašnjeg fizikalizma bili Majer i Helmholc, zahvaljujući postuliranju principa održanja energije. Mada je u Nemačkoj dinamička perspektiva nasleđena od Lajbnica i Kanta, Majer 1842. godine, u svom delu *Primedbe na sile neorganske prirode*, ne prihvata strogi dinamizam, već uspostavlja analogiju između materije i sile. Prema njegovom mišljenju, materija je fundamentalni hemijski pojam, zbog toga što je merljiva, preobražljiva i kvantitativno neuništiva tokom hemijskih reakcija, Ta hipoteza da je materija kvalitativno preobražljiva implicira da je njen kvantitet uvek isti, što će Majer primeniti i na sile. On tvrdi da ulogu koju materija igra u hemiji, u fizici treba da igra sila. Iz toga sledi da bi sila takođe trebalo da bude neuništiv i preobražljiv entitet, ali, za razliku od materije, ona se ne može izmeriti. Iz toga dalje sledi da nežive sile poseduju više kvalitativnih oblika, poput kinetičkih, toplotnih, magnetnih, električnih i hemijskih sila. Međutim, Majer veruje da su svi ovi kvalitativni oblici sile samo različite fenomenološke manifestacije iste osnovne sile (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 4 – 5). Tri godine nakon *Primedbi na sile neorganske prirode*, Mejer se ovoga puta bavi fiziološkim pitanjem, u delu *Kretanje organizama i njihov odnos prema metabolizmu*, sa ciljem da premosti jaz koji deli egzaktnu fiziku i fiziologiju, metodom koja će spojiti ove dve nauke pod fizikalističku perspektivu. On to želi da učini ujedinjenjem njihovih heterogenih fenomena pod jednim prevladavajućim principom – principom održanja sile, koji će se kasnije prevesti u princip održanja energije (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 5).

Mada je Majer prvi postulirao princip konverzacije sile u fizici, Helmholc će nastaviti njegov projekat, primenivši princip održanja sile na fiziologiju. U svom delu *O očuvanju sile*, iz 1847. godine, on isključuje mogućnost postojanja

beskonačnog kretanja, čime se suprotstavlja opšteprihvaćenom gledištu *Naturphilosophie*: da postoji neiscrpna i konstantno obnavljajuća živa sila koja održava aktivnosti živih organizama i kontroliše aktivnosti hemijskih i fizičkih sila. Umesto toga, Helmholc tvrdi da u svim nizovima prirodnih radnji ne postoji proces koji bi dopustio nastanak mehaničke sile bez podjednakih troškova. Iz toga sledi zaključak: da je nemogućnost beskonačnog kretanja – korelat principa održanja sile, prema kome je moguće stvaranje kretanja samo putem odgovarajuće potrošnje energije (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 5).[2] Isto tako, Helmholc smatra da se sve radnje u prirodi na kraju moraju svesti na sukob između sila privlačenja i odbijanja, kako ih je formulisao Njutn. Na osnovu ove dve hipoteze o nemogućnosti mehaničkog beskonačnog kretanja i svođenja svih prirodnih radnji na sile privlačenja i odbijanja, Helmholc postulira princip održanja životne sile (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 6). Lauri ističe da su, služeći se tim principom, fizikalistički nastrojeni fiziolozi mogli da tragaju za objašnjenjem unutrašnjih procesa i, na taj način, delanja živih organizama, koji se smatraju zatvorenim sistemima, osnovnim fizičkim pojmovima privlačenja i odbijanja (Lowry 1967: 157).

Pored Majera i Helmholca, za fizikalizam tog doba značajan je i Vilijam Tomson (William Thomson) koji je prvi uveo pojam energije (1850). On ipak zadržava i pojam sile kojim označava Njutnove sile definisane zakonima kretanja. Tompson takođe pravi distinkciju između dve kategorije energije – statičke i dinamičke energije. Ova distinkcija odgovara distinkciji između latentnih i aktivnih sila, koja je već prisutna u Helmholcovoj definiciji životnih i napetih sila (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 6 – 7).

Sledeći značajan događaj jeste sinteza kojom je Vilijam Rankin (William Rankine), 1853. godine, Helmholcovu distinkciju između sila života i napetih sila podveo pod Tompsonov ujedinjujući pojam energije. On to čini praveći distinkciju između (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7):

1. Potencijalne energije koja se nalazi unutar materijalnih konstrukata sposobnih za rad.
2. Kinetičke energije.

Istoričari ideja primećuju da, zbog toga što se ova distinkcija nije primenila samo na mehaničke sile, već na sve vrste fizičkih fenomena, ona odgovara Aristotelovim pojmovima *dynamis* (*δύναμις*) i *energeia* (*Ἐνέργεια*), odnosno, potencijalnosti i aktualnosti (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7).

[2] Istraživači ovog pitanja primećuju da je teza o nemogućnosti beskonačnog kretanja naslednica Lajbnicove dinamike, jer je on prvi priznao nemogućnost mehaničkog beskonačnog kretanja, na osnovu osnovnog metafizičkog principa *ex nihilo nihil fit* (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 6).

Druga bitna osoba za istorijski razvoj energetske teorije je Vilhelm Ostvald (Wilhelm Ostwald), koji se, počev od 1887. godine, i dalje suprotstavlja mehanicističkom shvatanju energije, kakvo je bilo kod Majera, Helmholca, Tompsona i Rankina, uzdižući energetiku na nivo učenja sličnom religiji ili *Naturphilosophie*. On predlaže zasnivanje nove filozofije nauke čiji će fundamentalni pojam biti energija, a ne materija. Ta njegova energetska teorija pruža osnov za jednu nematerijalnu monističku ontologiju, dok se Majer, kao što smo videli, i dalje drži dualizma, smatrajući materiju i silu različitom vrstom entiteta. Ostvald se takođe suprostavlja postuliranju postojanja potencijalne energije, nasleđene iz mehanicističkog pojma napete sile, zato što protivreči prvobitnoj i univerzalnoj prirodi energije kao aktualne (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 7 – 8).

Iako Frojd, iz epistemološke perspektive, ne prihvata Ostvaldov nematerijalistički monizam, već isprva prihvata Helmholcovo viđenje energije kao mehanicističke, Ostvald je uprkos tome značajan za Frojdovu koncepciju energije, jer prvi ispituje mogućnost primene pojma energije na psihološke fenomene. On tvrdi da postoji nervna energija i opisuje procese tokom psihološke aktivnosti, koji dovode do potrošnje energije. Na taj način, Ostvald je uveo pojam psihičke energije, čime je omogućio Frojdu da dalje proučava energiju nervnog sistema (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 8).

Lauri dovodi u pitanje istinitost Frojdove tvrdnje (iz njegove autobiografije) da je on svoju metapsihologiju gradio po potrebi, isključivo kao privremenu hipotezu, čija je jedina uloga da dopuni informacije stečene na osnovu neposrednih opservacija, u toku psihoanalitičke terapijske prakse (Frojd 2013b: 30 – 31), jer smatra da je on metapsihologiju gradio na osnovu koncepcijâ, koje je stekao nezavisno i pre sticanja opservacija, za koje Frojd tvrdi da je na njima psihoanaliza empirijski zasnovana. Te koncepcije, koje će biti pravi temelj Frojdove metapsihologije, nisu izdanak ni fizioloških činjenica, nego devetnaestovekovne fizikalističke filozofije (Lowry 1967: 156).

Frojd je svoju medicinsku karijeru započeo kao fiziolog u Brikeovom institutu (od 1876. do 1882. godine). U svojoj autobiografiji on priznaje da mu je, kao mladom lekaru, Brike bio naučni uzor (Frojd 2013b: 7 – 8). O meri Brikeove posvećenosti fizikalizmu najbolje govore reči njegovog sadruga iz *Bečkog fizičkog društva*, Emila Di Boa-Rejmonda (Emil Du Bois-Raymond) koji piše da su se on i Brike zakleli da *u organizmu ne dejstvuju nikakve druge sile sem zajedničkih fizičko-hemijskih sila. U onim slučajevima koji se zasad ne mogu objasniti tim silama, ima se ili iznaći specifičan način ili forma njihove akcije pomoću fizičko-matematičkih metoda, ili primiti za istinu druge sile jednake po vrednosti hemijsko-fizičkim silama svojstvenim materiji, a svodljivim na silu privlačenja i odbijanja* (Džouns 1985: 45). Frojd, takođe, tvrdi da je Hemholc zauvek ostao jedan od njegovih idola (Jones 1953: 41). Zadatak koji je Frojdu bio

dodeljen, u toku njegovog zaposlenja na institutu, jeste histologija nervnog sistema (Frojd 2013b: 8).

S obzirom na navedene okolnosti, uopšte nije iznenađujuće što je Frojdova prva psihološka teorija, koju je izneo u svom prvom delu *Projekat za naučnu psihologiju* (napisanom 1895. i objavljenom posthumno 1950. godine), bila izrazito fizikalistički nastrojena. Frojd ovo delo počinje proklamacijom da iza tog projekta stoji namera zasnivanja psihologije kao prirodne nauke, a za njegov cilj određuje predstavljanje psiholoških procesa kao stanja određenog kvantiteta, određenih materijalnih čestica, kao i da ih učini jednostavnim i bez protivrečnosti (Freud SE I: 295). Kao dve glavne ideje projekta Frojd ističe (Freud SE I: 295):

1. Ono što razlikuje aktivnost je kvantitet (*Q*) koji potpada pod važenje zakona kretanja.

2. Materijalne čestice, spominjane u gornjem određenju cilja, su neuroni.

Frojdova rana psihološka teorija zasniva se na dva principa:

1. *Princip neuronske inercije* –koji glasi da neuroni žele da se oslobode od određenih količina energije posredstvom mišića i, na taj način, ostanu slobodni od nadražaja. Ovaj proces pražnjenja energije Frojd smatra primarnom funkcijom nervnog sistema. On, takođe, ističe da su, među različitim načinima pražnjenja energije, preferirani, pa stoga i evolutivno bivaju zadržani, oni koji sadrže prestanak nadražaja, tačnije, bekstvo od njih (Freud SE I: 296).

2. *Princip konstantnosti* –Međutim, Frojd primećuje da funkcionisanje principa inercije biva poremećeno usložnjavanjem nervnog sistema, jer sa porastom složenosti nervni sistem počinje da prima nadražaje i iz unutrašnjosti tela, a ne samo iz spoljašnjeg sveta. Ti nadražaji su osnovne životne potrebe, poput disanja, gladi, žeđi i seksualnosti. Za razliku od nadražaja iz spoljašnjeg sveta, od ovih unutrašnjih nadražaja organizam ne može pobeći, već oni prestaju samo ispunjenjem određenih uslova u spoljašnjem svetu. Da bi ispunio te uslove, organizam mora da izvrši izvesne specifične radnje, čije izvođenje zahteva određenu količinu energije. Iz tog razloga nervni sistem mora da napusti princip neuronske inercije, prema kome on teži da smanji napetost na nulu i, umesto toga, mora da nauči da skladišti određene količine energije, dovoljne za izvođenje specifičnih radnji. Sve dok je taj uslov ispunjen, nastavlja se stara težnja da se količina napetosti drži na minimumu i da se izbegava njeno povećanje, odnosno, teži se ka tome da količina napetosti bude

konstantna. Ovo održavanje napetosti na konstantnom nivou Frojd smatra sekundarnom funkcijom nervnog sistema (Freud SE I: 296 – 297).

Lauri smatra da Frojd princip neuronske inercije i princip konstantnosti izvodi iz Majerovog i Helmholcovog principa održanja energije (Lowrey 1967: 160). Mada Frojd u svojim delima nigde ne odaje zasluge ni Majeru ni Helmholcu, on će kasnije priznati da je do ova dva svoja osnovna principa došao pod uticajem principa stabilnosti Teodora Fehnera (Thedor Fechner) (Frojd 1994: 9, Freud SE XIX: 169) koji je, kako primećuje Lauri, Helmholcu otvoreno pripisivao zasluge za taj princip (Lowrey 1967: 160).

U skladu sa ova dva načina funkcionisanja nervnog sistema Frojd razlikuje dve vrste nerava koje obeležava Φ i Ψ nervi, od kojih Φ sadrži propustljive elemente, a Ψ nepropustljive. Da bi objasnio ovu razliku, Frojd kaže da je prvi nervni sistem posedovao dve funkcije: da prima nadražaje iz spoljašnjeg sveta i da prazni uzbuđenje unutrašnjeg porekla. Zbog te druge funkcije, pod pritiskom životnih potreba, došlo je do biološkog razvoja i svaki od sistema, Φ i Ψ, preuzeo je jednu od dve primarne funkcije. Sistem Φ sadrži neurone koji primaju spoljašnje nadražaje, dok sistem Ψ sadrži neurone koji primaju unutrašnja uzbuđenja. Frojd tvrdi da je ova njegova teorija podržana biologijom, zato što postoji siva masa kičmene moždine (koja je jedina u dodiru sa spoljašnjim svetom), koju bi onda činili Φ neuroni, i siva masa mozga (koja nema neposrednog dodira sa spoljašnjim svetom, ali je odgovorna za razvoj nervnog sistema i psihičke funkcije), koju bi činili Ψ neuroni. Prema Frojdovom uverenju, svi psihički sadržaji spadaju u Ψ i stečeni su lokalnim i delimičnim podizanjem barijere koja razlikuje Φ i Ψ. Povećanjem te Φ organizacije sposobnost nervnog sistema za primanje novih utisaka dostigla bi svoj limit. Ψ sistem se razvija povećanjem broja neurona i količine uzbuđenja (Freud SE I: 302 – 303).

Međutim, četiri godine kasnije, u delu *Tumačenje snova*, Frojd je ovu svoju fizikalističku psihološku teoriju zamenio psihoanalitičkom teorijom. U njemu ukazuje da se ni snovi ne odigravaju u zasebnim fiziološkim moždanim lokacijama, već da se i snovi, isto kao i budno stanje, odigravaju u različitim instancama psihe (Frojd 2016b: 55). Izlažući svoju prvu topičku podelu psihe na svesno, predsvesno i nesvesno, on eksplicitno ističe da su te psihičke instance nezavisne i da ne korespondiraju anatomskim lokacijama (Frojd 2016b: 192).

Postavlja se pitanje: Koji je razlog za ovo Frojdovo napuštanje fizikalističkih snova u roku od samo četiri godine? Smatram da za to postoje dva razloga:

1. *Projekat za naučnu psihologiju* nikada nije dovršen, zato što, od planirana četiri dela, četvrti deo, koji bi se bavio psihopatologijom potiskivanja, Frojd nikada nije završio. On se u pismu svom prijatelju Vilhelmu Flisu

(Willhem Fliess), 8. oktobra 1995, žali da se poslednji deo *Projekta za naučnu psihologiju*, koji se bavi psihopatologijom potiskivanja, ne uklapa, niti će se ikada uklapati u njegov fizikalistički projekat, zbog toga što ne može da objasni potiskivanje (Masson 1985: 141). U samom *Projektu za naučnu psihologiju* Frojd priznaje da ne može poreklo psihičkog mehanizma pažnje objasniti mehanicistički, nego samo biološki, tačnije, evoluciono; da je taj mehanizam preostao u toku evolucionog razvoja psihe, dok su svi alternativni načini ponašanja psihe isključeni zbog izazivanja nezadovoljstva (Frojd 1966: 360 – 361). Na osnovu ovog priznanja, Lauri spekuliše da, pošto mehanizam pažnje čini jezgro mehanizma potiskivanja, shvaćenog kao inhibiranje protoka psihičke energije i, na taj način, jezgra sekundarnog funkcionisanja nervnog sistema uopšte, ta Frojdova nemogućnost da objasni pažnju pozivanjem na neurofiziologiju, predstavlja razlog za napuštanje čitavog njegovog fizikalističkog projekta (Lowry 1967: 162). Ta Frojdova eksplanatorna nemogućnost rezultirala je još jednim pismom Flisu, nepuna dva meseca kasnije, u kome vidno rezignirani Frojd piše da više ne razume stanje uma, koje je izrodilo njegovu psihološku teoriju iz *Projekta za naučnu psihologiju*, i ne može ni da zamisli kako je samo uspevao da to stanje uma prenosi i na Flisa. Flis je sve vreme bio izuzetno ljubazan u vezi sa Frojdovim projektom, jer mu sada to stanje uma, iz koga je projekat nastao, deluje kao vrsta ludila (Masson 1895: 152). Kako primećuje Lauri, Frojd će poslednju reviziju svog fizikalističkog projekata pokušati u novogodišnjem pismu Flisu, od 1. januara 1996. godine (Masson 1895: 158 – 162), nakon kojeg zauvek odustaje od svog fizikalističkog projekta da psihičke procese svede na nervne procese i od tada o psihi govori upotrebljavajući jedino mentalističke pojmove (Lowry 1967: 162).

2. Smatram da je ovaj Frojdov prelaz sa fizikalističke na mentalističke teminologije, osim gorepomenutog eksplanatornog neuspeha, izazvan i promenom učitelja i posledično promenom naučne paradigme. Nakon što, 1882. godine napušta Brikeov institut, Frojd svoje školovanje nastavlja 1885. godine odlaskom u Pariz, zahvaljujući četvoromesečnoj stipendiji (od oktobra 1885. do kraja februara 1886), gde uči pod mentorstvom Žan-Marten Šarkoa (Jean-Martin Charcot) (Yilmaz 2021: 889). Frojd opisuje Šarkoov uticaj na njega tokom tog perioda, svojoj verenici i budućoj ženi, Marti Bernajz (Martha Bernays) sledećim rečima: *Šarko, koji je jedan od najvećih lekara i čovek čiji se zdrav razum graniči sa genijalnošću, prosto ruši sve moje ciljeve i mišljenja. Ponekad izađem sa njegovih predavanja kao iz Notr-Dama, sa potpuno novom idejom o savršenstvu. Međutim, on me iscrpljuje; kada odem od njega nemam više nikakvu želju da radim na svojim*

glupostima; prošla su čitava tri dana otkad sam iole radio i ne osećam grižu savesti. Mozak mi je zasejan kao nakon večeri u pozorištu. Da li će seme ikada izroditi bilo kakvim plodom, ne znam; ali ono što znam je da nijedno ljudsko biće nije uticalo na mene na isti način (E. Freud 1975: 185, prevod autora rada). Vrstu uticaja koju je Šarko imao na Frojda najbolje oslikava anegdota, koju Frojd prepričava u čitulji Šarkou, da je on na Frojdove prigovore da su njegovi klinički rezultati nemogući, jer protivreče Helmholcovoj teoriji, odgovarao: *Teorija je dobra, ali to ne sprečava stvari da postoje* (Freud SE III: 13). Kako primećuje Mark Solms, Šarko je zaslužan za Frojdov prelaz sa anatomske eksplanatorne tradicije fizikalistički nastrojenih nemačkih fiziologa na klinički dekriptivni pristup francuske Šarkoove škole. Taj prelaz iz jedne u drugu školu predstavlja prelaz sa anatomskog lokalizacionalizma na dinamički, funkcionalistički i razvojni pristup koji će pružiti pojmovni aparat koji omogućava nastanak psihoanalize (Solms 2002: 31 – 32). Smatram da je razlog za ovako radikalnu razliku između pristupa dve škole neurologije to što Šarko pripada ovoj naučnoj paradigmi, nastaloj 1890-ih godina u Francuskoj, naučnom revolucijom koju je izveo Klod Bernar (Claude Bernard) uspostavljanjem fiziologije kao samostalne nauke, autonomne u odnosu na fiziku i hemiju, što je istovremeno predstavljalo radikalni epistemološki skok. Iz toga sledi da je Šarko sa ostalim francuskim lekarima pripadao naučnoj paradigmi koja zahteva nezavisnost fiziologije kao zasebne nauke, autonomne od fizike, dok je, suprotno od njega, Brike sa ostalim nemačkim lekarima pripadao naučnoj paradigmi koja zahteva potčinjavanje fiziologije fizici, svodeći je samo na puki produžetak fizike (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 2). Ovu razliku između nemačke i francuske naučne paradigme najbolje ilustruje Frojdov izveštaj sa studija u Parizu, u kome piše da je za korišćenje stipendije za usavršavanje izabrao Pariz, a ne Berlin, zato što u Berlinu ne bi mogao da nauči ništa novo posle učenja kod Bečkih učitelja, dok mu je francuska škola obećavala nešto nepoznato i karakteristično i, ono najznačajnije, novu sferu neuropatologije kojoj se nije pristupalo na sličan način u zemljama nemačkog govornog područja. Frojd takođe primećuje da se, kao posledica retkosti dodira između nemačkih i francuskih lekara, otkrića francuske škole u vezi sa hipnozom i histerijom u Nemačkoj ne posmatraju sa priznavanjem i verovanjem, već sa sumnjom. Zato su francuska škola, a posebno Šarko, bili kritikovani od strane nemačke škole zbog nedostatka kritičkog mišljenja ili, u najmanju ruku, zbog izbora retkih i čudnih predmeta proučavanja i, zbog dramatizacije, prorade tih predmeta (Freud SE I: 5 – 6). Jilmaz smatra da se između fizikalističke paradigme nemačkog govornog područja i paradigme Šarkoove francuske škole javlja kunovska nesamerljivost

> paradigmi, jer Šarko nervni sistem ne vidi na isti način kao nemačka fizikalistička paradigma −kao statični anatomski entitet, već ga vidi kao dinamički tok koji prevazilazi sve poznate distinkcije (Yilmaz 2021: 900).

Frojdov prelaz sa nemačkog anatomskog eksplanatornog modela na francuski klinički deskriptivni metod Solms vidi kao trenutak zasnivanja psihoanalize kao novog metoda pristupa psihi (Solms 2002: 28). Smatram da se onda manifestom nastanka psihoanalize, gde Frojd proklamuje svoj prelaz sa fizikalističkog na mentalistički pojmovni okvir, može smatrati uvod u teorijski deo *Studija o histeriji*, koje Frojd objavljuje 1895. godine u koautorstvu sa Jozefom Brojerom, u kome Brojer piše da neće govoriti o mozgu, a još manje o molekulima, nego da će psihički procesi biti tretirani samo psihološkom terminologijom. On ističe da fizikalistički pojmovi, poput nadražaja korteksa, poseduju značenje jedino ako se u njima prećutno prepoznaju dobro poznati psihološki pojmovi, poput ideje, zbog toga što su ideje stalni i dobro poznati objekti ljudskog iskustva, dok su nadražaji korteksa samo postulati, tj. objekti ljudskog željenog i budućeg znanja. Zato Brojer zaključuje da iz toga sledi da je svaka zamena psiholoških pojmova fiziološkim −beskorisna maskarada (Brojer i Frojd 2004: 204). Ipak, treba istaći da ova promena pojmovnog okvira Frojdu isprva nije lako pala, pa se on, u *Studijama o histeriji*, žali da nije oduvek bio psihoterapeut, već da je, kao i ostali neuropatolozi, obučavan da se služi lokalnim anatomskim dijagnozama i elektro prognozama, te da ga iz tog razloga pogađa što istorije bolesti iz *Studija o histeriji* deluju kao novele lišene naučnosti. Međutim, on se teši da je za taj način izražavanja kriva priroda histerije kao predmeta istraživanja, o kome lokalna dijagnostika i električne reakcije nisu mogle ništa da kažu, dok se detaljnim prikazom psihičkih procesa dobija uvid u tok histerije. Stoga Frojd zaključuje da su psihoanalitičke istorije bolesti istog statusa kao i psihijatrijske istorije bolesti, uz tu prednost što one prikazuju intimnu povezanost između istorijata pretrpljenih patnji i simptoma bolesti (Brojer i Frojd 2004: 181).

Uprkos ovoj početnoj neodlučnosti u vezi sa promenom eksplanatornog modela, Frojd, počev od *Tumačenja snova*, pa sve do kraja života, ostaje veran Šarkoovoj francuskoj naučnoj paradigmi. Egzemplar te posvećenosti jeste njegov metapsihološki rad, pod naslovom „Nesvesno“ (iz 1915. godine), u kome ponavlja upozorenje da se unutar mozga ne mogu lokalizovati nesvesno i svesno, iz čega sledi da je topika psihe nezavisna od anatomije. On naglašava da, mada se fiziološkim istraživanjem došlo do saznanja da je psihička aktivnost vezana za funkcionisanje mozga i da različiti delovi mozga poseduju različit značaj, kao i specfične veze sa određenim telesnim i mentalnim aktivnostima, da su, uprkos tim fiziološkim uspesima, propali svi pokušaji lokalizovanja psihičkih procesa, odnosno, da se predstave zamisle kao memorisane unutar nerava i da se utvrdi

put nadražaja kroz nervna vlakna. Tu sudbinu dele i učenja koja žele da svest lociraju u kori velikog mozga, a nesvesno u subkortikularnim delovima mozga. Na osnovu ovih neuspeha Frojd zaključuje da u toj saznajnoj sferi zjapi velika praznina koju je trenutno nemoguće popuniti, a ni da nije posao psihologije da je ona popunjava (Frojd 1996: 71 – 72). Slično upozorenje −da je psihička topika nezavisna od anatomske strukture mozaga Frojd iznosi i 1939. godine, u svojoj knjizi *Mojsije i monoteizam*, u kojoj takođe priznaje da je glavni nedostatak psihoanalitičke teorije: potpuno nepoznavanje dinamičke prirode psihičkih procesa (Frojd 2006: 380).

Frojd za predmet psihoanalize uzima psihičke procese, što se nije dopadalo lekarima. Prema Frojdovom mišljenju, za to je krivo obrazovanje njegovog vremena, koje je lekare udaljilo od psihoanalize, zbog toga što su oni navikli da anatomski objašnjavaju funkcionisanje organizma i poremećaje u tom funkcionisanju, da ih objašnjavaju hemijski, fiziološki i biološki, dok se na psihu uopšte nije obraćala pažnja, iako je ona, po njemu, vrhunac funkcionisanja organizma. On ocenjuje kao preteranu reakciju lekara na prethodnu fazu u razvoju medicine, u kojoj je medicina bila pod vlašću *Naturphilosophie*; to što su apstrakcije, sa kojima je psihologija u obavezi da radi svakodnevno, smatrali nebuloznim, fantastičnim i mitskim. Oni su sumnjali u to da psihološki događaji dozvoljavaju egzaktni naučni tretman i zbog toga su sa sumnjom gledali na psihologiju, osporavali joj naučni status i prepuštali su je laicima, književnicima, filozofima i misticima. Prema Frojdovom mišljenju, opravdanje za takav stav lekara jeste to što nijedna filozofska nauka, poput spekulativne filozofije, deskriptivne psihologije i eksperimentalne psihologije, nije mogla da se koristi u terapeutske svrhe i objasni vezu između psihičkog i fizičkog na takav način da omogući razumevanje psihičkih poremećaja. Zato su lekari odbijali da veruju u psihičke pojave koje su mogle da budu početne tačke istraživanja. Frojd veruje da je takvo ograničenje nedostatak medicine, zbog toga što pacijent prvo pokazuje svoj psihički aspekt, kao što se i inače događa u međuljudskim odnosima. Čak i oni lekari, kojima su se stalno nametali najneobičniji i iznenađujući psihički fenomeni, nisu želeli da ispituju njihove detalje ili povezanosti i zadovoljavali su se klasifikacijom simptoma i traženjem njihovih uzroka, koliko je to moguće, u telesnim, anatomskim i hemijskim poremćajima. Frojd je ubeđen da se takve deskriptivne hipoteze ne mogu smatrati naučnim, zato što ništa ne govore o poreklu, mehanizmima i međusobnim vezama između simptoma, koje psihijatrija koristi da bi stvorila kliničke slike, a kojima ne odgovaraju anatomske promene nervnog sistema ili se te promene ne mogu objasniti. Dakle, psihijatrija je u mogućnosti da leči psihičke simptome jedino ako su oni sporedne posledice neke organske bolesti. Zato Frojd za cilj psihoanalize uzima pružanje psihološkog temelja psihijatriji, nadajući se otkriću veze između fizičkih i psihičkih premećaja.

Radi tog cilja on smatra da psihoanaliza ne sme da upotrebljava anatomske, fiziološke i hemijske hipoteze, nego samo psihološke pojmove (Frojd 2013a: 14 – 16, Freud SE XIX: 215 – 216). Za ostvarenje tog cilja presudno je bilo proučavanje snova i histerije. Proučavajući snove, Frojd je otkrio da su mnogi patološki fenomeni, za koje se verovalo da moraju posedovati fizičko objašnjenje, zapravo psihički činovi, kao i da procesi, koji vode nenormalnim posledicama, imaju psihičke motive (Freud SE XIII; 172). Proučavajući histeriju Frojd dolazi do zaključka da ona ne stvara ništa novo, nego samo razvija i preuveličava normalne fiziološke odnose, ali i da histerični poremećaji ne predstavljaju kopiju anatomskog stanja nervnog sistema. Histerija ne poznaje strukturu nervnog sistema, ona se ponaša kao da anatomija ne postoji ili joj je nepoznata, dok simptomi organskih bolesti odražavaju anatomiju mozga, na osnovu čega Frojd tvrdi da nije moguće da organski poremećaji budu uzroci histerije, niti da su vaskularni mišićni uticaji, tačnije, mišićni grč, uzroci histeričnih poremećaja.[3] Vaskularni grč je organska promena koju uzrokuju anatomski uslovi i trajna je, dok je Frojd otkrio da povrede, koje uzrokuju histerične paralize, nestaju nakon smrti. On iz toga zaključuje da ove povrede moraju biti nezavisne od anatomije i nervnog sistema (Freud SE I: 48 – 49, 168 – 169). Frojd ne insistira na nezavisnosti mentalnog od fizičkog samo u svojim delima, već i u ličnoj prepisci. Na primer, u pismu Jungu, od 30. novembra 1911. godine, on piše da ga muči što izvesna gospođica Špilrajn (Spielrein)[4] želi da potčini psihološku građu biološkim razmatranjima, zato što ta zavisnost nije ništa prihvatljivija od zavisnosti od fiziologije, filozofije i anatomije mozga, jer je psihoanaliza samostalna (McGuire 1974: 469). To Frojdovo insistiranje na nezavisnosti mentalnog nekada se graniči sa priznavanjem kartezijanskog dualizma, kao onda kada tvrdi da koliko god filozofija ignorisala jaz između fizičkog i psihičkog, za psihoanalitičko iskustvo i praktična nastojanja taj jaz postoji (Frojd 1991: 83).

Međutim, Frojd zadržava i izvesna fizikalistička nadanja. On nastavlja da veruje da se svi psihički procesi mogu svesti na organsko obrazloženje i da se zato psihijatri neopravdano plaše nezavisnosti psihe, jer su baš oni ti koji sumnjaju u održivost uzročne veze između tela i psihe i on se nada da će se u budućnosti otkriti ta veza, isto kao i uticaj biologije organa i hemije na nastanak neuroza (Frojd 1991: 70, Frojd 2016a: 48). Prema tome, Frojd se nada otkriću na koji način biologija i hemija utiču na nastanak neuroza i to nadanje utiče na njegovo shvatanje psihoanalize kao terapeutske metode. On tvrdi da cilj psihoanalize nije uklanjanje simptoma, ali da ona ne uklanja ni uzrok neuroze. Psihoanaliza sledi uzročnu vezu iza potiskivanja, sve do nagona, njihovog relativnog intenziteta, uzrokovanog čovekovom konstitucijom, i odstupanja u njihovom razvoju, ali,

[3] Što bi, smatram, na osnovu svoje teorije o nastanku osećanja, verovatno tvrdio Niče.

[4] Frojd ovde verovatno misli na Sabinu Špilrajn, jednu od prvih žena psihoanalitičara.

prema Frojdovom mišljenju, ona i dalje nije prava kauzalna terpaija, zato što ne može hemijskim putem da utiče na intenzitet nagona. Frojd ističe da se, iz kliničke perspektive, neuroza grupiše zajedno sa opijenošću, jer neuroze nastaju zbog viška ili nedostatka određenih visoko aktivnih supstnaci, koje su ili stvorene od strane samoga tela ili su uvedene iz spoljašnjeg sveta. On iz toga zaključuje da su neuroze hemijski poremećaji u telu, otrovna stanja, i zato se nada da će neko uspeti da izoluje i dokaže te supstance koje imaju veze sa nastankom neuroze, kao i da će se otkriti posebne hemijske supstance kojima će moći da se utiče na količinu energije i njenu podelu u psihi. Dakle, Frojd sa medicinom svoga vremena deli nadu da će se pronaći posebne hemijske supstance koje će moći da leče neuroze (Frojd 2013a: 432, Frojd 2015: 53, Freud SE XIX: 214 – 215, Freud SE XX: 153). U skladu sa tim nadanjem, Frojd ističe da on uzima u obzir to da će se jednoga dana sve proizvoljne ideje, do kojih dolazi psihoanaliza, zasnivati na organskoj podstrukturi. Prema njegovom uverenju, to čini verovatnim postojanje posebnih hemijskih supstanci i procesa, koji obavljaju seksualne radnje i obezbeđuju produžetak života pojedinca u obliku života vrste. Frojd tvrdi da psihoanaliza uzima u obzir tu verovatnoću onda kada psihičkim silama zamenjuje hemijske supstance Međutim, on upozorava da ne treba ni preterivati sa svođenjem na hemiju. Frojd primećuje da, budući da je seksualno uzbuđenje izvedeno iz funkcionisanja određenih hemijskih supstanci, deluje plauzibilno očekivati da u budućnosti biohemija otkrije supstancu čije prisustvo stvara muško seksualno uzbuđenje i drugu supstancu čije prisustvo stvara žensko seksualno uzbuđenje, ali je, po njemu, to očekivanje naivno, jer je seksualna hemija komplikovanija od toga. On ističe da takvi detalji, kao što su: da li postoji jedna, dve ili bezbroj supstanci koje izazivaju seksualno uzbuđenje, nisu bitni za psihologiju (Freud SE XIV: 78, Freud SE XXI: 240).

Frojd se najviše približio fizikalizmu tvrdnjom da bi njegova teorija nagona bila bolja, kada bi mogla da se prevede sa neodređenog, figurativnog jezika psihologije na jezike fiziologije i hemije, koji su takođe figurativni, ali su određeniji, poznatiji i jednostavniji. S druge strane, on se ograđuje od preteranog svođenja, tvrdnjom da je spekulativnost njegove teorije nagona uzrokovana time što je morao da se poziva na biologiju, čije su mogućnosti neograničene i od koje se mogu očekivati iznenađujuće informacije i odgovori (Frojd 1994: 62 – 63). Frojd smatra da se psihički putevi ne mogu svesti na ćelije, vlakna i sisteme nervnog sistema, ali ostavlja mogućnost da se ti putevi mogu svesti na organske elemente nervnog sistema na u njegovo vreme još nepoznat način (Frojd 1981: 153).

Na osnovu svega navedenog, zaključujem da se Frojd, nakon *Projekta za naučnu psihoanalizu*, pod Šarkoovim uticajem odrekao reduktivnog fizikalizma, ali da je ipak zadržao neke fizikalističke pretenzije. Iz tih razloga. za tačno situiranje

Frojdove psihološke teorije moramo ispitati kompromisne teorije između radikalnog fizikalizma i radikalnog mentalizma.

Supervenijencija

Teoriija supervenijencije mentalnog na fizičkom je teorija prema kojoj mentalno ne poseduje nikakav ontološki status koji prevazilazi fizičko, na kome se zasniva. Svaka promena fizičkog onda bi povukla promenu mentalnog. Na taj način se mentalno ne eliminiše, ali je ontološki svodljivo na fizičko. Zato se ova teorija smatra teorijom redukcije bez eliminacije.(Robinson 1998:38).

Jedan izvesni odeljak može poslužiti kao potpora tvrdnje da je Frojd zastupao teoriju supervenijencije mentalnih nad fizičkim svojstavima. U svom radu o psihogenetskom poremećaju vida on upozorava da psihoanalitičar nikada ne sme zaboraviti da se mentalno zasniva na organskom. Zbog toga se psihički poremećaj nikada ne može javiti bez fizičkog, ali fizički poremećaj bez psihičkog može (Freud SE XI: 217 – 218). Ovakvo gledište zastupao bi zagovornik supervenijencije mentalnih nad fizičkim svojstvima. Međutim, smatram da Frojdu ne možemo pripisati zastupanje neke teorije samo na osnovu jednog odeljka, naročito ako postoje alternative koje su bolje potkrepljene tekstualnom evidencijom.

Epifenomenalizam

Epifenomenalizam je teorija prema kojoj j svest emergentno svojstvo koje stvaraju kompleksni procesi nervnog sistema. Robinson ističe da je ova teorija uzročna teorija mentalnih događaja, a ne redukcionistička teorija koja bi vršila svođenje na štetu mentalnih događaja. (Robinson 1998:36).

Po pitanju suvišnosti svesti, Frojd navodi dve preovlađujuće alternativne teorije (Freud SE I: 311):

1. Mehanicističku teoriju, prema kojoj je svest samo dodatak fiziopsihičkim procesima i njen izostanak ne bi uzrokovao nikakvu promenu u psihičkim događajima.
2. Teoriju, prema kojoj je svest subjektivna strana svih psihičkih događaja i zato je neodvojiva od fiziopsihičkih procesa.

Po pitanju uloge svesti, Frojd sopstvenu teorijsku poziciju smatra kompromisom između ove dve teorije. Prema njoj, svest je subjektivna strana procesa ω neurona i njen izostanak ne bi ostavio nepromenjenim psihičke procese, već bi značio izostanak učešća tih neurona (Freud SE I: 311). Dakle, iz ovoga sledi da Frojd nije epifenomenalista, zato što on ne prihvata epifenomenalističku teoriju, kakva je

mehanicistička. Ali, uloga svesti u njegovoj teoriji je ipak sekundarna. Kako naglašava Žarko Trebješanin, svest i svesne namere su, za Frojda, mali i beznačajni deo psihe. Prema Trebješaninovom tumačenju Frojdove teorije, iza svesnih, voljnih i, naizgled, racionalnih odluka i postupaka kriju se snažni iracionalni i nesvesni motivi. Čovekova samosvest, na koju je on toliko ponosan, samo je iluzija, racionalizacija potisnutih želja i nagona. Trebješanin smatra da, za Frojda, u ličnosti i njenom ponašanju nije ključno svesno, ono je sporedno i nebitno, ili je deformisani izdanak onoga što je bitno i potisnuto. Iracionalni, infantilni, agresivni, incestuozni i egoistični nagoni upravljaju svešću, racionalnim odlukama i osnov su najviših tvorevina psihe, kao što su ideali, vrednosti, etičke norme i altruistički motivi (Trebješanin 1990: 61 – 62).

Psihofizički paralelizam

Psihofiziči paralelizam se uglavnom vezuje za Lajbnica. Prema mišljenju Robinsonsa teorija psihofizičkog paralelizma predstavlha Lajbnicov pokušaj rešavanja problema kartezijanskog dualizma. Lajbnic priznaje da fizička i psihička sfera nemaju ništa zajedničko, da su one ontološki i kauzalno odvojene i da obe ove sfere poseduju sopstvene jedinstvene istorije koje teku paralelno. Zato Lajbnic tvrdi da je uzajamni odnos fizičkog i mentalnog vremenski, a ne uzročni. (Robinson 1998:37).

Frojdova prva ontološka pozicija, koju je zastupao još pre fizikalističkog *Projekta za naučnu psihologiju*, bila je zapravo psihofizički paralelizam. U svojoj prvoj knjizi *O afaziji* koju je, poput *Projekta*, napisao u svojoj prepsihoanalitičkoj fazi (1891), on želi da pomiri lokalizacionistički i funkcionalistički pristup afaziji. Frojd tvrdi da veza između lanca fizioloških događaja i mentalnih procesa nije uzročna, zbog toga što fiziološki događaji ne prestaju nakon što počnu mentalni procesi, nego se nastavljaju. Ali, od određenog trenutka mentalni fenomeni korespondiraju fiziološkim događajima, bilo u proporciji jedan prema jedan, bilo da jedan mentalni proces istovremeno odgovara nekolicini fizioloških događaja. Iz toga sledi zaključak da su psihološki procesi paralelni fiziološkim procesima u odnosu „zavisne pridruženosti", pa zbog tog razloga Frojd kritikuje tadašnji preovlađujući lokalizacionistički stav u nauci zato što njegovi zastupnici veruju da fiziološke izmene nervnih vlakana čulnim dražima stvaraju druge izmene u centralnim nervnim ćelijama koje, na taj način, postaju fiziološki korelati pojmova i ideja, tj. predstava. Budući da o tim predstavama znaju mnogo više nego o njihovim fiziološkim korelatima, koji su i dalje neodređeni i nepoznati, oni tvrde da su predstave lokalizovane u nervnim ćelijama. Međutim, Frojd upozorava da to vodi brkanju fizičkih i psihičkih procesa, koji nemaju ništa zajedničko, zbog toga što pogrešno zaključuju da, pošto je predstava prosta osnovna jedinica psihe

i njen fiziološki korelat mora biti prost, pa se može lokalizovati, što je neopravdan zaključak (Freud 1953: 55 – 56).

Frojd se za ovaj argument protiv lokalizacionizma poziva na Džona Holingsa Džeksona (John Hughlings Jackson). Talvitijeva i Ihanus ističu da je Džekson izvršio ogroman uticaj na Frojda. Oni primećuju da, mada je Džekson bio svrstavan i u fizikaliste i u kartezijanske dualiste, on sâm je tvrdio da zastupa psihofizički paralelizam iz metodoloških razloga. Zbog toga on formuliše učenje o pridruženosti, na koje se, videli smo, Frojd takođe poziva, kao rešenje problema odnosa duha i tela. To učenje se sastoji od tri tvrdnje (Talvitie & Ihanus 2006: 90):

1. Stanja svesti, tj. sinonimno mentalna, potpuno su različita od nervnih stanja.
2. Menalna i nervna stanja se događaju zajedno, tj. za svako mentalno stanje postoji korelativno nervno stanje.
3. Iako se mentalna i nervna stanja događaju paralelno, ne postoji interakcija između njih.

S obzirom na to da vidimo kako je Frojd, u svojoj prvoj knjizi, prihvatao Džeksonovo učenje pridruženosti, iz toga sledi da je zastupao oblik psihofizičkog paralelizma. Međutim, sa nastankom psihoanalize i otkrićem nesvesnih stanja, pored svesnih i nervnih stanja, on više nije zadovoljan paralelizmom duha i tela, već traga za posrednikom između njih i nalazi ga u nagonima. Pojam nagona Frojd definiše kao *psihički proces s težnjom da se pretvori u neku radnju* (Frojd 2013a: 293) i kaže da nagon *zamišljamo kao određeni iznos energije koji teži da se kreće u nekom određenom pravcu. Po ovoj svojoj težnji on dobija ime – nagon* (Frojd 2013c: 97). Frojd misli da ta njegova energija, nagonski impulsi, ne spada u vezane nervne procese, nego u slobodne nervne procese koji teže pražnjenju. On smatra da su nagoni poslednji uzrok svake aktivnosti i, u svojoj trodelnoj podeli psihe, nagone smešta u nesvesni Id koji je jezgro ljudskog bića. Kao uzrok za postojanje nagona Frojd uzima to što, za razliku od omotača koji štiti psihu od nadražaja iz spoljašnjeg sveta, od nadražaja iz unutrašnjosti organizma ne postoji takva zaštita i zato su nadražaji iz unutrašnjosti organizma ekonomski značajniji od spoljašnjih nadražaja. Frojd veruje da su najbogatiji izvori tih unutrašnjih nadražaja –nagoni koji u psihi predstavljaju unutrašnjost tela. Drugim rečima, on tvrdi da snage koje pokreću psihu nastaju u fizičkim organima, kao izraz telesnih problema, i da se te telesne potrebe nazivaju nagonima. Urođeni cilj nagona jeste njihovo zadovoljenje, odnosno, uspostavljanje takvih situacija u kojima se mogu zadovoljiti fizičke potrebe koje ti nagoni predstavljaju. Zato Frojd nagone smatra graničnim pojmom između psihičkog i fizičkog: oni su psihički predstavnici organskih procesa, odnosno, unutrašnjih nadražaja. Oni su mera uticaja tela na psihu zbog njene povezanosti sa telom (Frojd 1991: 42 – 43, Frojd 1994: 35, Frojd

1996: 25 – 26, Frojd 2003b: 80, Frojd 2014b: 49, Frojd 2015: 13, 74, Freud SE XVII: 259 – 260, Nunberg & Federn 1975: 85).

Na osnovu ove Frojdove definicije nagona, kao graničnih pojmova između fizičkog i psihičkog, Pol Riker (Paul Ricœur) zaključuje da nagoni ostaju nesaznatljivi ukoliko se posmatraju samo iz dinamičke energetske perspektive. O nagonima se ne može govoriti kakvi su po sebi, već samo o njihovim psihičkim predstavnicima, iz čega sledi da se o nagonima može govoriti samo kao o psihičkim, a ne biološkim entitetima. Uprkos tome što su nagoni oblici aktivnosti i stoga se označavaju fizikalističkim pojmovima, kao što su energija, pogon i napetost, psihološka kvalifikacija te energije takođe je deo definicije nagona. Riker naglašava kao najbitnije da je nagon saznatljiv samo u obliku svoje psihičke predstave, jer je to ono što definiše psihički status nagona. Uloga samih nagona je da predstavljaju telo psihi i Riker to smatra najosnovnijom hipotezom psihoanalize, ono što je čini psihoanalizom (Ricœur 1970: 136 – 137). On zatim zaključuje da nagon, kao granični pojam između organskog i psihičkog, predstavlja vezu između fizičke sile i intencionalnog značenja, odnosno, napetu vezu između energetskog, ekonomskog i scijentističkog aspekta, s jedne strane, i hermeneutičkog aspekta psihoanalize, s druge strane (Ricœur 1970: 141).

Smatram da iz ove Frojdove definicije nagona, kao graničnika i posrednika između duha i tela, sledi da on ne može zastupati psihofizički paralelizam, prema kome ne postoji uzročna interakcija između tela i duha. Isto tako, ovakvo Frojdovo shvatanje nagona smatram ključem za odeđivanje koju ontološku teoriju odnosa duha i tela on uistinu zastupa i o kojoj ću govoriti u sledećem odeljku.

Teza o psihofizičkom identitetu

Robinson tvrdi da teza o psihofizičkom identitetu ima dva cilja (Robinson 1998: 37 – 38):

1. Da pruži rešenje problema kartezijanskog dualizma koje je u skladu sa prihvaćenim ontološkim i eksplanatornim preporukama razvijene fizikalističke nauke.
2. Da sačuva mentalno, tako što bi pripisivanje mentalnih stanja i svojstava vezala za nešto što ima ontološki uvažen status.

Što se Frojdovog zastupanja teze o psihofizičkom identitetu tiče, Lauri primećuje da se fizikalistički principi, koje je Frojd zastupao u *Projektu za naučnu psihologiju*, javljaju i kasnije u Frojdovim psihološkim delima, samo što su ogoljeni od svoje neurofiziološke presvlake. Frojd napušta neurološki terminološki okvir da bi ga

zamenio psihološkim terminološkim okvirom, dok u pozadini ostaje isti fizikalistički model funkcionisanja psihe (Lowry 1967: 164 – 165).

Slažem se sa ovim Laurijevim pronicljivim uvidom i smatram da je to najočiglednije u slučaju principa neuronske inercije i principa konstantnosti, koje Frojd, počev od *Tumačenja snova*, pa sve do kraja života, ostavlja bez njihove neurološke potpore, ali ih istovremeno zadržava, preobražavajući ih u princip zadovoljstva i princip realnosti, kao dva osnovna principa funkcionisanja psihe. Isto kao nekada u slučaju principa neuronske inercije, glavni cilj principa zadovoljstva jeste smanjenje neprijatne psihičke napetosti. Frojd ovo smatra osnovnim principom psihičke ekonomije. Zato zadovoljstvo definiše kao smanjenje nadražaja, tj. uzbuđenja u psihi, a nezadovoljstvo −kao povećanje nadražaja, tj. uzbuđenja. Frojd taj cilj psihe, u vidu kvalitativnog postizanja zadovoljstva i izbegavanja nezadovoljstva, svodi na kvantitativni cilj savlađivanja neke količine nadražaja, koja deluje u psihi, i sprečavanje njegovog nakupljanja koje uzrokuje osećanje nezadovoljstva (Frojd 1991: 43, Frojd 1994: 7 – 9, Frojd 1996: 25, Frojd 2013a: 372, Freud SE XIX: 159 – 160, Freud SE XX: 265 – 266). Pimarni način zadovoljenja principa zadovoljstva bio je halucinatoran, stvaranjem halucinacija po uzoru na objekat koji je ranije izazivao zadovoljstvo (Frojd 2016b: 254). Međutim, kao i u slučaju principa neuronske inercije, koji je morao biti napušten zbog usložnjavanja organizma i posledičnog nastanka unutrašnjih nadražaja, isto tako i princip zadovoljstva mora biti napušten, zbog toga što se halucinatorni način zadovoljenja pokazuje kao nedelotvoran i zato ga zamenjuje sekundarni način zadovoljenja, izmenom spoljašnjeg sveta u onoj meri koja omogućava opažanje objekta zadovoljenja. Da bi ova izmena spoljašnjeg sveta bila moguća, potrebno je nagomilavanje iskustva u sećanju i fiksiranje odnosa između tih sećanja, kao i posledično zadržavanje psihičke energije u stanju mirovanja, zarad izmene spoljašnjeg sveta. Na taj način, princip zadovoljstva biva zamenjen principom prilagođavanja spoljašnjem svetu, koji Frojd naziva principom realnosti. Međutim, on upozorava da iz te zamene ne sledi odbacivanje zadovoljstva, već njegovo zamenjivanje korišču, zapravo, zaštita tog zadovoljstva. Odbacuju se samo zadovoljstva sa neizvesnim posledicama zarad sigurnog kasnijeg zadovoljstva. Princip realnosti, dakle, zadržava sticanje zadovoljstva kao krajnji cilj, ali zahteva i izvodi odlaganje zadovoljstva i privremeno trpi nezadovoljstvo, kao sredstvo za sticanje zadovoljstva (Frojd 1994: 9 – 10, 65; Frojd 2016b: 254 – 256, Freud SE XII: 219, 223). Smatram da iz ovog opisa funkcionisanja principa realnosti sledi zaključak da je njegova funkcija identična funkciji koju je imao princip konstantnosti u prethodnoj Frojdovoj psihološkoj teoriji. Takođe je i odnos između principa realnosti, koji nije poništio, već ga je samo unapredio i obezbedio funkcionisanje principa zadovoljstva, identičan odnosu između principa konstantnosti i principa neuronske inercije. Iz toga sledi

zaključak da Frojd Majerov princip održanja energije i dalje vidi kao osnovni princip funkcionisanja psihe.

Na sličan način Frojd distinkciju na sprovodljivi i nesprovodljivi nervni sistem, koju je načinio na osnovu ova dva principa funkcionisanja, u svojoj novoj psihološkoj teoriji zamenjuje distinkcijom između dve vrste psihičkih energija: (Frojd 1994: 31):

1. Slobodno tekuću, pokretljivu energiju koja teži da bude ispražnjena.
2. Mirujuću energetsku zaposednutost psihe.

Kako primećuju istraživači, Frojd, na taj način, ostaje veran mehanicističkoj podeli energije na potencijalnu i aktualnu energiju (Tran The, Magistretti & Ansermet 2018: 8).

Isto tako, kao što je ranije, u skladu sa podelom na dve vrste nerava, postulirao postojanje primarnog i sekundarnog funkcionisanja nervnog sistema, on sada u skladu sa dve vrste psihičke energije postulira postojanje primarnih nesvesnih i sekundarnih svesnih psihičkih procesa (Frojd 1994: 35, 65, Frojd 1996: 86, Frojd 2015: 30, Frojd 2016b: 259, Freud SE XII: 218 - 219).

Na osnovu svega iznetog, zaključujem da je Frojd ostao u fizikalističkom modelu mišljenja, a da je samo fizikalistički pojmovni okvir zamenio mentalističkim, što je česta odlika zastupnikâ teze o psihofizičkom identitetu.

U prilog tome da je Frojd zastupnik teze o psihofizičkom identitetu ide i često ukazivanje tumačâ na sličnost njegove psihološke teorije sa Spinozinom filozofijom, koja se obično navodi kao jedan od egzemplara teze o psihofizičkom identitetu, zato što Spinoza eksplicitno tvrdi da su red i veza ideja duha identični redu i vezi telesnih stvari. Prema njegovom mišljenju, telo i ideja koja korespondira tom telu i posledično telo i duh su ista stvar, koja se naizmenično saznaje pod atributom mišljenja i atributom protežnosti. Spinoza upozorava da ljudi obično veruju da duh kontroliše telo, ali da niko pre njega nije ispitao mogućnosti koje telo poseduje nezavisno od duha. Kao primere tih mogućnosti, on navodi ponašanje životinja koje prevazilaze oštroumnost ljudi, kao i to da ljudi u stanju mesečarenja čine mnoge stvari koje budni ne bi bili u stanju da učine. Na osnovu toga, Spinoza zaključuje da ljudi ne znaju pravi uzrok onda kada tvrde da duh kontroliše telo, jer, premda je tačno da bi ljudsko telo bilo nepokretno da je duh nesposoban za mišljenje, tačno je i obrnuto: da bi duh bio nesposoban za mišljenje da je telo nepokretno, zato što moć kognicije duha zavisi od moći imaginacije tela (Spinoza 2019: 73, 104−106). Iz tih razloga, Moris Hamblin Smit (Maurice Hamblin Smith) primećuje da mada, prema Spinozinom mišljenju, postoji oštra distinkcija između duhovnog i telesnog, kao dva glavna oblika

ljudskog postojanja, takođe postoji i veza između njih. Smit smatra da Spinoza ne traga za objašnjenjem kako dva tako različita entiteta, kao što su telo i duh, korespondiraju jedan drugom, već tvrdi da su ta dva entiteta identična i da se razlikuju samo po tome što su dva različita aspekta iste stvari. Zato Smit zaključuje da Spinoza rešava misteriju paralelizma tela i duha i njihove međusobne interakcije pozivanjem na osnovnu činjenicu da su telo i duh različiti, ali da su nerazdvojni (Smith 1925: 261).

Valter Bernar (Walter Bernard) povezuje ovako shvaćenu Spinozinu ontologiju sa psihoanalizom, uvidom da mogućnost primene psihoanalize u terapeutske svrhe, odnosno, činjenica da se njom mogu izazvati ne samo psihičke, nego i telesne promene, poput nestanka fizičkih simptoma psihičkom terapijom, leži u ultimativnoj identičnosti tela i duha, što je osnovni princip Spinozine filozofije (Bernard 1946: 107). Na sličan način rezonuje i Jirmijahu Jovel (Yirmiyahu Yovel) koji ističe da i Spinoza (neposredno) i Frojd (posredno) tvrde da psihičke promene moraju imati korespondirajuće telesne promene. On naglašava da i iz sadržaja i iz logike Frojdove pozicije sledi da mora postojati fiziološki supstrat za koji je vezana psihoanalitička pojmovna struktura, jer, kao i u Spinozinoj filozofiji, da bi se zastupala filozofija imanencije, bez svođenja mentalnih fenomena na telesna stanja, mora se postulirati neki oblik paralelizma tela i duha, prema kome bi psihički i telesni aspekti organizma bili dva međusobno dopunjujuća izraza iste stvari. Drugim rečima da bi duh mogao da bude predmet autonomnog proučavanja i tumačenja, bez postuliranja nekog transcendentnog temelja, onda duh mora istovremeno biti vezan za telo, ali ne i svodiv na njega, što je upravo Spinozina pozicija. Jovel upozorava da, iako Frojd o telesnoj strani psihe govori anatomskom i neurofiziološkom terminologijom, njegovi naslednici nisu logički vezani za taj ograničeni pristup, već da bez protivrečnosti mogu tvrditi, poput Spinoze, da je telesni organizam poprište mentalnih procesa. Savremenom naučnom terminologijom rečeno, procesi u pozadini psihoanalitičkih promena vezani su za metabolizam, imunizaciju, genetske modifikacije i druge suptilne biološke procese, kao i za telesne funkcije koje su zasad nepoznate nauci. Zbog toga Jovel zaključuje da je Frojd implicitno bliži Spinozinoj filozofiji, nego što bi se to moglo zaključiti na osnovu njegovih bioloških idioma (Yovel 1989: 160).

Na osnovu svega iznetog, smatram da Frojdova psihološka teorija pripada tezi o psihofizičkom identitetu. Ipak, verujem da, mada je teza o psihofizičkom identitetu dovoljna za praktične terapijske svrhe, da bismo došli do kraja filozofske analize Frojdove psihološke teorije, mora se postaviti pitanje: Koja je to stvar koja se nalazi u pozadini tela i duha, koju oni izražavaju i koja omogućava njihovu identičnost? Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo se spustiti na dublji metafizički nivo, što nas dovodi do našeg poslednjeg teorijskog kandidata.

Neutralni monizam

Neutralni monizam je redukcionistička teorija koja i mentalna i materijalna svojstva stvarnosti svodi na još uvek nepoznati ontološki entitet. Robinson iz toga zaključuje da je ta teorija nepristrasna i prema pretenzijama mentalizma i prema pretenzijama fizikalizma. (Robinson 1998:36 – 37).

Osim što se smatra egzemplarom za tezu o psihofizičkom identitetu, Spinozina filozofija je i egzemplar neutralnog monizma. Kao što smo videli u prethodnom odeljku, Spinoza tvrdi da su telo i duh jedna ista stvar koja se naizmenično saznaje pod dva atributa: protežnosti i mišljenja. On telesne stvari i ideje duha smatra modusima protežnosti i mišljenja (Spinoza 2019: 54 – 55), a modus definiše kao stanja supstancije (Spinoza 2019: 7). Protežnost i mišljenje, koje je Dekart video kao dve supstancije na osnovu kojih je postulirao svoj dualizam duha i tela, Spinoza vidi samo kao atribute jedne i jedine supstancije (Spinoza 2019: 50 – 51). Atribute Spinoza definiše kao ono što razum opaža na supstanciji kao da je njena suština (Spinoza 2019: 7). Mišljenje i protežnost su jedina dva atributa dostupna ljudima, jer su jedino oni u skladu sa ljudskim razumom, ali supstancija poseduje beskonačno atributa. Ta jedna jedina supstancija koja poseduje beskonačno atributa je Bog (Spinoza 2019: 14 – 17). Božiju suštinu Spinoza definiše kao njegovu moć (Spinoza 2019: 40). To je od revolucionarnog značaja, jer, kako ističe Razvan Ioan, tradicionalno shvatanje supstancije, zajedno sa njenim naglaskom na spoljašnjoj transcedentnoj moći, jeste razlog zbog čega Spinoza nije zadovoljan mehanicističkim objašnjenjem. Zato je samouzrokovanost ključna za Spinozino shvatanje pojma substancije i on je upotrebljava da bi konceptualizovao supstanciju kao princip spontaniteta. Ne postoji ništa izvan supstancije što bi ograničavalo njenu moć ili je izmenilo na bilo koji način. Međutim, Ioan upozorava da bi bilo pogrešno razumeti Spinozinu supstanciju na tradicionalan način, kao podmet koji ostaje identičan tokom vremena i kao izvor spontanog stvaranja dejstva, koji je odvojen od samog tog dejstva, zato što Spinoza supstanciju ne vidi kao identičnu tokom vremena, već kao apsolutnu beskonačnu moć koja se konstantno iznova samokonstituiše i zbog toga nikada nije samoidentična. Supstancija, shvaćena na taj način − kao konstantna aktivnost, da bi delovala, ne zahteva podmet, tj. stabilnu postojanu stvar koja dela (Ioan 2019: 130 – 131).

Začetnik neuropsihoanalize Maks Solms smatra da Frojd zastupa ontološku poziciju koju on naziva dualnim monizmom. Prema dualnom monizmu, ljudi su sačinjeni samo od jedne vrste materijala, ali se taj materijal spoznaje na dva različita načina. Kada čovek sebe saznaje spolja, na primer, posmatranjem svoga odraza, on sebe saznaje kao telo, ali kada saznaje sebe iznutra

introspekcijom, čovek sebe spoznaje kao duh, iz čega Solms zaključuje da je distinkcija između tela i duha veštački proizvod opažanja. Solms upozorava da se na pitanje od čega su ljudi zaista izgrađeni, ne može odgovoriti neposrednim opažanjem, jer čovek uvek taj materijal prvo mora predstaviti preko jednog od čulnih modusa, ili kao telo ili kao duh. Budući da čovek nikada neće moći da prevaziđe granice svojih čula, on nikada neće moći neposredno da opaža materijal koji se nalazi u osnovi duha i tela (Solms 2019: 68 – 69). Jilmaz veruje da ovaj dualni monizam (poznatiji u filozofiji kao monizam dvostrukih aspekata) poseduje epistemološko preimućstvo, jer, ako su telo i duh dve sfere istog jedinstva, to omogućava ispitivanje osobe iz obe te sfere. Mogu se prvo posmatrati opažljivi objektivni telesni fenomeni, poput nerava, mozga i hormona, a zatim se taj merljivi materijalni supstrat može povezati sa subjektivnom psihološkom stranom celine. Takođe, iz monizma dvostrukih aspekata sledi da za sve što se može otkriti u psihološkoj subjektivnoj sferi, mora postojati neka odgovarajuća istovremena telesna aktivnost (Yilmaz 2022: 575 – 576).

Frojdovo zadržavanje fizikalističkog modela viđenja psihe i nakon odustajanja od *Projekta za naučnu psihologiju*, *Tumačenja snova*, pa na dalje,[5] Jilmaz objašnjava Frojdovim zastupanjem monizma dvostrukih aspekata, jer, mada dopušta primenu psiholoških metoda, on ne dopušta previđanje fizioloških činjenica. Iako analizanti svoje snove, omaške i psihopatologije doživljavaju subjektivno, u njihovoj pozadini nalaze se isti mehanizmi koji se mogu slediti do fizioloških potreba. Međutim, prema Jilmazovom mišljenju, Frojd je morao da odustane od svog fiziološkog pristupa iz *Projekta za naučnu psihologiju*, zato što se, premda je moguće pronaći fiziološki problem u pozadini oboljenja, on nije mogao rešiti fiziološkim sredstvima, što je bio problem za neposrednu primenu Frojdove fiziološke teorije u terapeutske svrhe. Iz tog razloga Frojd odustaje od *Projekta za naučnu psihologiju* zbog nemogućnosti njegove praktične primene, ali njegovim fiziološkim tragom ostaju prožeta sva Frojdova dela. Svoju psihoanalitičku teoriju on je stvorio na osnovu iskaza njegovih analizanata, generalizujući ih u univerzalna psihološka pravila uz pomoć fiziologije i biologije, a zatim je oboljenje analizanta tretirao terapijom razgovorom (Yilmaz 2022: 583 – 584). Smaram da ovo Jilmazovo mišljenje−da je Frojd odustao od svog fizikalističkog *Projekta za naučnu psihologiju* iz praktičnih razloga−objašnjava zašto se on, do kraja svoje psihološke karijere, nadao da će se nekada u budućnosti psihička oboljenja moći lečiti neposredno, farmaceutskim pitem.

Jilmaz zaključuje da bez monizma dvostrukih aspekta psihoanaliza ne bi bila moguća iz dva razloga (Yilmaz 2022: 586 – 587):

[5] O kome sam govorio u prethodnom odeljku.

1. Bez monizma dvostrukih aspekata Frojd se ne bi osećao dovoljno sigurno da, pod uticajem Šarkoa, napusti fiziološku stranu svog istraživanja.

2. Bez fiksne tačke, koju je Frojdu pružala neurologija, on ne bi mogao da dâ značenje psihičkim fenomenima. Moć principa inercije i principa zadovoljstva, izvedenih iz principa održanja energije, bili su njegovi vodiči tokom cele njegove psihološke karijere. Takođe, ovaj princip mu je omogućio da proučava i pojedinca i čitavo društvo.

Jilmaz je u svojim radovima pokazao da su na Frojdovo zastupanje monizma dvostrukih aspekata uticali Šarko, jer ga je uveo u dinamički model psihe, nasuprot Bečkog modela psihe zasnovanog na lokalizovanju unutar anatomskog modela (Yilmaz 2021: 894), ali isto tako, kao što smo videli, i Frojdova vernost fizikalizmu, a posebno Brikeu (Yilmaz 2022: 576). Na osnovu ovih Jilmazovih razmatranja, smatram da je Frojd u monizmu dvostrukih aspekata video kompromis između nemačke fizikalističke paradigme i francuske deskriptivne paradigme, način da prihvati obe paradigme, ništa ne odbacujući.

Na kraju, primetio bih još da, iako Solms govori o dualnom monizmu, tj. monizmu dvostrukih aspekata, a ne o mnogo tradiconalnijem neutralnom monizmu,[6] smatram da će, ako uporedimo Solmsovo tumačenje Frojdove psihoanalize, kao dualnog monizma, i Spinozin neutralni monizam, istovetnost ove dve pozicije biti očigledna.

Međutim, Talvitijeva i Ihanus, u njihovom radu „O neuropsihoanalitičkoj metafizici", kritikuju Solmsa da zastupa jednu idiosinkratičnu verziju monizma dualnih aspekata, jer stavlja naglasak na to da je supstancija, koja izgleda kao duh ili kao materija, neopažljiva sama po sebi, iz čega sledi da je nesaznatljiva. Na taj način, prema mišljenju autorâ, Solms od te supstancije čini Kantovu stvar po sebi, što je pogubno za neuropsihoanalizu, zbog toga što ograničava relevantnost neuronaukâ za psihoanalizu; zato što je moguće da se neka svojstva stvari po sebi javljaju samo u svesnim fenomenalnim stanjima, dok izostaju u nervnim procesima i obrnuto. Posledice toga u praksi su da, kada neuronaučna otkrića protivreče psihoanalitičkoj praksi, psihoanalitičar može odgovoriti da se određena svojstva stvari po sebi izražavaju samo u aspektu fenomenalne svesti, ali ne i u moždanom aspektu. Autori zaključuju da u takvim slučajevima perspektiva neuronaukâ prestaje da bude relevantna za psihoanalizu (Talvitie & Ihanus 2011: 1595).

[6] Uprkos skoro potpune identičnosti neutralnog monizma i monizma dvostrukih aspekata, postoje mislioci koji ipak prave razliku među njima (Baron, internet), ali, za potrebe ovog rada, te razlike smatram zanemarljivim.

Iako se ovde neću baviti opravdanošću ove kritike, smatram da su njome Talvitijeva i Ihanus učinili nešto mnogo bitnije –ukazali su na jednu manjkavost neuropsihoanalize, a to je njeno ćutanje o nesvesnom, o nesvesnom koje Frojd vidi kao posrednika između duha i tela. Zbog tog statusa posrednika uopšte ne čudi što Talvitijeva i Ihanus upravo nesvesno vide kao Solmsovu stvar po sebi. Oni tvrde da, poput Solmsovog nesaznatljivog materijala, koji se može saznati samo posredno, ili kao telo ili kao duh, tako ni nesvesno ne poseduje sopstveni jezik, već se, mada se ne može svesti ni na fizičko ni na mentalno, o njemu može govoriti ili kao o fizičkom ili kao o mentalnom entitetu. Zbog toga Talvitujeva i Ihanus zaključuju da je Frojdovo nesvesno –vrsta Kantove stvari po sebi (Talvitie & Ihanus 2011: 1589).

Ova sličnost između Frojdovog nesvesnog i Kantove stvari po sebi nije nikakav novi uvid, već je to opšteprihvaćena tvrdnja u literaturi. Na primer, Robert Grimvejd (Robert Grimwade) takođe postavlja pitanje o sličnosti između Frojdovog nesvesnog i Kantove stvari po sebi, ukazujući na to da oba entiteta dele osobinu bezvremenosti (Grimwade 2012: 373). Slično njemu, Džošua Dinstag (Joshua Dienstag) ističe da Frojdova psihološka teorija počiva jednim delom na eksplicitnoj metafizicici, ali drugim delom na implicitnoj sekundarnoj metafizici, prerušenoj u metapsihologiju, poput tvrdnje da je nesvesno bezvremeno (Dienstag 2006: 97). Frojd tvrdi da je nesvesno nepromenljivo, dok se svesno troši. On zato kritikuje Kantovu tvrdnju da su vreme i prostor nužne forme opažanja, jer za nesvesne procese ne postoji vremenski tok. Pojam o vremenu tekovina je posmatranja isključivo svesnih procesa. On je apstraktna predstava, izvedena iz rada sistema opažanja i odgovara samo njegovom načinu funkcionisanja. S druge strane, procesi u nesvesnom (i njegovom predstavniku iz druge topike, Idu) nisu vremenski uređeni, vreme ne izaziva njihove promene i, uopšte, pojam vremena se ne može primeniti na njih neposredno, nego samo posredno, ako se uporede sa svesnim procesima. Na osnovu ovog slučaja sa upotrebom pojma nesvesnog, Frojd zaključuje da najveći broj svojstava nesvesnog i Ida ima negativan karakter koji se može odrediti jedino suprotstavljanjem nesvesnog i Ida svesti i Egu. Iz toga dalje sledi da se nesvesno može opaziti i saznati samo posredno, nakon prevođenja u svesno, a dokaz za mogućnost ovakvog prevoda jeste postojanje psihoanalize (Frojd 1994: 29, Frojd 1996: 12, 86 – 87, Frojd 2003: 28, Frojd 2013c: 76 – 77). Ovu mogućnost isključivo negativne atribucije svojstava Kant određuje kao jedini način na koji možemo govoriti o stvari po sebi, tj. noumenalnom, kao granici ljudskog iskustva (Kant 2012: 220 – 224).[7] Grimvejd upozorava da ovakva Frojdova koncepcija

[7] Mada u nastavku rada polazim od pretpostavke da je nesvesno zaista transcendentno i analogno Kantovoj stvari po sebi, želim da istaknem da je Frojdovo shvatanje nesvesnog zapravo složenije od toga. O tome svedoči izveštaj Ludviga Binsvangera (Ludwig Binswanger), sa jednog od

nesvesnog i nagona kao stvari po sebi pati od protivrečnosti koje postavljaju sledeća pitanja (Grimwade 2012: 373):

1. Kakva je ta vrsta procesa koja se odigrava izvan vremena i ostaje nedirnuta od strane vremena?
2. Kako je moguće da se procesi odvijaju bez određenog intervala, vremenskog toka i ritma nastajanja?
3. Ne predstavlja li bezvremenost nesvesnog još jedan oblik tvrdnje o postojanosti, večnim istinama i transcendentnom idealu, koja je deo zapadne metafizike još od Platona?
4. Nije li Frojdovo nesvesno, poput Šopenhauerove Volje, samo poslednji oblik transcendentne stvarnosti?

Uzevši u obzir sva ova metafizička pitanja, koja postavlja postuliranje postojanja nesvesnog, ne čudi upozorenje Talvitijeve i Ihanusa da, budući da postojanje Frojdovog psihičkog nesvesnog nije empirijski dokazano, jer sadrži više neopažljivih entiteta, poput psihičkog aparata, nagona, nesvesnih, fantazijom potisnutih želja i pamćenja, onda ono poseduje status metafizičke pretpostavke. S druge strane, neuronauke samo prihvataju postojanje neuronskog nesvesnog, koje sadrži implicitno pamćenje i proceduralno znanje, koje ne korespondira psihičkom nesvesnom, zato što, s jedne strane, referira na bihejvioralne dispozicije, a s druge, na neuronske strukture. Iz toga sledi da neuronsko nesvesno, za razliku od psihičkog nesvesnog, ne sadrži metafizičke pretpostavke, već je samo teorijski koncept, nastao apstrahovanjem sa neurološkog opservacionog nivoa. Na osnovu toga Talvitijeva i Ihanus zaključuju da postoji značajna napetost između psihoanalitičke i neuronaučne metafizike (Talvitie & Ihanus 2011: 1589 – 1590).

Metapsihologija

S obzirom na to da su kognitivistički nastrojeni, Talvitijeva i Ihanus se zalažu da je najbolji način za razrešenje ove napetosti pozivanje na Okamov brijač, u skladu sa kojim treba odbaciti nesvesno kao suvišnu metafizičku pretpostavku (Talvitie

zasedanja Bečkog psihoanalitičkog društva, održanog između 15. i 26. januara 1910. godine. Na tom zasedanju Frojd decidirano tvrdi da je nesvesno metafizička pretpostavka koja se samo pretpostavlja kao stvarna i svesna, dok o osobinama nesvesnog psihoanaliza, kao prirodna nauka, ne može znati izvesno, već ih može samo dedukovati iz svesnog. Zbog toga sâm Frojd primećuje analogiju između nesvesnog i Kantove stvari po sebi. Međutim, s druge strane, psihoanaliza nesvesno smatra nižom psihičkom organizacijom iz koje nastaje svest. Prema mišljenju Binsvangera, ta strana nesvesnog ne uklapa se u analogiju sa Kantovom stvari po sebi, na šta je i ukazao samome Frojdu (Fichtner 1992: 233 – 234, 237).

& Ihanus 2011: 1598). Međutim, u jednom od njihovih ranijih radova, „The Psychic Apparatus, Metapsychology and Neuroscience: Toward Biological (Neuro)Psychoanalysis", oni su nehotično predložili, po mom mišljenju, mnogo bolje i manje radikalno rešenje koje omogućava zaobilazni pristup nesvesnom koje je neposredno nesaznatljivo. U tom radu, oni prihvataju jednu od značajnijih kritika neuropsihoanalize: da njena otkrića nisu upotrebljiva u terapijskoj praksi. Iz perspektive neuronaukâ, uloga psihoterapije jeste integracija neuronske mreže. Prema neuronaukama, osnovna ideja psihoterapije je da u mozgu postoje neuronske mreže, koje odgovaraju određenim stanjima svesti i emocijama koje slede ta stanja, a terapeut ima uvid u integraciju mentalnih stanja, kao i ponovnu strukturalizaciju mozga, tako da odražava integrisanost mentalnih stanja postignutu terapijom. Međutim, kako Talvitijeva i Ihanus primećuju, ova neuronaučna koncepcija terapije ne omogućava terapeutima da razumeju psihičke sukobe, otpore i razloge za potiskivanje i disocijacije, jer, da bi se oni razumeli, nije dovoljno znati samo anatomsku strukturu, koja se nalazi iza neintegrisanih mentalnih stanja, već i njihovu funkciju. Zbog toga Talvitijeva i Ihanus zaključuju da postoji jaz između neuropsihoanalize i psihoanalitičke terapije zato što ne postoji zajednički teorijski pojmovni okvir koji bi se sastojao od neurofizioloških uzroka ponašanja i terapeutskih tehnika (Talvitie & Ihanus 2006: 91). Smatram da se tako neuropsihoanaliza suočava sa istim problemom neprimenjivosti u praksi, sa kojim se suočio i Frojd, onda kada nije mogao jedino na osnovu fiziologije da objasni mehanizam potiskivanja, zbog čega je, na kraju, i napustio fizikalistički *Projekat za naučnu psihologiju*, integrišući ga u Šarkoov klinički metod i, na taj način, stvorivši psihoanalizu. Talvitijeva i Ihanus izlaz iz ovog problema vide u rehabilitaciji Frojdovog pojma psihičkog sistema –njegovo topičko viđenje psihe, za koje smo rekli da je deo Frojdove koncepcije nesvesnog. Oni zbog toga zahtevaju i ponovno vraćanje Frojdove metapsihologije, koja je prerano bila degradirana i odbačena u drugoj polovini XX veka, kao treću granu psihoanalize, tačnije, kao posrednika između neuropsihoanalize i psihoanalitičke terapije (Talvitie & Ihanus 2006: 88 – 91). Talvitijeva i Ihanus ovu revitalizaciju metapsihoanalize žele da zasnuju na distinkciji između tri eksplanatorna modela, koju je načinio Danijel Denet (Daniel Dennet) (Talvitie & Ihanus 2011: 93):

1. Intencionalni nivo objašnjenja koji pruža motive i razloge.
2. Fizički nivo objašnjenja koji pruža najbliže uzroke ili, aristotelovski rečeno, eficijentne uzroke.
3. Dizajn ili funkcionalni nivo objašnjenja koji pruža svrhe, tj. Aristotelove krajnje uzroke.

Kao egzemplar kako ove tri vrste objašnjenja mogu koherentno činiti jednu nauku, Talvitijeva i Ihanus nude biologiiju. Oni tvrde da u biologiji postoje tri grane koje odgovaraju na tri glavna pitanja (Talvitie & Ihanus 2011: 91 – 92) :

1. Pitanje *šta* koje referira na egzaktni opis stvarnosti. Na to pitanje pruža se Denetovo intencionalno objašnjenje.
2. Pitanje *kako*−koje referira na najbliže uzroke koji determinišu procese na različitim nivoima, od molekula do čitavog organizma. Ta fizikalistička grana biologije bila je dominantna u XIX veku. Na ovo pitanje odgovara se Denetovim fizičkim objašnjenjem.
3. Pitanje *zašto* −koje referira na krajnje uzroke. Njima se bavi evoluciona biologija koja dobija prevlast u XX veku. Na ovo pitanje odgovara se Denetovim dizajn, tj. funkcionalnim, objašnjenjem.

Talvitijeva i Ihanus, takođe, navode Denetovu tezu da je dizajn, tj. funkcionalni eksplanatorni nivo nastao apstrahovanjem fizičkog eksplanatornog nivoa. Oni smatraju da je ova teza u skladu sa viđenjem, koje sam zastupao u ovom radu, da je Frojdova metapsihologija apstrakcija neurofizioloških ideja, koje je Frojd izložio još u *Projektu za naučnu psihologiju.* Pored toga, Denetov eksplantorni model objašnjava i zašto Frojd nikada nije uspeo da ispuni svoju fizikalističku ambiciju da svede svoju metapsihologiju na neurofiziologiju, jer, dok se metapsihologija bavi funkcijama analizantovih nesvesnih stanja, neurofiziologija se bavi uzrocima i korelatima psihičkih stanja. Talvitijeva i Ihanus se ograđuj: da to ne implicira da je funkcionalni eksplanatorni nivo arbitraran, već da je utemeljen na fiziološim, istorijskim i sistemskim činjenicama (Talvitie & Ihanus 2011: 93 – 94):

Ako primenimo ovu šemu na psihoanalizu, dobijaju se sledeći rezultati:

1. Intencionalnom nivou objašnjenja odgovara psihoanalitička terapija (bar njen dijagnostički deo), koja se bavi svesnim razlozima analizanta sa kojima dolazi na terapiju (Talvitie & Ihanus 2011: 91)
2. Fizičkom nivou objašnjenja objašnjenja, koji traže najbliže uzroke, odgovara neuronaučni aspekt neuropsihoanalize.
3. Dizajn/Funkcionalnom nivou objašnjenja, koji traži krajnje uzroke, odgovara metapsihoanaliza.

Ako se ova šema poveže sa neuropsihoanalizom i njenim dualnim monizmom, vidi se da ona obuhvata mentalni aspekt, u vidu terapijskog dela, i telesni aspekt, u vidu neuronaučnog dela, dok o nesvesnom kao o samoj supstanciji ćuti, isto kao i o metapsihologiji. Smatram da upravo to upražnjeno mesto pripada interaktivnoj psihoanalizi koja u pravom interdisciplinarnom duhu ovim dvema granama dodaje i filozofiju koja je, zbog svog višemilenijumskog bavljenja metafizikama svih vrsta, najviše dorasla zadatku da se uhvati u koštac sa metapsihologijom i nesvesnim, kao posrednikom između duha i tela.

Da bih to pokazao počeću od prve Frojdove definicije metapsihologije, kao *psihologije koja zalazi s one strane svesti*, koju je predložio još 10. marta 1898. godine, u prepisci sa Flisom (Masson 1985: 301 – 302). Na osnovu ove definicije, smatram

da je Frojd još tada metapsihologiju video kao granu psihoanalize koja bi se bavila nesvesnim. Pojam metapsihologija, u objavljenim delima, Frojd prvi put upotrebljava tri godine kasnije (1901), u *Psihopatologiji svakodnevnog života*, u kontekstu rasprave o determinizmu i sujeverju. Frojd tvrdi da fenomen sujeverja ukazuje na postojanje nesvesnog i pomerenog znanja motiva kada su u pitanju slučajne radnje i omaške. Prema njegovom mišljenju, događaji u čijem nastanku nije učestvovala subjektova psiha, ne mogu da razotkriju budućnost, kao što veruju sujeverne osobe, ali nenamerna ispoljavanja subjektove psihe razotkrivaju njene skrivene delove. Na osnovu toga, Frojd tvrdi da postoji slučaj u spoljašnjem svetu, dok u unutrašnjem psihičkom svetu ne postoji slučaj i sve je determinisano, što je suprotno od mišljenja sujeverne osobe koja veruje da postoji slučaj unutar psihe, ali ne i u spoljašnjem svetu u kome je sve unapred determinisano, zbog čega slučajnim događajima u svetu pripisuje skrivena značenja, kao da simbolizuju nešto skriveno iza njih (Frojd 2014a: 259 – 260). Zbog toga Frojd rezimira da postoje dve razlike u mišljenju između psihoanalitičara i sujeverne osobe (Frojd 2014a: 260 – 261):

1. Sujeverna osoba motive projektuje u spoljašnji svet, dok ih psihoanalitičar traži unutar unutrašnjeg psihičkog sveta.
2. Sujeverna osoba slučaj tumači kao simbol skrivenih budućih događaja, dok ga psihoanalitičar tumači kao simbol skrivenih nesvesnih misli.

Iz toga sledi da je sujevernoj osobi i psihoanalitičaru zajedničko tumačenje slučaja, zbog toga što oboje veruju da iza slučaja postoji nešto skriveno. Na osnovu ove analize, Frojd zaključuje da su svesno neznanje i nesvesno znanje motiva ¬uzroci sujeverja, jer, pošto sujeverna osoba ne zna motive svojih slučajnih radnji, ona ih projektuje u spoljašnji svet. Tu Frojd pravi presudni korak u svojoj dedukciji i tvrdi da mitologija i religija predstavljaju ljudsku psihu projektovanu u spoljašnji svet. Endopsihički opažaji psihičkih faktora i nesvesnih odnosa izražavaju se stvaranjem transcendentne stvarnosti. Zato Frojd kao naučni zadatak psihoanalize određuje: pretvaranje transcendentne realnosti nazad u nesvesne psihičke procese, tj. *pretvaranje metafizike u metapsihologiju* (Frojd 2014: 261 – 262). Smatram da su upravo filozofi, koji su stvorili te metafizičke sisteme, dužni i u najboljoj su poziciji da ih prevedu nazad u metapsihologiju, naoružani novim psihoanalitičkim uvidima.

Zašto je interaktivna psihoanaliza ključna u ovom poduhvatu jasno je iz nastavka navedenog pasusa, u kome Frojd sujeverne osobe poredi sa paranoicima. On primećuje da, kao što sujeverne osobe svet objašnjavaju antropomorfno, postojanjem mnoštva ličnosti stvorenih po sopstvenom liku, čije bi radnje i ispoljavanja onda bili simbolizovani prividnim slučajnostima, na sličan način paranoici donose najdalekosežnije zaključke na osnovu beznačajnih gestova drugih ljudi. Prema Frojdovom mišljenju, specifična osobina paranoika je to što

najveći značaj pridaju trivijalnim detaljima u ponašanju drugih ljudi, koji se obično previđaju, ali ih paranoici tumače i na osnovu njih dolaze do dalekosežnih zaključaka. Iz toga sledi da paranoik odbacuje kategoriju slučaja, kada su u pitanju izrazi psihe drugih ljudi, i umesto toga veruje da sve što opaža kod drugih ljudi poseduje značenje i može se protumačiti. Frojd smatra da paranoici dolaze do ovog stava projekcijom sopstvenog nesvesnog na psihe drugih ljudi. Iz toga sledi da je u slučaju paranoje na svesnom manifestnom nivou ono što se kod normalnih ljudi i neurotičara nalazi nesvesno i latentno i do čega se može doći samo uz pomoć psihoanalize. Paranaoikovo samoopažanje je pronicljivije nego kod ljudi uobičajenih intelektualnih sposobnosti; on vidi ono što njima promiče, ali to za njegovo znanje biva beskorisno, jer ga projektuje na druge ljude. Frojd priznaje da postoji stepen istinitosti u paranoji. Iz te delimične istinitosti i pogrešni sudovi normalnih ljudi stiču uverenost u svoju istinitost. Ta uverenost je opravdana za deo mišljenja ili za njegov izvor, ali ga osoba neopravdano proširuje na čitavo mišljenje (Frojd 2014a: 258 – 259, 262). Upravo je interaktivna psihoanaliza prva za svoj zadatak odredila razumevanje ovog specifičnog načina mišljenja i na taj način je prevazišla terapeutski nihilizam koji je, još od Frojda, vladao u slučaju psihoza, u koje je Frojd ubrajao i gorepomenutu paranoju. Ona za svoj glavni predmet uzima interakciju između pojma i okruženja. Uz pomoć podele specifiičnog oblika na predstavno i predvidno mišljenje, interaktivna psihoanaliza je objasnila način mišljenja koji, videli smo, Frojd pripisuje paranoicima i sujevernim ljudima:

1. Predstavno mišljenje je mišljenje u slučaju kada se opaža istovremeno događanje onoga što se u datom trenutku izriče.
2. Predvidno mišljenje je mišljenje u slučaju kada se ono izrečeno događa u budućnosti, vođeno kategorijama prostora i vremena. Upravo se kod sujevernih osoba, o kojima govori Frojd, javlja ova vrsta mišljenja.

Međutim, mogući doprinosi interaktivne psihoanalize za metapsihologiju se tu ne zaustavljaju. Frojd filozofske sisteme smatra analognim paranoičnim deluzijana (Frojd 2014c: 85). On tvrdi da deluzije paranoika poseduju spoljašnju sličnost i unutrašnju srodnost sa filozofskim sistemima (Freud SE XVII: 261). Prema Frojdovom sudu, filozofija ne predstavlja suprotnost nauci, već je neka vrsta nauke, jer koristi iste metode kao nauka, ali se od nje razlikuje po tome što ne želi da se odrekne iluzije da može pružiti potpuno koherentno objašnjenje sveta kome je suđeno da propadne pri svakom napretku nauke (Frojd 2013c: 163). Frojdove izjave o filozofiji, koje su u sličnom tonu, možemo pronaći i u dnevniku Lu Salome. Tako, u belešci od 23. februara 1913. godine, možemo videti Frojdovo upozorenje da je od suštinske važnosti suprostavljati se potrebi filozofâ za krajnjim jedinstvom stvari, zato što su izvor te potrebe antropomorfizam i običaji i, što je najopasnije, ona može opteretiti istraživanja pozitivističkih nauka,

odvlačeći im pažnju (Salome 1986: 104). Frojd takođe primećuje da ova potreba za krajnjim jedinstvom nije svojstvena samo filozofima, nego ljudskom intelektu uopšte, koji zahteva sintezu, povezanost i razumljivost sadržaja opažanja i mišljenja i zato će radije stvoriti netačnu vezu između tog sadržaja, nego ga ostaviti nepovezanog. Stvaranje ovakvih sistema je najprimetnije u slučajevima paranoje, ali se oni javljaju i u slučaju snova, fobija i prisilnog mišljenja. Sistemi uvek nastaju na osnovu dva motiva: na osnovu pretpostavki samog sistema, koje su manifestne, i na osnovu skrivenih latentnih motiva koji su, uprkos tome, stvarni i delujući (Frojd 2014c: 108 – 109).

Danijel Bertold-Bond (Daniel Berthold-Bond) ovo Frojdovo upozorenje na potrebu filozofâ za krajnjim jedinstvom poredi sa Kantovom kritikom metafizičkog preterivanja. Kant tvrdi da, dok je ljudsko saznanje svojom konstitucijom ograničeno na pojave iz iskustva, čovek nikada neće saznati transcendentno značenje stvari. Prema Kantovom mišljenju, čovek inherentno čezne za potpunim objašnjenjem sveta; ljudska imaginacija teži beskonačnosti i zahteva apsolutni totalitet. Um neizbežno postaje nemiran i nezadovoljan pukim mehanicističkim karakterom prirode koji pružaju nauke, jer taj karakter nikada neće moći da pruži potpuno objašnjenje i zato seže s one strane saznatljivog sveta da bi postulirao postojanje transcendentne svrhovitosti i konačnosti stvari, tražeći, na taj način, idealni temelj stvarnosti. Bertold-Bond smatra da je ova Kantova kritika identična Frojdovoj kritici filozofskog pogleda, pošto se Frojd slaže sa Kantom da je motiv ove potrage za totalitetom urođena čežnja za osećanjem sklada, usred nesklada i sukoba koji čine ljudsko postojanje. Ta čežnja za jedinstvom i totalitetom je simptom *wishful thinkinga*, tačnije, simptom nužnog i nerešivog osećanja sukoba između iskonskih želja i spoljašnjeg sveta koji je ravnodušan prema tim željama. Taj sukob su filozofi pokušali da reše projekcijom problematičnih iskonskih želja i fantazija u spoljašnji svet. Međutim, dok je čežnja za skladom univerzalna ljudska emocija, spekulativno filozofsko viđenje sveta, koje je jedan od mogućih izraza te čežnje, je inherentno nestabilno, jer mu je suđeno da se sruši i da ponovo bude izgrađen, pošto krši ograničenja nametnuta od strane principa realnosti, tako što potčinjava objektivne principe naučnog objašnjenja subjektivnim principima emocione čežnje. Na osnovu rečenog, Bertold-Bond zaključuje da su filozofski sistemi vrsta šifrovnog, simboličkog teksta ljudske psihe koji iz perspektive psihoanalitičke hermeneutike pružaju dublji uvid u ljudsku psihu, povećavajući znanje stečeno proučavanjem neuroza i snova (Daniel Berthold-Bond 1989: 283 – 284, 289). Ako se ovo Frojdovo shvatanje filozofskih sistema, kao tvorevina analognih paranoičkim deluzijama, poveže sa tim što je interaktivna psihoanaliza omogućila shvatanje tih deluzija kao specifičnih oblika mišljenja, po mom mišljenju, iz toga sledi da je interaktivna

psihoanaliza ključ za prevođenje metafizike na metapsihologiju i, na taj način, sticanje posrednog znanja o nesvesnom.

Na kraju, želim da istaknem da je ovakava upotreba interaktivne psihoanalize, kao prevodioca filozofskih metafizičkih sistema na specifični način mišljenja, u skladu sa zamišlju Karla Jaspersa o zadatku filozofije egzistencije. Jaspers tvrdi da je filozofija egzistencije suštinski−metafizika, jer dolazak do egzistencije nije njen krajnji cilj, već ona želi da je prevaziđe i razloži u transcendentnom (Jaspers 1989: 70). Jaspers definiše transcendentno kao nešto što se nalazi s one strane svesti, kao nešto potpuno drugačije od nje. Transcendentno je nešto što nije ni objektivno postojanje, ni subjektivna svest, ni egzistencija, nego nešto što ih sve prevazilazi. Ono je apsolutno, naspram konačnih, relativnih i nedovršenih subjekata i objekata svesti. Takođe, pod pojmom transcendentnog se ne misli na nešto što samo trenutno prevazilazi iskustvo, ali se načelno može iskusiti, već je transcendentno ono što nikada ne može postati objekat kao postojanje, niti može biti prisutno u svesti kao moguća egzistencija (Jaspers 1989: 84) Ako ovaj Jaspersov opis transcendentnog uporedimo sa monizmom dualnih aspekata, iz prethodnog odeljka, videćemo da on upravo opisuje onu nesaznatljivu materiju koja se nalazi s one strane fizičkih i mentalnih aspekata. Isto tako, kao što smo smo već čuli u vezi sa Kantovom stvari po sebi i Frojdovim nesvesnim, Jaspers za transcendentno tvrdi da se ono može definisati samo negativno, tvrdnjom da svest i egzistencija nisu sve što postoji, zato što čim pokušamo da pozitivno definišemo transcedentno, ono postaje imanentno. Tu nesaznatljivost i nezamislivost transcedentnog, kao nečeg apsolutnog, izražava negativna teologija još od antike, koja transcendentno definiše isključivo negativno, ističući šta ono nije (Jaspers 1989: 84 – 85). Videli smo da isti način definisanja Frojd preuzima za psihoanalitičko nesvesno. Jaspers dalje primećuje da, ako se transcendentno ne pojavljuje kao empirijsko, niti kao egzistencija, na osnovu toga bi se moglo zaključiti da je ono onostrano. U tom slučaju bi metafizika predstavljala znanje onostranog sveta koji je neposredno nedostupan. Međutim, isto kao i Frojd, u slučaju sujevernih osoba, i Jaspers upozorava da je takvo udvajanje sveta obmana. Taj drugi svet nastao je premeštanjem stvari i događaja iz ovog sveta, koji su imaginacijom uvećani, smanjeni ili iskombinovani. Iz toga sledi da u onostranom svetu ne postoji ništa što već ne postoji u ovostranom svetu. Predstave i priče iz onostranog, nastale iz imaginacije ili razuma pripovedača, postaju predmeti straha ili utehe, jer se tretiraju kao da su empirijski stvarni. Stoga Jaspers zaključuje da onostranost, shvaćena kao druga stvarnost, mora propasti kao iluzija (Jaspers 1989: 540).

Međutim, ako transcedentno nije onostrano, postavlja se pitanje: čime se onda bavi metafizika? Na ovo pitanje Jaspers odgovara tvrdnjom da metafizika ima funkciju jezika koji transcendentno čini razumljivim svesti. To nije univerzalni

jezik svih ljudi kao racionalnih bića, već je to istorijski jezik koji povezuje neke ljude, a drugima je nedostupan. Jaspers ističe da, dok je u skladu sa naučnom orijentacijom svaki predmet identičan za sve ljude i zato se može istraživati, uzimajući opštu validnost kao kriterijum, što se metafizičkog jezika tiče, on je razumljiv samo pojedincu. Međutim, svaki predmet naučne orijentacije može postati šifra transcendentnog. Metafizički predmeti su šifre, jer oni sami nisu transcendentni, nego su jezik transcendentnog. Metafizičke predmete svest opaža kao različite istorijske mitove, religije i metafizike na mnogo svetskih jezika, što ukazuje na mogućnost istorijske komunikacije. Mada metafizički predmeti ne poseduju identičnost koja bi omogućila naučno definisanje univerzalno važeće metafizike, oni omogućavaju istorijsku komunikaciju jezikom koji povezuje sve ljude. Na osnovu toga, Jaspers zaključuje da, budući da transcendentno može biti prisutno samo u konkretnim istorijskim situacijama, metafizičko mišljenje se odnosi na tu određenu istorijsku stvarnost. Iz toga sledi da bi filozoska metafizika imala ulogu posrednika između idiosinkratičnih metafizičkih sistema, od kojih je svaki u svoje vreme polagao prava na apsolutnu istinitost i transcendentnost (Jaspers 1989: 538, 540, 614).

Jaspers veruje da je u velikim filozofijama ispisano najsadržajnije spekulativno šifrovno pismo. On ističe da filozofija mišljenje ne vidi kao praznu logičku formu, u kojoj se misli lako izoluju i postaju otrcane, niti mišljenje poseduje određeni sadržaj, već mišljenje izjednačava za bivstvom. Premda je ta tvrdnja da su mišljenje i bivstvo identični – besmislena iz perspektive svesti, jer je svesno mišljenje intencionalno, odnosno, uvek usmereno na neki objekat, ova tvrdnja je smislena ako se mišljenje shvata kao šifra transcendentnog. Zato Jaspers tvrdi da gde god ljudsko mišljenje dostiže transcendentno, bivstvo tog mišljenja prestaje da bude naučno objektivno ili svesno subjektivno i postaje istorična šifra transcendentnog. Zbog toga su, prema njegovom mišljenju, od Parmenida pa nadalje velike filozofske misli predstavljale jedinstvo mišljenja i bivstvovanja. Međutim, to mišljenje je ograničeno time što je istinito samo za tog određenog filozofa, a već za njegove sledbenike nedostaje sopstva u tom mišljenju i, umesto sopstvom, ono se misli razumom. Za sledbenike neke filozofije to mišljenje prestaje da bude šifra transcendentnog i postaje objektivno univerzalno saznanje; mišljenje prestaje da bude prožeto istoričnom sudbinom njegovog tvorca, nego se, umesto toga, tretira kao znanje koje treba preneti dalje. Stoga Jaspers naglašava da pravo bavljenje nekom filozofijom kao šifrom transcedentnog, pre svega, zahteva njeno rušenje kao sistema, njeno razlaganje na osnovne elemente da bi se, nakon ponovne sinteze tih elemenata, određena filozofija prihvatila ili odbacila na osnovu ličnog sopstva. Zbog toga Jaspers zaključuje da osnovni elementi neke filozofije razotkrivaju egzistenciju filozofa koji stoji iza nje (Jaspres 1989: 632 – 633).

Želim da istaknem da je ovo Jaspersovo shvatanje filozofskih sistema, kao izraza filozofove egzistencije, u skladu sa Frojdovom tvrdnjom da je psihoanaliza značajna za filozofiju zato što može proučavati same filozofe, jer ni u jednoj drugoj naučnoj grani ličnost istraživača ne igra toliku ulogu kao u filozofiji, a psihoanaliza prvi put može stvoriti psihološki portret ličnosti (Freud SE XIII: 179).

Upravo ovo izjednačavanje bivstvovanja i mišljenja koje je, prema Jaspersovom mišljenju, odlika filozofskog mišljenja koja ga čini šifrom transcendentnog, interaktivna psihoanaliza nalazi kod specifičnog mišljenja psihotika. Sledeći Hajdegera, osnivač interaktivne psihoanalize, Milan Popov insistira na distinkciji između pojmova biće i bitak:

1. On biće definiše kao: *neko jeste na temelju nečeg što jeste*. Biće nije sveobuhvatno, već je ono subjekat, ono je neko u sveobuhvatnom.
2. On bitak definiše kao: *nešto jeste i njim je da jeste*. On je sveobuhvatan. Zato kada analizant zauzme položaj bitka, umesto položaj bića, on se identifikuje sa svetom. Zbog toga sve što se događa u svetu, mora da se odnosi lično na njega i sve što on misli i čini mora uticati na čitav svet. Ono je pogrešan način mišljenja, jer, mada je sam proces logičke dedukcije ispravan, prva premisa iz koje sledi ostatak mišljenja, da je subjekat identičan svetu – je neistinta, zbog čega i krajnji zaključci moraju biti neistiniti. Popov ukazuje da je ovaj način mišljenja karakterističan baš za paranoike, a videli smo da Frojd način mišljenja paranoika smatra srodnim načinu mišljenja filozofâ, dok je Jaspers uočio identifikacju mišljenja sa bitkom u slučaju filozofskog mišljenja.

Na osnovu svega iznetog, zaključujem da se zbog sličnosti sistema paranoika i filozofskih sistemâ primena interaktivne psihoanalize, koja psihoze vidi kao oblike specifičnog načina mišljenja, može primeniti na filozofske sisteme. Na taj način, interaktivna psihoanaliza pruža doprinos izvršenju zadatka psihoanalize – da metafiziku prevede u metapsihologiju, za koji je opremljena bolje od bilo koje druge psihoanalitičke škole, zato što je ona interdisciplinarni oblik filozofske prakse. Tako interaktivna psihoanaliza može omogućiti posredno saznanje nesvesnog koje je neposredno nesaznatljivo. Na taj način, ona sledi i Jaspersov uvid da se transcendentno može saznati jedino dešifrovanjem metafizičkih sistema koji su šifrovni jezik transcendentnog.

Literatura:

Assoun, Paul-Laurent (2000), *Freud and Nietzsche*, London and New York: Continuum.

Aydin, Ciano (2011), „Müller-Lauter's Nietzsche" in A.Woodward (ed.), *Interpreting Nietzsche: Reception and Influence*, London and New York: Continuum, pp. 99 – 115.

Baron, Gerald R. „Dual aspect and neutral monism compared", (internet) dostupno na: https://medium.com/top-down-or-bottom-up/dual-aspect-and-neutral-monism-compared-a21dd52e2f3c (pristupljeno 23. juna 2023).

Bass, Alan (2006), *Interpretation and Difference: The Strangeness of Care*, Stanford: Stanford University Press.

Bernard, Walter (1946), „Freud and Spinoza", *Psychiatry* 9 (2): 99 – 108.

Berthold-Bond, Daniel (1989), „Freud's Critique of Philosophy", *Metaphilosophy* 20 (3/4): 274 – 294.

Brojer, Josef i Frojd, Sigmund (2004), *Studije o histeriji*, Beograd: Čigoja štampa.

Dekart, Rene (1998), *Meditacije o prvoj filozofiji u kojima se dokazuje božija egzistencija i razlika između ljudske duše i tijela*, Beograd: Plato.

Dienstag, Joshua (2006), *Pessimism: Philosophy, Ethic, Spirit*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Džons, Ernest (1985), *Život i delo Sigmunda Frojda I*, Novi Sad: Matica Srpska.

Fichtner, Gerhard (ed.) (2003) *The Sigmund Freud – Ludwig Binswanger Correspondence 1908 – 1938*, New York: Other Press.

Freud, Ernst L (ed.) (1975), *Letters of Sigmund Freud*, New York: Basic Books, Inc.

Freud, Sigmund (1953), *On Aphasia*, New York: International University Press.

Freud, Sigmund (1966), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol I (1885 – 1899): Pre-Psycho-Analitic Publications and Unpublished Drafts*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1962), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol III (1895 – 1899): Early Psycho-Analytic Publications*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1957a), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XI (1910): Five Lectures on Psycho-Analysis, Leonardo da Vinci and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1958), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XII (1911 – 1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1955a), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XIII (1913 – 1914): Totem and Taboo and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1957b), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XIV (1914 – 1916): On the History of Psycho-Analysis Movement, Papers on Metapsycholog and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1955b), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XVII (1917 – 1919): An Infantile Neuroses and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1961a), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XIX (1923 – 1926): The Ego and the Id and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1959), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XX (1925 – 1926): An Autobiographical Study, Inhibitions, Symptoms and Anxiety, The Question of Lay Analysis and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1961b), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XXI (1927 – 1931): Future of an Illusion, Civilization and its Discontents and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Freud, Sigmund (1964), *The Standard Edition of Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol XXIII (1937 – 1939): Moses and Monotheism, An Outline of Psycho-Analysis and Other Works*, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Frojd, Sigmund (1981), *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*, Novi Sad: Matica srpska.

Frojd, Sigmund (1991), *Spisi o psihoanalitičkoj tehnici* II *(1920 – 1938)*, Beograd: Društvo za proučavanje psihoanalitičkog metoda.

Frojd, Sigmund (1994), *S one strane principa zadovoljstva / Ja i Ono*, Novi Sad: Svetovi.

Frojd, Sigmund (1996), *Metapsihologija (eseji, samostalno i pojedinačno objavljeni u periodu od 1913. do 1917. godine)*, Beograd: Mond.

Frojd, Sigmund (2006), *Psihologija mase i analiza ega: izabrani spisi*, Beograd: Fedon.

Frojd, Sigmund (2013a), *Uvod u psihoanalizu*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2013b), *Autobiografija*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2013c), *Nova predavanja za uvod u psihoanalizu*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2014a), *Psihopatologija svakodnevnog života*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2014b), *O seksualnoj teoriji*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2014c), *Totem i tabu*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2015), *Nacrt psihoanalize*, Beograd: Nova knjiga plus; Podgorica: Nova knjiga.

Frojd, Sigmund (2016a), *Tumačenje snova I*, Beograd: Neven.

Frojd, Sigmund (2016b), *Tumačenje snova II / O snu*, Beograd: Neven.

Govedarica, Milanko (2006), *Filozofska analiza iracionalnosti: izmenjena stanja svesti i slabost volje*, Pančevo: Mali Nemo.

Grimwade, Robert (2012), „Freud's Philosophical Inheritance: Schopenhauer and Nietzsche“, in *Beyond the Pleasure Principle, Psychoanalytic Review* 99 (3): 359 – 395.

Ioan, Razvan (2019), *The Body in Spinoza and Nietzsche*, Cham: Palgrave Macmillan.

Jaspers, Karl (1989), *Filozofija*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Jones, Ernest (1953), *The Life and Work of Sigmund Freud Vol I: The Formative Years and the Great Discoveries (1856 – 1900)*, New York: Basic Books, Inc.

Kant, Imanuel (2012), *Kritika čistog uma*, Beograd: Dereta.

Lowry, Richard (1967), „Psychoanalysis and Philosophy of Physicalism“, *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 3 (2): 156 – 167.

Masson, Jeffrey (1985), *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*, Cambridge MA, London: Harvard University Press.

McGuire, William (ed.) (1974), *The Correspondence between Sigmund Freud and C. G. Jung*, Princeton: Princeton University Press..

Nunberg, Herman & Federn, Ernst (1975), *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society Vol IV: 1912 – 1918*, New York: International Universities Press, Inc.

Richardson, John (1996), *Nietzsche's System*, New York: Oxford University Press.

Ricœur, Paul (1970), *Freud and Philosophy*, New Haven/London: Yale University Press.

Robinson, Denijel N. (1998), „Neuspeh redukcionizma i trijumf pučke psihologije", *Theoria* 41 (2): 33 – 42.

Salome, Lou (1987), *The Freud Journal*, London, New York: Quartet Books Limited.

Smith, Maurice Hamblin (1925), „Spinoza's Anticipation of Recent Psychological Developments", *British Journal of Medical Psychology* 5 (4): 257 – 278.

Solms, Mark (2002), „An Introduction to the Neuroscientific Works of Sigmund Freud", in G.V. Vijver & F. Geerardyn (Eds.), London: Karnac, pp. 17 – 35.

Solms, Mark i Turnbul, Oliver (2019), *Mozak i unutrašnji svet*, Beograd: Clio.

Spinoza, Baruh de (2019), *Etika: Geometrijskim redom izložena i u pet delova podeljena*, Beograd: Algoritam.

Tauber, Alfred I. (2010), *Freud, the Reluctant Philosopher*, Princeton: Princeton University Press.

The, Jessica Tran, Magistretti Pierre & Ansermet, François (2018), „The Epistemological Foundations of Freud's Energetics Model", *Frontiers in Psychology* 9: 1 – 10.

Trebješanin, Žarko (1990), „Frojdova "pesimistička" antropologija i njene društvene implikacije", u B. Jovanović (prir.) *Frojdov antropološki pesimizam*, Beograd: Studio plus, str. 57 – 73.

Vesa, Talvitie & Ihanus Juhani (2006), „The Psychic Apparatus, Metapsychology and Neuroscience: Toward Biological (Neuro)Psychoanalysis", *Neuropsychoanalysis* 8 (1): 85 – 98.

Vesa, Talvitie & Ihanus Juhani (2011), „On Neuropsychoanalytic Metaphysics", *The Internatonal Journal of Psychoanalysis* 92 (6): 1583 – 1601.

Vesa, Talvitie (2015), „Beyond the philosophy of the (unconscious) mind: the Freudian cornerstone as scientic theory, a cult, and a way of talking“, in S. Boag, L. A. W. Brakel & V. Talvitie (eds), *Psychoanalysis and Philosophy of Mind: Unconscious Mentality in the Twenty-first Century*, London: Karnac, pp. 163 – 192.

Yilmaz, Yunus (2021), „Freud's Encounter with Charcot and His Epistemological Break“, *International Journal of Social Sciences* 3 (6): 888 – 908.

Yilmaz, Yunus (2022), „Ernst Brücke and Sigmund Freud: Physiological roots of psychoanalysis“, *Journal of the History of Neurosciences* 31 (4): 568 – 591.

Yovel, Yirmiyahu (1989), „Spinoza and Nietzsche: Amor dei and Amor fati“, in *Spinoza and Other Heretics, Volume 2: The Adventures of Immanence*, Princeton: Princeton University Press: pp. 104 – 135.

Suzana Dimitrijević-Branković

Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk:159.964.2
Orginalan naučni rad
Original Scijentific Paper

The Role and Significance of Mirror Neurons in Establishing Alliances in Interactive Psychoanalysis

Abstract: This paper delves into the role of mirror neurons in forming a therapeutic alliance in the context of interactive psychoanalysis. Interactive psychoanalysis, like other psychoanalytical approaches, emphasizes the therapeutic alliance as pivotal for fostering a relationship of trust and safety. This approach, however, goes beyond this conventional framework. A distinctive feature of the therapeutic alliance in interactive psychoanalysis is the therapist's comprehension of the analysand's distinct thought process by engaging in dual phenomenology (understanding their subjective worldview), thus facilitating the derivation of accurate conclusions. Although language plays a critical role in social interaction, a substantial portion of interpersonal relations occurs unconsciously, manifested through both verbal and non-verbal cues. Social relationships in humans (and animals) commence with learning, initially through observation and then through imitation or simulation of the environment. Current research in neuroscience and related fields suggests that mirror neurons play a significant role in this process. This knowledge could offer additional tools for developing an interactive therapeutic alliance. It is hypothesized that therapists can employ neural mechanisms of mimicry or simulation to steer the analysand's affective and cognitive actions, which could be immensely beneficial in the therapeutic process.

Keywords: Mirror neurons, empathy, synchronization, unconscious communication

Introduction

"Humans' minds are mirrors to each other, not only because they reflect the emotions of others, but also because the rays of passion, sentiment, and thought often reflect off one another and gradually diminish without perceptible differences."

David Hume [1].

In psychoanalytic therapy, the therapeutic alliance is not merely a concept but a fundamental basis for effective therapeutic work. This is a relationship that is established between the therapist and the analysand, laying the groundwork for a deeper understanding and resolution of the analysand's internal conflicts. Every psychoanalytic technique, though differing in methodology, strives to build this alliance, as the goal is universal - to create an environment where the analysand can feel safe, understood, and supported. The therapeutic alliance in interactive psychoanalysis stands out for its specific endeavor to introduce the therapist into dual manifestation. That is, the aim of the therapist is to reach the level of the analysand's perception and to assume an interactive position with them.[2] One of the key objectives of this approach is guiding the analysand from a state of regression, where they may feel stuck or overwhelmed, to a state where they can make more accurate and mature conclusions about themselves and their world. This transition is not just a cognitive process, but also an emotional one, where the therapist and analysand together explore, interpret, and integrate the analysand's inner experience into the broader context of their psychological life (from the lectures 'Introduction to Interactive Psychoanalysis' by M. Popov).

This approach, in addition to its results in practice, also finds confirmation in contemporary neuroscientific research, which highlights the role of mirror neurons in social interaction and empathy[3]. Specifically, it has been discovered that in the human (as well as animal) brain, there exists a particular group of neurons, termed 'mirror neurons.' These are nerve cells that become active when we perform a certain action, but also when we observe someone else performing

[1] David Hume (1874). "A Treatise on Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning Into Moral Subjects; and Dialogues Concerning Natural Religion", p.152

[2] Consideration of the relationship of the concept with the environment now and here at the moment when the analysand experiences specific thought activities. An example of such a position is when the analysand comes to the conclusion that he controls the world, predicts the future, etc.

[3] Praszkier, Ryszard. "Empathy, mirror neurons and SYNC." Mind & Society 15 (2016): 1-25.

that same action. They are crucial for understanding social and emotional processes in the brain. Mirror neurons are linked to our abilities to understand others, develop empathy, and are important for social interaction and learning through observation

It is interesting to note that this discovery in modern science can be linked to the concept of 'Ubuntu,' prevalent among the African Nguni people. The expression 'Ubuntu' - 'I am because you are' is described as an inclusive approach that calls for dignity and respect in our relationships with others. In research, such an approach would suggest a tendency towards participatory and cooperative investigation, where the researcher develops a close relationship with participants and actively engages them in the design, execution, interpretation, and application of the research[4]. Analogous to the expression Ubuntu, but in a somewhat narrower sense, Western societies often use the term 'empathy.' Empathy is believed to play a key role in altruism and compassion towards others in physical or psychological crises. Empathy creates a sense of guilt for harming someone and a sense of anger towards those who harm others. In everyday life, it often happens that we connect with something or someone on an emotional level, transcending mere rational understanding. For example, while watching movies, they can deeply touch us and make us empathize with the story much more than we are aware of at that moment

Empathy and emotional connection, from the perspective of therapeutic practice, play a central role in achieving a deep understanding, detailed insight, and assessment of the analysand's emotional state. Through phenomenological understanding of the analysand's experiences from their perspective, interactive psychoanalysis encourages the creation of deeper intersubjective relationships, which can be crucial for the success of the therapy.

In this context, we can reflect on the contributions of Hume (David Hume, 1711–1776), Ferenczi (Sándor Ferenczi, 1873-1933), and Jaspers (Karl Jaspers, 1883–1969), which provide insights into the complexity of therapeutic interaction. David Hume, as a philosopher deeply contemplating the nature of human emotions and interactions, laid the foundations for understanding the emotional dynamics of interpersonal relationships. According to Hume, emotions and thoughts are the fundamental building blocks that shape interpersonal relations. Emotional interaction and connection are not limited to the therapeutic context

[4] Ewuoso, Cornelius, and Sue Hall. "Core aspects of ubuntu: A systematic review." South African Journal of Bioethics and Law 12, no. 2 (2019): 93-103.

but are inherent in all forms of social dynamics and have a significant impact on perception, interpretation, and reaction to social situations[5]. More than a century later, this idea was expanded upon by Sándor Ferenczi, broadening the understanding of the dynamics between therapist and patient. Ferenczi emphasized the necessity of the therapist's active engagement. In his approach, the therapist is not merely an observer but an active participant in the therapeutic process, where the therapist's emotional integration into the patient's experiential world is considered key to the exchange and impact of deeply rooted emotions and thoughts[6]. Following Ferenczi, Karl Jaspers also joined this idea. He further emphasized the phenomenological and contextual framework in the therapeutic process. Jaspers highlighted the importance of the therapist's understanding of the patient's perspective. According to Jaspers, the therapist's interpretation is enriched by considering the patient's unique experiences and circumstances. He argued that the quality and success of therapeutic intervention significantly depend on the therapist's ability to precisely and empathically understand the complexity of the patient's internal experiences and external circumstances[7]. These three perspectives constitute a complex framework for understanding and practicing interactive psychoanalysis. Within this framework, the therapist and patient meet in a dynamic, intersubjective space, enabling deeper insights and better adaptation of therapeutic interventions.

In this paper, we will provide insights into contemporary neuroscience research that points to the importance of mirror neurons in interpersonal interactions, as well as the opportunities available to therapists for utilizing their potential in developing an interactive therapeutic alliance and therapy in general.

Mirror Neurons

Mirror neurons are a class of neurons originally discovered in the ventral premotor cortex (area F5) and later found in the inferior parietal lobule (area PFG) of macaque monkeys[8]. Their distinctive feature is that they become active

[5] Hume, David, and Borivoje Nedić. Rasprava o ljudskoj prirodi. Veselin Masleša, 1983.
[6] Ferenczi, Sándor. Further contributions to the theory and technique of psycho-analysis. Routledge, 2018.
[7] Jaspers, K. (1990). Opšta psihopatologija (General psychopatology). Prosveta, edicija Karijatide
[8] Motoričke oblasti (F1–F7) su klasifikovane prema Rizzolatti i saradnicima (1998), dok su parijetalne oblasti imenovane prema nomenklaturi Von Economo (1929); videti u Rizzolatti and Craighero, 2007

during the performance of a specific motor action, as well as during the observation of a similar motor action performed by others. It is believed that mirror neurons participate in understanding the goals of others' motor actions by converting the representation of visually coded motor actions into their motor representation. It can be said that mirror neurons are capable of mapping the visual description of biologically significant events into corresponding cortical motor representations[9].

Direct phenomenological interpretations of the function of mirror neurons (the correspondence between execution and observation) have been useful in a wide range of disciplines in proposing unique neural mechanisms, primarily in the social domain of psychological phenomena - for example, in understanding action and imitation - but also in understanding spoken and sign languages, and social disorders, including autism. Most researchers, while discussing the nature and function of mirror neurons, assume that it is a variable mechanism, as responses can vary depending on many factors, such as age, gender, race, and experience, as well as the type of movement. This variability and plasticity of mirror neurons indicate that, while mirror neurons may form the basis for processes like imitation and action understanding, they cannot explain all aspects of these processes, and other neural mechanisms are needed to fully understand the processes of imitation and action understanding[10].

It has been shown that mirror systems can be modulated by the affective states of others: the emotional context combines with the motor representation of the observed action at the level of the cortical motor system. The dynamic facial expressions of others thus modulate embodied simulations of the observed action[11]. Human beings are such social creatures that interactions with members of their own species, and especially the ability to understand and infer the intentions and beliefs of others, have become of crucial importance in their everyday lives. Whether it involves cooperation or disagreement, the basic assumption of this viewpoint is that such social interactions stem from the difference between oneself and others. It can be argued that at least two

[9] Caggiano, Vittorio, Leonardo Fogassi, Giacomo Rizzolatti, Antonino Casile, Martin A. Giese, and Peter Thier. "Mirror neurons encode the subjective value of an observed action." Proceedings of the National Academy of Sciences 109, no. 29 (2012): 11848-11853.

[10] Ferrari, Pier F., Antonella Tramacere, Elizabeth A. Simpson, and Atsushi Iriki. "Mirror neurons through the lens of epigenetics." Trends in cognitive sciences 17, no. 9 (2013): 450-457.

[11] Ferri, Francesca, Francesca Frassinetti, Martina Ardizzi, Marcello Costantini, and Vittorio Gallese. "A sensorimotor network for the bodily self." Journal of cognitive neuroscience 24, no. 7 (2012): 1584-1595.

hierarchically organized, overlapping, and interrelated neural systems have evolved and developed to manage the difference between self and others, and therefore social interactions[12].

One system, part of the classical motor system, is more specialized for preparing and executing motor actions that are autonomous and voluntary, while the other seems to be more involved in understanding and comprehending, on a basic and involuntary level, actions that are not autonomous or are performed by others. Here, actions are defined as sequences of movements that together solve a motor problem and that involve at least four levels of behavioral complexity: intention, kinematics, identity of the target-object, and the physical consequences of the action. The circuits for preparing and executing motor actions include, among others, the premotor cortex, supplementary motor cortex, sensorimotor cortex, and parts of the inferior parietal cortex. The other system, of which the mirror neuron system (MNS) is a part, is described as a canonical 'resonance' action system in the brain - a system that evolved to use or share many of the same circuits involved in motor control[13].

It is hypothesized that mirror systems or 'shared circuits' are important for reasoning, imitating, and/or simulating the actions of others. Although there is no consensus, several researchers have suggested that shared representations of motor actions, or the action understanding features of this system, could represent a cornerstone for higher-level social order processes, including learning motor skills, understanding actions, imitation, perspective-taking, understanding facial expressions, and empathy. This implies that adopting another's viewpoint or perspective, at the very least, requires understanding their actions; otherwise, accurate predictions about their behavior cannot be made[14].

There is evidence that mirror neurons are functional from birth, as indicated by the discovery of a phenomenon known as neonatal imitation[15]. Neonatal imitation

---

[12] Grafton, Scott T., and Antonia F. de C. Hamilton. "Evidence for a distributed hierarchy of action representation in the brain." Human movement science 26, no. 4 (2007): 590-616.

[13] Hurley, Susan. "The shared circuits model (SCM): How control, mirroring, and simulation can enable imitation, deliberation, and mindreading." Behavioral and brain sciences 31, no. 1 (2008): 1-22.

[14] Pineda, Jaime A. "Sensorimotor cortex as a critical component of an'extended'mirror neuron system: Does it solve the development, correspondence, and control problems in mirroring?." Behavioral and Brain Functions 4, no. 1 (2008): 1-16.

[15] Simpson, Elizabeth A., Lynne Murray, Annika Paukner, and Pier F. Ferrari. "The mirror neuron system as revealed through neonatal imitation: presence from birth, predictive power and evidence

is a precursor to the ability to match observed actions, including facial expressions, within the first 4 weeks after birth. In other words, if you stick out your tongue at a baby, they are likely, in response, to stick out their tongue at you. Facial expressions of newborn babies, just minutes old, can match the facial expressions of adults upon first sight, indicating a capacity for sensorimotor matching that is independent of experience and functional from birth. One suggestion is that the mirror neuron system might underlie this early capability, enabling newborns to solve the correspondence problem (since they cannot see their own faces) [16].

Empathy and Synchronization

Traces of the observed phenomenon of people participating in the emotional expression of others can be found in Aristotle's works 'Politics' and 'Poetry,' where he describes the audience's compassion towards the actor in a tragedy using the term 'catharsis' [17]. A plausible neuropsychological explanation for these complex forms of cognition and social interaction is provided by mirror neurons. Some scientists explicitly refer to mirror neurons as 'empathy neurons,' believing that they help to dissolve barriers between self and others[18].

Joseph LeDoux and Antonio Damasio have emphasized that Freud was a pioneer in the study of human emotionality. Closely associated with the development of neuropsychoanalysis, Jaak Panksepp and Mark Solms have pointed out on various occasions that the study of the brain bases of emotional human life initially remained on the margins of the main interest of neuroscience, which was primarily focused on the cognitive and perceptual functioning of human beings[19].

---

of plasticity." Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences 369, no. 1644 (2014): 20130289.

[16] Simpson, Elizabeth A., and Pier F. Ferrari. "Mirror Neurons." In Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science, pp. 5125-5130. Cham: Springer International Publishing, 2021.

[17] Baluch, F. D. A study on Aristotle's Theory of Catharsis and Empathy based on the function of Mirror Neurons With the functionalist approach. Journal of Arts & Humanities, Volume 11, Issue 01, 2022: 01-11

[18] Ramachandran VS (2006) Mirror neurons and the brain in the vat. http://www.edge.org/3rd_culture/ ramachandran06/ramachandran06_index.html. Accessed 26 Nov 2014

[19] Przybyła, Jakub. "NEUROBIOLOGICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOTHERAPY", PSYCHOTERAPIA (2016) 2(177): 29-42

As neurologist Antonio Damasio explains, we are not thinking beings that feel, but feeling beings that also think. Unconscious learning through the emotional system is the foundation of all perceptions, where our conscious thought is not only informed following emotional processing, but also devoid of access to the emotional processes that shape our thoughts and attitudes[20].

De Waal, a renowned primatologist, challenges the notion that animals and humans are selfish, arguing that empathy is an ancient characteristic with its roots in maternal care. In his research, empathy, cooperation, and caring are not rare but abundantly present among various species, tribes, and families. According to De Waal, empathy manifests in different ways. Emotional contagion, as its primitive form, represents the beginning of this path. It further develops into a state where we simply 'catch' the emotions or behavior of others. Primitive empathy then evolves into cognitive empathy, a more sophisticated form that allows us not only to identify but also to deeply feel the emotions of others, offering us the opportunity to expand our understanding of the world around us and the people who inhabit it[21].

Hoffman outlined empathy in affective terms and conceptualized it as the feeling of a vicarious emotion that is congruent, but not necessarily identical to another's emotion[22]. Saberi Roy defines it as: 'Empathy is essentially a part of emotions and is itself a specific emotion that involves an element of feeling closeness or connectedness and a bodily reaction to verbal or non-verbal communication. Generally speaking, empathy would mean feeling what another person feels and "being in the shoes of another." Empathy is closely related to intuition and, like intuition, aids in understanding and recognizing emotions in others. Thus, empathy is described as recognizing others' emotions through an intuitive way of thinking and is characterized by a sense of connection with another person[23].

---

[20] Damasio, A. (2000). The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness. New York: Harvest Books.

[21] De Waal, Frans. The age of empathy: Nature's lessons for a kinder society. Crown, 2010.

[22] Hoffman ML (1987) The contribution of empathy to justice and moral judgment. In: Eisenberg N, Strayer
J (eds) Empathy and its development (Cambridge studies in social and emotional development). Cambridge University Press, Cambridge, pp 47–80

[23] Roy S (2010) The psychology of empathy. Futurehealth. www.futurehealth.org/populum/page.php?f=The-Psychology-of-Empathy-by-Saberi-Roy-100620-281.html. Accessed 26 Nov 2014

Empathy and embodied simulation demonstrate that something extraordinary occurs when people communicate, with mirror neurons appearing as a key component of this phenomenon, enabling intentional coordination between individuals[24]. When two brains communicate, they synchronize and coordinate regardless of the content of the communication. Here, synchronization refers to the general coordination to establish a system. More narrowly, synchronization can be defined as the adjustment of the rhythms of oscillating objects due to their interaction. In the context of brain connectivity, synchronization refers to the coordination of brains to work together simultaneously. Embodied simulation can lead to a situation where two brains fit into each other[25]. This process is explained as the occurrence of complex behaviors that require coordination between individuals according to a common set of rules. Neural processes in one brain are connected with neural processes in another brain through signal transmission through the environment, resulting in the synchronization of the two brains. This process of connecting one brain with another is akin to a wireless communication system where two brains are connected via the transmission of a physical signal (e.g., sound, pressure, or chemical compound) through a shared physical environment. Different objects in the environment emit different forms of energy (mechanical, chemical, electromagnetic) which receptors convert into electrical impulses that the brain can use to infer information about the state of the world and generate appropriate behaviors[26].

Erwin Straus[27] argued that the classical approach of 'mind reading' and other forms of cognitivism separate the mind from the body, thereby leading to the separation of the individual from the world, perception from action, and the Self from the Other. Building on this, Gallese[28] contends that the discovery of mirror neurons and the research stemming from it indicate that our ability to understand others arises from our shared bodily experience with them. This approach is called the embodied approach to intersubjectivity, according to which intersubjectivity

---

[24] Gallese V (2008) Empathy, embodied simulation, and the brain: commentary on Aragno and Zepf/ Hartmann. J Am Psychoanal Assess 56(3):769–781

[25] Ibid (3)

[26] Hasson, Uri, Asif A. Ghazanfar, Bruno Galantucci, Simon Garrod, and Christian Keysers. "Brain-to-brain coupling: a mechanism for creating and sharing a social world." Trends in cognitive sciences 16, no. 2 (2012): 114-121.

[27] Straus, Erwin. Psychologie der menschlichen Welt: gesammelte Schriften. Springer-Verlag, 2013. pp. 224–235

[28] Gallese, Vittorio. "Bodily selves in relation: embodied simulation as second-person perspective on intersubjectivity." Philosophical transactions of the royal society B: biological sciences 369, no. 1644 (2014): 20130177.

is seen as intercorporeality, i.e., as essentially connected with our bodily experience and interaction with others. According to this approach, our understanding of other people arises not only from our mental processes but also from our bodily interactions with them.

Iacoboni[29] notes that mirror neurons are not conscious and rational agents in the world but function as automatic mechanisms for imitation, which are often beyond our awareness. These mechanisms can limit our autonomy through powerful social influences. Research findings on the emotional brain suggest that people can receive information on an unconscious level, without the need for intellectual or conscious evaluation, solely through emotional assessment[30].

Prochazkova and Kret[31] refer to the process of unconscious simulation as mimicry. Exploring literature encompassing developmental psychology, sociology of society, evolutionary biology, and neurology, they conclude that there is a strong automatic mimicry between mothers and newborns, and this physiological connection translates into psycho-emotional interactions between couples. Although people are generally unaware of subtle changes in the face of their interaction partner and do not voluntarily react to these changes, it is considered that children and adults automatically mimic facial expressions and autonomous signals from the face or body of their partner, which enhances their understanding of others' feelings, emotions, intentions, and actions. In addition to 'motor mimicry,' which includes facial expressions, body posture, and eye movements, 'autonomous mimicry' is recognized through the synchronization of heart rate, breathing rhythm, pupil diameter, and hormone levels. This supports the argument that physiological synchronizations enable the direct transfer of affective information from one person to another, thereby facilitating implicit emotional communication.

Functioning of Mirror Neurons in the Psychotherapeutic Relationship

[29] Iacoboni, M. "Mirroring People, The New Science of How We Connect with Others, Farrar, Straus and Giroux." (2008).
[30] Ibid (19)
[31] Prochazkova, Eliska, and Mariska E. Kret. "Connecting minds and sharing emotions through mimicry: A neurocognitive model of emotional contagion." Neuroscience & Biobehavioral Reviews 80 (2017): 99-114.

The psychotherapeutic relationship, previously described as empathic, can also be described as synchronized. During a series of encounters between patient and therapist, harmonious verbal and non-verbal patterns independent of the psychotherapeutic 'school' are established, leading to the alignment of final assessments of success by both therapist and client[32].

While movement synchronization often occurs between people who communicate[33], it is worthwhile to explore it specifically in the psychotherapeutic relationship. There are studies on dyadic synchronization in relation to empathy in the psychotherapeutic setting, utilizing a new empirical approach: Motion Energy Analysis (MEA), a video algorithm that quantifies the amount of movement in different areas of communication. A significantly positive correlation between synchronization and the therapeutic bond has been recorded. The authors concluded that this could be a promising concept for investigating the therapeutic alliance[34].

It seems that physiological synchronization is achieved at an interpersonal level, between therapist and analysand, as well as between different phenomenological levels of the interpersonal system, such as speech quality and psychophysiological variables[35]. In some cases, the approach to neuro-synchronization is directly applied in developing therapeutic techniques, for example in neuro-dance therapy for autistic children or in neuro-linguistic programming (NLP), which have been known since the 1980s[36].

Unconscious Communication in the Psychoanalytic Setting

In the book 'Neuropsychology of the Unconscious Mind - Integration of Brain and Mind in Psychotherapy,' Efrat Ginot argues that scientific research confirms that unconscious processes play a vital role in our behavior, directing us towards the achievement of goals and desires, as well as being responsible for automatic

---

32 Ramseyer, Fabian, and Wolfgang Tschacher. "Synchrony in dyadic psychotherapy sessions." Simultaneity: Temporal structures and observer perspectives (2008): 329-347.
33 Lorenz, Tamara, Björn NS Vlaskamp, Anna-Maria Kasparbauer, Alexander Mörtl, and Sandra Hirche. "Dyadic movement synchronization while performing incongruent trajectories requires mutual adaptation." Frontiers in human neuroscience 8 (2014): 461.
34 Ibid (32)
35 Schiepek, Günter. "Complexity and nonlinear dynamics in psychotherapy." European Review 17, no. 2 (2009): 331-356.
36 Ibid (3)

responses to changes in the environment[37, 38]. One of the key functions of unconscious processes is the regulation of emotions and their impact on our thoughts and actions. The anthropological view that man is primarily a knowing being, which can be studied by cognitive psychology and cognitive science using the computer metaphor to explain the mind, was mistaken. Researchers today acknowledge that their discipline is no longer cognitive neurology, but has begun to be affective neurology[39].

Franco De Masi, drawing on LeDoux, emphasizes that the merging of emotions and the unconscious mind represents a key point connecting psychoanalysis and neurology. To distinguish the importance of different categories of the unconscious, the Italian analyst proposes separating the emotional unconscious from the traditional dynamic unconscious. He compares the emotional unconscious to Bion's description of the unconscious mental life, explaining that the emotional unconscious cannot be reduced to consciousness, unlike the dynamic unconscious, which can be brought to the surface[40].

De Masi describes the relationships between these two types of psychic phenomena as follows: 'Unlike the dynamic unconscious, which can be brought to the surface, the emotional unconscious cannot be known, but it serves knowledge. In this sense, the emotional unconscious is a necessary condition for the emergence and operation of the dynamic unconscious, which remains in constant connection with it' [41].

The distinction De Masi makes in the emotional unconscious corresponds to the understanding of unconscious mental life proposed by Otto Kernberg. Kernberg's approach differentiates the primitive unconscious, which is not a result of repression (as can be found in Freud's later works), from the repressed unconscious, which represents the achievement of the Oedipal phase in the development of the psyche with a tripartite structure (id-ego-superego)[42].

---

[37] Ginot, Efrat. The Neuropsychology of the Unconscious: Integrating Brain and Mind in Psychotherapy (Norton Series on Interpersonal Neurobiology). WW Norton & Company, 2015.
[38] Choi, Y. Susan, Heather M. Gray, and Nalini Ambady. "The glimpsed world: Unintended communication and unintended perception." The new unconscious (2005): 309-333.
[39] Ibid (20)
[40] Ibid (20)
[41] Ibid (20)
[42] Kernberg, Otto F. "Object relations theories and technique." Textbook of psychoanalysis (2005): 57-75.

LeDoux considers the connection of emotional life with the unconscious mind as crucial for research in neurology. He coined the term 'emotional brain' to describe the interconnectedness of cognition and emotion processes. He identified two levels of information processing in the 'experience' process: a fast, unconscious emotional level and a slower, intellectual level. The amygdala plays a significant role in the process of emotional memory, responsible for emotional reactions to stimuli without intellectual evaluation. There is a distinction between declarative memory (associated with the hippocampus) and emotional memory (associated with the amygdala), where declarative memory pertains to events that can be recalled into consciousness, while emotional memory is a reservoir of affective patterns of relations with objects of the self. Emotional memory is considered responsible for the development of mental images of the world, object relations, as well as for the effects of early traumas and loss in early childhood.[43].

Jaak Panksepp[44] emphasizes the importance of secure attachment for survival, suggesting that the psychotherapeutic environment can be beneficial for expressing primary and unconscious affect and therapeutic change. In the book 'Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions,'[45] Panksepp dedicates a chapter to psychotherapy and clinical issues, where he highlights the importance of a secure therapeutic relationship for expressing feelings and trauma in pathologies of early childhood.

Freire[46] points out that human existence involves an unconscious process in constant development, which is formed through communication between physical and metaphysical elements, but is not amenable to rational analysis. Libet[47], through his EEG experiments, proved that the conscious will to perform a certain action only occurs after the action has already been initiated in the brain, suggesting that our perception of action, by retroactively projecting it in time, creates the illusion that we are the ones controlling our actions. However, Libet also discovered that free will decides whether the action will be carried out, accounting for the choice of the conscious narrative an individual wants to tell.

---

[43] LeDoux, Joseph. "Rethinking the emotional brain." Neuron 73, no. 4 (2012): 653-676.

[44] Panksepp, Jaak. "The philosophical implications of affective neuroscience." Journal of Consciousness Studies 19, no. 3-4 (2012): 6-48.

[45] Panksepp, J., and L. Biven. "The Archeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Humans Emotions, WW. W." (2012).

[46] Lucas, Rui Freire. "The quantum unconscious and the observant consciousness." Psychology 7, no. 6 (2016): 836-863.

[47] Libet, Benjamin. "Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action." Behavioral and brain sciences 8, no. 4 (1985): 529-539.

When an individual deviates too much from their truth, the analyst focuses on their unconscious existence, using intuition to better understand them. Once the analyst intuitively grasps the raw emotions of the analysand, they translate them into a dialect suitable for conscious understanding and integration by the analysand, thereby strengthening their creativity and future ability to face their emotional states. This primordial unconscious communication between analyst and analysand parallels quantum physics, where information is considered the fundamental primordial entity crucial for all physical phenomena[48].

According to Bergson, intuition represents a kind of intellectual empathy in which the individual places themselves in the object to connect with its unique and inexpressible aspects. On the other hand, analysis is the operation by which the object is reduced to elements that are already known, that is, common to it and other objects. Analysis translates the object into symbols and representations taken from different viewpoints. However, due to its unsatisfied desire to encompass the object around which it revolves, analysis continuously multiplies the number of viewpoints and varies its symbols in an attempt to finish an always incomplete translation, meaning that it lasts indefinitely. In contrast, intuition is a simple act that allows us direct access to the unique aspects of an object[49]. Bion, like Bergson, believes that psychic reality is constantly changing and can be understood only through intuitive knowledge, defined here as immediate knowledge, independent of the limitations of the senses. For the analyst to understand the reality of their analysand, they must slow down in the present of rational time and enter another, irrational time dimension 'without memory and desire,' which is separate from the conscious phenomena of the reflecting ego[50].

Bion observed that the unconscious dialogue between mother and child can be transferred to the analytic therapeutic relationship, in which a third dimension is created that enables the processing of the unconscious. This dimension represents a space where the analyst and analysand unite through mutual unconsciousness. Through this process, the analyst recognizes the unconscious parts of the analysand's mind, processes them, and returns them in the form of conscious interpretation. This process requires the analyst to have a strong ego and competent alpha function to maintain autonomy from the analysand's unconscious projections. However, this process is not subject to intellectual

---

[48] Ibid (47)

[49] Bergson, H., 1946. An introduction to metaphysics (pp. 159-200). Philosophical Library.

[50] Bion, Wilfred R. "Notes on memory and desire." Classics in psychoanalytic technique (1967): 259-260.

articulation because the truth is constantly changing and is understood only through intuitive knowledge. The analyst must enter an irrational time dimension and use 'spontaneous memory' to understand the unconscious elements in psychic reality. When the analyst reaches the truth of the moment, they move into an extension of this spontaneous memory to integrate the unconscious elements into the analysand's consciousness.[51].

As we have already seen, there is a fundamental unconscious communication between the analyst and the analysand, which has now found its counterpart in the latest achievements of quantum physics, such as quantum cryptography - which is a direct application of the uncertainty principle, and quantum teleportation and quantum computing - which are direct applications of the phenomenon of entanglement[52]. Physicists believe that quantum systems are sources of information that constitute basic dualities of 'yes' or 'no,' which manifest only when transferred into a material container. These ideas suggest that the world is actually a network of interconnected information, not just a collection of material objects, and that information, as a fundamental element of reality, is inherently uncertain and unpredictable. Based on these new insights, some psychologists and philosophers consider that this quantum entanglement is similar to the psychological connectivity established in the psychoanalytic situation. Namely, they argue that the subject and object in the analytic situation are connected in a way that cannot be described in conventional, rational categories[53].

Final Considerations

Today's scientific discoveries in neuro- and related sciences raise fundamental questions about deeply rooted aspects of the therapeutic relationship. Can we, as therapists and researchers, escape the unconscious immersion into the complex network of dual manifestation that forms between us and our analysands? For a

[51] Blass, Rachel B. "Introduction to 'On the value of "late Bion" to analytic theory and practice'." The International Journal of Psychoanalysis 92, no. 5 (2011): 1081-1088.

[52] Bennett, Charles H. "Quantum Cryptography: Principles and Prospects (Quantumkryptographie: Prinzipien und Ausblick)." it-Information Technology 48, no. 6 (2006): 332-335.

[53] Ibid (47)

sufficiently long therapeutic process, probably not, as according to available data, this is a natural process that occurs spontaneously in human relationships.

We can say that interactive psychoanalysis, with its specificities in the therapeutic relationship, has intuitively recognized this and incorporated it as a systemic part of the therapeutic process. Interactive psychoanalysis, with its methodical approach that allows conscious navigation through these delicate processes, opens the door for controlled and balanced emotional interaction. More about the advantages of the interactive approach in the therapeutic process can be learned from the work of Bogunović L. - 'The Relationship between Traditional and Interactive Psychoanalysis,'[54] so here we will focus on the potential additional possibilities provided by the activities of mirror neurons.

In this context, let us recall an important characteristic of the activity of mirror neurons, which is bidirectionality. Thus, not only does the therapist use empathy to understand the state of the analysand, but the analysand also unconsciously feels the affective and mental state of the therapist. Therefore, their bidirectionality reminds us of the inherent reciprocity of every therapeutic interaction - a dynamic that cannot be ignored, but must be acknowledged, understood, and integrated into the therapeutic process. This certainly implies the therapist's responsibility to maintain an emotional state that will not disturb or alienate the analysand from the therapeutic process.

How? As therapists, we can meaningfully use this in favor of the analysand. Let's not forget that in the therapeutic relationship, it is important that, after understanding the analysand's perception of reality stemming from regression, we try to bring them out of such a state, without abruptly disturbing their logical apparatus. The therapist usually does this through logos, that is, by asking questions that will help achieve logical connections in the analysand's reasoning.

Hypothetically, this process can be facilitated using neural mechanisms of mimicry or simulation. Starting from the premise that mirror neurons primarily activate during the performance and observation of certain motor actions performed by others, and considering Gallese's idea of intercorporeality, we can see the possibility for therapists to use additional tools to direct the analysand's affective and cognitive actions. Also, remember that motor simulations occur unconsciously and that often stimuli elude our conscious attention, but this does

[54] Lazar Bogunović, Odnos tradicionalne i interaktivne psihoanalize, Agrafa br. III (2022), str: 99-105

not hinder the establishment of a connection between the brains of the interlocutors. Through motor simulations, facial expressions, movements, and body positions, the involvement of the system of autonomous mimicry can be of great significance in inducing desired changes in the analysand.

How can theoretical knowledge about mirror neurons be translated into practical application within therapeutic interaction? Therapists, enriched with this knowledge, possess tools for delicately shaping and navigating through the emotional and cognitive space that unfolds in the relationship with the analysand. The implementation of this dynamic is not a matter of chance or instinct, but of a sophisticated approach that combines scientific discoveries with therapeutic practice.

One of the concrete approaches involves the initiation of synchronization by the therapist, through the simulation of the analysand's motor and autonomic actions. This process is not invasive but is based on the subtle mirroring of actions such as body posture, breathing rhythm, and gaze direction. This form of reciprocity allows the therapist to gain insight into the inner world of the analysand, thus providing an opportunity for deeper understanding and empathetic response. After establishing this synchronization, the therapist has the possibility to subtly modify the dynamics of the interaction. For example, by changing their body position or breathing rhythm, the therapist can direct the emotional and cognitive state of the analysand, facilitating access to unconscious contents. This process, which mostly takes place on an unconscious level, opens the door for progressive changes in the psychological space of the analysand. In this sense, the sophisticated integration of theoretical and practical aspects allows the therapist to transcend conventional methods and approaches, thereby creating a space where therapeutic interaction can occur with greater depth, precision, and success.

Suzana Dimitrijević-Branković

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Uloga i značaj ogledalnih neurona pri ostvarivanju saveza u interaktivnoj psihoanalizi

Apstrakt: Ovaj rad se bavi istraživanjem uloge ogledalnih neurona u uspostavljanju terapijskog saveza u kontekstu interaktivne psihoanalize. Interaktivna psihoanaliza, kao i mnogi drugi pravci psihoanalize, smatra terapijski savez ključnim za razvijanje odnosa poverenja i sigurnosti. Međutim, ona ide i šire od tog okvira. Važna odlika terapijskog saveza u interaktivnoj psihoanalizi je u tome što terapeut razume specifičan način mišljenja analizanda ulazeći u dvojnu pojavnost (razumevajući njegov subjektivni pogled na svet) i na taj način mu pomaže da lakše donese ispravne zaključke. Iako jezik igra ključnu ulogu u socijalnoj interakciji veliki deo interpersonalnih odnosa se odvija nesvesno, manifestujući se, kako kroz verbalne tako i kroz neverbalne znakove. Socijalni odnosi kod ljudi (ali i životinja) započinju učenjem koje se sprovodi prvo posmatranjem a zatim imitiranjem ili simulacijom okoline. Savremena istraživanja u oblasti neuro- i srodnih nauka ukazuju na to da su za to u velikoj meri zaslužni ogledalni neuroni. Ova saznanja mogu pružiti dodatne alate za razvoj interaktivnog terapijskog saveza. Pretpostavka je da terapeuti mogu da koriste neuralne mehanizme mimikrije ili simulacije kako bi usmeravali analizandove afektivne i misaone akcije, što može biti od velike pomoći u terapijskom procesu.

Ključne reči: ogledalni neuroni, empatija, sinhronizacija, nesvesna komunikacija

Uvod

"Umovi ljudi su ogledala jedni drugima, ne samo zato što odražavaju tuđe emocije, već i zato što se zraci strasti, osećaja i mišljenja često odbijaju i postepeno blede bez osetnih razlika",

David Hume [1].

U psihoanalitičkoj terapiji, terapijski savez nije samo koncept već ključna osnova za efikasan terapeutski rad. To je odnos koji se gradi između terapeuta i analizanda, postavljajući temelj za dublje razumevanje i rešavanje unutrašnjih konflikata analizanda. Svaka psihoanalitička tehnika, iako se razlikuje u metodologiji, teži izgradnji ovog saveza, jer je cilj univerzalan - kreiranje okoline u kojoj se analizand može osećati sigurno, shvaćeno i podržano.Terapijski savez u interaktivnoj psihoanalizise izdvaja po svom specifičnom nastojanju da se terapeut uvede u dvojnu pojavnost. Odnosno, cilj terapeuta je da dođe do nivoa percepcije analizanda i da zajedno sa njim zauzme interaktivnu poziciju[2]. Jedan od ključnih ciljeva ovakvog pristupa je vođenje analizanda iz stanja regresije, gde se može osećati zaglavljen ili preplavljen, do stanja gde može donositi pravilnije i zrelije zaključke o sebi i svom svetu. Ovaj prelaz nije samo kognitivni proces već i emocionalni, gde terapeut i analizand zajedno istražuju, interpretiraju i integrišu unutrašnje iskustvo analizanda u širi kontekst njegovog psihičkog života (predavanja "uvod u interaktivnu psihoanalizu M. Popov").

Ovakav pristup, pored rezultata u praksi, nalazi potvrdu i u savremenim neuronaučnim istraživanjima koja ističu ulogu ogledalnih neurona u socijalnoj interakciji i empatiji [3]. Naime, otkriveno je da u ljudskom (kao i u životinjskom) mozgu postoji određena grupa neurona, nazvana ogledalni neuroni (engl. "mirror neurons"). Ogledalni neuroni su nervne ćelije koje se aktiviraju kada vršimo određenu akciju, ali i kada posmatramo nekoga drugog koji izvodi tu istu akciju. Važni su za razumevanje socijalnih i emocionalnih procesa u mozgu. Oni su povezani sa našim sposobnostima da razumemo druge ljude, da razvijemo empatiju i važni su za socijalnu interakciju i učenje putem posmatranja.

Zanimljivo je da se ovo otkriće savremene nauke može povezati i sa konceptom "Ubuntu" koji je prisutan kod afričkog naroda Nguni. Izraz "Ubuntu" - „ja jesam

[1] David Hume (1874). "A Treatise on Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning Into Moral Subjects; and Dialogues Concerning Natural Religion", p.152

[2] Razmatranje odnosa pojma sa okruženjem sad i ovde u momentu kada analizad doživljava specifične misaone aktivnosti. Primer takve pozicije je kada analizad donosi zaključak da on upravlja svetom, da predviđa budućnost itd.

[3] Praszkier, Ryszard. "Empathy, mirror neurons and SYNC." Mind & Society 15 (2016): 1-25.

zato što ti jesi“ je opisan kao inkluzivan pristup koji poziva na dostojanstvo i poštovanje u našim odnosima sa drugima. U istraživanju bi takav pristup sugerisao sklonost ka participativnom i kooperativnom istraživanju, gde istraživač razvija blizak odnos sa učesnicima i aktivno ih angažuje u osmišljavanju, sprovođenju, tumačenju i primeni istraživanja [4]. Analogno izrazu Ubuntu, ali u nešto užem smislu, zapadni narodi često koriste izraz “empatija”. Smatra se da empatija igra ključnu ulogu u altruizmu i saosećanju prema drugima u fizičkim ili psihičkim krizama. Empatija stvara osećaj krivice zbog povređivanja nekoga i osećaj besa prema osobi koja povređuje druge [5]. U svakodnevnom životu, često se dešava da se povežemo sa nečim ili nekim na emotivnom nivou, što prevazilazi samo racionalno shvatanje. Na primer, dok gledamo filmove, oni mogu da nas duboko dirnu i da se uživimo u priču mnogo više nego što smo toga svesni u tom trenutku.

Empatija i emocionalna povezanost, sa aspekta terapeutske prakse, imaju centralnu ulogu u postizanju dubokog razumevanju, detaljnog uvida i ocene emocionalnog stanja analizanda. Kroz fenomenološko razumevanje iskustava analizanda iz njegove perspektive, interaktivna psihoanaliza podstiče stvaranje dubljih intersubjektivnih odnosa, što može biti ključno za uspešnost terapije.

U ovom kontekstu, možemo se osvrnuti na doprinose Hjuma (David Hume, 1711–1776), Ferencija (Sándor Ferenczi, 1873-1933) i Jaspersa (Karl Jaspers, 1883–1969), koji pružaju uvid u složenost terapeutske interakcije. David Hjum, kao filozof koji je duboko razmatrao prirodu ljudskih emocija i interakcija, postavio je temelje za razumevanje emotivne dinamike međuljudskih odnosa. Prema Hjumu, emocije i misli su osnovni gradivni elementi koji oblikuju međuljudske odnose. Emocionalna interakcija i povezanost nisu ograničene na terapeutski kontekst, već su inherentne svim formama socijalne dinamike i imaju značajan uticaj na percepciju, interpretaciju i reakciju na socijalne situacije[6]. Više od veka kasnije, ovu ideju nadograđuje Šandor Ferenci, proširujući razumevanje dinamike između terapeuta i pacijenta. Ferenci je naglašavao neophodnost aktivne angažovanosti terapeuta. U njegovom pristupu, terapeut nije samo posmatrač već aktivni učesnik u terapeutskom procesu, gde se emocionalna integracija terapeuta u iskustveni svet pacijenta smatra ključnim za razmenu i delovanje duboko ukorenjenih emocija i misli[7]. Nakon Ferencija, ovoj ideji se priključuje i Karl Jaspers. On je dodatno isticao fenomenološki i kontekstualni okvir u

[4] Ewuoso, Cornelius, and Sue Hall. "Core aspects of ubuntu: A systematic review." South African Journal of Bioethics and Law 12, no. 2 (2019): 93-103.
[5] Ibid (3)
[6] Hume, David, and Borivoje Nedić. Rasprava o ljudskoj prirodi. Veselin Masleša, 1983.
[7] Ferenczi, Sándor. Further contributions to the theory and technique of psycho-analysis. Routledge, 2018.

terapeutskom procesu. Jaspers je naglašavao važnost terapeutovog razumevanja pacijentove perspektive. Terapeutova interpretacija se, prema Jaspersu, obogaćuje uzimanjem u obzir jedinstvenih iskustava i okolnosti pacijenta. On argumentuje da kvalitet i uspešnost terapeutske intervencije značajno zavise od terapeutove sposobnosti da precizno i empatički razume kompleksnost pacijentovih unutrašnjih iskustava i spoljašnjih okolnosti[8]. Ove tri perspektive konstituišu složeni okvir za razumevanje i praktikovanje interaktivne psihoanalize. U ovom okviru, terapeut i pacijent se susreću u dinamičkom, intersubjektivnom prostoru, omogućujući dublje uvide i bolju adaptaciju terapeutskih intervencija.

U ovom radu ćemo dati uvid u savremena istraživanja neuronauka koja ukazuju na važnost ogledalnih neurona u interpersonalnim interakcijama kao i na mogućnosti koje se pružaju terapeutu za korišćenje njihovog potencijala u razvoju interaktivnog terapijskog saveza i terapije uopšte.

Ogledalni neuroni

Ogledalni neuroni su klasa neurona koja je prvobitno otkrivena u ventralnom premotornom korteksu (područje F5), a kasnije su pronađeni u inferiornom parijetalnom režnju (područje PFG) makaka majmuna[9]. Njihova karakteristična osobina je da se aktiviraju tokom izvođenja određene motoričke akcije, ali i tokom posmatranja slične motoričke akcije koju izvode drugi. Veruje se da ogledalni neuroni učestvuju u razumevanju ciljeva motoričkih akcija drugih tako što pretvaraju reprezentaciju vizualno kodirane motoričke akcije u njenu motoričku reprezentaciju. Može se reći da su ogledalni neuroni sposobni da mapiraju vizuelni opis biološki značajnih događaja u odgovarajuće kortikalne motorne reprezentacije[10].

Direktne fenomenološke interpretacije funkcije neuronskih ogledala (podudaranje izvršenja i posmatranja) bile su korisne u širokom rasponu disciplina u predlaganju jedinstvenih neuronskih mehanizama, prvenstveno u društvenom području psiholoških fenomena - na primer, u razumevanju akcije i oponašanja - ali i razumevanju govornih i znakovnih jezika, društvenih poremećaja, uključujući i autizam. Većina istraživača, dok raspravlja o prirodi i funkciji ogledalnih

[8] Jaspers, K. (1990). Opšta psihopatologija (General psychopatology). Prosveta, edicija Karijatide

[9] Motoričke oblasti (F1–F7) su klasifikovane prema Rizzolatti i saradnicima (1998), dok su parijetalne oblasti imenovane prema nomenklaturi Von Economo (1929); videti u Rizzolatti and Craighero, 2007

[10] Caggiano, Vittorio, Leonardo Fogassi, Giacomo Rizzolatti, Antonino Casile, Martin A. Giese, and Peter Thier. "Mirror neurons encode the subjective value of an observed action." Proceedings of the National Academy of Sciences 109, no. 29 (2012): 11848-11853.

neurona, pretpostavlja da se radi o varijabilnom mehanizmu, budući da se reakcije mogu razlikovati u zavisnosti od mnogih činioca, kao što su životno doba, pol, rasa i iskustvo, kao i od vrste pokreta. Ovo variranje i plastičnost ogledalnih neurona ukazuje na to da, iako ogledalni neuroni mogu biti osnova za procese poput oponašanja i razumevanja akcije, oni ne mogu objasniti sve aspekte tih procesa i da su potrebni drugi neuralni mehanizmi kako bi se procesi oponašanja i razumevanja akcije u potpunosti razumeli [11].

Pokazano je da se ogledalni sistemi mogu modulirati afektivnim stanjem drugih: emocionalni kontekst se kombinuje sa motoričkom reprezentacijom posmatrane akcije na nivou kortikalnog motornog sistema. Posmatrano dinamičko izražavanje lica drugih tako modulira otelotvorene simulacije posmatrane akcije[12]. Ljudska bića su socijalna stvorenja u toj meri da su interakcije sa pripadnicima sopstvene vrste, a posebno sposobnost razumevanja i zaključivanja namera i verovanja drugih, postale od presudnog značaja u njihovom svakodnevnom životu. Bez obzira na to da li se radi o saradnji ili neslaganju, osnovna pretpostavka ovog gledišta je da takve socijalne interakcije proističu iz razlike između sebe i drugih. Može se tvrditi da su se barem dva hijerarhijski organizovana, preklapajuća i međusobno povezana neuralna sistema razvila i razvijala da bi upravljala razlikom između sebe i drugih i stoga socijalnih interakcija [13].

Jedan sistem, deo klasičnog motornog sistema, je više specijalizovan za pripremu i izvršavanje motoričkih akcija koje su samostalne i dobrovoljne, dok se drugi čini da je više involviran u shvatanje i razumevanje, na osnovnom i nevoljnom nivou, akcija koje nisu samostalne ili koje izvode drugi. Ovde su akcije definisane kao nizovi pokreta koji zajedno rešavaju motorni problem i koji uključuju najmanje četiri nivoa ponašajne kompleksnosti: nameru, kinematiku, identitet cilja-objekta i fizičke posledice akcije. Kola za pripremu i izvršavanje motornih akcija uključuju, između ostalog, premotorni korteks, dopunski motorički korteks, senzorimotorni korteks i delove donjeg parijetalnog korteksa. Drugi sistem, čiji je deo sistem ogledalnih neurona (SON), opisan je kao kanonski sistem "rezonancije" akcija u

[11] Ferrari, Pier F., Antonella Tramacere, Elizabeth A. Simpson, and Atsushi Iriki. "Mirror neurons through the lens of epigenetics." Trends in cognitive sciences 17, no. 9 (2013): 450-457.

[12] Ferri, Francesca, Francesca Frassinetti, Martina Ardizzi, Marcello Costantini, and Vittorio Gallese. "A sensorimotor network for the bodily self." Journal of cognitive neuroscience 24, no. 7 (2012): 1584-1595.

[13] Grafton, Scott T., and Antonia F. de C. Hamilton. "Evidence for a distributed hierarchy of action representation in the brain." Human movement science 26, no. 4 (2007): 590-616.

mozgu - sistem koji se razvio da bi koristio ili delio mnoge od istih kola koja su uključena u motoričku kontrolu[14] .

Pretpostavlja se da su ogledalni sistemi ili "deljena kola" važni za rezoniranje, imitiranje i/ili simuliranje akcija drugih. Iako ne postoji konsenzus, nekoliko istraživača je predložilo da deljene reprezentacije motornih akcija, ili osobine razumevanja akcija ovog sistema, mogu da predstavljaju kamen temeljac za procese socijalnog reda višeg nivoa, uključujući učenje motornih veština, razumevanje akcija, imitaciju, preuzimanje perspektive, razumevanje izraza lica i empatiju. To znači da je usvajanje tuđeg stajališta ili perspektive, barem u najmanju ruku, zahteva da se razumeju tuđe akcije; u suprotnom se ne može napraviti tačna predviđanja o njihovom ponašanju[15].

Postoje dokazi da su ogledalni neuroni funkcionalni od rođenja, što dolazi iz otkrića fenomena poznatog kao neonatalna imitacija[16]. Neonatalna imitacija je preteča sposobnosti da se podudaraju posmatrane akcije, uključujući izraze lica, u prve 4 nedelje nakon rođenja. Drugim rečima, ako isplazite jezik bebi, ona će verovatno, kao dogovor, isplaziti jezik vama. Facijalne ekspresije novorođenih beba, starih nekoliko minuta, mogu da se podudaraju sa izrazima lica odraslih, već pri prvom gledanju, što ukazuje na sposobnost senzorno-motornog podudaranja koje ne zavisi od iskustva i koje je funkcionalno od rođenja. Jedan predlog je da bi ogledalni neuronski sistem mogao da leži u osnovi ove rane sposobnosti, omogućavajući novorođenčadi da reše problem korespondencije (budući da ne mogu da vide svoja sopstvena lica)[17].

Empatija i sinhronizacija

Tragove uočene pojave učešća ljudi u emocionalnom izražavanju drugih, možemo naći u Aristotelovim delima "Politika" i "Poezija" gde terminom "katarza" on

[14] Hurley, Susan. "The shared circuits model (SCM): How control, mirroring, and simulation can enable imitation, deliberation, and mindreading." Behavioral and brain sciences 31, no. 1 (2008): 1-22.

[15] Pineda, Jaime A. "Sensorimotor cortex as a critical component of an'extended'mirror neuron system: Does it solve the development, correspondence, and control problems in mirroring?." Behavioral and Brain Functions 4, no. 1 (2008): 1-16.

[16] Simpson, Elizabeth A., Lynne Murray, Annika Paukner, and Pier F. Ferrari. "The mirror neuron system as revealed through neonatal imitation: presence from birth, predictive power and evidence of plasticity." Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences 369, no. 1644 (2014): 20130289.

[17] Simpson, Elizabeth A., and Pier F. Ferrari. "Mirror Neurons." In Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science, pp. 5125-5130. Cham: Springer International Publishing, 2021.

opisuje saosećanje publike prema glumcu u tragediji[18]. Prihvatljivo neuropsihološko objašnjenje za ove kompleksne oblike kognicije i socijalne interakcije pružaju ogledalni neuroni. Neki naučnici koriste eksplicitne nazive kao što su "neuroni empatije" za opisivanje ogledalnih neurona, verujući da oni uklanjaju barijere između sebe i drugih[19].

Joseph LeDouk i Antonio Damasio su naglasili da je Frojd bio pionir u proučavanju ljudske emocionalnosti. Snažno povezani sa razvojem neuropsihoanalize, Jaak Panksepp i Marks Solms su u različitim prilikama isticali da je proučavanje moždanih osnova emocionalnog ljudskog života u početku ostalo na marginama glavnog interesovanja neuronauke, koja je bila fokusirana prvenstveno na kognitivno i perceptualno funkcionisanje ljudskog bića[20].

Kako objašnjava neurolog Antonio Damasio, mi nismo razmišljajuća bića koja osećaju, već osećajna bića koja takođe razmišljaju. Nesvesno učenje kroz emocionalni sistem je osnova svih percepcija, pri čemu naša svesna misao nije samo informisana nakon emocionalne obrade, već i bez pristupa emocionalnim procesima koji formiraju naše misli i stavove[21].

De Waal, poznati primatolog, osporava ideju da su životinje i ljudi sebični, tvrdeći da je empatija drevna karakteristika koja ima svoje korene u majčinskoj brizi.. U njegovim istraživanjima, empatija, saradnja i briga nisu retkost, već obilno prisutne među raznim vrstama, plemenima i porodicama. Empatija se, prema De Waalu, manifestuje na različite načine. Emocionalna zaraznost, kao njena primitivna forma, predstavlja početak tog puta Ona se dalje razvija u , gde se mi prosto zarazimo tuđim emocijama ili ponašanjem. Primitivna empatija se dalje razvija u kognitivnu empatiju, sofisticiraniji oblik koji nam omogućava ne samo da identifikujemo, već i da duboko osetimo emocije drugih, pružajući nam priliku da proširimo svoje razumevanje o svetu oko sebe i ljudima koji ga nastanjuju.[22].

---

[18] Baluch, F. D. A study on Aristotle's Theory of Catharsis and Empathy based on the function of Mirror Neurons With the functionalist approach. Journal of Arts & Humanities, Volume 11, Issue 01, 2022: 01-11

[19] Ramachandran VS (2006) Mirror neurons and the brain in the vat. http://www.edge.org/3rd_culture/
ramachandran06/ramachandran06_index.html. Accessed 26 Nov 2014

[20] Przybyła, Jakub. "NEUROBIOLOGICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOTHERAPY", PSYCHOTERAPIA (2016)
2(177): 29-42

[21] Damasio, A. (2000). The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness. New York: Harvest Books.

[22] De Waal, Frans. The age of empathy: Nature's lessons for a kinder society. Crown, 2010.

Hoffman je ocrtao empatiju u afektivnim terminima i konceptualizovao empatiju kao osećanje zamenske emocije koja je kongruentna, ali nije nužno identična sa emocijom drugog[23]. A Saberi Roy definiše: „Empatija je suštinski deo emocija i sama je specifična emocija koja uključuje element osećanja bliskosti ili povezanosti i telesnu reakciju verbalne ili neverbalne komunikacije. Empatija bi uopšteno značila osećanje onoga što druga osoba oseća i „biti u koži druge." Empatija je usko povezana sa intuicijom i, poput intuicije, pomaže u razumevanju i prepoznavanju emocija kod drugih. Empatija je tako opisana kao prepoznavanje tuđih emocija putem intuitivnog način amišljenja i obeležena je osećajem povezivanja sa drugom osobom" [24].

Empatija i otelotvorena simulacija pokazuju da se dešava nešto izuzetno kada ljudi komuniciraju, a ogledalni neuroni se čine kao ključna komponenta ovog fenomena, koja omogućava intencionalnu koordinaciju između ljudi[25]. Kada dva mozga komuniciraju, oni se sinhronizuju i koordinišu bez obzira na sadržaj komunikacije. Ovde se sinhronizacija odnosi na opštu koordinaciju radi uspostavljanja sistema. U užem smislu, sinhronizacija se može definisati kao prilagođavanje ritmova oscilirajućih objekata usled njihove interakcije. U kontekstu povezivanja mozgova, sinhronizacija se odnosi na koordinaciju mozgova kako bi radili zajedno u isto vreme. Otelotvorena simulacija može dovesti do situacije u kojoj se dva mozga uklapaju jedan u drugi[26]. Ovaj proces se objašnjava kao pojava složenih ponašanja koja zahtevaju koordinaciju između pojedinaca prema zajedničkom setu pravila. Neuralni procesi u jednom mozgu su povezani s neuralnim procesima u drugom mozgu putem prenosa signala kroz okolinu, što rezultira sinhronizacijom dva mozga. Ovaj proces povezivanja mozga sa drugim mozgom je sličan bežičnom komunikacijskom sistemu u kojem su dva mozga spojena preko prenosa fizičkog signala (npr. zvuka, pritiska ili hemijskog jedinjenja) kroz zajedničku fizičku okolinu. Različiti objekti u okolini emituju različite forme energije (mehaničke, hemijske, elektromagnetne) koje receptori

[23] Hoffman ML (1987) The contribution of empathy to justice and moral judgment. In: Eisenberg N, Strayer
J (eds) Empathy and its development (Cambridge studies in social and emotional development). Cambridge University Press, Cambridge, pp 47–80

[24] Roy S (2010) The psychology of empathy. Futurehealth. www.futurehealth.org/populum/page.php?f=
The-Psychology-of-Empathy-by-Saberi-Roy-100620-281.html. Accessed 26 Nov 2014

[25] Gallese V (2008) Empathy, embodied simulation, and the brain: commentary on Aragno and Zepf/
Hartmann. J Am Psychoanal Assess 56(3):769–781

[26] Ibid (3)

pretvaraju u električne impulse koje mozak može koristiti za zaključivanje informacija o stanju sveta i generisanje odgovarajućih ponašanja[27].

Erwin Straus [28] je argumentovao da klasični pristup "čitanju uma" i drugi oblici kognitivizma razdvajaju um od tela, i time dovode do razdvajanja individue od sveta, percepcije, od akcije i Ja od Ti. Nadovezujući se, Gallese[29] smatra da su otkriće ogledalnih neurona i istraživanja koja su iz njih proizašla ukazala na to da naša sposobnost da razumemo druge ljude proizlazi iz našeg telesnog iskustva koje delimo sa njima. Ovaj pristup se naziva ukorenjenim pristupom intersubjektivnosti, a prema njemu, intersubjektivnost se posmatra kao interkorporalnost, tj. kao suštinski povezana sa našim telesnim iskustvom i interakcijom sa drugima. Prema ovom pristupu, naše razumevanje drugih ljudi ne proizlazi samo iz naših mentalnih procesa, već i iz naše telesne interakcije sa njima.

Iakoboni[30] primećuje da ogledalni neuroni nisu svesni i racionalni subjekti u svetu, već funkcionišu kao automatski mehanizmi za imitaciju, koji su često izvan naše svesti. Ovi mehanizmi mogu ograničiti našu autonomiju putem moćnih društvenih uticaja. Rezultati istraživanja emocionalnog mozga sugerišu da ljudi mogu primati informacije na nesvesnom nivou, bez potrebe za intelektualnom ili svesnom procenom, samo putem emocionalne procene[31].

Prochazkova i Kret[32] proces nesvesne simulacije nazivaju mimikrijom. Istražujući literaturu koja obuhvata razvojnu psihologiju, sociologiju društva, evolutivnu biologiju i neurologiju, zaključuju da postoji jaka autonomna mimikrija između majki i novorođenčadi i da se ova fiziološka povezanost prevodi na psiho-emocionalne interakcije između parova. Iako ljudi uglavnom nisu svesni suptilnih promena na licu svog interakcionog partnera i ne reaguju dobrovoljno na ove promene, smatra se da deca i odrasli automatski oponašaju izraze lica i autonomne signale sa lica ili tela svog partnera, što poboljšava njihovo razumevanje tuđih

[27] Hasson, Uri, Asif A. Ghazanfar, Bruno Galantucci, Simon Garrod, and Christian Keysers. "Brain-to-brain coupling: a mechanism for creating and sharing a social world." Trends in cognitive sciences 16, no. 2 (2012): 114-121.

[28] Straus, Erwin. Psychologie der menschlichen Welt: gesammelte Schriften. Springer-Verlag, 2013. pp. 224–235

[29] Gallese, Vittorio. "Bodily selves in relation: embodied simulation as second-person perspective on intersubjectivity." Philosophical transactions of the royal society B: biological sciences 369, no. 1644 (2014): 20130177.

[30] Iacoboni, M. "Mirroring People, The New Science of How We Connect with Others, Farrar, Straus and Giroux." (2008).

[31] Ibid (19)

[32] Prochazkova, Eliska, and Mariska E. Kret. "Connecting minds and sharing emotions through mimicry: A neurocognitive model of emotional contagion." Neuroscience & Biobehavioral Reviews 80 (2017): 99-114.

osećanja, emocija, namera i postupaka. Pored „motorne mimikrije“ koja obuhvata facijalne izraze, položaj tela i pokrete očiju, „autonomna mimikrija" se prepoznaje kroz sinhronizaciju srčanog ritma, ritma disanja, prečnika zenice i nivoa hormona. Ovo podržava argument da fiziološke sinhronizacije omogućavaju direktni prenos afektivnih informacija iz jedne osobe u drugu i time olakšavaju implicitnu emocionalnu komunikaciju.

Funkcionisanje ogledalnih neurona u psihoterapijskom odnosu

Psihoterapijski odnos, koji se ranije opisao kao empatičan, može se takođe opisati kao sinhronizovan. Tokom serije susreta između pacijenta i terapeuta, ostvaruju se skladni verbalni i neverbalni obrasci koji su nezavisni od psihoterapijske "škole", što dovodi do toga da se krajnje ocene uspeha terapeuta i klijenta poklapaju[33].

Iako se sinhronizacije pokreta često javlja između ljudi koji komuniciraju[34], vredno je istražiti ih posebno u psihoterapijskom odnosu. Postoje studije o dijadnoj sinhronizaciji u vezi sa empatijom u psihoterapijskom okruženju, koje koriste novi empirijski pristup: Motion Energy Analysis (MEA), video-algoritam koji kvantifikuje količinu kretanja u različitim područjima komunikacije. Zabeležena je izuzetno pozitivna veza između sinhronizacije i terapijske veze. Autori su zaključili da bi to mogao biti obećavajući koncept za istraživanje terapijskog saveza[35].

Čini se da se fiziološka sinhronizacija ostvaruje na interpersonalnom nivou, između terapeuta i analizanda, kao i između različitih fenomenoloških nivoa interpersonalnog sistema, kao što su kvalitet govora i psihofiziološke varijable[36]. U nekim slučajevima, pristup neuro-sinhronizaciji se direktno primenjuje u razvoju terapijskih tehnika, na primer u neuro-plesnoj terapiji za autističnu decu ili u neuro-lingvističkom programiranju (NLP), koji su poznati još od 1980-ih godina[37].

---

33 Ramseyer, Fabian, and Wolfgang Tschacher. "Synchrony in dyadic psychotherapy sessions." Simultaneity: Temporal structures and observer perspectives (2008): 329-347.

34 Lorenz, Tamara, Björn NS Vlaskamp, Anna-Maria Kasparbauer, Alexander Mörtl, and Sandra Hirche. "Dyadic movement synchronization while performing incongruent trajectories requires mutual adaptation." Frontiers in human neuroscience 8 (2014): 461.

35 Ibid (32)

36 Schiepek, Günter. "Complexity and nonlinear dynamics in psychotherapy." European Review 17, no. 2 (2009): 331-356.

37 Ibid (3)

Nesvesna komunikacija u psihoanalitičkom okruženju

U knjizi "Neuropsihologija nesvesnog uma - Integracija mozga i uma u psihoterapiji", Efrat Ginot tvrdi da naučna istraživanja potvrđuju da nesvesni procesi igraju važnu ulogu u našem ponašanju, usmeravajući nas ka ostvarenju ciljeva i želja, kao i da su odgovorni za automatske reakcije na promene u okruženju[38, 39]. Jedna od ključnih funkcija nesvesnih procesa je regulisanje emocija i nihov uticaj na naše misli i postupke. Bilo je pogrešno antropološko viđenje da je čovek pre svega biće koje zna, koje se može proučavati kognitivnom psihologijom i kognitivnom naukom koristeći metaforu računara da bi se objasnio um. Istraživači danas priznaju da njihova disciplina više nije kognitivna neurologija, već je počela da bude afektivna neurologija[40].

Franco De Masi, oslanjajući se na LeDouxa, naglašava da spajanje emocija i nesvesnog uma predstavlja ključnu tačku koja povezuje psihoanalizu i neurologiju. Kako bi se razlikovala važnost različitih kategorija nesvesnog, italijanski analitičar predlaže razdvajanje emocionalnog nesvesnog od tradicionalnog dinamičnog nesvesnog. On upoređuje emocionalno nesvesno sa Bionovim opisom nesvesnog mentalnog života, pri čemu objašnjava da se emocionalno nesvesno ne može svesti na svest, za razliku od dinamičnog nesvesnog koje se može dovesti na površinu[41].

Odnose između ova dva tipa psihičkih fenomena on opisuje na sledeći način: "za razliku od dinamičnog nesvesnog, koje se može izvući na površinu, emocionalno nesvesno se ne može znati, ali ono služi saznanju. U tom smislu, emocionalno nesvesno je neophodan uslov za pojavu i delovanje dinamičnog nesvesnog, koji ostaje u stalnoj vezi s njim"[42].

Razlika koju De Masi pravi u emocionalnom nesvesnom odgovara razumevanju nesvesnog mentalnog života koje je predložio Otto Kernberg. Kernbergov pristup razlikuje primitivno nesvesno koje nije posledica potiskivanja (kao što se može naći u kasnijim Frojdovim radovima) od potisnutog nesvesnog koje

---

38 Ginot, Efrat. The Neuropsychology of the Unconscious: Integrating Brain and Mind in Psychotherapy (Norton Series on Interpersonal Neurobiology). WW Norton & Company, 2015.
39 Choi, Y. Susan, Heather M. Gray, and Nalini Ambady. "The glimpsed world: Unintended communication and unintended perception." The new unconscious (2005): 309-333.
40 Ibid (20)
41 Ibid (20)
42 Ibid (20)

predstavlja postignuće Edipalne faze u razvoju psihe sa tripartitnom strukturom (id-ego-super-ego)[43].

LeDoux smatra da je povezivanje emocionalnog života sa nesvesnim umom ključno za istraživanje u neurologiji. Stvorio je termin "emocionalni mozak" kako bi opisao povezanost procesa kognicije i emocija. On je identifikovao dva nivoa obrade informacija u procesu "iskustva": brzi, nesvesni emocionalni nivo i sporiji, intelektualni nivo. Amigdala igra važnu ulogu u procesu emocionalne memorije, koja je odgovorna za emocionalne reakcije na stimuluse, bez intelektualne procene. Postoji razlika između deklarativne memorije (povezane sa hipokampusom) i emocionalne memorije (povezane sa amigdalom), gde se deklarativna memorija odnosi na događaje koji se mogu prizvati u svest, dok je emocionalna memorija rezervoar afektivnih obrazaca odnosa sa objektima samog sebe. Emocionalna memorija se smatra odgovornom za razvoj mentalnih slika sveta, objektnih odnosa, kao i za efekte ranih trauma i gubitka u ranom detinjstvu[44].

Jaak Panksepp[45], naglašava značaj sigurne privrženosti za preživljavanje, što ukazuje na to da psihoterapijsko okruženje može biti korisno za izražavanje primarnog i nesvesnog afekta i terapijsku promenu. U knjizi "Arheologija uma: Neuroevolucijski poreklo ljudskih emocija"[46], Panksepp posvećuje jedno poglavlje psihoterapiji i kliničkim pitanjima, gde on ukazuje na značaj sigurnog terapijskog odnosa za izražavanje osećanja i traume u patologijama ranog detinjstva.

Freire[47] nam ukazuje na to da ljudsko postojanje uključuje nesvesni proces u stalnom razvoju, koji se formira kroz komunikaciju između fizičkih i metafizičkih elemenata, ali nije podložan racionalnoj analizi. Libet[48] je svojim EEG eksperimentima dokazao da se svesna volja da se izvrši određena akcija javlja tek nakon što je ta akcija već pokrenuta u mozgu, što ukazuje na to da naša percepcija akcije, projekcijom retrogradno u vremenu, stvara iluziju da smo mi ti koji upravljaju svojim delovanjem. Međutim, Libet je takođe otkrio da slobodna volja

---

43 Kernberg, Otto F. "Object relations theories and technique." Textbook of psychoanalysis (2005): 57-75.

44 LeDoux, Joseph. "Rethinking the emotional brain." Neuron 73, no. 4 (2012): 653-676.

45 Panksepp, Jaak. "The philosophical implications of affective neuroscience." Journal of Consciousness Studies 19, no. 3-4 (2012): 6-48.

46 Panksepp, J., and L. Biven. "The Archeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Humans Emotions, WW. W." (2012).

47 Lucas, Rui Freire. "The quantum unconscious and the observant consciousness." Psychology 7, no. 6 (2016): 836-863.

48 Libet, Benjamin. "Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action." Behavioral and brain sciences 8, no. 4 (1985): 529-539.

odlučuje da li će se akcija izvršiti, odgovarajući za izbor svesne priče koju pojedinac želi da ispriča. Kada pojedinac previše odstupa od svoje istine, analitičar se fokusira na njegovo nesvesno postojanje, koristeći svoju intuiciju da bi ga bolje razumeo. Nakon što intuitivno spozna sirove emocije svog analizanta, analitičar ih prevodi u dijalekt odgovarajući za svesno razumevanje i integraciju od strane analizanda, čime se jača njegova kreativnost i buduća sposobnost da se suoči sa svojim emocionalnim stanjima. Ova prapostojana nesvesna komunikacija između analitičara i analizanta ima paralelu u kvantnoj fizici, gde se informacije smatraju osnovnim prapostojanim entitetom koji je ključan za sve fizičke fenomene[49].

Prema Bergsonu, intuicija predstavlja vrstu intelektualne empatije u kojoj se pojedinac stavlja u objekat kako bi se povezao sa jedinstvenim i neizrecivim aspektima tog objekta. S druge strane, analiza je operacija kojom se objekat redukuje na elemente koji su već poznati, odnosno zajednički za njega i druge objekte. Analiza predstavlja prevod objekta u simbole i predstave uzete iz različitih tačaka gledišta. Međutim, zbog svoje nezadovoljne želje da obuhvati objekat oko kojeg se okreće, analiza neprestano umnožava broj tačaka gledišta i varira svoje simbole u pokušaju da završi uvek nepotpuni prevod, što znači da traje do beskonačnosti. Nasuprot tome, intuicija je jednostavan akt koji nam omogućava direktan pristup jedinstvenim aspektima objekta[50]. Bion, poput Bergsona, veruje da je psihička stvarnost stalno promenljiva i da se može razumeti samo kroz intuitivno znanje, koje je ovde definisano kao neposredno znanje, nezavisno od ograničenja čula. Da bi analitičar razumeo stvarnost svog analizanda, mora da uspori u sadašnjosti racionalnog vremena i da uđe u drugu, iracionalnu vremensku dimenziju "bez sećanja i želja", koja je odvojena od svesnih fenomena reflektirajućeg ega[51].

Bion je primetio da se nesvesni dijalog između majke i deteta može preneti na analitički terapijski odnos, u kojem se stvara treća dimenzija koja omogućava obradu nesvesnog. Ova dimenzija predstavlja prostor u kojem se analitičar i analizand sjedinjuju kroz međusobnu nesvesnost. Kroz ovaj proces, analitičar prepoznaje nesvesne delove analizandovog uma, obrađuje ih i vraća ih u vidu svesne interpretacije. Ovaj proces zahteva da analitičar ima snažan ego i kompetentnu alfa funkciju kako bi održao autonomiju od nesvesnih projekcija analizanta. Međutim, ovaj proces nije podložan intelektualnoj artikulaciji jer se istina stalno menja i razume se samo kroz intuitivno znanje. Analitičar mora ući u iracionalnu vremensku dimenziju i koristiti "spontano sećanje" kako bi shvatio

[49] Ibid (47)
[50] Bergson, H., 1946. An introduction to metaphysics (pp. 159-200). Philosophical Library.
[51] Bion, Wilfred R. "Notes on memory and desire." Classics in psychoanalytic technique (1967): 259-260.

nesvesne elemente u psihičkoj stvarnosti. Kada analitičar dostigne istinu trenutka, on prelazi u produženje ove spontane memorije kako bi integrisao nesvesne elemente u svest analizanda[52].

Kao što smo već videli, postoji osnovna nesvesna komunikacija između analitičara i analizanda, koja je sada našla pandan u najnovijim dostignućima kvantne fizike, kao što su kvantna kriptografija - koja je direktna primena principa neizvesnosti, i kvantna teleportacija i kvantno računarstvo - koje su direktna primena fenomena povezanosti[53]. Fizičari veruju da su kvantni sistemi izvori informacija koji čine osnovne dvojnosti tipa "da" ili "ne", koje se manifestuju samo kada se prenesu u materijalni kontejner. Ove ideje sugerišu da je svet zapravo mreža povezanih informacija, a ne samo skup materijalnih objekata i da je informacija, kao osnovni element stvarnosti, u suštini neizvesna i nepredvidljiva. Upravo na osnovu ovih novih saznanja, neki psiholozi i filozofi smatraju da je ova kvantna povezanost slična psihološkoj povezanosti koja se uspostavlja u psihoanalitičkoj situaciji. Naime, oni tvrde da su subjekt i objekt u analitičkoj situaciji povezani na neki način koji se ne može opisati u uobičajenim, racionalnim kategorijama[54].

Završna razmatranja

Današnja naučna otkrića u oblasti neuro i srodnih nauka pokreću osnovna pitanja o duboko ukorenjenim aspektima terapijskog odnosa. Da li mi, kao terapeuti i istraživači, možemo izmicati nesvesnom uranjanju u složenu mrežu dvojne pojavnosti koja se oblikuje između nas i naših analizanda? Za dovoljno dug terapijski proces, verovetno ne, jer prema dostupnim podacima, to je jedan prirodni proces koji se dešava spontano u odnosima između ljudi.

Možemo reći, da je interaktivna psihoanaliza, sa svojim specifičnostima u terapijskom odnosu, to intuitivno prepoznala i uključila kao sistemski deo terapijskog procesa. Interaktivna psihoanaliza, koja svojim metodičnim pristupom omogućava svesnu navigaciju kroz ove delikatne procese, otvara vrata za kontrolisanu i uravnoteženu emocionalnu interakciju. O prednostima interaktivnog pristupa u terapijskom procesu se može više saznati iz rada

[52] Blass, Rachel B. "Introduction to 'On the value of "late Bion" to analytic theory and practice'." The International Journal of Psychoanalysis 92, no. 5 (2011): 1081-1088.

[53] Bennett, Charles H. "Quantum Cryptography: Principles and Prospects (Quantumkryptographie: Prinzipien und Ausblick)." it-Information Technology 48, no. 6 (2006): 332-335.

[54] Ibid (47)

Bogunović L. – „Odnos tradicionalne i ineraktivne psihoanalize“[55], tako da ćemo se ovde osvrnuti na potencijalne dodatne mogućnosti koje nam pružaju aktivnosti ogledalnih neurona.

U tom kontekstu, podsetimo se važne karakteristike aktivnosti ogledalnih neurona, a to je dvosmernost. Dakle, ne samo da terapeut koristi empatiju da sagleda stanje analizanda, već i analizand nesvesno oseća afektivno i mentalno stanje terapeuta. Dakle, njihova dvosmernost nas podseća na inherentnu recipročnost svake terapeutske interakcije - dinamiku koja ne može biti zanemarena, već mora biti priznata, shvaćena i integrisana u terapeutski proces. To svakako nagoveštava odgovornost terapeuta da održava emocionalno stanje koje neće uznemiravati i udaljavati analizanda od terapijskog procesa.

Na koji način tu situaciju teraput može smisleno da iskoristimo u korist analizanda. Ne zaboravimo da je u terapijskom odnosu važno da, nakon što razumemo analizandovu percepciju stvarnosti proisteklu iz regresije, pokušamo da ga iz takvog stanja izvedemo, bez naglog uznemiravanja njegovog logičkog aparata. Terapeut to obično radi logosom, odnosno, postavljem pitanja koji će pomoći da se postignu logičke povezanosti u zaključivanju analizanda.

Hipotetički, taj proces se može olakšati korišćenjem neuralnih mehanizama mimikrije ili simulacije. Polazeći od toga da se ogledalni neuroni pre svega aktiviraju tokom izvođenja i posmatranja određene motoričke akcije koju izvode drugi a imajući u vidu i Gallesovu ideju interkorporalnosti, možemo sagledati mogućnost terapeuta da koristi dodatne alate za usmeravanje analizandovih afektivnih i misaonih akcija. Prisetimo se, takođe, da se motoričke simulacije odvijaju nesvesno i da često stimulusi izmiču našoj svesnoj pažnji ali to ne ometa uspostavljanju veze između mozgova sagovornika. Preko motoričkih simulacija, izraza lica, pokreta i položaja tela uključivanje sistema autonomne mimikrije može biti od velikog zančaja za izazivanja poželjnih promena kod analizanda.

Kako se teoretska saznanja o ogledalnim neuronima mogu prevesti u praktičnu primenu unutar terapeutske interakcije? Terapeuti, obogaćeni ovom spoznajom, poseduju alate za delikatno oblikovanje i navigaciju kroz emocionalni i kognitivni prostor koji se otkriva u odnosu sa analizandom. Implementacija ove dinamike nije stvar slučajnosti ili instinkta, već sofisticiranog pristupa koji kombinuje naučna otkrića i terapeutsku praksu.

Jedan od konkretnih pristupa uključuje inicijaciju sinhronizacije od strane terapeuta, kroz simulaciju motoričkih i autonomnih radnji analizanda. Ovaj

[55] Lazar Bogunović, Odnos tradicionalne i interaktivne psihoanalize, Agrafa br. III (2022), str: 99-105

proces nije invazivan već se bazira na suptilnom odražavanju radnji kao što su položaj tela, ritam disanja i usmerenost pogleda. Ovaj oblik reciprociteta omogućava terapeutu da dobije uvid u unutrašnji svet analizanda, pružajući mu tako priliku za dublje razumevanje i empatijski odziv. Nakon uspostavljanja ove sinhronizacije, terapeut ima mogućnost da suptilno modifikuje dinamiku interakcije. Na primer, promenom položaja svog tela ili ritma disanja, terapeut može usmeriti emotivno i kognitivno stanje analizanda, olakšavajući pristup nesvesnim sadržajima. Ovaj proces, koji se odvija mahom na nesvesnom nivou, otvara vrata za progresivne promene u psihološkom prostoru analizanda. U ovom smislu, sofisticirana integracija teoretskih i praktičnih aspekata omogućava terapeutu da transcendiraju uobičajene metode i pristupe, kreirajući tako prostor u kojem se terapeutska interakcija može odvijati sa većom dubinom, preciznošću i uspešnošću.

Literatura

Baluch, F. D. A study on Aristotle's Theory of Catharsis and Empathy based on the function of Mirror Neurons With the functionalist approach. Journal of Arts & Humanities, Volume 11, Issue 01, 2022: 01-11

Bennett, Charles H. "Quantum Cryptography: Principles and Prospects (Quantumkryptographie: Prinzipien und Ausblick)." it-Information Technology 48, no. 6 (2006): 332-335.

Bergson, H., 1946. An introduction to metaphysics (pp. 159-200). Philosophical Library.

Bion, Wilfred R. "Notes on memory and desire." Classics in psychoanalytic technique (1967): 259-260.

Blass, Rachel B. "Introduction to 'On the value of "late Bion" to analytic theory and practice'." The International Journal of Psychoanalysis 92, no. 5 (2011): 1081-1088.

Bogunović Lazar, ODNOS TRADICIONALNE I INTERAKTIVNE PSIHOANALIZE, Agrafa br. III (2022), str: 99-105

Caggiano, Vittorio, Leonardo Fogassi, Giacomo Rizzolatti, Antonino Casile, Martin A. Giese, and Peter Thier. "Mirror neurons encode the subjective value of an observed action." Proceedings of the National Academy of Sciences 109, no. 29 (2012): 11848-11853.

Choi, Y. Susan, Heather M. Gray, and Nalini Ambady. "The glimpsed world: Unintended communication and unintended perception." The new unconscious (2005): 309-333.

Damasio, A. (2000). The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness. New York: Harvest Books.

De Waal, Frans. The age of empathy: Nature's lessons for a kinder society. Crown, 2010.

Ewuoso, Cornelius, and Sue Hall. "Core aspects of ubuntu: A systematic review." South African Journal of Bioethics and Law 12, no. 2 (2019): 93-103.

Ferenczi, Sándor. Further contributions to the theory and technique of psycho-analysis. Routledge, 2018.

Ferrari, Pier F., Antonella Tramacere, Elizabeth A. Simpson, and Atsushi Iriki. "Mirror neurons through the lens of epigenetics." Trends in cognitive sciences 17, no. 9 (2013): 450-457.

Ferri, Francesca, Francesca Frassinetti, Martina Ardizzi, Marcello Costantini, and Vittorio Gallese. "A sensorimotor network for the bodily self." Journal of cognitive neuroscience 24, no. 7 (2012): 1584-1595.

Gallese V (2008) Empathy, embodied simulation, and the brain: commentary on Aragno and Zepf/Hartmann. J Am Psychoanal Assess 56(3):769–781

Gallese, Vittorio. "Bodily selves in relation: embodied simulation as second-person perspective on intersubjectivity." Philosophical transactions of the royal society B: biological sciences 369, no. 1644 (2014): 20130177.

Ginot, Efrat. The Neuropsychology of the Unconscious: Integrating Brain and Mind in Psychotherapy (Norton Series on Interpersonal Neurobiology). WW Norton & Company, 2015.

Grafton, Scott T., and Antonia F. de C. Hamilton. "Evidence for a distributed hierarchy of action representation in the brain." Human movement science 26, no. 4 (2007): 590-616.

Hasson, Uri, Asif A. Ghazanfar, Bruno Galantucci, Simon Garrod, and Christian Keysers. "Brain-to-brain coupling: a mechanism for creating and sharing a social world." Trends in cognitive sciences 16, no. 2 (2012): 114-121.

Hoffman ML (1987) The contribution of empathy to justice and moral judgment. In: Eisenberg N, Strayer J (eds) Empathy and its development (Cambridge studies

in social and emotional development). Cambridge University Press, Cambridge, pp 47–80

Hume David (1874). "A Treatise on Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning Into Moral Subjects; and Dialogues Concerning Natural Religion", p.152

Hume, David, and Borivoje Nedić. Rasprava o ljudskoj prirodi. Veselin Masleša, 1983.

Hurley, Susan. "The shared circuits model (SCM): How control, mirroring, and simulation can enable imitation, deliberation, and mindreading." Behavioral and brain sciences 31, no. 1 (2008): 1-22.

Iacoboni, M. "Mirroring People, The New Science of How We Connect with Others, Farrar, Straus and Giroux." (2008).

Jaspers, K. (1990). Opšta psihopatologija (General psychopatology). Prosveta, edicija Karijatide

Kernberg, Otto F. "Object relations theories and technique." Textbook of psychoanalysis (2005): 57-75.

LeDoux, Joseph. "Rethinking the emotional brain." Neuron 73, no. 4 (2012): 653-676.

Libet, Benjamin. "Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action." Behavioral and brain sciences 8, no. 4 (1985): 529-539.

Lorenz, Tamara, Björn NS Vlaskamp, Anna-Maria Kasparbauer, Alexander Mörtl, and Sandra Hirche. "Dyadic movement synchronization while performing incongruent trajectories requires mutual adaptation." Frontiers in human neuroscience 8 (2014): 461.

Lucas, Rui Freire. "The quantum unconscious and the observant consciousness." Psychology 7, no. 6 (2016): 836-863.

Panksepp, J., and L. Biven. "The Archeology of Mind. Neuroevolutionary Origins of Humans Emotions, WW. W." (2012).

Panksepp, Jaak. "The philosophical implications of affective neuroscience." Journal of Consciousness Studies 19, no. 3-4 (2012): 6-48.

Pineda, Jaime A. "Sensorimotor cortex as a critical component of an'extended'mirror neuron system: Does it solve the development,

correspondence, and control problems in mirroring?." Behavioral and Brain Functions 4, no. 1 (2008): 1-16.

Praszkier, Ryszard. "Empathy, mirror neurons and SYNC." Mind & Society 15 (2016): 1-25.

Prochazkova, Eliska, and Mariska E. Kret. "Connecting minds and sharing emotions through mimicry: A neurocognitive model of emotional contagion." Neuroscience & Biobehavioral Reviews 80 (2017): 99-114.

Przybyła, Jakub. "NEUROBIOLOGICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOTHERAPY", PSYCHOTERAPIA (2016) 2(177): 29-42

Ramachandran VS (2006) Mirror neurons and the brain in the vat. ttp://www.edge.org/3rd_culture/ramachandran06/ramachandran06_index.html. Accessed 26 Nov 2014

Ramseyer, Fabian, and Wolfgang Tschacher. "Synchrony in dyadic psychotherapy sessions." Simultaneity: Temporal structures and observer perspectives (2008): 329-347.

Rizzolatti, Giacomo, and Laila Craighero, ' Language and mirror neurons', in M. Gareth Gaskell (ed.), The Oxford Handbook of Psycholinguistics (2007; online edn, Oxford Academic, 18 Sept. 2012), https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198568971.013.0047

Roy S (2010) The psychology of empathy. Futurehealth. ww.futurehealth.org/populum/page.php?f=The-Psychology-of-Empathy-by-Saberi-Roy-100620-281.html. Accessed 26 Nov 2014

Schiepek, Günter. "Complexity and nonlinear dynamics in psychotherapy." European Review 17, no. 2 (2009): 331-356.

Simpson, Elizabeth A., and Pier F. Ferrari. "Mirror Neurons." In Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science, pp. 5125-5130. Cham: Springer International Publishing, 2021.

Simpson, Elizabeth A., Lynne Murray, Annika Paukner, and Pier F. Ferrari. "The mirror neuron system as revealed through neonatal imitation: presence from birth, predictive power and evidence of plasticity." Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences 369, no. 1644 (2014): 20130289.

Straus, Erwin. Psychologie der menschlichen Welt: gesammelte Schriften. Springer-Verlag, 2013. pp. 224–235

Svetlana Urošević

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk: 616.89-008.44:159.964.2
Pregledni rad
Review Article

Osećaj praznine i njegovo mesto u psihopatologiji

Apstrakt: Egzistencijalno blagostanje se uglavnom shvata kao imanje osećaja smisla, značenja i svrhe u životu, što zajedno doprinosi ispunjenosti i kvalitetnijem doživljaju sopstvenog protoka života. Kada je odsutan osećaj smisla, značenja i vrednosti u životu, dolazi do osećaja praznine, ništavila, besmisla života. Mnogi su ispitivali odnos psihičkih poremećaja u korelaciji sa osećajem blagostanja i sa osećajem praznine. Osobe koje su doživljavale prazninu su uglavnom imale odsustvo doživljaja blagostanja praćenog ispunjenjem životnog smisla i svrhe. Otkrivanjem i adekvatnom kontrolom simptoma praznine kod ovakvih osoba može se uticati na promene njihove percepcije u doživljavanju i shvatanju životnog blagostanja. Osećaj praznine je u visokom procentu praćen negativnim osećajima depresije, beznađa, anksioznosti, ništavila, besmisla, bezvrednosti, odsustva blagostanja i životne ispunjenosti. U egzistencijalnoj terapiji ovi negativni osećaji se uzimaju kao pozitivni kriterijumi i alati za rad. Egzistencijalna promišljanja o fenomenu praznine kroz egzistencijalnu analizu i sintezu u interaktivnom dijalogu mogu osobi pomoći da razume dublje uzroke ovog fenomena praznine: na koji način on utiče na njeno mišljenje, osećanja, percepcije i ponašanje; kako ono utiče na njen doživljaj sopstva i odnos sa drugima i svetom; istovremeno oblikujući dijagnozu i terapiju. Osećaj praznine može biti pokretač za osobu da preispita svoj život i potraži dublji smisao i svrhu, da se otvori za nova iskustva, odnose i aktivnosti koje mogu obogatiti njen život. Smanjenjem intenziteta osećaja praznine moguće je smanjiti poremećaj identiteta, poremećaj adaptivnog ponašanja i funkcionalnosti, kao i nekih simptoma koji prate psihotične simptome, radi olakšanja života i većeg stepena doživljaja blagostanja.

Ključne reči: osećaj praznine, osećaj ništavila, osećaj blagostanja, granični poremećaj ličnosti, psihoza, fenomenološki psihijatrijski model, egzistencijalna terapija.

Uvod

Osećaj praznine je stanje koje je povezano sa većim stepenom gubitka osećaja zadovoljstva ili radosti. Neki od simptoma gubitka zadovoljstva su: gubitak smisla života, gubitak motivacije, gubitak svrhe života, osećanje praznine, bespomoćnost, bezvrednost, beznadežnost i ništavilo. Ovaj subjektivni osećaj praznine može biti prisutan kako kod osoba bez poremećaja tako i kod određenih duševnih poremećaja. Može biti povezan sa graničnim poremećajem ličnosti, depresijom, anksioznošću, suicidalnim mislima i ponašanjem, ali i sa psihotičnim poremećajima, kao što su gubitak kontakta sa realnošću, paranoja, gubitak identiteta, šizofrenija itd. Kod graničnih poremećaja ličnosti i kod psihotičnih poremećaja osećaj praznine je uporan, učestao i u najvećem stepenu povezan sa anksioznošću, depresijom i samoubilačkim mislima.[1] Čak i ako se simptomi povuku osećaj praznine ostaje toliko dugo i uporno (pogotovo kod šizofrenije), da nijedna terapija ili lek nije uspeo da ga otkloni trajno.[2]

Osećanja praznine, iako su slabo shvaćena i istraživana kao fenomeni, pokazuju da karakterišu niz mentalnih poremećaja koji otežavaju život pojedincu. Istraživana su različita iskustva povezana sa osećajem praznine kao što su: "da se kroz život prolazi mehanički, besmisleno i otupelo", "sa psihičkim i telesnim osećajem unutrašnje praznine", "sa osećajem nepovezanosti sa drugima", "da osoba ništa ne doprinosi svetu već da se udaljava i povlači od sveta do nestanka sveta i svega oko nje pa i do nestanka samog sopstva". Prema tome, subjektivni osećaj praznine može biti konceptualizovan kao egzistencijalno osećanje. Ovo egzistencijalno osećanje je u osnovi svega što strukturira naše sopstvo na to kako i na koji način se ono odnosi na interpersonalni i bezlični spoljni svet.[3] Psihoze su uzrokovane interpersonalnim traumama ili poremećenim odnosom sa interpersonalnim (pogotovo kod šizofrenije).

Istorijski gledano bilo je oskudno empirijsko pomatranje i istraživanje osećaja praznine kao simptom, verovatno zbog same težine iskustva jer je odsustvo nečega, a samo odsustvo nečega je teško artikulisati, opisivati i definisati. Međutim, istraživači su u zadnje vreme dosta posvetili pažnje u istraživanju subjektivnog osećaja praznine, pogotovo hroničnog osećaja praznine koji je jedan od glavnih simptoma na primer kod graničnog poremećaja ličnosti kao osećaj nepovezanosti i odvojenosti sa samim sobom i sa drugima. Osećaj praznine mogu doživljavati osobe sa širokim spektrom premećaja mentalnog zdravlja kao i kod osoba koje nemaju nikakav poremećaj mentalnog zdravlja. Ako se uzme na primer da je ovaj osećaj praznine samo psihološki poremećaj, kognitivno bihejvoralni

[1] Herron, S. J. i saradnici, Understanding the typical presentation of emptiness: a study of lived-experience, u: Journal of Mental Health, 2002, str. 188.
[2] Ibid., str. 188.
[3] Ibid., str. 188.

istraživači će reći da ovaj psihološki poremećaj praćen osećajem praznine, se javlja kada se odvajamo od naših negativnih emocionalnih proživljavanja u trenutku kada ne možemo da ih kontrolišemo. Psihodinamički istraživači će reći da ovaj osećaj praznine nastaje kada naše sopstvo ne može da se nosi sa svojim unutrašnjim objektima, kada je u konfliktu sa njima.

Osećaj praznine je nedovoljno detaljno dubinski istražen i slabo shvaćen. Potrebno je posvetiti više istraživanja ove vrste iskustva i fenomena, da se uhvate iskustva proživljavanja i narativi iz prvog lica. Istraživanjem iz prvog lica se zahvataju opšti aspekti fenomena praznine. Zahvata se sve ono što je tipično za taj fenomen kao opšte karakteristike koje ga prate: da li je ono jedinstveno za određeno specifično mentalno stanje. Prikazi praznine u prvom licu ukazuju na integrisano iskustvo u vezi odnosa između samoga sebe i drugih, kao i sa spoljašnjim svetom uopšte.

Razna istraživanja ovog iskustva praznine spajaju fenomenološka istraživanja sa kliničkim, psihijatrijskim i biološkim istraživanjima, radi što preciznijeg definisanja samog ovog fenomena. Fenomenološko istraživanje može da opiše šta je ono što čini neodvojivu srž subjektivnog iskustva, ispitujući samu srž doživljaja, kao i način na koji se doživljaj može spoznati, da bi se došlo do psihičkih znakova koji su ekspresivni (objektivni znaci) koji su neodvojivi od subjektivne komponente (subjektivni simptomi).[4] Cilj istraživanja fenomena praznine je da se zahvati kroz lična doživljavanja i narative ono što je tipično za predstavljanje praznine svesti, kao transpersonalni konstrukti za istraživanja prema Jaspersovom fenomenološkom psihijatrijskim modelu.[5] Jaspers je uveo fenomenološki metod u psihijatriju analizirajući i opisujući subjektivna iskustva i doživljaje osoba sa različitim duševnim poremećajima.[6] Fenomenologija kao takva može da razume i analizira strukture specifičnih subjektivnih iskustava bez obzira da li su ti osećaji posledica duševnih poremećaja ili ne. Fenomenološko istraživanje može pomoći psihoterapeutima i psihijatrima da kroz empirijsko istraživanje fenomenologije mentalnih poremećaja, prepoznaju dubinu nekih doživljaja koje osoba ne može da artikuliše jasno, a usko su povezani sa problemima koji je muče. Cilj fenomenoloških istraživanja subjektivnih doživljaja je da se izvuku iz njih relevantne dijagnoze, biološke i terapeutske implikacije. Jaspers je smatrao da se neki psihopatološki fenomeni mogu objasniti kao posledica organskih ili psiholoških faktora, dok se drugi mogu samo razumeti kao

[4] Jerotić, S. i saradnici, "Fenomenologija, psihopatologija i fenomenološka psihopatologija", Klinika za psihijatriju, Univerzitetski klinički centar Srbije, Beograd, 2021, str. 8.

[5] Herron, S. J. i saradnici, Understanding the typical presentation of emptiness: a study of lived-experience, u: Journal of Mental Health, 2002, str.189.

[6] Jerotić, S. i saradnici, Fenomenologija i psihijatrija: Oblikovanje dijagnoze, u: Theoria, broj 1, 2023, str. 91-94.

izrazi ličnosti i egzistencije. Kao što halucinacije mogu biti poremećaji percepcije, tako deluzije mogu biti samo potreba osobe da daje smisao egzistenciji.[7]

Određena fenomenološka psihijatrijska istraživanja koja prate Jaspersov fenomenološki psihijatrijski model, došla su do uvida da poremećaji na fenomenološkom nivou se dešavaju između sledećih egzistencijalnih domena: između afektivnog i telesnog sopstva, između sopstva i drugih, "između sopstva i spoljašnjeg sveta".[8] Kod hroničnog osećaja praznine ova tri egzistencijalna domena su se spojila u jedan egzistencijalni osećaj. Egzistencijalna osećanja su pozadinske struje koje uređuju naše sopstvo kako će ono doživljavati samo sebe, kao i sebe u odnosu na svet i interpersonalno. Egzistencijalna osećanja su prereflektivna osećanja koja uređuju na koji način ćemo mi zahvatiti svet; na koji način ćemo se mi naći u svetu; na koji način ćemo mi imati interakcije sa drugima. Neki ljudi mogu imati specifične egzistencijalne osećaje koji nisu uobičajeni, koji su neobični sa određenim stepenom morbiditeta, koji prate iskustvo jednog izmenjenog doživljaja ili percepcije stvarnosti.

Istraživači koji su sproveli dubinsko fenomenološko istraživanje praznine po Jaspersovom fenomenološkom psihijatrijskom modelu, su primetili da kod osoba sa poremećajem između 'afektivnog i telesnog sopstva', se pojavljuje osećaj praznine koji prati bezdušnost, ravnodušnost, apatičnost, odsustvo empatije, bezosećajnost, nesposobnost emocionalne reakcije, besmisao, ništavilo, ništavnost, automatizam, odsustvo svrhe i cilja u životu. Ovi osećaji pokazuju poremećaj motivacije usled odustva osećaja vrednosti usled unutrašnje ispražnjenosti. Mentalne asocijacije koje stoje u vezi sa osećajem praznine bile bi: "prazno mesto", "prazna školjka", "rupa bez dna" , "tamo gde nema ništa" , "ono što nema ništa unutra", "ništavilo", "bi prošao pravo kroz (prazninu)" itd. Telesne senzacije koje bi pratile osećaj praznine koje su prijavljivale osobe bile bi nekakvi bolovi ili negativni osećaji kroz šupljine ili praznine tela, najčešće u grudnom košu.

Kod egzistencilajnog domena 'sopstvo i drugi', poremećaji koji se pojavljuju su povezani za osećaj praznine u odnosu između sebe i drugih. Ono što su osobe prijavljivale da doživljavaju u odnosu sa drugima u egzistencijalnom domenu je: "ne mogu se povezivati sa drugima", "nemam šta drugome da dam", "smatram da sam teret za druge", "ne mogu druge da ispunim", "osećam se kao da nisam prisutan u društvu drugih", "ne mogu da se povežem sa drugima", "nesposobnost i nemogućnost da budu viđeni od drugih", "da su kao nestala osoba u društvu drugih", "nevidljivi", "osećaji da su od strane drugih odbačeni", "izolovani", "da su za druge kao da ne postoje i nisu deo sveta". Svi ovi

[7] Jerotić, S., Karl Jaspers: Portret filozofa–psihijatra, Klinika za psihijatriju, Univerzitetski klinički centar Srbije, Beograd, 2022, str. 69-79.

[8] Herron, S. J. i saradnici, Understanding the typical presentation of emptiness: a study of lived-experience, u: Journal of Mental Health, Volume 31, No. 2, 2002, str.190.

egzistencijalni osećaji su doveli da se osećaju da su objektivizovani od drugih, da ih drugi ne vide kao sopstvo već kao ništa.

U istraživanju odnosa egzistencijalnog domena odnosa 'sopstva i spoljašnjeg sveta' (interpersonalnog), osobe su opisivale specifičan osecaj praznine, da se osećaju potpuno odvojeno od sveta, doživljajem osećaja "drugosti". Ovde je osećaj praznine bio opisivan terminima: "da je doživljavan kao prepreka spoljnom svetu kao magla", "veo", "veo praznine"; kada je svet udaljen od sopstva kroz termine "jaz", "ambis", "ništavilo", "propadanje kroz ambis", "provalija". Ono što je fascinantno u istraživanju u egzistencijalnom domenu 'ja i svet', kada se opisuje pojam sveta on se u većem stepenu opisuje pozitivnim terminom "svetlost", kao mesto puno života ali koje osobu više ne zanima da bude u njemu. Takođe, postoje opisi sveta nevezani za ovo istraživanje, kroz termin "tama", "smrt" kao negativno određenje sveta, u kome osoba ne želi da bude.

Rezultat ovog istraživanja na osnovu opisa iz prvog lica, je definisanje prototipa osećaja praznine na osnovu datih komponenti prema kome svi osećaji praznine gravitiraju. Prototip osećaja praznine prate sledeće manifestacije: "osećaj da se kroz život ide mehanički, lišen emocija i svrhe, i stoga je iznutra prazan, pri čemu se praznina često oseća na telu u vidu telesne nelagodnosti u grudima. Uz to idu zajedno osećanja da je neko odvojen od drugih, nevidljiv za druge, nesposoban da doprinese svetu koji ostaje isti, ali od koga je odvojen i udaljen."[9] Prototipski osećaj praznine je pozadinsko predrefleksivno osećanje osiromašenog, oštećenog sebe, devitalizovanog od života, od osećaja blagostanja, od osećaja ispunjenosti životom i od želje za životom. Ljudi se doživljavaju sa distance kroz jaz i daljinu, a spoljni svet nepristupačan i lišen bilo kavog egzistencijalnog značaja. Prototipski osećaj praznine je povezan sa dubokim fenomenološkim poremećajem koji je praćen egzistencijalnom anksioznošću koja se manifestuje telesno u grudima.[10]

Veoma je važno na fenomenološkom nivou kako mi doživljavamo sebe i spoljašnji svet, jer nije kod svakog mentalnog poremećaja isti doživljaj sopstva i spoljnog sveta. Kod psihotičara odnos sopstva i spoljašnjeg sveta je takav da se sopstvo doživljava fragmentirano, pocepano, raskomadano, nepostojeće ili potpuno spojeno sa okruženjem. Kod depersonalizacije odnos sopstva i spoljnog sveta je takav da sopstvo doživljava tako kao da posmatra spolja svoje sopstvo, svoje misli, senzacije, osećanja, telo, sve svoje mentalne i telesne akte. Kod psihotičara i depersonalizacije sopstvo preko osećaja praznine pravi neku svoju granicu sa spoljnim svetom koji će biti perspektiva kroz koji on posmatra i doživljava spoljni svet. Granice sopstva su takve da stvaraju jednu vrstu auričnog

[9] Ibid., str.192.

[10] Ibid., str.193.

mehura, izolacionog balona unutar kog je sopstvo ograničeno i istovremeno zaštićeno od spoljnog sveta što je ujedno nemogućnost povezivanja sa drugima. U tom smislu način na koji se svet doživljava kod ovih osoba, istovremeno karakterističan aspekt praznine koja se doživljava. Kod šizofrenije ovaj doživljaj praznog sveta je haotičan i fragmentaran, dok kod derealizacije sveta ovaj osećaj praznine prati aspekt da je svet lažan i iluzija, da ga nema, ne postoji, prazan je, svet je odsutan, kao na primer kod depresije i bipolarnog poremećaja.

Osećaj praznine je povezan u svom egzistencijalnom domenu, kroz odnos sopstva sa svetom sa temporalnošću. Osećaj za vreme i iskustvo vremena menja se sa određenim poremećajima. Kod mnogih poremećaja vreme kao da nestaje ili je prazno, usporava ili ubrzava, prosto se gubi, čini se da vremena nema. Jedan od aspekta fenomenologije poremećaja raspoloženja je i poremećaj osećaja za vreme. Bipolarni poremećaj je vrsta poremećaja raspoloženja, u kome se smenjuju depresivne i manijakalne euforične faze. Kod depresije subjektivni osećaj vremena je izmenjen da se ima utisak da vreme dugo traje, dok kod manije subjektivni osećaj je da se vreme ubrzava.[11] Kod depresije stvarna sadašnjost je nestala u prošlosti. Kod manije stvarna sadašnjost je nestala u budućnosti. Osoba koja ne može da pogleda u prošlost ili budućnost se gubi u vremenu ili gubi vreme ili predaje bezumnom i bezvremenom i praznom. Usled previše depresivnih i manijakalnih faza koje su povezane sa izmenjenim doživljajem vremena proizilazi pustoš, ništavilo i praznina. Posledica osećaja praznine i pormećaja osećaja za vreme je cirkularno vodi u poremećaje raspoloženja. Istraživanja desinhronizacije cirkadijalnih ritmova kod bipolarnih poremećaja pokazuju neke abnormalnosti u hipotalamusu koje izazivaju poremećaje raspoloženja i doživljaje osećaja za vreme, koji su praćeni i poremećajima REM faze spavanja.[12]

Ako bi se pokazalo da je fenomenologija depresivnog morbiditeta pre očaj nego klinička depresija, onda bi egzistencijalna terapija mogla ne samo da pruži sredstvo za dijagnostiku već i sredstvo za terapiju kod poremećaja raspoloženja. Glavna odlika kliničke depresije kao poremećaja raspoloženja, je da osobe iskrivljuju stvarnost kroz poremećaj kognicije i percepcije u smislu da misle stalno negativno. Negativnost misli koji za posledicu ima tužan osećaj i beznađe, se ogleda u negativnim mentalnim sklopovima da je svet iluzija, lažan, prazan, ništavilo. Ovaj egzistencijalni očaj prati demoralizacija kroz gubitak sopstva i identiteta, gubitak vremena i sveta. U terapiji bi se zato trebalo ciljati na kognitivni aspekt jer poremećaj raspoloženja direktno utiče na način kako osoba saznaje. Osoba pada u očaj jer su joj misli ispunjene očajom. Iza mnogih morbidnih i specifičnih osećaja stoji upravo egzistencijalni očaj. Stoga bi fenomenološki opis

[11] Ghaemi, S. N., Feeling and Time: The Phenomenology of Mood Disorders, Depressive Realism, and Existential Psychotherapy, u: Schizophrenia Bulletin, 2007, str. 124.
[12] Ibid., str. 124-125.

osećaja praznine koji prati osećaj očaja trebao da se posmatra zajedno uz fenomenološki opis vremena, uz terapijske intervencije kako ta osoba doživljava vreme: prošlost, sadašnjost, budućnost. Fenomenološki uvid u povezanost subjektivnog osećaja praznine i doživljaja vremena koje nestaje možda predstavlja fenomenološka prototipska iskustva koja se trebaju dalje i dublje istraživati da bi se došlo do objektivne procene, klasifikacije i dijagnoze u terapijske svrhe.

Osećaj praznine kod pacijenata sa graničnim poremećajem ličnosti

Da bi se zahvatilo fenomenološko iskustvo praznine, postoji potreba da se istražuju osobe sa hroničnim osećajem praznine. Kod osoba sa graničnim poremećajem ličnosti primećen je simptom hroničnog osećaja praznine. Ovi simptomi osećaja praznine kod graničnog poremećaja ličnosti su povezani i praćeni sa impulsivnošću, samopovređivanjem, oštećenjem psihičkih i socijalnih funkcija, disocijativnim i disfukcionalnim ponašanjem, samoubilačkim poremećajem ponašanja. Pored ovog simptoma osećaja hronične praznine ostali simptomi graničnog poremećaja ličnosti, koji su recidivni i teško se kontrolišu su: hronična depresija, osećaj bespomoćnosti i beznađa, napuštenost, strah od napuštanja, hronična anksioznost, afektivna nestabilnost, samopovređivanje, nestabilni odnosi. Određena istraživanja koja su se bavila istraživanjem osećaja praznine kod graničnog poremećaja ličnosti došla su do uvida da su hronična osećanja praznine doživljavana kao: osećaj nepovezanosti sa sobom i drugima, osećaj ukočenosti, osećaj ništavila, besmisao, bez sopstva i identiteta, neispunjenost, ograničena funkcionalnost, niski stepen adaptivnog ponašanja.[13] Osećanja besmisla i neispunjenosti bili su u visokom stepenu povezani sa osećajem praznine koju su osobe doživljavale uznemirijućim u smislu da su imali slabu toleranciju na osećaj praznine. Teoretski modeli su pokazali da osobe sa hroničnim osećajem praznine imaju poteškoća sa reprezentacijom sopstva i drugih. Poteškoća u reprezentaciji sebe dovodi do problema sa sospstevnim doživljajem identiteta, a problem reprezentacija drugih da se osećaju nepovezano i otuđeno sa drugima i svetom. Karakteristično za ove osobe je da nemaju kontrolu nad svojim emocijama u interakciji sa drugima i sa svetom, jer granice njihovog identiteta i drugih su nejasne, nepovezane, kao da nestaju. Poremećaj granice identiteta pokazuje veći stepen ekstremnog emocionalnog reagovanja bez funkcionalne kontrole. Postoji određena veza između poremećaja identiteta i hroničnog osećaja praznine. Osećaj praznine se pokazao da je u velikom stepenu povezan sa nemogućnošću razumevanja unutrašnjeg iskustva, da usled

[13] Miller, C. E. i saradnici, "Understanding chronic feelings of emptiness in borderline personality disorder: a qualitative study", u: Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation, 2021, str. 1.

nerazumevanja, osobe nastoje da inhibiraju ova iskustva poništenjem, što za rezultat stvara osećaj praznine.[14] U težnji da ispune ovu unutrašnju prazninu usled preteranje emocionalne ranjivosti, ove osobe stvaraju disfunkcionalne odnose, bez emocionalne kontrole.

Između osećaja praznine i disocijacije postoje izvesna preklapanja, gde se osoba odvaja ili prekida vezu kada doživi prazninu između sebe i drugih. Prazninu ili vakum između sebe i drugih, osoba doživljava kada drugi ne obraćaju pažnju, ne vrednuju, ne osećaju, ne empatišu ili se ne povezuju sa njom. Često ove osobe beže od drugih stvarajući prazni vakum između, jer se osećaju neprihvaćeno od drugih zbog svog prterano impulsivnog emocionalnog ponašanja. Ovakvo ponašanje bežanja od drugih usled nemogućnosti adaptivnog ponašanja, u nekim slučajevima je dovodilo i do samopovređivanja ili suicida. Postoji i obrnuti smer, kada osoba zbog osećaja praznine sa drugima, često beži u sopstvenu prazninu, kao vid zaštite od praznine sa drugima. Postoje slučajevi kada osoba zbog sopstvenog unutrašnjeg osećaja praznine spolja ponaša impulsivno sa prenaglašenim emocionalnim reagovanjem, da bi pobegla od spoznaje svog unutrašnjeg zastrašujućeg osećaja praznine. U tom slučaju preterano impulsivno ponašanje bez adaptivne kontrole kroz povezivanje sa drugima je na neki način ublažavanje osećaja unutrašnje praznine. Često kada je povezivanje bezuspešno usled neubičajenog i specifičnog emocionalnog i impulsivnog ponašanja, odlaze da spavaju da bi se obnovili i resetovali.[15]

Disocijacija se prema pravilniku mentalnog zdravlja psihijatrijske asocijacije definiše kao: 'poremećaj u obično integrisanim funkcijama svesti, pamćenja identiteta ili percepcije okoline', dok je konstrukt praznine konceptualizovan kao stanje niskog pozitivnog afekta i obuhvata nedostatke osećaja ili svrhe ili supstance".[16] Jedna od razlika između osećaja praznine i disocijacije je da u osećaju praznine nema amnezije jer jednostavno nema ništa što bi moglo da se amnezira, jer osobe opisuje da je to jednostavno ništa, dok je u asocijaciji pristuna amnezija. Ono što se pokazalo zajedničko kod disocijativnih osoba ili koje imaju osećaj praznine je da su posledice ogrmone traume iz detinjstva, gde su osobe bile na neki način u detinjstvu izložene zlostavljanju (veći stepen seksualnog zlostavljanja), što je povećalo šanse da dožive osećaj praznine ili disocijacije kasnije.

Fenomen hronične praznine praznine većina osoba povezije sa doživljajem ništavila, životne umrtvljenosti, životne utrnulosti, životne

[14] Ibid., str. 2.

[15] Ibid., str. 5.

[16] Rallis, Bethany A., "What Is the Role of Dissociation and Emptiness in the Occurrence of Nonsuicidal Self-Injury?", u: Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly, Volume 26, Number 4, 2012, str. 289

ukočenosti. Kod graničnihog poremećaja ličnosti, osećaj ništavila i životne utrnulosti predstavlja osećaj nepovezanosti sa samim sobom i drugima. Kod poremećaja identiteta primećen je difuzni osećaj identiteta, da se osoba menja non stop kao kameleon, da nema centralnu tačku identiteta oko koje može da se integriše, ili da sebe doživljava fragmentirano ili da ne može da ga nađe. Na osnovu istraživanja iz prvog lica, osobe sa graničnim poremećajem ličnosti kod poremećaja identiteta, povezivale osećaj praznine uglavnom sa osećajem ništavila i osećajem obamrlosti. Opsi koje su osobe koristile kod poremećaja osećaja identiteta, odovjenosti od sosptva bili su: "osećaj nejanoće", "umrtvljenost", "kao da sam mrtav", "kao da sam umrtvljen", "kao da sam u praznoj mračnoj sobi", "nema ničega", "osećaj da ne osećam sebe kao osobu", "to je kao osećaj nebića", "zato što nisam biće", "osećaj da nemam telo", "to je zato što sam ništavilo", "sviđa mi se što me nema, da nema ničega tu", "za mene identitet znači da si osoba, a praznina nije osoba", "sviđa mi se da me nema, da nema emocija, da ništa nije ostalo od mene", "ne zna kako je to ne osećati se prazno više", " osećaj da se beživotnost i praznina ne mogu prevazići", "osećam očajanje koje proždire dušu". Iako su mnogi osećali prazninu zbog nepovezanosti sa drugima, to se ređe i teže opisivalo od nepovezanosti samim sa sobom. Kod doživljavanja nepovezanosti sa drugima opisi bi bili: "da su oni samo posmatrači, da ne učestvuju sa drugima i u svetu", "da oni nisu u svetu, iako se svet dešava", želim da pobegnem od drugih i budem sam sa sobom", "da ako nešto radim na neki određeni način dolazi praznina".

U poređenju osećaja praznine sa depresijom, osobe sa graničnim poremećajem ličnosti su pravile u opisu razliku da depresivni osećaji kao da prethode stanjima osećaja praznine. Depresivna stanja prate opisi propadanja u nešto bez povratka i bez izlaza, sa osećajima usamljenosti koje prate negativne misli. Kod osećaja praznine nema misli, jer nema ništa, kao da se došlo u tom propadanju do tog ništa, gde nema ni emocija ni osećaja usamljenosti, tako da bi hronična praznina bila potpuno odsustvo emocija.[17] Osećaj praznine može da dovede do gubljenja životne radosti i motivacije, telesne ukočenosti i disfunkcionalnosti životnih i svakodnevnih aktivnosti. Osobe sa hroničnim osećajem praznine su kroz asocijativne metaforičke opise pokazale da povezuju osećaj praznine sa egzistencijalnom neispunjenošću i nesvrhovitošću; da im vreme i život prolaze u besmislu ili da nestaje. Egzistencijalnu prazninu su povezivali sa doživljajem da žive život mehanički bez uživanja i smisla, bez životnog usmeravanja i aktivnosti, bez osećaja za vrednosti, bez motivacije i ciljeva. Tipični opisi egzistencijalne neispunjenosti i besmisla bili bi: "osećam da prolazim kroz

[17] Miller, C. E. i saradnici, "Understanding chronic feelings of emptiness in borderline personality disorder: a qualitative study", u: Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation, 2021, str. 6.

život kao da uopšte ne uživam u životu", "da život prolazi u besmislu", "ne živeti je kao biti neispunjen", "ne živim život kakav želim da živim", "preispitivanje života žašto živi, šta trenutno radi", "preispitivanje tačke života u kojoj se nalazi i sveukupne egzistencije", "zaglavljeni su u tački gde se ništa ne menja", "budim se sa takvim osećanjem koje prati sve dnevne aktivnosti u pozadini", "nešto mi neda da se pokrenem u životu". Razumevanjem fenomenološkog iskustva praznine, može se pomoći osobi da artikuliše i kognitivno razume svoje emocije, da sve narative i teme koje se dešavaju unutar nje same integriše u osećaj sopstvenog identieta, da razume svoje sopstvo i povezanost svoga sopstva sa svetom i drugima. Terapijski cilj kod osoba sa graničnim poremećajem ličnosti bi bio raditi na osnaživanju osećaja identiteta, osećaja svrhe i smisla, podsticanje i osnaživanje njihove funkcionalnosti i adapativnog ponašanja.

Osećaj praznine kod nekih tipova psihoza

Kod različitih vrsta psihoza, kao što su: šizofrenija, bipolarni poremećaj, depresivna psihoza i psihotični poremećaj izazvan supstancama, uočen je visok stepen pojave simptoma osećaja praznine ili ništavila. Osećaj ništavila je povezan sa nižim nivoom kvaliteta života i egzistencijalnog zadovoljstva kod ovih vrsta psihoza.[18] Neka od hipoteza je da ove osobe ulaze u neprilagođeno i disfunkcionalno ponašanje da bi se popunio ovaj osećaj praznine koji se pokazao kao veoma uznemirujuć. Naučnici koji su proučavali prisutnost subjektivnog osećaja praznine i ništavila kod osoba koje su u riziku za razvoj psihoze, utvrdili su da je on povezan sa većim stepenom subkliničkih psihotičnih simptoma, kao što su blage halucinacije, deluzije, poremećaj ponašanja i poremećaj mišljenja.

Određeni naučnici su istraživali osećaj praznine i ništavila kod osoba sa depresivnom psihozom i utvrdili da je on povezan sa većim stepenom psihotičnih simptoma, kao što su deluzije krivice,nihilizam[19], katastrofalnost, egzistencijalna anksioznost: straha od smrti, besmisla i usamljenosti.[20] Iz fenomenološke perspektive istraživanja, kod depresivne psihoze je primećen visok stepen poremećaja empatije. Istraživanjem osećaja empatije kroz fenomenologiju depresije, primećeno je da je depresija osiromašila pacijente za povezivanje sa

[18] Schultze-Lutter, F. i saradnici, "The subjective component of basic symptoms and its relation to basic symptom scores, psychotic symptoms and quality of life", u: Schizophrenia Research, str. 64-71.

[19] Postoji povezanost između nihilizma i osećaja praznine kod nekih duševnih poremećaja. Jedno od istraživanja je pokazalo da nihilizam može biti povezan sa depresijom i anksioznošću, videti u: Wang, Y., "Research on Prevention of Affective Nihilism in Existential Depression: an Existential Approach inEducational Settings", 2022, str. 2358-2364. Međutim, ovo istraživanje ne dokazuju da je nihilizam i uzrok ovih poremećaja.

[20] Ratcliffe, M., "The phenomenology of depression and the nature of empathy", u: Med Health Care and Philos, 2013, str. 1-12.

drugima i svetom oko njih praćeno visokim stepenom: egzistencijalne ravnodušnosti, emocionalnog otupljenja, otupelost doživljavanja drugog, otupelost povezivanja sa drugim. Depresija je povezana sa poremećajem interakcije sa drugima, kada se osoba povezuje sa drugim sa velikim stepenom osećaja da su odvojeni od drugih, da ih drugi ne razume. Osećaj egzistencijalne anksioznosti i osećaj egzistencijalne nemogućnosti povezivanja sa drugima praćeno osećajem usamljenosti, pokazuje duboki fenomenološki poremećaj. Na fenomenološkom nivou doživljavanja kada smo povezani sa svetom mi imamo osećaj da svet postoji i da je ispunjen[21], da nije besmislen i prazan. Fenomenološki osećaj praznine se opisuje kao neka prazna šupljina ili provalija u kojoj se osoba oseća lišeno pvezanosti sa drugima i svetom. U povezanosti sa drugima i svetom mi možemo druge i svet da doživimo neposredno. U fenomenološkom iskustvu povezanosti mi shvatamo da smo upravo taj svet u kome imamo neposrednost doživljaja drugog i da drugi neposredno doživljava nas; mi se vraćamo sebi (sopstvu) kada smo u svetu, kada smo povezani sa svetom.[22] Sve ovo leži unutarsvetskog horizonta zahvatanja, da se osobi svet učini kao njen izvorni, što dovodi da se ona trajno zainteresuje za njega. Poremećaj na dubljem fenomenološkom nivou, pokazuje kao simptom osećaj praznine i ništavila. Ovaj osećaj praznine zahvata čitavu našu egzistenciju, naša verovanja, mišljenja, pamćenje, percepciju, ponašanje. Fenomenološka istraživanja su pokazala da neki poremećaji koji imaju kao simptom depresiju može da pokaže da iza depresivne psihoze na dubljem fenomenološkom nivou postoji dublji fenomenološki pormećaj koji se manifestuje kao egzistencijalni očaj, osećaj egzistencijalnog ništavila i beznađa.[23] Hronična depresija ako nije posledica nekog organskog ili neurološkog oštećenja može predstavljati dublji fenomenološki poremećaj iza koga stoji egzistencijalni očaj što sugeriše kao terapiju egzistencijalne psihoterapijske modele.[24]

Simptomi depresije kod šizofrenije su uglavnom povezivanim sa lošijim ishodima bolesti, kao poremećaji ponašanja asocijalizacije i suicidalnih misli. Osećaj praznine smatra se kritičnim simptomom kod suicidalnih misli i ponašanja.[25] Subjektivni osećaj praznine kod osoba sa šizofrenijom je povezan sa

---

[21] Husserl, E., Cartesian meditations: An introduction to phenomenology, prevod: Cairns Darion, objavio: Martinus Nijhoff, 1960, Str.17.

[22] Ponty, M., "Space" u: Phenomenology of Perception, preveo: Colin Smith, Galimard, Paris, 1945, str. 283-343.

[23] Ghaemi, S. N., "Feeling and Time: The Phenomenology of Mood Disorders, Depressive Realism, and Existential Psychotherapy", 33(1), 2007, str. 122.

[24] Ibid., str. 122.

[25] Rallis, Bethany A., "What Is the Role of Dissociation and Emptiness in the Occurrence of Nonsuicidal Self-Injury?", u: Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly, Volume 26, Number 4, 2012, str. 287.

većim stepenom negativnih simptoma kao što su apatičnost, emocionalna otupelost, povlačenje u sebe, nizak stepen samovrednovanja. Kod pacijenata sa šizofrenijom i njihovim spektrom poremećaja, se može videti povezanost egzistencijalnih i depresivnih simptoma sa subjektivnim osećajem praznine. Simptomi depresije kod šizofrenije stoje u određenom odnosu sa osećajem egzistencijalnog blagostanja, koji stoji u određenom odnosu sa osećajem praznine. Depresivni simptomi kod šizofreničara mogu negativno izmeniti percepciju egzistencijalnog blagostanja.[26] Intenzitet osećaja praznine se pokazao da u visokom stepenu dovodi do smanjenja intenziteta osećaja blagostanja. Ako kognitivne funkcije kod šizofreničara nisu oštećene, može se raditi na povećanju intenziteta osećaja blagostanja. Takođe, pored ovih uslova, mora biti ispunjen i uslov da šizofreni pacijent ne zloupotrebljava psihoaktivne supstance koje znanto utiču na kognitivne sposobnosti, percepciju i neurološku strukturu. Rad na unutrašnjoj konzistentnosti i organizovanosti šizofreničara može doprineti ukupnom subjektivnom osećaju blagostanja, tako što može smanjiti osećaj praznine koji se manifestuje kao osećaj beznađa kod depresivnih simptoma. Depresivni simptomi beznađa, praznine i ništavila kod šizofrenih pacijenata su imali boljitka u vidu subjektivnog osećaja blagostanja čak i kada se radilo na psihotičnim simptomima šizofrenije, jer se psihotični simptomi preklapaju sa simptomima depresije.[27]

Na osnovu psihoanalize koje je sprovela Ellonen-Je´quier, kroz terapiju sa šizofrenim pacijentom, u trajanju od 5 godina, došla je do zaključka da šizofreničari generišu osećaj ništavila i praznine zbog rascepa i dvostruke prirode njihovog ega. Ovaj rascep i konflikt kod šizofreničara generiše osećaj praznine i ništavila. Šizofreničarev ego je fragmenitran a kognitivni aparat, percepcija i osećanja oštećeni do otupljenja ili umrtvljenja. Iako je ego fragmentiran jedan deo ega uz pomoć intelekta i mašte i velikih količina energija stvara jednu složenu strukturu preko koje stvara para-organizaciju prostora cepanjem "*ništavila*" i gustine.[28] Ništavilo, predstavlja se kao jaz i praznina između reprezentacija, a gustina kao magmu visoko kondezovanih reprezentacija. Gusta magma predstavlja univerzum gusto kondezovane mentalne reprezentacije sećanja, osećanja i spoljnih objekata, to jest univerzalno sjedinjenje sa interpersonalnim. U toku terapije kada dođe do povezivanja sa terapeutom, tako što se osoba guta ili apsorbuje terapeuta u transferu, terapeut dožvljava istovremeno kontratransfer jaza, velike praznine između sebe i osobe. Ova gusta kondezovana magma

[26] Kim, J.H. i saradnici, "The relationship between depressive symptoms and subjective well-being in newly admitted patients with schizophrenia", u: Comprehensive Psychiatry, broj 51, 2010, str. 165.

[27] Ibid., 167.

[28] Ellonen-Je´quier, M.,"Analysis of the creation of 'emptiness', of 'nothingness', in certain types of psychosis" u: Int J Psychoanal, 90:843–866, 2009, str. 843

reperezentacija stvara kod terapeuta osećaj da ne može da je pronađe. Pa se čini da je osoba teška za analizu jer ne postoji. Osoba sama generiše ništavilo svojim unutrašnjim mehanizmom rada uz pomoć svoje mašte, uma i energije jer ne želi da je terapeut ili drugi pronađu. U terapiji se ovo pokazivalo i kroz potrebu osobe da prazni sadržaj terapeutovih interpretacija, zatim kroz klacklaicu mehanizma: da svodi teraputa na ništa a sebe na sve, ili sebe na ništa, a terapeuta na sve. U trenutku kada osoba stvara gustu magmu reprezentacija i apsorbuje sve u sebe, ona tada daje izjave da je ona sve a terapeut ništa. U trenutku spajanja osoba kreće sa uništenjem spoljnih objekata jer ne može u sebe da zadrži dobar objekat. Svi spoljni objekti su negativni i napadaju ego, oni su peresekutorni i progoniteljski, zato se automatski uništavaju unutra jer tako se osoba iznutra brani da je ne mogu pronaći i nauditi joj. Kada sebe opisuje kao prazninu osoba kaže da je ona ništa a terapeut sve. Ona je ništa jer ne može sebe da nađe kao osobu sa identitetom, osećajima, sećanjima. Kada je osoba jednom sanjala da odvija crnu zgusnutu materiju i u njoj videla svoja osećanja,sećanja, svoj život, telo, osoba se znatno promenila na bolje i moglo je sa njom da se radi.

Zaključak terapijske analize koju je sprovela Ellonen-Je´quier, kod psihotičnog pacijenta sa šizofrenijom, je da uzrok osećaja praznine i ništavila nije bio u svakodnevnim dešavanjima, već na dubljem fenomenološkom nivou, gde osoba sama svojim unutrašnjim mehanizmom generiše prazninu i ništavilo. Generisanje ništavila, može da stvori utisak da osobe nigde nema, da ne može da se pronađe i samim tim čini se da je nemoguća za analiziranje.[29] Često ovakve osobe mogu da kažu: " da ako ne možete da me pronađete, ja ne postojim". Opisi koje daju su uglavnom da su kao u nekoj rupi ili praznini gde nema apsolutno ničega sem praznine. Prazninu unutršnjeg sveta prate simptomi: da ne osećaju ništa, da ne osećaju svoje telo, da ne misle, da su kao mrtvi, bez motivacije, bez ikakve želje. Klajnijanski psihoanalitičari bi rekli da osoba uništava ne samo stvarnost već i sopstveni ego, koji doživljava kao nepostojanje unutrašnjeg sveta. U terapiji se do ovih osoba može doći u kontakt jer u njihovm unutrašnjem biću i dalje postoji neki deo njih koji želi da postoji da bude pronađen i shvaćen od drugih. Ovu želju da postoje pokazuje njihovo telo, od koga može da se počne u terapiji kada sa osobom ne može da se uspostavi nikakav kontakt usled potpune emocionalne otupelosti, nezainteresovanosti i egzistencijalne umrtvljenosti. U ovom slučaju se pokazuju kao korisne egzistencijalne terapije koje su suportivne prirode, da se osoba ohrabri, podrži i natera da postoji; da na dubljem nivou razume i artikuliše sam fenomen koji je muči.

[29] Ibid., str.843.

Egzistencijalna terapija kao pomoć u smanjenju intenziteta osećaja praznine

Prema istraživanju Viktor Frankla, egzistencijalni vakum je povezan sa egzistencijalnim osećajem besmisla, jer nastaje kada čovek zapadne u stanje demoralizacije, gubitka vrednosti ili osećaja koji ga ispunjavaju.[30] Osećaj besmisla je u visokom stepenu povezan sa osećajem praznine i ništavila. Filozofksa fenomenološka i fenomenološka psihijatrjiska istraživanja pokazuju da je egzistencijalni fenomen praznine značajan faktor koji utiče na mentalno zdravlje i funkcionisanje osoba koje pate od nekih vrsta poremećaja kao što su: granični poremećaj ličnosti, depresija, anksioznost, suicidnost; zatim kod psihotičnih poremećaja kao što su: gubitak kontakta sa realnošću, paranoja i gubitak identiteta, bipolarni poremećaj, šizofrenija. Rezultati ovih istraživanja ukazuju na potrebu za adekvatnim tretmanom, kako bi se smanjila patnja i poboljšao osećaj životnog blagostanja kod osoba kod kojih je ovaj simptom prisutan u okviru nekog duševnog poremećaja ili bez duševnog poremećaja. S obzirom da kod poremećaja koji su povezani u velikom stepenu sa simptomom osećaja praznine postoji duboki fenomenološki poremećaj, kao terapija se sugerišu egzistencijalne psihoterapijske tehnike i Jaspersov fenomenološki psihijatrijski model jer se bave dubljim uzrocima poremećaja na fenomenološkom i egzistencijalnom nivou.

Egzistencijalne terapije su uglavnom suportivne prirode koje podstiču osobu na samospoznaju i samorazvoj. One su suportivne u smislu da podržavaju osećaj postojanja i smisla za postojanjem, jer se egzistencijalno anksiozna osoba koju prati osećaj ništavila, beznađa i praznine, uglavnom susreće sa doživljajem nepostojanja sopstva ili doživljajem nepostojanja samog sveta. Egzistencijalna terapija je upravo zasnovana na tome da se osoba natera i osnaži da pronađe sebe i svoj smisao u životu, da da svome postojanju smisao, svrhu, autentičnost i celovitost. Osoba ima slobodu da bira kako će se nositi sa teškim osećajima koji je prate. Egzistencijalna terapija u tom smislu može pomoći osobi kako da se nosi i razume najmorbidnija osećanja, da u njima pronađe dublje razumevanje same sebe i podsticaj za smislenost i vrednovanje sopstvene egzistencije.[31] U te svrhe egzistencijalistička terapija koristi različite alate, tehnike i metode.

Kroz tehnike egzistencijalne terapije kao što su interaktivni dijalog, terapeut podstiče osobu da razmišlja o fenomenu praznine: da artkuliše teško opisive osećaje, određena stanja koja prate iskustva praznine, a koja su povezana sa odrđenim načinima razmišljanja, percepcijama i ponašanjem u odnosu sa drugima i sa svetom. U tom smislu, terapeut primenjuje egzistencijalnu analizu da istraži egzistencijalne teme kao što su osećaj praznine i osećaji koji su se dovodili u asocijaciju sa njim kao što su : osećaj ništavila, smrt, prazno vreme, otuđenje,

[30] Frankl, V., Zašto se niste ubili, Kontrast, Beograd, 2019, str. 93-100.
[31] Frankl, V., Psihoterapija i egzistencijalizam, Kontrast, Beograd, 2019, str. 11-29.

besmisao, ograničenje, nestajanje sopstva itd. Kognitivnom razradom ovih tema i opisima, osoba može da se suoči sa svojim strahovima, konfliktima i dilemama koje proizlaze iz tih tema na konstruktivan način. Kroz egzistencijalnu sintezu ovih tema, terapeut pomaže osobi da izgradi i učvrsti svoj identitet, tako što pomaže osobi da integriše svoje različite aspekte ličnosti: fizički, psihički, socijalni i duhovni. Ovo može pomoći osobi da uskladi svoje misli, osećanja i ponašanja sa svojim vrednostima i ciljevima, ka ostvarenju smisla i svrhe u životu. Ojačavanje identiteta i adaptivne funkcije sa drugima podržavaju osobu da se suoči sa izazovima, preprekama i neuspesima koji mogu nastati na tom putu.

Cilj terapije bi mogao da vodi ka tome da će se razumevanjem ovog fenomenološkog iskustva praznine, pomoći osobi da smanji intenzitet osećaja praznine razvojem osećaja sopstvenog identieta, razumevanjmem svoga sopstva i njegovom povezanosti sa svetom. Smanjenje intenziteta osećaja praznine prati istovremeno povećanje intenziteta punine, koji doprinosi životnom blagostanju, stimulišući osobu na adaptivno ponašanje i samousmeravanje pronalaskom smisla u povezanosti sa drugima i sa samom sobom.

Literatura:

Ellonen-Je´quier, M., "Analysis of the creation of 'emptiness', of 'nothingness', in certain types of psychosis" u: Int J Psychoanal, 90:843–866, 2009.

Frankl, V., Zašto se niste ubili, Kontrast, Beograd, 2019.

Frankl, V., Psihoterapija i egzistencijalizam, Kontrast, Beograd, 2019.

Ghaemi, S. Nassir, Feeling and Time: The Phenomenology of Mood Disorders, Depressive Realism, and Existential Psychotherapy, u: Schizophrenia Bulletin, 2007.

Herron, S. J. i saradnici, "Understanding the typical presentation of emptiness: a study of lived-experience, u: Journal of Mental Health, VOL. 31, NO. 2, 2002.

Husserl, E., Cartesian meditations: An introduction to phenomenology, prevod: Cairns Darion,
objavio: Martinus Nijhoff, 1960.

Jerotić, S. i saradnici, "Fenomenologija i psihijatrija: Oblikovanje dijagnoze", u: Theoria, broj 1, 2023.

Jerotić, S. i saradnici, ”Fenomenologija, psihopatologija i fenomenološka psihopatologija”, Klinika za psihijatriju, Univerzitetski klinički centar Srbije, Beograd, 2021.

Jerotić, S., ”Karl Jaspers: portret filozofa–psihijatra”, Klinika za psihijatriju, Univerzitetski klinički centar Srbije, Beograd, 2022.

Jong-Hoon, K. i saradnici, ”The relationship between depressive symptoms and subjective well-being in newly admitted patients with schizophrenia”, u: ”Comprehensive Psychiatry”, No. 51, 2010.

Miller, C. E. i saradnici, ”Understanding chronic feelings of emptiness in borderline personality disorder: a qualitative study”, u: Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation, 2021.

Ponty, M., ”Space” u: Phenomenology of Perception, preveo: Colin Smith, Galimard, Paris, 1945.

Rallis, B. A., ”What Is the Role of Dissociation and Emptiness in the Occurrence of Nonsuicidal Self-Injury?”, u: Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly, Volume 26, Number 4, 2012, str. 287-298.

Ratcliffe, M., ”The phenomenology of depression and the nature of empathy”, u: Med Health Care and Philos, 2013.

Schultze-Lutter, F. i saradnici, ”The subjective component of basic symptoms and its relation to basic symptom scores, psychotic symptoms and quality of life”, u: Schizophrenia Research, 2009.

Wang, Y., ”Research on Prevention of Affective Nihilism in Existential Depression: an Existential Approach in Educational Settings”, 2022.

The feeling of emptiness and its place in psychopathology

Abstract: Existential well-being is generally understood as having a sense of meaning, meaning and purpose in life, which together contributes to fulfillment and a better experience of one's own flow of life. When there is no sense of meaning, meaning and value in life, there is a feeling of emptiness, nothingness, meaninglessness of life. Many have examined the relationship of psychological disorders in correlation with the feeling of well-being and with the feeling of emptiness. People who experienced emptiness generally had an absence of the experience of well-being accompanied by the fulfillment of life's meaning and purpose. By detecting and adequately controlling the symptoms of emptiness in such persons, it is possible to influence changes in their perception in experiencing and understanding the well-being of life. The feeling of emptiness is accompanied by a high percentage of negative feelings of depression, hopelessness, anxiety, nothingness, meaninglessness, worthlessness, absence of well-being and life fulfillment. In existential therapy, these negative feelings are taken as positive criteria and tools for work. Existential reflections on the phenomenon of emptiness through existential analysis and synthesis in an interactive dialogue can help a person to understand the deeper causes of this phenomenon of emptiness: how it affects his thinking, feelings, perceptions and behavior; how it affects her experience of self and her relationship with others and the world; simultaneously shaping diagnosis and therapy. A feeling of emptiness can be a trigger for a person to reexamine his life and look for a deeper meaning and purpose, to open himself up to new experiences, relationships and activities that can enrich his life. By reducing the intensity of the feeling of emptiness, it is possible to reduce the disorder of identity, disorder of adaptive behavior and functionality, as well as some symptoms that accompany psychotic symptoms, in order to make life easier and experience a greater degree of well-being.

Key words: feeling of emptiness, feeling of nothingness, a sense of well-being, borderline personality disorder, psychosis, phenomenological psychiatric model, existential therapy.

Irena Peličić

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk:159.964.2
Stručni rad
Professional work

Interaktivna psihoanaliza kroz Lakanovo učenje

Apstrakt: Rad se bavi uvidom u mogući pristup terapiji psihotične strukture ličnosti interaktivnom psihoanalizom, koristeći Lakanovu trijadu realno, imaginarno i simboličko. Za ovaj rad posebno je bio interesantan Simbolički registar kao mesto odakle kreće urušavanje strukture psihotične osobe, ali i putokaz za interaktivnog psihoterapeuta u smislu određivanja zadatka i ciljeva terapije.

Ključne reči: Lakan, interaktivna psihoanaliza, realno,simboličko, imaginarno, nesvesno, forme mišljenja, jezik

Važnost simboličkog registra

Svako ko se bar informativno susreo sa Lakanom, među prvim saznanjima usvojio je njegovu podelu realnosti na tri registra Realno, Imaginarno i Simboličko. Međutim, osim pokušaja strukturisanja ljudske psihe, ova podela nam pomaže i u razumevanju društvene dinamike. Upravo je ta sprega i nerazdvojiva sličnost unutrašnje i spoljne dinamike, važna za puni efekat ovog nazovimo alata, kojim pristupamo i intereagujemo sa pojedincem kao učesnikom društva.

Podsetimo se Imaginarnog registra koji započinje Lakanovom fazom ogledala, gde dete prvi put spoznaje sebe, kroz odraz u ogledalu. Ovaj registar takođe je važan za razvoj ega i identiteta , za naše idealno -JA, mesto gde imaginarni identitet oblikuje našu percepciju sebe u odnosu na druge. Posebno je upotrebljiv i koristan u kontekstu umetnosti, kreativnosti, kao i nauke, o čemu govori i Ajnštajn. "Da bi postavili nova pitanja, videli nove mogućnosti, pogledali stare probleme iz novog ugla, neophodna je kreativna moć imaginacije, a upravo taj čin označava pravi napredak u nauci". (Albert Ajnštajn)

Sve ono što se ne ogleda u ogledalu imaginarnog registra nalazi se u Realnom. Realno je za Lakana nemoguće. Zašto je ono nemoguće? Nemoguće ga je predvideti, nemoguće ga je kontrolisati. Ono je uvek iznenadno. Realno je trauma, u kojoj se osećamo rascepljeno. Za ovaj iznenadni susret sa realnim, Lakan kotisti termin Tyhè, koji može biti srećan i nesrećan susret u Realnom.

Simbolički registar, se odnosi na jezik, simbole, društvene norme, Velikog drugog, označitelje, Ja-ideal. Lakan nam u svom učenju govori o važnosti Simboličkog registra, koji usko povezuje sa mentalnim zdravljem svih struktura ličnosti, bilo da su one neurotične, psihotične ili perverzne. Neurotičari, po Lakanu, blokiraju simbolički registar, a psihotičari ga ne priznaju, što ukazuje da su jedni i drugi u problemu sa Simboličkim. Iako se ne smeju zanemariti druga dva registra, pravilan razvoj Simboličkog registra predstavlja preduslov razvoja funkcionalne ličnosti, a tako i front na kome se mentalno zdravlje uobličava i razobličava.

Njegova socijalna uloga je ključna za integraciju svakog pojedinca u društvo, gde se susrećemo sa idejom da je uticaj jezika i simbola, odnosno naše otvorenosti ka svetu oko nas, upravo i ono što utiče na naše shvatanje sebe i sveta oko nas. Mi se formiramo kroz simboličko, Drugog kao označitelja, koji nas ne upućuje na drugog subjekta , već na drugog označitelja.

Sartrov drugi je onaj koji nas posmatra, ograničava, utiče na našu slobodu izbora. Mi smo za Sartra u stalnom konfliktu sa drugim , pokusavajući da ga objektivizujemo. Biće za drugo, je konstitutivni element bića za sebe. U samoj svesti po Sartu , postoji drugi kao sastavni deo mog sveta. Lakan, u XI Seminaru , govori o tom Sartrovom pogledu drugog i kaže: "Pogled se vidi, upravo taj pogled o kome govori Sartr, on me iznenađuje i tera me na sram , jer je to osećaj, za koji on kaze da je najnaglašeniji. Taj pogled koji susrećem, treba obeležiti u Sartrovom tekstu, nije nikakav viđeni pogled, već pogled koji sam zamislio na pojlu Drugoga."[1]

[1] (str.92)

Odbačen simbolički registar i Ime oca

Ime oca, je jedini pojam za Lakana, koji se u isto vreme nalazi i u simboličkom i realnom. Lakan prikazuje metaforički majku kao krokodila, koja drži otvorene čeljusti, koje se svakog trenutka mogu zatvoriti i progutati dete. Ime oca vrši funkciju razdvajanja majke od deteta i to je njegova osnovna funkcija. Otac je više funkcija, nego biološka figura. U nedostatku Imena oca, kao formalnoj funciji oca, a ne biološkoj, koja treba da odvoji dete od majke, oni ne formiraju Velikog drugog, kao zakon, red, normativni i konstitutivni društveni poredak, već iznalaze imagimarnog Velikog drugog, kako bi praznine Realnog uspeli da popune. U tom sistemu zaključivanja gde je Veliki drugi uvek doveden u sumnju, pojavljuje se imaginarni Veliki drugi Velikog Drugog, čineći njihovu celokupnu realnost takodje imaginarnom.

Ukidajući simbolički registar, osobe psihotične strukture ličnosti, izmeštaju se u svoje Realno, gde mogu da razviju deluzije i halucinacije. Zvučne halucinacije odn. glasovi koje čuju i koji im govore šta da rade, mogle bi biti Veliki drugi odbačen u simboličkom, a predstavljen kao Veliki drugi u realnom.

Termin Sintom, koji predstavlja kovanicu od "saint homme" (sveti čovek), Lakan uvodi 1975. i priključuje svojoj trijadi RSI, koji ima kliničko značenje, gde se Ime Oca(označitelj) nadomešta kroz Sintom. Problem sa kojim se takođe suočavaju osobe psihotične strukture ličnsti, je da svoje imaginarno ne uspevaju da prevedu u simboličko.

Na taj način ulaze u specifičnu formu mišljenja i spečifican način zaključivanja. U rascepu između opozitnog simboličkog i realnog, oni pokušavaju da nađu smisao, ali ga ne mogu naći jer im nedostaje opšte priznat društveni Simbolički registar u koji će moći da smeste svoju imaginaciju i svoje nesvesno, kroz jezik i simbole.

Uloga interaktivnog psihoanalitčara

U radu sa neorganskim šizofrenijama, šizoidnim epizodama, specifičnim formama zaključivanja, metodom interaktivne psihoanalize pristupa se analizandu kroz narativ, filozofsku praksu, logiku, ispravljajući logičke greške kod različitih formi mišljenja. Interaktivni psihoanaltičar zajedno sa analizandom ulazi u njihov realni registar i kroz njihovu percepciju realnosti sada i ovde, zauzima interaktivnu poziciju, oslanjajući se na kategorije vremena i prostora.

Prateći uzročno posledično mišljenje, pomoću praktičnih primera pojašnjava analizandu, da je njegova forma mišljenja jedna od formi mišljenja,

koja može da se manifestuje u dva oblika, predstavno i predvidno mišljenje. Predstavno u realnom analizanda, može voditi kroz simbolizaciju ka predvidnom mišljenju u imaginarnom, kao formi mišljenja, a ne mistici predviđanja budućnosti. Kroz novi uvid realnosti, analizand stiče saznanje, da je u određenoj formi mišljenja, koja nije samo njemu svojstvena, već i analitičar može da uđe u takav način mišljenja i na isti način uviđa realnost. Kroz takav pristup, analizand dolazi do olakšanja, jer u terapijskom procesu on shvata, da to nije jedini način percepcije sveta oko sebe.

Izlazeći iz uzročno posledičnog mišljenja, zajedno sa analitičarem uči novu formu mišljenja, koja mu omogućava da ponovo i bez straha funkcioniše u apstraktnom mišljenju. Novija istraživanja[2], pokazuju da ljudi sa urođenim slepilom, ne oboljevaju od šizofrenije. Nijedna osoba koja je rođena slepa nikada nije dobila dijagnozu šizofrenije. Studija koju je predvodila istraživačica Vera Morgan, sa Univerziteta zapadne Australije, ispitala je skoro pola miliona dece rođene između 1980. i 2001, i ojačala ovu negativnu asocijaciju.

Thomas A Pollak , psihijatar i istraživač Kings Koledža u Londonu i Philip R Corlett, vanredni profesor psihijatrije i psihologije na Univerzitetu Jejl , istražujući na ovu temu, postavili su teoriju o tome zašto je to tako – koju su krajem 2019. godine objavili u časopisu Schizohrenia Bulletin. Ona se zasniva na hipotezi da je jedan od najvažnijih zadataka našeg mozga taj da se bavi predviđanjima o svetu. Ova teorija tvrdi da naš mozak, umesto da percipira svet u realnom vremenu, stvara model onoga što je tamo napolju, predviđa i simulira naša iskustva, a onda upoređuje naša predviđanja sa onime što se zaista događa – koristeći bilo kakve greške da obnovi ili promeni model u našem umu. Tačnost ranijih predviđanja je ključna za tačnost ukupnog modela – to je ono sa čime upoređujemo nova iskustva, i to kako im se prilagođavamo. Tu na scenu stupa vid. Vid nam daje mnogo informacija o svetu oko nas, i važno je čulo koje pomaže pri povezivanju ostalih čulnih opažaja, kao što su zvuk ili dodir, kaže Polak. Ako je način na koji osoba vidi svet poremećen, teže će predviđati, ispravljati greške i napraviti model sveta koji ima smisla. A kada ljudi imaju problema s vidom, mozak mora više da predviđa da bi dolazio do objašnjenja. S druge strane, ako ne vidite ništa, nećete imati lažne predstave o svetu oko sebe – koje bi kasnije mogle da dovedu do problema u razmišljanju.

Ideja, koju ovi naučnici pokušavaju da shvate je da mora da postoji nešto drugačije u predstavljanju i stabilnosti unutarnjeg sveta kod urođeno slepih ljudi i da ih na neki način, ta stabilnost štiti protiv vrste grešaka i lažnih utisaka koji se javljaju kod šizofrenije i psihotičnih poremećaja.

[2] Shayla Love , VICE.us, People born blind are mysteriously protected from Schizophrenia, 2020

Stiv Silverstin, psihijatar sa Univerziteta u Ročesteru, kaže da on i drugi na simptome gledaju kao na propratne pojave, a ne kao na uzroke bolesti. Zapravo, šizofrenija bi mogla da bude više ukorenjena u kognitivnim manama – poremećajima percepcije, pažnje, pamćenja, govora ili učenja. U svetlu ovih istraživanja, a mesto gde bolesti nema, može biti dobra polazna tačka u otkrivanju kako do bolesti dolazi i na koji način se može tretirati , a interaktivna psihoanaliza upravo i obrađuje forme mišljenja uzrokovane vizuelnom percepcijom realnosti kod predstavnog, kao uzročno posledičnog, koje može voditi ka specifičnoj formi zaključivanja i predvidnom mišljenju.

Slepi ljudi nemaju vid i to nameće pitanja: da li ljudi sa urođenim slepilom imaju predstavno i predvidno misljenje ? Ukoliko nemaju ove forme mišljenja, ne mogu dodavati onog čega u opažajima nema i tako razviti šizofreniju. Ovde možemo uzeti u obzir Kantove kategorije i sudove o moćima saznanja. Pomoću čulnosti predmeti bivaju dati , a razumom se zamišljaju. U samom procesu saznanja učestvuje subjekat, koji dodaje ono čega u opažajima nema. Kroz razum, našu čulnost povezujemo u opažaje, koji bi bez toga bili besmisleni. "Opažaji su bez pojmova slepi, a pojmovi bez opažaja prazni"[3](Kant)

Zadaci interaktivnog psihoanalitičara

Kod psihotične strukture ličnosti analizanada, potrebno je imaginarno i realno strukturisati kroz jezik i simbole,upravo koristeći dobro utemeljen sistem filozofije i njenih temeljno izgrađenih pojmova i odnosa pojmova i na taj način približiti Simboločko, jer psihotičari svoje nesvesno ne strukturišu kroz jezik i ono ostaje zaglavljeno u Realnom, izraženo kroz simptome.

Koncepti metafore i metonimije su ključni za Lakanovu teoriju jezika, u izražavanju želje i identiteta, kao i konstrukciji subjektivnosti. Frojd, takođe koristi metaforu za tumačenje latentnih snova, koju definiše kao radove sna, za premeštanje i kondenzaciju. Interaktivna psihoanaliza može koristiti ove koncepte, kao alat u svom radu, koristeći se metaforom za tumačenje u Imaginarnom i metonimijom, koja je uvek u logičkoj vezi, kao uzročno posledična, u Realnom. Interaktivni psihoanalitičar, kroz svoju korektivnu funkciju, kreira analizantu novu vrednost realnosti i tako analizantu postepeno vraća poverenje u opšte priznatu socijalnu realnost, iz koje se on u nekom trenutku izmestio.

[3] Kant, E., Kritika čistog uma

Umesto zaključka

"Ludak nije čovjek koji je izgubio razum. Ludak je čovjek koji je izgubio sve osim razuma."

Gilbert K. Chesterton

Literatura:

Asun, P. L.,Lakan, Karpos, Loznica

Fink, B., Lakanovski subjekt između jezika i jouissance, Zagreb 2009

Kovačević F., Lakan u Podgorici, Centar za građansko,obrazovanje, Podgorica 2010

Lacan, J., XI Seminar Četiri temeljna pojma psihoanalize, Intro Naprijed, Zagreb,1986

Lacan, J. , Spisi (izbor), Prosveta, Beograd

Psihoanaliza i njezine sudbine, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2021

Shayla Love , VICE.us, People born blind are mysteriously protected from Schizophrenia, 2020

Thomas A Pollak, Philip R Corlett , Schizophrenia Bulletin,Blindness, Psychosis, and the Visual Construction of the World, 2019

Interactive Psychoanalysis through Lacan's Teaching

Abstract: This paper focuses on exploring a possible approach to the therapy of psychotic personality structures through interactive psychoanalysis, utilizing Lacan's triad of the Real, the Imaginary, and the Symbolic. Particularly interesting for this paper is the Symbolic register as the starting point of the collapse of a psychotic person's structure, but also a guidepost for the interactive psychotherapist in terms of determining tasks and goals of therapy.

Keywords: Lacan, interactive psychoanalysis, Real, Symbolic, Imaginary, unconscious, forms of thinking, language.

TRANSLATION
PREVOD

Igor Grujičić

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije Novi Sad

Agrafa IV,5/2023
Udk: 159.964.2
Prevod

Kratak uvod u psihoanalizu

Napisao
dr Šandor Ferenci

SADRŽAJ:

Kratak opis psihoanalize
I Neke uobičajene zablude o psihoanalizi
II Individualni razvoj nagona u svetlu analize duše
III O nesvesnom duhovnom životu
IV Tumačenje snova i simbolika. Frojdova metapsihologija
V Psihoanalitička klasifikacija neuroza. Aktuelne neuroze
VI O psihoneurozama uopšte
VII O tehnici psihoanalize
VIII Indikacije i kontraindikacije psihoanalize
IX Kratak analitički opis nekih psihoneuroza
X Psihoanaliza u službi lekara
XI Mesto analize duše u nizu nauka
Frojdova metapsihologija
Psihoanalitičko izlečenje karaktera
Proces psihoanalitičke obuke

Napomena urednika mađarskog izdanja:
Šandor Ferenci je imao lepu ideju da napiše kratak rezime psihoanalize za mađarsku publiku. Znali smo da je ovaj članak pripremljen. Planirao je da ga objavi u obliku knjige, ali je uvek nešto stajalo na putu.

Većina rukopisa ove knjige, kada smo je našli već je bila spremna. Iako ovo delo nije od danas, u celokupnoj svetskoj književnosti danas nema boljeg, grandioznijeg i jasnijeg sažetka analize duše. Priložili smo još tri njegova kasnija predavanja; oni se bave novijim pitanjima analize duše. Dakle, ovo malo delo daje potpun opis današnje psihoanalize.

Osim kompilacije, rad izdavača bio je ograničen na nekoliko kratkih fusnota i ispravljanje nesumnjivih štamparskih grešaka. Inače, tekst je dat onako kako se nalazi u rukopisu.

Budimpešta: Neumann Kht, 2005.

Kratak opis psihoanalize

I Neke uobičajene zablude o psihoanalizi

Malo je grana medicine koje su morale da se suoče sa toliko nerazumevanja kao psihoanaliza. Pre nego što pređem na svoj pravi zadatak, kratak opis materijala i metode psihoanalize, biće korisno da ispravim neke od ovih veoma čestih grešaka i nesuglasica.

1. Izjava da psihoanaliza sve objašnjava seksualnošću, da psihoanaliza prati sva patološka nervna stanja nazad do seksualnosti ili duhovni život zanemarujući sve druge faktore i prati manifestacije duše nazad do seksualnosti kao osnovnog nagona, ne može dovoljno upozoriti čitaoca na netačnost, zlonamernost ili nenamernu grešku ovih izjava. Činjenica je da, prema svedočenju analize duše, seksualni život igra mnogo veću ulogu u duhovnom svetu i zdravih i bolesnih, nego što se ranije verovalo; takođe je tačno da upravo u oblasti neuroza i psihoza odlučujući uticaj ima seksualnost. Međutim, tu je i činjenica da je već u svom prvom radu na ovu temu (1896) koju je *Frojd* pisao zajedno sa *Brojerom*, pa čak i više u svojim nezavisnim radovima koji su objavljeni nakon toga, nije mogao a da ne ponovi da je *potiskivanje temperamenta* ono do čega se mogu pratiti simptomi značajnog dela neuroza i to je uvek rezultat *borbe* koja se odvija između *dva* osnovna biološka nagona: *egoizam* i *erotika*.
Stoga nije tačno da psihoanaliza sve vodi unazad do seksualnosti, jer tvrdi da supresivna sila koja seksualne težnje stavlja u drugi plan, može biti svesno

potisnuta, pa samim tim, i jedan od glavnih motiva za formiranje simptoma, nije seksualne, već egoistične prirode. U toku razvoja, uglavnom, pod uticajem kulturnog vaspitanja, pogledi na zahteve društva koji su, pre svega, egoistični dovode čoveka do potiskivanja svojih „nesocijalnih" seksualnih nagona kao i manifestacija ovog nagona.
Postoji nekoliko razloga zašto se psihoanaliza manje bavila represivnim kulturnim silama nego potisnutim nagonom. Jedna je činjenica da su kulturne tendencije dobro poznate i da ne zahtevaju poseban dokaz, što je bilo u oštroj suprotnosti sa zanemarivanjem našeg znanja o seksualnim nagonima ne samo od čovečanstva uopšte, već i sa naučne strane. Prema ovome, rekonstrukcija istinske evolucione teorije seksualnosti dala je mnogo više analizi duše, posebno na početku, nego ego-nagoni koji su i biologija i sociologija toliko naglašavale jednostrano i na račun istine.
Drugi razlog zbog kojeg je seksualnost došla do izražaja sa analitičke strane, bio je taj što su se prvi objekti psihoanalitičkog istraživanja: histerija i neuroza kompulzije ispostavili kao seksualne neuroze par ekcellence. Čim histerični i kompulzivni pacijent nauči da koristi metodu psihoanalize slobodnog povezivanja misli, tj. slobodne asocijacije: on proizvodi takvu masu nepogrešivo seksualnog latentnog misaonog sadržaja, da bi neko morao biti slep pa da poriče seksualnu patološku prirodu ovih bolesti ili da budemo podvrgnuti autoritetu egoističkih impulsa sa očiglednim spekulacijama koje krijumčarimo.
U svakom slučaju, podsetimo se rasprostranjene tvrdnje o panseksualnosti analize duše koja bi ovu teoriju učinila nepopularnom u očima nepristrasnog istraživača i nesposobnom za dalja istraživanja. Suprotno konstrukciji nekih raskolnika koji nastoje da izgrade sav naš duhovni svet na jednoj strani, bilo da se to želi uraditi na strani libida ili na strani ego nagona. Psihoanaliza je ostala verna svojoj prvobitnoj pretpostavci, koja se i ovde, kao i svuda u oblasti fiziološke funkcije, zasniva na dva glavna nagona, instinktu samoodržanja i instinktu održanja vrste. Psihoanaliza posmatra njihov odnos koji može biti i u sukobu.

2. Usko povezana sa prethodnom greškom je druga koja zvuči kao da analiza duše oslobađa seksualne instinkte, oslobađa ih u društvo i kao takva može biti štetna za moral pojedinca i društva u celini. Ne može se poreći da postoje lekari koji odbacujući najosnovnija učenja analize duše i umeju da grubo intervenišu u seksualni svet neurotičnog pacijenta, pa čak i da ga isprate na put sa dobrim savetom živi svoju seksualnost, oženi se, udaj se, zadrži ljubavnika, itd. Međutim, od početka možemo da konstatujemo da oni koji se ponašaju na ovaj način, nemaju pravo da sebe nazivaju psihoanalitičarima. Jer psihoanalitičar dobro zna da se seksualni motivi neuroza, uz pravilnu i pažljivu primenu ove metode, razvijaju veoma sporo, u velikoj meri sami od sebe i da su sva uputstva u vezi sa

fizičkom seksualnošću potpuno *neefikasna*, dok je duhovna strana seksualnosti pacijenta - *psihoseksualnost*, nešto što nije fiksirano. Dakle, lekar psihoanalitičar, posebno u početku, ne bavi se mnogo fizičkim manifestacijama seksualnosti pacijenta. Umesto toga on samo uzima u obzir ono što čuje od pacijenta jer zna da ako mu daje uputstva bez detaljnijeg poznavanja njegovog mentalnog sveta, on zapravo pravi profesionalnu grešku. Zato takve neobrazovane izopačenike *Frojdove* metode nazvamo divljim analitičarima; ali je u isto vreme *Frojd* podelio svoje iskustvo da čak i zloupotreba analize duše može da nanese manje štete čovečanstvu od nespretnog hirurga. Jer neurotičari suptilnim instinktom osećaju nesvrsishodnost takvog postupka i ubrzo se povlače iz daljeg tretmana divljeg analitičara.

3. Čak i među lekarima ima mnogo ljudi koji veruju da analiza duše funkcioniše zajedno sa metodom *sugestije*. Međutim, ono što sam gore naveo o činjenici da psihoanalitičar ne daje uputstva u vezi sa seksualnim životom, može se sa sigurnošću reći i za uputstva uopšte.

Psihoanalitičar se dugo vremena zadovoljava istraživanjem i saznanjem. A šta bi mogla biti veća prepreka traganju za istinom nego da se kod pacijenta od početka probude određena očekivanja? Profesionalni psihoanalitičar to ne čini, već se namerno suzdržava od ohrabrujućih i umirujućih izjava koje su do sada igrale tako veliku ulogu u arsenalu psihoterapije. Za razliku od preovlađujućih metoda hipnotičkih i budno-sugestivnih tretmana koji pokušavaju da postignu svoj cilj zapanjujućim sredstvima nežnosti, ponekad strogosti ili čvrstim obećanjem sigurnog izlečenja, psihoanalitičar jedino što može da obećava svom pacijentu jeste *mogućnost* oporavka. Dodaje i da je za uspeh potrebno mnogo strpljenja pacijenata i vredna saradnja sa medicinskim istraživanjima. Međutim, možete sa sigurnošću da kažete da tamo gde su ovi uslovi ispunjeni, psihoanaliza, iako možda nije zasleplujuća, ona je u svakom slučaju radikalna, može da pruži isceljenje koje mnogo bolje štiti individualnost pacijenta od budućih trauma.

Drugo je pitanje da li se *teoretski* može pokazati analogija između uobičajene sugestije u psihoterapiji i postavke koju pacijent tokom psihoanalize pokazuje svom lekaru? Psihoanalitička istraživanja su uspela da prikažu emotivne momente u odnosu lekara i pacijenta, pa čak i u odnosu nastavnika i učenika, oca i sina, bez kojih nije moguća uspešna saradnja. Međutim, dok je u slučaju sugestije sav trud lekara usmeren na održavanje i jačanje ove sile: njegov autoritet, pacijentova lakovernost i privrženost; analiza duše samo neko vreme toleriše ulogu ovih faktora i ne završava lečenje, a da prethodno ove fenomene *transfernog* odnosa ka lekaru, koje pažljivo neguje i sugestijom štiti, postepeno ne razotkrije ili ne uništi.

U psihoanalizi pacijent je dužan da sve ispriča iskreno, čak i one misli koje su bolne ili uvredljive za lekara. Može li se zamisliti veći kontrast od takvog postupka i onog koji poput sugestije i hipnoze, zahteva od pacijenta slepu veru i potpuno obustavljanje svake kritike?

4. Tu i tamo je izneto i pogrešno mišljenje da analiza duše nije metoda lečenja koju svaki lekar može da nauči, već neka vrsta umetnosti koja se ne može savladati bez urođenih sposobnosti. Istina je da se ne može poreći da su izgledi za uspeh na polju analize duše veći za one koji po prirodi imaju sklonost i sposobnost da duboko prodru u duhovne probleme. Ali zar nije isto za hirurge i interniste? Zar među njima nema pravih umetnika svoje profesije koji percipiraju i deluju sa nedokučivim istančanim čulom? Međutim, postojanje hirurških i internističkih genija ne može biti argument da internu medicinu i hirurgiju proučavaju samo takvi izuzetni talenti, kao što analiza duše ne zahteva nužno genijalnost od svojih polaznika. Psihoanaliza danas ima svoju precizno definisanu *metodu i tehniku* koju može naučiti svaki zdravorazumski lekar.

5. Među najraširenijim greškama je konfuzija *Brojer-Frojdovog* katarzičnog tretmana sa savremenom psihoanalizom i verovanje da se analiza duše još uvek sprovodi u *hipnotičkom stanju*. Istina je suprotna. Da bi se psihoanaliza pravilno sprovela – kao što ću detaljnije objasniti – neophodno je pacijentovo potpuno budno stanje i rasuđivanje bez uticaja; dok se katarza iz koje se tada razvila analiza duše zaista sastojala u korišćenju prefinjenog pamćenja hipnotizovanog pacijenta u određene svrhe, pre svega da se priseti šokantnih, zaboravljenih događaja i da *reaguje* na emocije povezane sa tim zaboravljenim sećanjima. Prema standardima savremene psihoanalize, psihoanalitičar nije psihoanalitičar ako svoja istraživanja i medicinske tretmane sprovodi na bilo koji drugi način, osim metodom *slobodnih asocijacija* i u budnom stanju duha pacijenta.

6. Zastarela je i teorija na kojoj se zasniva katarzični postupak traženja uzroka neuroza u *duhovnim prevratima* i psihotraumama, a da se nije uzimalo u obzir dovoljno strukturnih faktora. Istraživanja u poslednjih 15-20 godina donela su ovaj neophodan dodatak etiologiji neuroza. Iz tog razloga je umesno da ovaj kratki opis psihoanalize počnemo sa istorijom razvoja dva glavna toka duhovnog ustrojstva i nagonskog života.

II Individualni razvoj nagona u svetlu analize duše

1. Ego nagoni

Prema analizi duše, ne postoji faza individualnog razvoja koja ne ostavlja trajne tragove; ne postoji nijedna u koju se pojedinac ne može vratiti pod patološkim uslovima. Faze razvoja koje urođeno ili usled jačanja spoljašnjih uzroka predstavljaju tačke fiksacije posebno su predisponirane za proces recidiva ili *regresije*. Tako se može desiti da nakon iste traume, npr. slučaj železničke nesreće, jedna osoba se razboli od histerije, druga od hipohondrije, a treća od simptoma koji podsećaju na demenciju. *Izbor neuroze*, stoga u suštini zavisi od predisponirajućih tačaka vezivanja u duši pojedinca koji je pretrpeo nesreću. Stoga, ako želimo da razumemo suštinu svake neurotične bolesti, prinuđeni smo da sagledamo faze razvoja najmanje dva glavna nagona.

Psihoanaliza ne zazire od pretpostavke da psihički koreni razvoja pojedinca sežu do sećanja na najranije godine, pa čak i do mnemoničkih utisaka samog rođenja i intrauterinog života. Pretpostavlja se izvesno, čak i inferiorno, da je fetusno osećanje blagostanja slično životinjskom i kada se to uporedi sa šokom rođenja i životnim borbama, subjektivno se to blagostanje zamišlja kao zadovoljavajuće smirenje što opravdava potrebu regresije u primitivno stanje. Pored bekstva od muka spoljašnjeg sveta kao što su traume, mnogi slučajevi sna, nesvesti i nesvestice se analizom duše prate do želje da se reprodukuje stanje u majčinoj utrobi. Sama porođajna trauma, iznenadna promena mehaničkih, cirkulatornih, disajnih i temperaturnih uslova zajedno sa svim pratećim pojavama postaje model za sve naknadne *anksioznosti*. S druge strane, osećaj svemoći koji se tako često javlja, posebno u slučaju psihičkih bolesti, možda je samo odraz apsolutne bezbrižnosti zadovoljenog fetusa.

U početku, bebino okruženje savršeno ispunjava sve dečje, iako skromne, želje gotovo čitajući iz očiju. Vrlo je verovatno da se ovde nalazi prototip čulnog razočaranja nekih duševnih bolesnika, koji im omogućava da u mašti izvode magijske i halucinatorne želje. Svemoć odojčeta koja je ovde naznačena ubrzo je vezana za određene uslove sredine i tada dete mora da naznači svoje želje određenim *klauzulama*. Prema dokazima analize duše, pacijent koji pati od histerije konverzije vraća se u ovu eru ispunjenja želja.

Artikulacije se zamenjuju izražavanjem želja u artikulisanom govoru, takoreći, doba magijskih reči i misli. A ovo je stanje u koje se patološki regresira pacijent sa neurozom kompulzije.

Dosadašnje faze razvoja ega su, verovatno, pojedinačna ponavljanja dve značajne ere ljudske kulturne istorije: *animističke* i *religiozne* ere. Animizam stavlja ego u samo središte svega. Religioznost se odriče centralne moći pojedinca, ali samo da bi je prenela na druga, moćnija božanstva koja ispunjavaju sve njegove želje, ako se pridržavaju obreda određenih magijskih reči i gestova.

Što su potrebe deteta komplikovanije, to se više uslova vezuje za njihovo ispunjenje. Na kraju krajeva, ljudski rod u razvoju je prinuđen ne samo da prizna realnost spoljašnjeg sveta i malenkost sopstvenog ega, već i da postepeno postaje svestan da je i ljudska volja u svemu podložna zakonu uzročnosti. To znači početak vladavine *principa realnosti*, a to postaje moguće samo po cenu činjenice da čovek određene sposobnosti i kvalitete za koje je verovao da su njegovi, projektuje u spoljašnji svet. Vidimo da se ekscesi ovog procesa projekcije ponavljaju u iluzijama progona paranoičnih pacijenata koji svoje emocije kada im postanu nepodnošljive projektuju na druge pojedince, možda čak i na nevidljive duhove. Faza projekcije u meri u kojoj je suprotstavljena antropocentričnoj koncepciji, odgovara naučnoj eri ljudske kulture koja danas preovladava.

Okruženje civilizovanog čoveka nije zadovoljno time što dete može da se prilagodi realnostima spoljašnjeg sveta, nego se zahteva i značajan stepen *savršenstva*. Negovatelji i vaspitači se postavljaju za primer kao ideal koji treba omladina da imitira i time da postane socijalno prihvatljiva, dok se loši ljudi postavljaju kao opominjući primer. Pred njima postavljeni uzori i zastrašujuće slike stvaraju čitav niz *personifikacija* u egu koje mogu povratiti svoju samostalnost u određenim psihičkim poremećajima u vidu zvučnih halucinacija ili delirijuma.

U potpuno razvijenoj individualnosti, *srž* ega preuzima važne funkcije provere stvarnosti, savesti i samoposmatranja koje u patološkim stanjima kao što su zablude posmatranja, patološka samooptuživanja, itd. mogu dobiti značajnu ulogu. Kod ozbiljnih organskih psihičkih poremećaja, npr. u slučaju paralize, može se uočiti postepena regresija individualnosti od duha punopravnog ljudskog bića, preko magijskog načina razvoja, pa sve do intrauterine nesvesti.

2. Seksualni nagoni

Iskustva psihoanalize poništavaju ideju da seksualni život počinje pubertetom. Čak i kod odojčadi, ona pretpostavlja određene namere, težnje ka uživanju koje su u osnovi nezavisne od principa funkcionalnog razvoja organa. Još 1871. budimpeštanski pedijatar *Lindner* je ukazao na erotsku prirodu sisanja. Čak i

potpuno sito dete koje odbija hranu traži i nalazi zadovoljstvo stimulišući sluzokožu usta i jezika. Pražnjenje rektuma i mokraće koje odraslima donosi malo ili nimalo zadovoljstva i dalje je poseban izvor zadovoljstva za bebe i malu decu, njihovo variranje, kombinovanje, zadržavanje i stiskanje, donosi nepogrešivo prijatne senzacije. Ovaj razvojni stadijum erotike naziva se *autoerotizam*, a mesta erotskog uzbuđenja nazivaju se *erogene zone*. Ovaj rudimentarni stadijum razvoja seksualnosti može se kasnije u životu vratiti kao *perverzija*, koja, kao što znamo, preferira područje i izlučevine pomenute sluzokože. Ali ovaj autoerotizam, takođe, može igrati ulogu u mnogim slučajevima histeričnog povraćanja i gubitka apetita, funkcionalnih poremećaja stolice i urina, kao i poremećaja seksualne potencije i estetike.

Paralelno sa gore navedenim razvojem ega, autoerotizmi se nekako spajaju u jedno što se izražava u samoljublju pojedinca (*narcisizam*), situacija kada dete bira sebe, svoju celokupnu fizičku i mentalnu individualnost za objekat svoje ljubavi. Regresija na ovo je od velike važnosti u deluzijama veličine koje se kasnije mogu razviti u *šizofreniji*, u samozadovoljstvu hipohondrija i u mentalnim simptomima *traumatskih neuroza*.

Među erogenim zonama vodeću ulogu ubrzo, već oko treće godine života (moguće i ranije), preuzimaju same genitalije, čija se sklonost ka erekciji i trenju ispoljava vrlo rano u onanističkim aktima. Ova *primarna masturbacija*, dakle, nije patološka pojava, već prirodna faza razvoja od koje se dete relativno brzo i lako odvikava vaspitanjem. Opšte je poznato njeno *vraćanje i postojanost tokom adolescencije*, a njena preterivanja mogu dovesti do poremećaja seksualne potencije i pojave neurasteničnih simptoma.

Prateći autoerotski i narcistički stadijum razvoja, već se razvija izvesna primitivna organizacija *ljubavi prema objektu*, koja je u početku specifično *oralno-erotska* ili kako se po analogiji sa divljim narodima kaže „ljudožderska". Neki nekontrolisano proždrljivi mentalni bolesnici koji grizu sebe i druge vraćaju se ovom načinu dobijanja zadovoljstva. U negativnom obliku stav melanholičnih pacijenata znači isto. Drugi primitivni oblik organizovanja je još uvek s*adističko-analna* organizacija seksualnosti čiji se povratak može videti, s jedne strane u sadističko-mazohističkim perverzijama, a sa druge strane, u pravilima predostrožnosti opsesivno-kompulzivnih pacijenata, prinudi na pranje, itd.

Period *objektne ljubavi* u punom smislu te reči počinje tek nakon što se u potpunosti formira vodeća uloga genitalnog organa u seksualnom životu, odnosno nakon što je izgrađena genitalno-centrična organizacija. U ovoj fazi pomenuti primitivni

seksualni ciljevi i objekti su uključeni samo kao komponente *predželje* koja prethodi stvarnom zadovoljstvu, a samo zadovoljstvo nije ništa drugo do seksualno sjedinjenje sa drugom osobom. Iznenađujuća je i za mnoge potpuno neverovatna činjenica da genitalije dolaze do izražaja već u ranom detinjstvu, međutim, nepristrasni ispitivač može utvrditi ne samo erekciju i masturbaciju, već i pokušaje seksualnih činova izraženih prema osobama istog ili suprotnog pola kod dece uzrasta od 3 do 6 godina. Seksualni objekat je stoga u početku specifično *biseksualan*, što znači da je pogrešno verovanje nekih seksologa da se homoseksualnost može javiti samo kao perverzna aberacija ili kao poremećaj u razvoju. Činjenica je da svaka osoba ima rani period u svom životu u kojem ga može privući isti pol skoro istom snagom kao i suprotni. Stoga ne možemo govoriti o posebnom deformitetu, već samo o regresiji. Ako pokušamo da razumemo istoriju razvoja pojedinaca koji su kasnije postali homoseksualci, nameće nam se odgovor da je u pitanju patološka regresija u period biseksualnosti koji je svojstven svima. Negativna verzija iste regresije javlja se u persekutornim deluzijama paranoičnih pacijenata.

Dete sa normalnim razvojem brzo prođe kroz period dvostrukog pola i dostiže normalnu krajnju tačku razvoja, *heteroseksualnost*. Prema svedočenju psihoanalitičara, dete prve objekte svoje ljubavi traži i pronalazi u svom neposrednom okruženju i to na unakrsni način: dečaci često pokazuju posebno erotsku privlačnost prema ženskim pripadnicama svog okruženja, posebno prema majci, a devojčice prema svom ocu. Ovu činjenicu, na tragu grčke tragedije, *Frojd* naziva Edipov kompleks. Prema tome, borba koja se vodi u tolikim mitovima između sina i oca za posedovanje majke, ponavlja se u duši malog deteta.

Mnogi fenomeni histerične konverzije moraju se pratiti do nesavršenosti genitalne organizacije. Prema *Frojdu*, takozvana, incestuozna vezanost je *kompleks* skoro svih neurotičnih stanja.

Ove poslednje činjenice nailaze na najveću nevericu i najžešće protivljenje autsajdera. Prema dosadašnjem učenju, duhovni život deteta je bespolan i *čist*, a u odnosu deteta i roditelja, ne postoji ništa osim samopožrtvovane ljubavi i nežnosti, a erotska osećanja ne igraju nikakvu ulogu. O suprotnosti između dve percepcije, ne može se odlučiti diskusijom, već samo na osnovu empirijskih činjenica. Međutim, za sada je samo psihoanaliza došla do činjenica dok njeni protivnici zauzimaju stav rigidnog poricanja.

Kasnija istraživanja su, takođe, pronašla paralele u *kulturnoj istoriji* ovde ocrtanih faza razvoja seksualnosti. Autoerotična i narcistička profesija i danas živi u

beskonačnom broju varijanti u seksualnom životu inferiornih životinja. Ali ljudska kulturna istorija, takođe, dokazuje da su biseksualnost, homoseksualnost i seksualni kontakti unutar porodičnog kruga igrali veliku ulogu u praistorijskom dobu čovečanstva. Potiskivanje Edipovog kompleksa (potiskivanje erotike između sina i majke, rivalstva između oca i sina), znači početak kulture u savremenom smislu. Danas ni najprimitivniji narodi nisu ispod tog nivoa, čak i njihova religija (*totem*) svodi se na suzbijanje mržnje prema ocu, a njeno glavno moralno pravilo, *egzogamija* uglavnom služi da spreči još uvek preteći incest.

Za decu uzrasta od 5 do 6 godina, rani (prvi) procvat seksualnosti završava se i zamenjuje, takozvanim, *latentnim periodom* kada se prethodno neobuzdani erotski nagon stavlja direktno u službu kulturnog razvoja. Razvijaju se stid, gađenje, sažaljenje i moral. Istina je da to nije sasvim samo od sebe, već pod uticajem primera okoline i pritiska ego nagona.

Od manifestacija seksualnog nagona, erotika je potpuno isključena i u prvom planu ostaje samo nežnost, dok primitivni impulsi koji su onemogućeni da se direktno ispolje, postaju pokretačke snage kulturnog i društvenog napretka.

Period inkubacije je između 10. i 12. godine, kada se već dobro poznati simptomi *puberteta* javljaju kod oba pola paralelno sa ogromnim napretkom fiziološke seksualnosti. Za mlade ljude koji žive u višoj kulturi ovo je i vreme *prve ljubavi* koju, takođe, karakteriše gotovo potpuno zanemarivanje seksualnih ciljeva. Tek kasnije, oba pola sazrevaju do te mere da mogu da kombinuju svoja osećanja nežnosti sa erotizmom koje je do tada bilo snažno potisnuto tokom latentnog perioda. Međutim, moramo znati da narcizam, erotski odnos prema sebi, nikada u potpunosti ne nestaje i da mu se libido uvek vraća kada se iscrpi ljubavlju prema objektima. Prvobitni rezervoar ljudskog libida će stoga uvek ostati autoerotizam i narcizam.

Duhovne revolucije vezane za *rađanje i porođaj* zaslužuju posebnu pažnju zbog svog patološkog značaja. Počevši od puberteta ženski rod pokazuje specifično stanje regresije u pogledu pola. Seksualna agresivnost prelazi u pasivnost koja se ranije povezivala sa kratkim ženskim penisom i klitorisom; erogenost prelazi u vaginalnu; dečačka priroda u devojačku; hrabrost u bestidnost. Međutim, u osobenost karaktera, u simptomima ženske neuroze i psihoze, često se vraća muški karakter ranog devojaštva.

Neki erotski nagoni se manifestuju u *karakternim osobinama* nakon perioda inkubacije. Dakle, psihoanaliza razlikuje *analni karakter* (štedljivost, prkos,

pedantnost i čistoća) i *uretralni karakter* (neobuzdana ambicija i sujeta, lakomislenost, rasipništvo, nered), a takođe je prinuđena da naklonost najvišim intelektualnim funkcijama prati do primitivnih korena kao što su sadizam i seksualna radoznalost.

III O nesvesnom duhovnom životu

Psihoanaliza je došla do saznanja o fazama razvoja ega i seksualnih nagona koji su ovde navedeni uglavnom ispitivanjem *nesvesnog duhovnog života*. Stoga je neophodno makar i na kratko navesti izvore ovog saznanja.

Odavno je opštepriznato da tragovi sećanja nesvesno vrebaju u nama pored naših svesnih mentalnih operacija, međutim verovalo se da oni mogu biti samo takvi tragovi pamćenja čiji je intenzitet preslab da bi prešli prag svesti te ostaju nesvesni. Psihoanaliza uči da pored ovih sadržaja, sa malim intenzitetom postoje i duhovni sadržaji sa jakom napetošću i težnjom za svesnim izražavanjem. Ti sadržaji su, uprkos, svojoj snazi osuđeni na nesvest i to usled onih suprostavljenih sila pod zbirnim nazivom *cenzura*. Prema ovome, nesvesno, u psihoanalitičkom smislu je duhovni sadržaj *potisnut u nesvesno.*

1. Upravo su fenomeni *posthipnotičke sugestije* naveli *Frojda* da postulira nesvesno u ovom smislu. Medijum je dobio komandu tokom hipnoze i slepo je ispunjava nakon buđenja pod uslovom da ga je komanda hipnotizera dovoljno impresionirala. Međutim, na pitanje o razlozima za svoje postupke, on ili ne može da objasni svoj postupak ili objašnjenje smišlja iz svoje mašte. Snažno podsticanje medijuma da se seti šta se dogodilo u hipnozi omogućuje da se prevaziđe nesvesna komanda koja ga je sprečila da se seti i setiće se svih detalja hipnoze. Prema ovome, posthipnotičko izvršavanje naređenja odvijalo se pod uticajem nesvesne duhovne sile čije je osvešćavanje moguća samo po cenu savladavanja snažnog otpora. Ovo iskustvo je omogućilo *Frojdu* da napusti katarzični metod *lečenja* koji je pokušao da u hipnozi dovede u pamćenje zaboravljene traume, te da pređe na upotrebu *metode slobodnih asocijacija.*

2. Suština ovog poslednjeg metoda je u tome da se pojedinac ispita tako da u potpunosti ispriča sve svoje misli, kako one najpametnije i razumne, tako i one nemoguće i besmislene. Eksperimentalna osoba svedoči o tome kao snažnom unutrašnjem otporu – u vidu logičkih, moralnih, estetskih zamerki – kao što je medij svedočio protiv prisećanja na ono što se dogodilo tokom hipnoze. Ali ko

se ozbiljno odluči na ovaj, ne baš lak korak, i ko savlada otpor prema njemu, biće zadivljen koliko će u sebi naći neobičnih, potpuno stranih ili čak davno zaboravljenih uspomena. Ispostaviće se da mu u dubini duše još vreba mnogo stvari za koje je mislio da su pod uticajem okoline i samoobrazovanja odavno rešene. Istovremeno, gledajući u njega, postaje razumljivo iz kog izvora nastaju one iznenađujuće često šokantne ideje koje u njemu isplivavaju spontano ili pod uticajem mentalnih preokreta. Ko se verno pridržava ovog postupka shvatiće da se paralelno i istovremeno sa našim svesnim i uređenim razmišljanjem u nama odvija ili se može dogoditi u nama, nesvesno maštanje čije otkriće baca oštro svetlo na primitivnu pozadinu tako razvijene i plemenite individualnosti.

3. Realnost nesvesnog duhovnog života, takođe je eksperimentalno potvrđena kroz takozvani *eksperiment asocijacije*. Ako zamolimo nekoga da na izgovorenu reč odmah, bez razmišljanja, izgovori prvu reč koja mu padne na pamet, vrlo često dobijamo potpuno besmislene reči, lišene ikakve misaone veze sa pozivnom rečju. Ali ako subjekta naknadno zamolimo da razmisli o vezama između te dve reči ili da kaže asocijacije koje se mogu povezati sa njima, uvek će se ispostavi da je stvaranje te reakcije uslovljeno nesvesnim mentalnim kompleksom. Uglavnom je u pitanju neko neprijatno sećanje koje je bilo uzburkano pozivnom rečju koja ne direktno, već tek preko nekog dalekog potomka uspeva da se osvesti pred otporom. Takođe su pokušali da kombinuju eksperiment asocijacije sa takozvanim testom *psiho-galvanskog refleksa*. Suština ovoga je da je telo subjekta povezano u strujno kolo i da se galvanometrom meri veličina strujne fluktuacije koja se javlja nakon izgovorene pozivne reči. Evidentno je u ovom slučaju da velike strujne fluktuacije koje se pojavljuju prate iste reakcije, koje su konstelirane latentnim kompleksima, na kojima reakciona reč pokazuje gore navedene osobenosti.

Treba napomenuti da ovi eksperimenti i njihove varijante ma koliko zanimljivo i egzaktno dokazivali validnost *Frojdovog* metoda slobodnih asocijacija, praktično nisu mnogo korisni i više liče na naučne ilustracije.

4. *Omaške* koje su tako često sramotne ili nerviraju ljude u svakodnevnom životu otkrivaju mnogo o sadržaju i težnjama nesvesnog duhovnog sveta. Pod ovim mislim na simptome rasejanosti koji su poput zaborava, govora, zabluda, grešaka, do sada obično objašnjavani slučajno ako su se uopšte smatrali vrednim objašnjenja. Na osnovu *Frojdovog* istraživanja možemo reći da u većini pogrešnih postupaka, preovladavaju težnje koje su inherentne nama, ali nezavisne od našeg svesnog ega i nama potpuno nepoznate. Ako svoje omaške naknadno učinimo predmetom analize duše, to jest u potpunosti priznamo sebi ili drugima pravce

misli koje su s njima povezane, ispada da se zaborav imena možda objašnjava sličnim imenom sramotne važnosti za nas kojeg ne volimo da se prisećamo i zarad koje cenzura čak i anonimne reči isključuje koliko god je to moguće. Takođe se ističe da je nespretan pokret (stanete nekome na nogu, naletite na nekoga, polomite čašu ili solju itd) manifestacija agresivnog nagona svojstvenog našem nesvesnom možda uperen protiv određene osobe koja je prisutna. Dešava se da zaljubljena žena još nije prihvatila zaborav kao izgovor za propuštanje sastanka, a zaborav nije čak izgovor ni za propust u vojsci. Psihoanalizi se generalno pripisuje zahtev da se motivi takvog ponašanja uvek moraju otkriti. Analiza duše se zasniva na strogom determinizmu mentalnih događaja i smatra da se mentalni proces može objasniti samo ako se njegovi početni uzroci otkriju sa približno istom preciznošću koju zahtevamo od objašnjenja fizičkih događaja.

5. Neka od omaški *sujeverno* su pripisana zlim duhovima, goblinima, itd. Zbog toga je analiza duše, razne izraze narodnog verovanja, zatim pripovetke, basne i mitove učinila predmetom prodorne analize, te se moglo utvrditi da su takve tvorevine narodne duše izraz istih nesvesnih težnji, impulsa i duhovnih sadržaja koje smo gore ocrtali kao pojedinačne manifestacije.

6. Odatle je bio potreban samo jedan korak da se otkrije nesvesni element u višim umetničkim kreacijama, likovnoj umetnosti i pesničkim proizvodima, religioznoj ekstazi, filozofskoj intuiciji, pa čak i u procesu naučnog stvaralaštva.

7. Jedan od specifičnih načina stvaranja estetskog efekta je *sarkastično* i *komično*, za čije psihološko razumevanje duguje jedna od zasebnih *Frojdovih* monografija koja, s jedne strane daje zanimljiv uvid u igru procesa između svesnog i nesvesnog, a sa druge strane, iza zabavne ili prijatne spoljašnje forme, vrlo jasno ukazuje na primitivne, sebične i seksualne želje koje vrebaju u dubini naše duše.

8. Najobimniji izvor njegovog saznanja o nesvesnom dalo je, naravno, psihoanalitičko proučavanje *neuroza* i *psihoza*, o čemu ćemo nešto kasnije.

9. *Tumačenje snova*, kao jedno od glavnih oruđa za naš uvid u nesvesno, zaslužuje mesto u posebnom poglavlju.

IV Tumačenje snova i simbolika. Frojdova metapsihologija

Praktični značaj tumačenja snova je u tome što poput „normalne psihoze“ koja se javlja noću kod zdrave osobe, omogućava svakome da se upozna barem sa osnovnim elementima analize duše. Ako se prema materijalu sna koji svojom besmislenošću i konfuzijom tome takođe doprinosi, kao da je u pitanju neka vrsta neurotične zablude, kompulzije ili psihotične halucinacije, odnosno ako primenimo i analitičku metodu slobodnih asocijacija na ideje snova ispada da je svesni, očigledni *(manifestni) sadržaj snova* samo pokriće za potpuno nesvesne, skrivene *(latentne) misli sna.*

Kako analiziramo svoj san? Deleći njegov sadržaj na male delove po želji i vođeni slobodnom asocijacijom ideja; detaljima sna dodajemo sve misli koje nam spontano padaju na pamet. Ako ovaj postupak ponovimo sa svakim detaljom manifestnog sna (mogućе stavljanjem novih ideja na papir), dobijamo ogromnu količinu materijala koji se postepeno organizuje oko određenih misaonih čvorova tako da kada se analiza završi, više nije teško konstruisati od njih latentne misli sna čija je svesna slika sna samo iskrivljena reprezentacija. Međutim, reprezentacija ne mora uvek biti iskrivljena. Snovi male dece i slike iz snova odraslih, izazvani su fizičkim potrebama kao kada se gladna osoba u snu nasiti ili pije vodu sa bogatog izvora koji gasi žeđ ili se polno pohotno sjedinjuje sa predmetom ljubavne naklonosti, itd. Tu se san pokazuje bez svake vrste iskrivljavanja svrhe i težnje. U snu je naše mentalno funkcionisanje usmereno na to da se stvari koje smo prethodnog dana ostavili nerešene, reše bar u mašti - da nam se ispune nezadovoljene želje. Dakle, san nije ništa drugo do *ispunjenje želja.*

Što je skrivenija i nepodnošljivija latentna želja ega to je sve neprepoznatljivija cenzura koja deluje noću i koja izobličava ideje sna, te je potrebno više rada i mentalnog napora da se posle traga za skrivenim izvorima snova. Većina površnih ljudi je u ovom trenutku prekinula svoje prijateljstvo sa psihoanalizom, jer smatraju nemogućim činjenicu da čak i mnogi bolni snovi ispunjeni anksioznošću, sa kojima se ponekad bore celu noć, mogu biti ispunjenje želja. Međutim, očigledna nemogućnost ove tvrdnje potpuno bi nestala da površni ne zaboravljaju osnovnu premisu psihoanalitičkog tumačenja snova prema kojoj ispunjenje želja ne mora da bude istaknuto ili čak primetno istaknuto u svesnom sadržaju sna. Može biti da je slika ispunjenja želja naznačena samo u nekoj usputnoj aluziji svesnog sna: može biti i da se u svesti demonstrativno izvlači u prvi plan potpuna suprotnost želji. Drugim rečima: prema *Frojdu* san se *nakon* analize, ispostavlja kao ispunjenje želja. A o ovoj konstataciji mogu suditi samo oni koji ne beže od zadatka da mnoge stotine svojih i tuđih snova učine predmetom pažljivog duševno-analitičkog ispitivanja. Činjenica je da se ispunjenje želje često krije samo

u maloj, jedva primetnoj aluziji, dok u ostatku sna ima mnogo usputnih okolnosti; ta činjenica ujedno je i primer *pomeranja* emotivnog tona sa jedne slike na drugu, što je sasvim uobičajeno u nesvesnom duhovnom svetu. Tumačenje snova, takođe, otkriva još jednu karakterističnu osobinu nesvesnog: takozvani *proces kondenzacije*. Svaka pojedinačna komponenta svesnog sadržaja sna sadrži emocionalnu težinu ogromnog materijala snova koji se otkriva tokom analize.

Dok je na ovaj način analiza snova, s jedne strane pružala način da se ispitaju načini rada psihe, koji još nisu ograničeni zakonim logike, s druge strane, pružala je i mogućnost proučavanja jednog od nedostupnih i zagonetnih fenomena psihijatrije kao što su halucinacije i upoznavanja uslova pod kojima se ovaj mentalni fenomen može javiti. Fenomen sna je usko povezan sa promenom distribucije mentalne energije koja karakteriše stanje sna. Da bi razumeo fenomen snova, Frojd je bio prinuđen da podeli mentalne operacije na prostorno zamišljene strukture, odnosno da postavi odvojene mentalne sisteme za svesne i nesvesne operacije. Tako je kasnije nastao prvi kamen temeljac *Frojdove metapsihologije - teorije raslojavanja duhove strukture i duhovne topike.*

Mogu se izdvojiti tri takva glavna sloja: 1. *nesvesno* (das Unbewusste: Ubv), u kome su pohranjene *uspomene* emotivnih utisaka čiji je put do svesti cenzura onemogućila zbog njihove nepodnošljivosti za ego; 2. *predsvesni duhovni sloj* (das Vorbewusste: Vbv) koji sadrži deo tragova sećanja sada uključenih u simbole čiji napredak ka svesti više ne nailazi na prepreke; 3. *svesni duhovni sloj* (das Bewusste: Bv) koji s jedne strane, omogućava opažanje utisaka koji nam dolaze iz čula, a sa druge strane, uočava ideje i misaone procese koji proističu iz predsvesti.

Analiza snova je, takođe, ponudila način da se ispita *mehanizam i dinamizam* energija koje deluju u ovim strukturama i pokazala je na bezbroj primera kako otpor viših kultiviranih duhovnih slojeva potiskuje misao nazad u nesvesno.

Ovako potisnute misli i mentalne vibracije, ako je njihov intenzitet dovoljno visok, traže druge načine da se izraze. Kako im je napredovanje onemogućeno oni se preusmeravaju na regresivni put i razumno probuđuju radnje posmatranja koji su činili sirovi materijali odgovarajućih misli i sećanja. Drugim rečima: *nesvesne slike koje ne mogu da napreduju ka svesti u snu se transformišu u čulne halucinacije* uglavnom vizuelne scene, ali dešavaju se i slušna i druga čulna zapažanja. Svesni sadržaj sna se, stoga, može posmatrati kao teško dešifrovana slikovna slagalica koja je pomerena, zgusnuta, utisnuta u formu čulnih prizora i predstavljena kao ispunjenje želja, a zapravo izražava misli koje možda remete naš mir tokom noći.

Moramo da znamo da rad snova, zapravo, nema drugu svrhu osim da obezbedi mir sna. Ako ne može da se nosi sa zadatkom, ako problemi prodiru u svest u

svojoj pravoj prirodi, onda se u isto vreme naš noćni odmor završava i mi se budimo.

Frojdova psihologija je postala potpuna samo zato što je, pored teme dinamike mentalnih operacija, počev da ispituje i njihovu *ekonomiju*. *Količina* energije koja deluje u mentalnoj strukturi mora se smatrati konstantnom u određenim granicama; ako energetski naboj jednog duhovnog sloja oslabi, povećanje naelektrisanja se mora detektovati u drugom sloju. Dakle, princip očuvanja energije, koji znamo iz fizike, sada se može primeniti i na duhovni život, iako za sad još ne na merljiv način. Što se tiče raspodele mentalnih sila tokom sna, *Frojdova* teorija sna uči da se ovde mentalne energije povlače, uglavnom, iz oblasti koje upravljaju održavanjem odnosa sa spoljnim svetom i akcionim reakcijama na njega. Pošto, po *Frojdu*, mentalne strukture čiji je energetski naboj povučen prestaju da funkcionišu, osoba koja spava odaje utisak osobe koja je hroma i lišena svih čula. Postavlja se pitanje gde je količina energije povučena iz spoljašnjeg sveta iz ljubavi prema predmetima i interesovanja za predmete? Prema iskustvima života, iz snova povučena energija je usmerena na samog snevača, *njegov egoizam i samoljublje*. Ovo je objašnjenje egocentrične prirode svih snova koja za rezultat ima ravnodušnosti prema drugima i lakoću sa kojom san savladava celokupnu ljudsku kulturu: logiku, moral, estetiku.

Međutim, postoje i delovi sna za koje metoda slobodnih asocijacija uopšte ne pruža nikakav materijal i ako ga oskudno i pruži, taj materijal je beskoristan. Dakle, oni se ne mogu dešifrovati metodom slobodnih asocijacija. Možda bi i dan-danas ostali neobjašnjivi da *Frojd*, prateći sličan rad *Šernera*, nije uspeo da dešifruje ove detalje sna *koristeći simboliku sna.*

Razvoj simbolike u duhovnom životu obično teče paralelno sa procesom potiskivanja nagona koji zahteva kulturni razvoj. Dete koje je pod uticajem zabrana staratelja i okoline, prinuđeno da se odrekne svojih primitivnih instinktivnih zadovoljenja (uglavnom uretralnih, analnih i genitalnih aktivnosti), pronalazi način da izgubljene prilike za uživanje zameni *drugim sličnim*. Može postati npr. bockanje otvora šupljih organa (npr. nozdrva, spoljašnji slušni kanal) kao zamena za potisnute analne i onanističke radnje. Dete nalazi istu zamenu u drugim lošim navikama: čačkanju nosa i ušnih resica, grickanju noktiju, drhtanje kolena, itd. Kod devojčica erotičnost usne duplje, gađenje prema jelu, želja i žvakanje određenih čudnih predmeta koji nisu pogodni za jelo mogu zameniti potisnutu genitalnu aktivnost. Stoga se može reći da neke erogene oblasti, posebno genitalije, mogu preneti svoju fiziološku količinu stimulacije na neki drugi organ koji je po obliku ili inervaciji sličan genitalnom organu. Ovo takođe može biti seme *genitalne simbolike* koja igra tako veliku ulogu u snovima. Otporni delovi tela: nos, prsti, itd. često simbolično zamenjuju muške genitalije što je,

takođe, perhorescirano u sadržaju sna. Isti simbolički značaj mogu dobiti šiljati i oštri alati, istaknute kule, obelisci, drveće; dok simbolika prikazuje ženske genitalije i njegove funkcije sa kutijama, udubljenjima, jezerima napunjenim vodom, porođaj sa padom u vodu ili spasavanjem iz vode.

Međutim, simbolika sna nije ograničena samo na zamenu sramnih polnih funkcija drugim, već može dati i simbolički izraz određenim značajnim ličnostima i postupcima. Naivnost ideologije detinjstva je kada u snu zamenjuje ličnosti oca i majke u liku najvećih sila: kralja i kraljice. Desno i levo se često koriste kao simboli onoga što je dozvoljeno i šta je zabranjeno, a smrt se često javlja u obliku mističnih, alegorijskih figura. San je gotovo neiscrpan u simbolički prikrivenoj, a ipak providnoj percepciji erotike.

Kao što vidimo, psihologija istraživanja sna bila je izuzetno važna sa stanovišta čiste psihologije kao i saznanja o ljudskoj duši uopšte. Ali nije ništa manje sjajno i sa druge tačke gledišta što nam ova tehnika daje način da kroz analizu sopstvenih snova zavirimo dublje u poremećeni mentalni svet neurotičara i mentalnih bolesnika.

V Psihoanalitička klasifikacija neuroza. Aktuelne neuroze

Na jednom mestu smo naveli da psihoanalitičar ne pokušava da utiče na svoje pacijente savetima o seksualnoj higijeni, već kroz duhovno prevaspitavanje. Ova izjava zahteva određena ograničenja. Postoje nervna stanja koja, prema sadašnjem stanju naših saznanja, nisu toliko rezultat mentalnih poremećaja koliko fizioloških poremećaja. Osim patoloških stanja uzrokovanih poremećajima u radu endokrinih žlezda koja se mogu pratiti do toksičnih efekata (Morbus Basedovii, Chorea, itd), koja su u velikoj meri van domena psihoanalize, moramo zapamtiti tri patološka stanja za koja psihoanalitičar ima najviše mogucnosti za ispitivanje, iako se u suštini ne radi o problemima duhovnog porekla.

1. *Neurastenija*. Psihoanaliza je uspela da pojednostavi ovu dijagnozu koja se često koristila bez kritike dokazujući psihoneurotičnu prirodu kompulzivnih i psihasteničnih stanja koja su ovde pogrešno klasifikovana. *Frojd* je izdvojio i *anksioznu neurozu* koju treba pomenuti na drugom mestu među neurasteničnim simptomima. Osim ovih, od neurastenije ostaje prilično dobro definisana grupa simptoma, od kojih se izdvaja tzv. razdražljiva slabost, glavobolja, laka iscrpljenost u psihičkom i fizičkom radu, smetnje želuca i izlučivanja, sklonost ka konstipaciji, smanjenje seksualne potencije zbog gađenja i prevremene ejakulacije. Uzrok ove

neurastenije u *Frojdovom* smislu je *preterani onanizam*, odnosno prečesto zadovoljavanje libida trenjima ili drugim sličnim manipulacijama umesto normalnog koitusa.

Znamo da se u prošlosti masturbacija smatrala veoma opasnom bolešću koja uzrokuje atrofiju i paralizu kičme. Međutim, danas ovo pogrešno shvatanje mnoge pacijente tera u naručje šarlatanizma. Realnost je u tome da je samozadovoljavanje, da tako kažem, normalna faza seksualnog razvoja, ali njeno prekomerno činjenje ili činjenje izvan razvojne faze izaziva nelagodu i upravo ovde opisani neurastenični sindrom. Mladi ljudi koji masturbiraju lako se mogu oporaviti od neurastenijskog stanja, ako im se pruži prilika da normalno obavljaju genitalnu funkciju. S druge strane, ako mladi ljudi pobegnu od prekomerne masturbacije do potpune apstinencije, mogu izbeći Haribdu neurastenije i naleteti na Scilu anksiozne neuroze. Naravno to ne znači da *zdrav* mladić koji se nije prepustio samozadovoljstvu, ne bi mogao dobro da podnese apstinenciju.

Da li neurastenija ima *strukturni* faktor pored seksualno-higijenskih bolesti, još uvek nije definitivno odlučeno. Čini se da činjenice *astenične konstitucije* koje je *Stiler* dobro primetio, opravdavaju potonju pretpostavku. Moguće je da su ljudi astenične konstitucije oni koji mogu tolerisati gore navedene seksualne povrede lakše od drugih.

Neurastenija nema samo praktični značaj, ona takođe, igra važnu ulogu u teorijskoj strukturi psihoneuroza. Pokazalo se da najdublje jezgro konverzivne histerije i neuroze prisile obično formira takva grupa neurasteničnih pojava oko kojih se, po *Frojdu*, razvijaju patološki oblici mentalnih neuroza poput bisera oko zrna peska.

2. *Anksiozna neuroza*. Ova bolest, koju je *Frojd* po značaju etiologije i simptoma s pravom svrstao u posebnu celinu, takođe je neurotični oblik bolesti u kome glavnu ulogu imaju fiziološki poremećaji u seksualnom životu i sistemu libida. Međutim, dok je kod neurastenije u pitanju seksualni nagon koji ne čeka na sticanje odgovarajućeg objekta i teži da bude neprimereno stisnut i generalno preterano trošen, za stvaranje anksioznog poremećaja neophodna je upravo suprotnost ovome. Dakle, potrebno je zadržavanje nagomilanog *libida* njegova *intenzivna akumulacija* u telu. Već smo spomenuli da apstinencija, sama po sebi, ne uzrokuje bolest. Ako se dovoljno vodi računa da se polni instinkt transformiše i preusmeri u druge sile i ako se pojedinac drži što je više moguće podalje od seksualnog uzbuđenja, te njegovo telo nema previše zahteva u u tom pogledu, ne vodi neopravdano u bolest, što dokazuje primer mnogih svetih lica potpuno uzdržanih, a ipak zdravih ljudi. U velikoj većini slučajeva, ne nalaze se ovi povoljni

uslovi tako da veoma mnogo moćnih i apstinentnih ljudi iz principijelnih ili drugih razloga pati od anksiozne neuroze.

U skladu sa dva vrhunca koja su uočena u razvoju seksualnosti, na koja smo ukazali u drugom poglavlju ovog prikaza, odnosno u periodu infantilnih i pubertetskih zamaha, telo mora da se bori protiv najintenzivnije opsade libida. Poređenja radi, najmlađe detinjstvo i pubertet su oni u kojima se simptomi anksioznosti najčešće javljaju iz čisto unutrašnjih razloga. Strah malog deteta, noćno buđenje, odbojnost prema mraku, samoći, strancima i izražena fobija posebno prema životinjama (konjima, psima, bubama) nisu samo manifestacija razumnog straha od nepoznatih opasnosti ili velike moći, nego bi njen glavni izvor, verovatno, trebalo tražiti u neispunjenoj želji razmaženog deteta za bliskosti i pažnjom. Ove strepnje i strahovi male dece kojima naši pedijatri do sada nisu posvećivali dovoljno pažnje, često nestaju sami od sebe ako se dete odvoji od roditeljske spavaće sobe. U dobroj nameri, roditelji se oslanjaju na preovlađujuću zabludu o detetovom nerazumevanju pola i čine da dete od dve ili tri godine svedoči mnogim stvarima (možda i mnogo starija deca) koje čak i ako ne razume u potpunosti instinktivno oseća značaj događaja. Ove dečje anksioznosti igraju važniju ulogu u istoriji bolesti ljudi koji kasnije postanu psihoneurotični kada se često ispostavi da su prvi podsticaj za svoj kasniji abnormalni mentalni razvoj dobili upravo u takvim noćnim scenama kao veoma mali.

Praktičari su oduvek znali i nisu sumnjali da su oba pola sklona depresiji izazvanoj anksioznošću tokom adolescencije, a da razlog za to treba tražiti u još uvek neuravnoteženoj i neadresiranoj seksualnoj vibraciji. Međutim, neuroza anksioznosti je izuzetno česta u kasnijim godinama bračnog života, iako prema *Frojdovoj* teoriji, nema razloga da se libido potisne i izazove ova neuroza. Ali ako bolje pogledamo seksualni život bračnih parova, ispostaviće se da, bez izuzetka, nešto nije u redu sa njihovim načinom zadovoljenja; kod muškaraca posebno u slučaju *prekinutog koitusa*.

Lekarima se ne može snažno preporučiti da traže takvu etiologiju u svim slučajevima anksioznosti; možete postići najlepše terapijske uspehe čak i u slučajevima koji odaju utisak lukave neuroze bez ikakve analize duše i to samo jednostavnim savetom da umesto prekida ili skoro isto toliko štetnog kondoma, ako baš morate paziti na blagoslov dece, po svaku cenu koristite okluzivni pesar, dakle koristiti zaštitnu opremu koja ne ometa nijednu stranu u kontaktu. Ovaj savet će važiti samo tamo gde se radi o običnoj anksioznoj neurozi, a ne o anksioznoj histeriji u kojoj se jednostavnim higijenskim uputstvima ne može postići trajni rezultat bez upotrebe psihoanalize. Tačno je da razlokovanje ova dva oblika bolesti nije uvek lako, ali ništa ne škodi ako se prvo poslužimo navedenim

higijenskim savetima i samo ako ti saveti budu neefikasni, preporučimo mnogo komplikovaniju analizu.

Posledice, takozvanog *coitus retardatusnak* mogu biti iste kada muškarac da bi adekvatno zadovoljio ženu, namerno odlaže ejakulaciju čak i izvan vremena njenog prirodnog nastanka. S druge strane, dešava se da kod žena, upravo, prebrza ejakulacija muškarca može izazvati anksioznost, jer intenzivno pojačava seksualni stimulans, ali ne donosi zadovoljstvo. Veoma je veliki broj brakova u kojima se zadovoljstvo nikada ne dešava zbog postojanja jedne ili druge od ovih okolnosti. Iako sam morao da istaknem relativnu bezazlenost masturbacije po zdravlje u prethodnim redovima, ne mogu ovde da prećutim da uobičajena maloletnička masturbacija kod žena može lako da dovede do seksualne neosetljivosti, odnosno odlaganja vremena potrebnog za zadovoljstvo, dok kod muškaraca masturbacija može rezultirati prebrzoj ejakulaciji.

Nakon rečenog, ne iznenađujuće da situacije u kojima neko ima sredstva za seksualnu stimulaciju često dovode do anksioznosti, ali ne i za normalno zadovoljstvo (koitus). Poznata je strepnja mladoženje i neveste, koja nakon svadbe nestaje sama od sebe.

Koji su simptomi anksiozne neuroze? Pre svega je to sam osećaj anksioznosti koji može biti praćen odgovarajućim fizičkim simptomima: tremor, znojenje, lupanje srca, dijareja, nagon za mokrenjem. Oni su često praćeni nerazumnim strahom od iznenadne smrti ili teške bolesti u koje zapadaju sami ili njihovi bližnji, nesanice i gubitka apetita. Postoje slučajevi u kojima osećaj anksioznosti ne preovladava subjektivno, već se krije iza jednog ili drugog od navedenih simptoma. Većina slučajeva, takozvane, paroksizmalne tahikardije pokazuje se kao simptom anksiozne histerije. Anksioznost je, takođe, od velikog teorijskog značaja u patologiji psihoneuroza i psihoza. Od *Frojda* znamo da, ne samo fiziološki nezadovoljeni libido, već i libido koji preovladava u duhovnoj sferi, ali mu je put do svesti zatvoren, može da se pretvori u anksioznost. Osim toga, anksiozna neuroza igra istu ulogu u anksioznoj histeriji kao i neurastenija u slučajevima konverzivne histerije i neuroze kompulzije: ona čini unutrašnje, organsko jezgro bolesti, oko koje se zatim grupišu mentalni simptomi. Već smo pomenuli gore da se anksioznost na kraju može pratiti do traume rođenja.

3. *Hipohondrija*. Ova bolest je najmanje proučavana do sada. Jedino što znamo o tome je da je libido ovde, verovatno, zbog neodgovarajućeg pomeranja genitalnog libida, na šta smo aludirali kod porekla simbolike, vezan za neke organe koji u normalnim okolnostima baš i ne služe u erotske svrhe. Dakle, ovde se može govoriti o buđenju autoerotizma, ovaj rodonačelnik narcisoidnog libida koji pojedinim organima daje preveliku vrednost i značaj na račun celog organizma,

reaguje sa preteranom pažnjom na najmanje oštećenje organa i konačno može dovesti pacijenta do tačke u kojoj on nije u stanju da obavlja bilo koju drugu aktivnost, jer svu pažnju usmeruje na manje ili veće parestezije, bolove ili druge promene na organu koji je u pitanju. Hipohondrija, takođe, može biti seme mentalnih bolesti. Nesposobne hipohondrične tegobe su vrlo često povezane sa ozbiljnim psihozama, npr. kao znaci šizofrenije ili paralize. Hipohondrija ima sličnu ulogu u nastanku traumatskih neuroza, takozvanih patoneuroza nakon telesnih povreda ili sakaćenja, kao i mnogih bolesti tikova. *Frojd* smatra verovatnim da se u osetljivim organima hipohondrijalnih pacijenata dešavaju određene modifikacije cirkulacije, separacije i ishrane tkiva, iako neuočljive našim čulima. Na osnovu našeg iskustva u lečenju hipohondrije, možemo reći da su bolji izgledi za oporavak hipohondričnog bolesnika čiji je libido samo delimično vezan za sopstveno telo, dok je drugim delom zdrav ili za bolesnika kod koga je hipohondrija kombinovana sa nekom od takozvanih emocionalnih neuroza (histerija, neuroza kompulzije).

Neurastenija, anksiozna neuroza i hipohondrija koje se, kao što smo videli, mogu pratiti unazad do poremećaja fiziološke strane seksualnosti, odnosno stvarne fiziološke disfunkcije, u psihoanalizi potpadaju pod zajednički naziv ili koncept *stvarnih neuroza*, za razliku od psihoneuroza.

VI O psihoneurozama uopšte

U medicini, koja se s pravom može optužiti da psihološke aspekte ne ceni prema njihovim zaslugama, navikli smo da smatramo da je simptom ili slika bolesti potpuno objašnjena ako smo otkrili patofiziološke procese koji su stvorili bolest. Međutim, u slučaju značajnog dela neuroza i psihoza, patoanatomsko ili patofiziološko iskustvo u potpunosti izneverava istraživača. Ni moždano tkivo ni hemijski sastav telesnih tečnosti histeričnog pacijenta koji boluje od opsesivno-kompulzivnog poremećaja i izmučen je persekutorskim ludilom nisu pokazali nikakve abnormalne promene, tako da obdukcija osobe koja je umrla od funkcionalne psihičke bolesti ne daje nikakvu osnovu za postmortalnu dijagnozu koja je postojalo tokom života: mozak dementne osobe ne može se razlikovati od mozga zdrave osobe. U takvim okolnostima, svaki pokušaj da se rekonstruiše poreklo takvih uslova može izgledati beznadežno. Prvo svetlo na ovu opskurnu oblast medicinskog znanja bacio je *Šarko* kada je, ispitujući simptome traumatske histerije, došao do zaključka da su to zapravo ponavljanja pokreta i osećanja inervacije kroz koje je pacijent trenutno prošao od šoka. Ovo je bio prvi primer

da se objašnjenje simptoma bolesti traži ne samo u fiziološkim uslovima, već i u *značenju* simptoma, odnosno u kakvoj vrsti *misli* ili sećanja ti simptomi žele da se *izraze*. *Mebijus* je to formulisao kao simptome histerije koje pokreću misli, odnosno histerija je *ideogena* bolest. Prateći *Šarkoa*, *Dženet* i njeni učenici su se dublje bavili psihologijom histerije, a i oni su shvatili da histeriju karakteriše podela svesti na delove, po njima, takvi pacijenti mogu za sebe i druge da polažu račune samo delom svesti, dok simptome proizvodi odsečeni deo svesti nezavisno od volje svesti na površini. *Morton Prins* i drugi su ponekad otkrili dva ili čak tri takva „ja" u istoj osobi, koja ništa ili vrlo malo znaju jedno o drugom, ali sa kojima su vešti eksperimentatori mogli zasebno da stupe u kontakt. Na primer, dok su razgovarali sa jednim „ja", drugi je automatski pismeno odgovarao na pitanja. Međutim, svi ovi zanimljivi eksperimenti ostali su problemi apstraktne nauke sve dok *Brojer* nije pronašao način da terapeutski otvori mogućnosti koje su se ovde pojavile početkom osamdesetih godina prošlog veka. Pacijentkinja koja je patila od teške histerije kod koje je takav skriveni deo sebe proizvodio sve vrste fantazija u stanju transa bila je podstaknuta da u hipnozi suspenduje takvu podelu svesti, duhovni sadržaj podeljenih delova ja, sećanja, namere i slike sadržane u njima, da ih drugi ponovo ujedini sa svojim normalnim ja i tako obnovi jedinstvo svoje svesti. Iznenađujući i potpuno novi rezultat ovog leka bio je da neki histerični simptomi, npr. karbenska paraliza, smetnje vida, smetnje govora, nestajale su same od sebe ako su misli i skrivene memorijske slike čiji su ti simptomi samo izrazi bili ugrađeni u normalnu svest pacijenta. Pokazalo se da su fizički simptomi histerije zapravo uzrokovani i razumljivi sećanjima koja su pala ispod praga svesti. Prema tome *Šarkoovu* teoriju o traumatskom poreklu histerije treba proširiti na sve slučajeve histerije uz dodatak da ne samo fizička, već i *mentalna trauma* može da izazove zaključavanje ekscitiranih slika i da u erupcijama koje se javljaju, s vremena na vreme, ili trajnim simptomatskim pojavama, stvara živo sećanje na te šokantne događaje.

Frojd je proširio pouke iz ovog pojedinačnog slučaja *Brojera* na niz slučajeva i uspeo je da dopuni *Brojerovo* razumevanje u važnim tačkama. Shvatio je da ti *odsečeni fragmenti svesti* nisu, kako je *Dženet* verovala, odvojeni od celog sopstva nekom strukturnom slabošću, urođenom nesposobnošću da se sintetizuje duhovni sadržaj, već je na delu specifični dinamizam: struktura moći *potiskivanja* je ona koja potiskuje deo slika, sećanja i želja ispod praga svesti. Dakle, prema Frojdu histerični simptomi izražavaju nesvesne mentalne sadržaje koje svesno ja nije u stanju da prihvati zbog činjenice da su suprotni i nekompatibilni sa normama koje su prihvaćene kao ispravane. Radi se, dakle, o tome da podsticajna moć nesvesnih slika koja, baš kao i nesvesna misao o snu, nije u stanju da napreduje ka svesti (jer je na svom putu zaustavljena kulturnim pogledima), traži druge načine da se

afirmiše i postaje izvor raznih osetljivih, čulnih i pokretnih inervacija. Stoga, ako želimo da razumemo simptome histerije, moramo ih tretirati kao da su slikovne slagalice koje su skrivene od svesti pacijenta, ali su objašnjive stručnjaku i one izražavaju misli, želje, sećanja, jednom rečju *značenja* koje treba dešifrovati. Ako pronađemo način da rekonstruišemo celokupnu pacijentovu prošlost počevši od najranijeg detinjstva, možemo izvući na površinu skrivena sećanja koja se kriju iza simptoma histerije. Prirodno je da se to može postići samo po cenu savladavanja žestokog protivljenja dotičnim sećanjima, odnosno po cenu velikog truda.

Frojd je u početku želeo da prevaziđe ovaj *otpor* tako što je svog pacijenta stavio pod hipnozu i na taj način pokušao da ga komandnom rečju učini nesposobnim za samostalan otpor. U tome je uspeo u prilično značajnom delu slučajeva, ali ne i u svim, jer ovako postignuti rezultati retko su se pokazali trajnim. Tako je *Frojdu* palo na pamet da je, verovatno, hipnotičko stanje ono koje s jedne strane razbija otpore u određenom pravcu, ali ih čini nepremostivim u drugom pravcu. Zbog toga je brzo napustio upotrebu hipnoze i prešao na *svesnost u budnom stanju* kao metodu.

Druga činjenica od fundamentalnog značaja koju je *Frojd* uspeo da otkrije bila je da su u svim slučajevima histerije sećanja koja su bila osuđena na potiskivanje i smela da se manifestuju samo simptomima bez izuzetka bila seksualne prirode ili su to bile ideje povezane sa seksualnim iskustvima. Takva masa nesvesnih i patogenih memorijskih slika seksualne prirode u početku je dala *Frojdu* utisak da su pacijenti koji su kasnije postali histerični, već bili izloženi nekom šokantnom seksualnom iskustvu ili traumi iz svog okruženja u ranoj mladosti i detinjstvu. Kasnije je morao da izmeni svoju percepciju do te mere da je trauma samo u nekim slučajevima bila zaista značajna, ali sa se u drugim ispostavilo da je proizvod bolesne *fantazije* koja možda stvara histeričnu traumu iz banalnih sećanja koja se javljaju u životu svakog deteta. Histeriju stoga karakteriše sklonost ka *nesvesnom maštanju*, fantazije se zatim izražavaju u fizičkim simptomima.

Iskustva koja je stekao sa histerijom, *Frojd* je koristio i u tumačenju simptoma drugih funkcionalnih neuroza, posebno neuroze kompulzije, anksiozne histerije, paranoje i šizofrenije (dementia praecok), koje ću ukratko kasnije posebno pomenuti. Suština ovih istraživanja može se sažeti u činjenici da se *psihoneurotičnim simptomima ne može pristupiti na drugi način, osim ispitivanjem iskustava pacijenata* jer se jedino tako mogu pronaći podaci o istoriji života čije poznavanje daje *značenje simptomu*. Ova teorija je kasnije značajno dopunjena činjenicom da je *Frojd* ukazao i na to da pored patogenih fiksacija i preokreta individualne životne istorije, postoje i preokreti životinjske praistorije i ljudske kulturne istorije čije se sećanje delimično prenosi na sve, a što pritom može biti dovoljno da se neko razboli od

psihoneuroze. Stara rasprava koja se dugo vodila oko mogućnosti nasleđivanja duhovnih sadržaja i koja kao da je završena pobedom protivnika ideje nasleđa, ponovo je oživela na osnovu pouka psihoanalize.

Konkretno, takozvani, *tipični simptomi* koji se podjednako javljaju u bezbroj slučajeva psihoneuroze su oni koji se mogu objasniti vekovnim traumama i to možda samo filogenetski detektujući. Istovremeno je razrešena i druga debata: *da li su psihoneuroze uzrokovane naslednom sklonošću ili traumama doživljenim u individualnom životu*. Psihoanaliza uči da je za oboljevanje neophodno i jedno i drugo, međutim, postoje ekstremni slučajevi tako velikih trauma koje dovode do bolesti, uprkos tome što osoba nema naslednu sklonost i konstitucije za bolest kao i javljanje bolesti bez ikakve traume.

Dugo je ostalo nerešeno pitanje kako se uzročna sećanja na mentalnu traumu mogu transformisati u histerične simptome. U početku je izgledalo kao da je u pitanju samo psihička neravnoteža izazvana traumom koja se obnavlja privremeno fizičkim pražnjenjem određene količine energije. Prema njihovim rečima svrha simptoma bi bila samo *ekonomska*, odnosno, da ih natera da *reaguju* na određenu količinu stimulativne napetosti. Kasnije je ova percepcija morala biti modifikovana do te mere da je između traume i formiranja simptoma uključena operacija nesvesne fantazije. U tom slučaju, simptomi nisu direktno sredstvo izražavanja sećanja na traumu, već povezano nesvesno fantaziranje. Međutim, sa stanovišta lečenja pa čak i razumevanja simptoma nije važno da li se oni mogu pratiti do objektivne ili samo psihičke realnosti, odnosno, imaginacije. Najvažnije je da se takvo povlačenje izvrši dovoljno temeljito i prodorno da nam simptom učini potpuno razumljivim, a pacijentu onemogući da ga dalje proizvodi.

Frojd zahteva od psihoanalitičara da pruži *metapsihološko objašnjenje* za sve oblike *psihoneuroza* baš kao što smo gore pokazali na primeru analize snova za normalan psihološki fenomen. Stoga od psihijatrije se ne zahteva ništa manje nego da ukaže na aktuelne detalje mentalne strukture na kojoj se odigravaju simptom bolesti i njegovi uzroci, te da bi se ovde pokazala igra tih sila, odnosno *dinamizam* čiji je krajnji rezultat ispoljavanje simptoma i, konačno, da položimo račun o poreklu, distribuciji a samim tim i o *ekonomiji* količina energije koje su ovde uključene. Iz svega ovoga, ovde mogu samo ukratko da citiram da se sukob pretežno odvija na granici između svesnih i nesvesnih mentalnih operacija. I ovde su suprotstavljene duhovne sile, derivati nagona ega i seksualnog nagona. Egoistički pogledi i služenje kulturnom idealu koji smo već usvojili, teraju nas da povučemo svesno interesovanje od primitivnih nastojanja da ispoljimo nagone. Ovaj proces je ono što se danas generalno naziva potiskivanjem (Verdrängung).

Ključ koji može da otvori put emocijama i postupcima čuva se u svesnom (ili predsvesnom) duhovnom sloju, te stoga cenzura koja isključuje mogućnost opasnih radnji, pre svega, drži sve takve slike podalje od svesti. Ovo se, takođe, može izraziti na način da cenzura može sprečiti povezivanje još uvek potpuno perceptivnih, nesvesnih memorijskih slika sa predsvesnim slikama reči. U normalnom stanju uma naš svet misli, uglavnom, sadrži slike reči, simbole stvarnih sećanja i samo kroz njih put vodi do naših voljnih opredeljenja, našeg emocionalnog okruženja i naših postupaka. Samo kod duševnih bolesnika primećujemo probijanje granica cenzure, proboj primitivnih nagona u svest, a zatim i u čin. Jedan od najzanimljivijih zadataka za istraživača je da pokaže raspodelu energije između duhovnih slojeva i struktura koje karakterišu svaki oblik bolesti. Dozvolite mi da ovo ilustrujem sa nekoliko primera.

U slučaju anksiozne histerije reč je o određenim impresivnim ličnostima, npr. odvratnost oca postaje nesvesna, a na njeno mesto kao sporedna formacija dolazi do izražaja strah od drugih strašnih stvari, npr. od životinja (konja, pasa), gomile, vozila, itd. Nema sumnje da budući da cela naša mentalna struktura ima jedinu svrhu da učini podnošljivim mentalne utiske koji nas pogađaju u retrospektivi, takav pacijent je mogao biti vođen samo *principom izbegavanja bola* te je izvršio zamenu prvobitnog predmeta straha nečim drugim. Dakle, ono što se desilo ovde je da je svest o određenim slikama (drugim rečima: veza reč-slika) povučena, a količina energije koja je apstrahovana iz ovoga je iskorišćena da ojača drugu srodnu sliku u umu.

U konverzijskoj histeriji celokupna energija nekih fantazija se drži podalje od svesti i kanališe se direktno u fizičke simptome kroz određene zaobilaznice.

Antisocijalni nagoni kompulzivnog neurotičnog bolesnika pronalaze put do svesti, ali samo u negativnom obliku kao što je preterana briga uopšte, briga za zdravlje drugih i sopstvenu čistotu, odnosno u obliku, takozvanih, *kontraefektnih formacija*.

Paranoičan i šizofrenični pacijent povlači svoje interesovanje iz spoljašnjeg sveta skoro kao sanjar, ali kvantum tako povučene energije može se u celini naći u pacijentovom narcističkom precenjivanju sopstva. To znači da kod ovih pacijenata kao i kod sanjara nesvesne slike, takođe, gube emocionalni značaj. (Glasni izlivi besa nekih takvih pacijenata su zapravo pokušaj samolečenja, oni žele da nadoknade preterano obezvređivanje spoljašnjeg sveta).

U slučajevima *Majnertove* amentije reč je o distribuciji energije koja utiče samo na sposobnost svesnog opažanja povlačeći energetski naboj i time ga čini

neoperabilnim, dok rad predsvesnih i nesvesnih slika ostaje nepromenjen. Ovde možemo govoriti samo o negativnoj halucinaciji.

Nakon ovih metapsiholoških razmatranja, moramo razgovarati o odnosu između traume koja je izazvala bolest i istorije duhovnog razvoja pacijenta. Uzrok bolesti je najčešće neka vrsta *razočarenja* koja izaziva neravnotežu u raspodeli emocija, interesovanja i pre svega ljubavi. Čovek može lako da toleriše određenu količinu libida koji je tako postala irelevantana, ali kada je razočarenje veliko, tad čovek ne može da toleriše veliku količinu libida koji je postala slobodno plutajuća i čovek je prinuđen da traži neki način da se afirmiše u ranijoj fazi razvoja libida. Banalni primer za to je da se čovek razočaran u ljubav vraća prijateljima iz dečaštva, nekoj razonodi koju je davno prekinuo, takođe nije retkost da on utehu traži u onanističkom ponašanju. Oživljavanje infantilne perverzije će biti intenzivnije kod onih za koje su one stvorile jake tačke fiksacije tokom razvoja. Međutim, kao što je već pomenuto, ne igra ulogu u neurozi samo libido, već i aspekt ega; simptomi se javljaju samo kada kulturne i idealne potrebe ega odbiju upotrebu ovih primitivnih i često perverznih zamenskih formacija. Šta libidu preostaje ako sa jedne strane zbog razočarenja ne može da bude zadovoljan trenutnim objektom, a sa druge strane, njegov osećaj sopstva ga odvraća od predmetnih izbora iz mladosti i detinjstva, dakle kada se *spoljašnjem razočarenju* pridruži i *unutrašnje odbacivanje* zamenskih satisfakcija? Preostaje mu samo da traži *prikrivene* oblike infantilnih i primitivnih načina zadovoljenja, odnosno da proizvodi *simptome* potiskivanjem i regresijom.

Lakše će se razboleti od psihoneuroze oni koji su: 1. pogođeni veoma jakim šokom (razočarenjem); 2. koji je zbog istorije razvoja svog libida snažno predisponiran da se u slučaju razočaranja vrate primitivnim načinima zadovoljenja; 3. oni koje osetljivost ega i visok stepen razvoja odvraća od prihvatanja ovih dopunskih (zamenskih) zadovoljenja.

Prema poukama psihoanalize, *kompleks* psihoneuroza je emocionalno prilagođavanje deteta roditeljima koje nikad ni u normalnim okolnostima ne izostaje, a koje karakterišu libidinozni odnosi poznati kao Edipov kompleks. Jednako važnu ulogu ima i drugi, takozvani, *kastracioni kompleks*, odnosno, sećanje na strahove kojima su manje-više sva deca izložena u odnosu na seksualnost.

Na kraju, ne treba zanemariti *fiziološke, fizičke predisponirajuće stimuluse* u patogenezi neuroza koji mogu podstaći stvaranje simptoma. Tako npr. histerični pacijent koji preuveličava određene fizičke simptome, npr. katar, poremećaj cirkulacije, itd. koristi podsticaje čisto duhovnog porekla. Posle mnogo ozbiljnijih istraživanja ne može se potpuno isključiti mogućnost da libido ako ne nađe način da preživi u duhovnom carstvu može izazvati i fizičke bolesti. Dakle, dok se histerija

manifestuje samo u nervnim poremećajima, prema *Grodeku* ozbiljni trofični poremećaji, veća sklonost infekcijama, pogoršanje već postojećih bolesti (tegobe pluća, srca i sl), mogu biti i psihičkog porekla. Moram da kažem još nekoliko reči o ovim sistemima u nastavku.

Da se izrazimo u jednoj rečenici, *Frojd* sažima nastanak psihoneuroza na način da to nije ništa drugo do *bekstvo u bolest od neke duševne muke*. To je ono što on naziva *primarnom funkcijom* psihoneuroze, međutim, već razvijena psihoneuroza može služiti i *sekundarnim egoističkim* ciljevima. Najtipičniji primer je da se simptomi histerične pacijentkinje često pogoršavaju kada se nada da će steći više simpatija i pažnje za sebe. Pogoršanje stanja nesrećnih ili ratnih neuroza u prisustvu forenzičkih ili sudskih foruma, te poboljšanja kada su ove opasnosti isključene treba da se procene na isti način. Međutim, greši onaj ko veruje da ovakva *beneficija bolesti* potpuno iscrpljuje činjenice ovih neuroza. Ovo je samo nadgradnja ispod koje se kriju osnove primarnih sklonosti bolesti koje su, uglavnom, dostupne samo analizom duše.

Frojd je klasifikovao psihoneuroze na osnovu sledećih kriterijuma. U prvu grupu svrstao je, takozvane *transferne neuroze* koje se metapsihološki objašnjavaju tako da emocionalna energija slika i težnji, koje su nesvesne i svesti nepodnošljive, prenosi na druge asocijativno aktivirane slike. U praksi se ovakav transfer manifestuje između ostalog u tome što pre ili kasnije utiče na uslove izlečenja kao i na ličnost lekara i predodređeno je da igra značajnu ulogu u tehnici lečenja, o tome će biti reči u narednom poglavlju. U ovu grupu spadaju *konverzijske i anksiozne histerije i neuroze kompulzije*. Druga velika grupa su *narcističke psihoneuroze* u kojoj se privlačnost ili interesovanje ne prenosi sa jednog predmeta materijalnog sveta na drugi, već se uvlači nazad u sopstvo, pretvarajući se u precenjivanje sopstvenog ega. Kao posledica toga, praksa je pokazala da je mnogo teže uticati na pacijenta pošto je on nezavisan od ličnosti lekara kao i od svih drugih objekata u spoljnom svetu. Ova grupa uključuje većinu grubih funkcionalnih psihoza: *šizofrenija, paranoja, hipohondrijski mentalni poremećaj, melanholija i njena manična reakcija. Traumatske (i ratne) neuroze* kao neke patoneuroze i tikovi zauzimaju prelazni položaj između dve grupe.

VII O tehnici psihoanalize

Kao što je već napomenuto, praksa psihoanalize se ne može naučiti iz knjiga. Međutim, isto tako je nemoguće analizirati nekoga u prisustvu treće osobe.

Potpuno iskrena izjava, odbacivanje svake sramote i stida, što analiza zahteva bilo bi krajnje uznemirujuće da se lečenje ne vodi licem u lice. Ne bi postojao medij za to. Prema tome, tehnika psihoanalize se ne može demonstrirati. Osim veoma nesavršene autodidaksije, postoji samo jedan način da se ona nauči. *Doktor ili učitelj koji želi da koristi ovu metodu postupka mora da ima dužu obuku od iskusnog psihoanalitičara i da se neki vremenski period redovno samoanalizira*. Na primer, međunarodno psihoanalitičko udruženje, koje sada ima ogranke svuda, obično prima kao aktivne članove samo one koji demonstriraju ovu vrstu obuke.

Psihoanalitička obuka, kao što vidimo, veoma podseća na ono što je bilo uobičajeno u industrijskim esnafima. Ali takođe ima pravo da postavlja stroge uslove za pravo nekoga da dodirne tako delikatan instrument kao što je ljudska duša. Nedostižna prednost ovakvog treninga je i to što obuka pruža i način da se svi sami uvere u istinitost propovedanih doktrina i delotvornost primenjene metode. Mnoštvo manjih i većih abnormalnosti duša pruža velike mogućnosti za ovo poslednje, bez kojih duša nijednog zdravog čoveka nije potrebna. Dakle, nakon završene obuke lekar koji počinje psihoanalitičku praksu je i psihički zdraviji nego što je bio ranije. Takav pristup normalnosti je od suštinskog značaja za lekara koji se bavi psihoanalizom. Bavljenje ovim zanatom pored osposobljenosti i sklonosti zahteva i nivo temperamenta koji teško da je toliko potreban u drugim medicinskim profesijama. Ovde je zadatak na lekaru da sa što većom smirenošću razmatra i da dozvoli da na njega utiču intelektualni ili afektivni izraz pacijenta bilo da je izraz ravnodušan, sramotan ili laskav lekaru. Ne treba pogrešiti i ustupiti mesto spontanim emocionalnim reakcijama na te ispade kojima su i neki pacijenti skloni, niti da budete uvređeni ili uvredite ako pacijent koga pozivate da saopšti sve svoje misli, takođe, iskoristi ovu priliku da se nemilosrdno ukazuje na stvarne ili uočene slabosti svog lekara. Takva ravnoteža se ne može postići samo vežbanjem već samo upoznavanjem i obuzdavanjem primitivnih nagona koji su svojstveni svakom lekaru (lekarevo nesvesno), odnosno psihoanalizom lekara.

Ono što mogu da kažem o tehnici psihoanalize u ovom kratkom rezimeu može se odnositi samo na spoljašnje efekte metode, a može se odnositi i na glavne principe kojima se psihoanalitičar rukovodi tokom svog rada.

Nakon obavljenih uobičajenih fizičkih pregleda i na osnovu psihičkog pregleda lekar utvrdi postojanje psihoneuroze pogodne za analizu, traži od pacijenta da zauzme miran ležeći položaj, a sam se postavlja u takav položaj da njegov pogled ne ometa ili utiče na pacijentovo slobodno povezivanje misli. Nakon toga, *poziva ga da bez oklevanja i kritike kaže sve što mu padne na pamet na času analize, pa makar bilo i kratkotrajno*. Dakle, pacijent ne sme da grupiše ono što kaže ni po sadržaju ni po formi, tj. da pridaje bilo kakvu težinu njihovoj povezanosti (dati prednost, na

primer, slikama koje se odnose na bolest), ne sme da izostavi bilo koju ideju ili izraze koji ili pripadaju njemu ili su neprijatne za lekara, itd. Drugim rečima, morate da saopštite svako osećanje, svaku misao, raspoloženje, sećanje, težnju, želju, smislenu ili besmislenu reč ili grupu reči koja vam padne na pamet tokom same analize.

U međuvremenu, lekar ne bi trebalo da pravi beleške, jer bi to previše podelilo njegovu pažnju, već bi trebalo da pokuša da dozvoli da bude pod uticajem svega što pacijent izgovara napred-nazad sa jednako lebdećom pažnjom. S vremena na vreme ćete tada osetiti potrebu da zatražite od pacijenta detaljnije informacije o nekim materijalima koji su izneseni ili da ga upozorite na veze na koje se čini da se ovaj materijal odnosi i koje je su, možda, promakle pažnji pacijenta. U ovom trenutku se dešava da stara sećanja dođu u potpuno novo svetlo što znači da je deo materijala koji stoji iza tih sećanja postao svestan. Ovaj neobičan način povezivanja misli koji je u direktnoj suprotnosti sa običnim dijalogom i *uobičajenim postavljanjem trenda* kao i ranije poznatim načinima saopštavanja misli. Često se događa da pacijent dolazi do iznenađujućeg rezultata, u njemu se iznenada pojavljuju drevna sećanja koja mu, možda, decenijama nisu padala na pamet. Funkcija slobodne asocijacije ideja je posebno važna u histeriji koja, korak po korak, ispunjava prazninu sećanja koja teži da se formira oko patogenih memorijskih grupa.

Lekaru koji analizira uskoro će postati očigledno da pacijent mobiliše veoma *snažnu opoziciju* ovom načinu saopštavanja misli i samoposmatranja. Uprkos svojim namerama i obećanjima, on uvek krši osnovna pravila slobodnih asocijacija i ako iz njegovog dugog ćutanja zaključimo da je nešto prećutao, pacijent se nelogično pravda da je ono što je prećutao bilo beznačajno, smešno, nemoguće. Isto tako, da je to prećutano nešto što ne može biti njegova ideja, toliko sramno da mu je palo na pamet nešto uvredljivo ili bolno o doktoru, ili nekoj drugoj uglednoj osobi, itd. U takvim trenucima lekar mora sa neiscrpnim strpljenjem pacijenta iznova i iznova upućivati da se pridržava osnovnih pravila i ako prećutana beznačajna ili nesposobna ideja, ipak, izađe posle duge borbe i ako ga lekar pozove da, takođe, saopštava misli u vezi sa tim, često se ispostavi da je logički ili estetski prigovor želeo da se zaglavi u toku lečenja u tački sa koje bismo mogli da sagledamo neki detalj problema neuroze. Lekar psihoanalitičar stoga mora stalno da računa sa činjenicom da će *njegov pacijent koji svesno želi da se izleči nesvesno učiniti mnogo toga kako bi osujetio pokušaje lečenja.*

Dok radi, lekar pazi na pacijentove nevoljne pokrete, moguće izgovore, greške, nespretnost, nerazumno ispoljavanje emocija i za sve to pokušava da nađe objašnjenje znajući da se važni nesvesni duhovni sadržaji često mogu ispoljiti u

samo tako malo stvari. Pacijent nikad ne izmiče njegovoj pažnji na te prolazne fizičke senzacije, promene raspoloženja i manje i veće fluktuacije u opštem stanju i blagostanju, koje kao *prolazni simptomi*, takođe, mogu biti izdajnički znaci skrivenih ideja. Takođe, apeluje na pacijenta da zapiše svoje snove i sanjarenja i ako je moguće da ne propusti da ih pomene tokom časa analize (međutim, nije preporučljivo davati uputstva na pisanim beleškama.) *Dobar deo psihoanalitičkog procesa je niz analiza snova*. Kao što smo već naznačili, san donosi materijal iz dubljeg sloja duhovnog života, a njegovo ispitivanje nas može približiti žarištu neuroze.

Prolazi sat za satom sa istim, naizgled monotonim, programom dok se nit istrage naglo ne prekine u jednom pravcu i nastavi na sasvim drugom neočekivanom mestu. Potrebno je nekad da prođu dani ili nedelje i da posle dugog obilaska, konačno dođemo do temeljnog razumevanja prethodnog problema. Od presudnog značaja je da se doktor odrekne činjenice da *forsira* rešenja u bilo kom pravcu. Morate strpljivo čekati dok se otkrivanje problema ne pojavi samo uz pomoć novonastalog memorijskog materijala.

Međutim, greše oni koji zaključuju, možda na osnovu površnog poznavanja stare *Brojer-Frojdove* katarzične metode, da je psihoanalitička metoda u velikoj meri kontinuiran intelektualni rad, postepeno buđenje i aktivnost potisnutih sećanja. Popunjavanje praznina u pamćenju, objašnjavanje prolaznih simptoma i tumačenje snova. Izgleda da miran rad analize obično traje samo neko vreme čak i ako pacijent poštuje osnovna pravila u najboljoj nameri. Pre ili kasnije naići ćemo na veće prepreke kada *postoje znaci pozitivnog ili negativnog emocionalnog transfera ka lekara*. U takvim slučajevima posao ponekad stagnira satima. Pacijent ne može da se seti ničega, ako ga nagovaramo da nam kaže sve svoje misli, on je primoran da nabraja okolne predmete jedan po jedan. Ove okolnosti su izdajnički znaci da pacijent ne pokazuje osećanja oživljavanjem sećanja, *već stvarnim ponavljanjem stare situacije*, a istovremeno prikrivanjem važnih iskustava i osećanja skrivenih u njegovom nesvesnom. Nesvesno, kao što smo to već spomenuli na više mesta, ne poznaje logičke kategorije koje vezuju emociju tačno za predmet ili osobu koja joj odgovara. Daleke sličnosti su dovoljne da lekara prokrijumčare na mesto neke značajne ličnosti njegove prošlosti. Na taj način, lekar može postati predmet poniznog poštovanja, obožavanja, ljubavi ili nemilosrdne mržnje koju je pacijent nekada gajio prema članu svog okruženja, a čija sećanja i osećanja izostaju iz njegove svesti upravo zato što je taj materijal nesposoban za svest.

Lekar ne treba da se libi da emocionalne reakcije pacijenta na njega postanu predmet dublje rasprave, pogotovo ako one ometaju rad. Pacijent rado koristi takva ponavljanja prošlosti da razvije uspešniji otpor prema radu. U ovom slučaju postoji neposredna opasnost da lekar, ako ne uspe da proceni situaciju, izgubiti

pacijenta. Pacijentu često nije lako da prihvati doktorovu teoriju o transferu temperamenta i tvrdoglavo insistira da su njegova osećanja divljenja ili neprijateljstva prema lekaru objektivno opravdana. Dakle, zaboravljajući da su oni pacijenti koji su došli kod nas radi lečenja, oni pokušavaju da prebace borbu u sasvim drugi prostor i izražavaju svoja osećanja privlačnosti ili mržnje prema nama. Lekar ne sme da izgubi prisebnost i strpljenje ni na minut u ovim teškim časovima i ako ima dovoljno izdržljivosti postići će da se pacijent umori od ovakvog načina otpora i polako će ponovo početi da daje objašnjiv materijal. Lekar na ovaj način ostvaruje mogućnost da se dokaže činjenica o transferu temperamenta i da se u isto vreme, možda rasvetli neki važan događaj iz prošlosti.

Lekar mora stalno da vodi računa da se sugestivni efekti ne mešaju u analitičku tehniku. S druge strane, nema sumnje da upravo pomenuti transfer temperamenta koji izaziva porast otpora u gore opisanim slučajevima u dovoljno umerenoj formi postaje pomoćnik lekaru koji analizira. Između analitičkog lekara i pacijenta mora se razviti isti odnos kao između dobrog nastavnika i učenika, odnosno raspoloženje pacijenta mora se okrenuti prema lekaru sa izvesnom simpatijom kako bi lakše razumeo i voljnije primio k znanju njegovo učenje i tumačenje. Međutim, kao što dobar nastavnik ne potiskuje kritiku učenika težinom svog autoriteta, isto tako dobar psihoanalitičar nastoji da se pacijentovo emocionalno prilagođavanje približi određenom optimumu. Dakle, u psihoanalizi ne bi trebalo da bude više *sugestija* nego, reklo bi se, u nastavi prirodno-naučnog predmeta.

Ponekad lekar ima problema da završi kurs. Da bi što duže održao prijatan odnos sa lekarom, pacijent instinktivno želi da produži lečenje. Borimo se protiv ovih težnji delom tako što ih nemilosrdno izlažemo pacijentu, delom tako što pacijentu namećemo određene zadatke pored poštovanja pravila slobodnih asocijacija, odnosno pokušavamo da ga nateramo da namerno posećuje situacije koje su za njega neprijatne, a koje su postale prijatne navike terapeutskog zastoja. Kao što smo i mogli očekivati, nakon ovih eksperimenata dolazi do određenog stepena pogoršanja neuroze, a upravo to daje način da se na površinu izvuče materijal koji je do sada bio skriven, a time i možda poslednja nedostajuća rešenja.

Po svemu ovome, psihoanalitički lek je zapravo postupak koji prevaspitava individualnost i kao takav se razlikuje *toto cielo* (na celom nebu) od čudesno brzih rezultata koje obećavaju hipnoza i sugestija. Da bi se iz temelja promenila već razvijena neuroza ili patološki karakter, potrebno je mnogo meseci, ponekad čak i nekoliko godina. U medicini se sa ovim tretmanom mogu uporediti samo ortopedski postupci, ali oni ne zahtevaju ni približno toliko truda, strpljenja i odricanja i od lekara i od pacijenta, da ne pominjemo činjenicu da se ortopedija

bavi mnogo jednostavnijim, mehaničkim problemima od onih sa kojima se suočava lekar u lečenju mentalnih distorzija.

Sa stanovišta medicinske prakse, važno je da se po redovnoj tehnici lekar sa svakim pacijentom *bavi po čitav sat svakog dana*. Iz ovoga sledi da lekar svake godine može da pruži psihoanalitički tretman samo veoma ograničenom broju pacijenata. Nadamo se da će ove teškoće ublažiti veći broj psihoanalitičara.

Ponegde u inostranstvu, dobrotvorne fondacije su osnovale psihoanalitičke poliklinike koje omogućavaju i siromašnijim ljudima da imaju koristi od ovakvog lečenja. Imali smo i filantropa koji se posvetio ovom cilju, ali su njegovi napori propali zbog nerazumevanja foruma koje je konsultovao.

VIII Indikacije i kontraindikacije psihoanalize

Psihoanaliza nikada sebi nije prisvojila mesto svih drugih terapija neuroza. Kao što smo videli, teško je direktno mobilisati arsenal ove metode protiv bilo kakvog blagog, možda prolaznog nervnog poremećaja. Mnogi blago histerični pacijenti su izlečeni i biće izlečeni jednostavno pod uticajem preusmeravanja, zaposlenja, zabave, odmora i sugestivnog lečenja. Takođe, ne treba se plašiti da će kroz psihoanalizu tretmani na vodi, sanatorijumski tretmani, itd. postati potpuno nepotrebni. Međutim, istina je i da psihoanaliza ima način da radikalno izleči redovne ili čak doživotne posetioce ovakvih instituta dok se ti lekovi zadovoljavaju samo simptomatskim rezultatima. Takođe je činjenica da je psihoanaliza već postigla rezultate u mnogim slučajevima u kojima su drugi lekovi ostali neefikasni. Kasnije ćemo ukratko navesti poziciju psihoanalize prema najvažnijim psihoneurozama, ovde generalno samo napominjemo da, takozvane, transferne neuroze (*histerija i neuroze kompulzije*), daju glavnu indikaciju za psihoanalizu i najpovoljniju prognozu. S druge strane, kod teških narcističkih psihoza (šizofrenija, paranoja) ne postiže baš isceliteljske rezultate, u najboljem slučaju, omogućava dublji uvid u konstrukciju psihoze i kvalifikuje lekara da tumači naizgled apsurdne simptome duševnih bolesnika. Isto se može reći i za organske psihoze (paraliza, demencija senilis, itd), veoma je prikladno eksperimentisati sa psihoanalizom *tokom faze odmora* manično-depresivnog mentalnog poremećaja. Može se desiti da se na ovaj način periodično ili ciklično ponavljajuća stanja uzbuđenja ili depresije jednom zauvek okončaju. Rezultat psihoanalitičkog tretmana mešovitih psihoneuroza (hipohondrije, traumatske neuroze, patoneuroze) zavisi od toga da li je i u kojoj meri moguće transferno

prokrijumčariti određene narcističke crte u pravcu lečenja. Masovna iskustva ratnih neuroza, kako u Engleskoj tako i u Nemačkoj, dala su povoljne psihoanalitičke rezultate. Tipičan delokrug rada lekara psihoanalitičara je lečenje poremećaja u oblasti seksualnih funkcija (poremećaj potencije kod muškaraca, neosetljivost kod žena i sl), kao i onih patoloških slučajeva seksualnih perverzija koje sam pacijent oseća kao takve i pokušava da ih se oslobodi. Isto se može reći i za slučajeve uobičajene zloupotrebe rekreativnih droga (alkoholizam, morfinizam, kokainizam, itd).

Uopšteno napominjemo da se psihoanaliza ne može nikome nametnuti mimo njegove volje i da su manje šanse za uspeh kod pacijenata koji je pokušaju nevoljno, iznuđeni od drugih.

Što se starosti tiče, to je uglavnom gornja granica primenljivosti psihoanalize. Karakter i mentalni stav starih ljudi su uglavnom do te mere očvrsli da pružaju nepremostiv otpor analitičkom prevaspitavanju. Bilo je pacijenata koji su imali 55 ili čak 60 godina kod kojih su se, doduše, mogli postići rezultati, jer kao što znamo, individualne razlike među pojedinim ljudima u mentalnoj pokretljivosti i fleksibilnost su ogromne. Lekar psihoanalitičar, takođe, može doprineti izlečenju neuroza veoma male dece davanjem odgovarajućih uputstava okolini. U više slučajeva, deca u dobi od 4 do 8 godina su uspešno prošla analitički tretman infantilne neuroze. Poslednjih godina i vaspitači se dosta bave psihoanalizom (uglavnom u Nemačkoj, Engleskoj i Americi) i razvili su nekoliko važnih preporuka o profilaksi neuroza u ranom detinjstvu.

Psihoanaliza se razlikuje od sugestivnih metoda lečenja po tome što nikada ne obećava pacijentu siguran lek. To nije moguće, jer ne može unapred predvideti otpor pacijenta, koliko će biti iskren ili koliko će biti uporan. Ako se nedostaci pojave ili se bolest pokaže ozbiljnijom nego što je prvobitno dijagnosticirano, rezultati mogu biti neuspešni ili napušteni slučajevi. Međutim, mnoge tvrdnje o štetnosti psihoanalize često se mogu smatrati legendama, što dovodi u pitanje njihovu pouzdanost.

IX Kratak analitički opis nekih psihoneuroza

1. *Konverzivna histerija*, koju smo već spomenuli kao primer u opštem delu, simbolizuje nesvesne fantazije i instinktivne manifestacije u fizičkim simptomima. Ovi simptomi mogu biti trajni (konvulzije, paraliza, utrnulost, bol) ili se javljaju u napadima. Poznati histerični napad na čiji polni karakter odavno sumnjaju lekari,

a delom i laici pokazuje se kao erotski ekvivalent. Sa stanovišta teorije razvoja ega, simptomi konverzijske histerije znače povratak u infantilni period znakovnog jezika, ovi simptomi, takođe, zamenjuju inhibiranu genitalnu sposobnost prekomernom erogenošću drugih organa. Histerija nudi relativno veoma povoljne izglede za terapijski uspeh. Poremećaji želuca i creva koji se javljaju na neurotičnoj osnovi (npr. histerično povraćanje), histerična astma, psihogene neuroze srca, psihogeni vid, poremećaj sluha, mirisa i neke menstrualne neuroze, itd. su posebno pogodni subjekti za psihoanalitičko lečenje.

2. Kao što je već pomenuto, srž *anksiozne histerije* je anksioznost izazvana fiziološkim uzrokom, nezadovoljenom količinom libida kojoj se kao psihička struktura dodaje strah od određenih situacija, osoba, životinja ili predmeta. Ovaj strah onda podstiče pacijenta da *izbegava situacije* ili stvari koje su mu neprijatne. Ovo pacijentu pruža izvestan stepen subjektivne udobnosti, ali naravno samo po cenu da se u velikoj meri ograniči njegova sposobnost kretanja i delovanja. Tako nastaju poznate *fobije*: strah od spoljašnjosti, gužve ili zatvorenih prostorija, odbojnost prema šiljastim ili oštrim predmetima, životinjama koje na neki način mogu da izazovu opasnost, npr. od psa, konja, itd. Osnovni uzrok ove bolesti je vrlo često iznenadno duboko podrhtavanje pacijentovog osećaja za sebe ili poverenja u druge kao i osetljiva povreda sujete. Često se povezuje sa prisilom da se pocrveni ili strahom od crvenila (eritrofobija). Štaviše, njegove česte prateće pojave su anksiozni snovi i noćno buđenje. Anksiozna histerija je samo varijanta konverzijske histerije utoliko što su i ovde i tamo nesvesne fantazije grupisane oko fizičkih pojava (fenomena anksioznosti), njegove tačke fiksacije su shodno tome iste kao one kod konverzijske histerije. Rezultati psihoanalitičkog tretmana su, takođe, veoma zadovoljavajući u ovoj oblasti. Već je bilo moguće tokom psihoanalitičkog tretmana eliminisati prostorne uslove ili histeričnu nemogućnost hodanja i stajanja koji datiraju deceniju ili čak više.

3. *Kompulzivna neuroza* se često sastoji od neprekidnog guranja besmislenih ili beznačajnih misli bez razloga (kompulzivno razmišljanje) ili kompulzivnog stvaranja određenih besmislenih ili nepotrebnih pokreta, tj. nasilnog pokušaja potiskivanja koji izaziva anksioznost. Analiza je uspela da reši ovu veoma tvrdoglavu bolest protiv koje su prethodni testovi i tretmani bili neuspešni. Međutim, ne može se poreći da postupanje u ovakvim slučajevima zahteva mnogo vremena i mentalnog rada. Utvrđeno je da su opsesivni neurotičari ostali fiksirani u takozvanoj svemoćnoj fazi razvoja ega, ili su joj se vratili, otuda sujeverja koja podsećaju na primitivce. U pogledu njihove seksualne fiksacije otkrivena je, takozvana, sadističko-analna organizacija protiv koje su se kao kontraefektne formacije kod njih razvile preterana pedantnost, čistoća, pristojnost i morbidna averzija prema svakom nasilju. Druga njihova posebna karakteristika je takozvana

ambivalentnost, odnosno psihološki fenomen da nisu u stanju da svoj duhovni sukob zgusnu u kompromis, već su prinuđeni da ga proizvedu u *dva* suprotstavljena čina mišljenja i akcije.

4. *Neurotični poremećaji govora* (mucanje, zamuckivanje) se često ispostavljaju kao mešavina histeričnih i kompulzivnih simptoma tokom analize i kao takvi se mogu korigovati ili čak potpuno eliminisati.

5. Po svom spoljašnjem izgledu, *psihička epilepsija* se ponekad ne razlikuje od tzv. prave epilepsije (može biti praćena istim zeničnim i motoričkim simptomima, poremećajima samosvesti, opuštanjem sfinktera i povredama). Iskustva iz rata su dala više informacija da se čak i tako naizgled ozbiljan skup simptoma može pratiti do mentalnih poremećaja i psihološki lečiti. Eksperimenti su se vršili i u ovom pravcu sa izraženim izvornim oblicima i to ponekad sa dobrim rezultatima.

6. *Zavisnost od alkohola i drugih rekreativnih droga* može se smatrati patološkim stanjem zbog dejstva unešene količine otrova, ali to su samo sekundarni, posledični simptomi bolesti. Psihoanaliza traži i pronalazi stvarno patogeno seme alkoholizma, morfizma i kokainizma u nesvesnim mentalnim trenucima. Stoga se alkoholičar koji je na odvikavanju ili sugestiji i koji je privremeno prekinuo sa svojim štetnim sklonostima, ne može smatrati izlečenim ako se proces odvikavanja ne dopuni psihoanalitičkim radom koji otkriva i neutrališe inherentne duhovne motive kompulzivne žudnje za supstancama zadovoljstva. Izuzetno često se prilikom analize ovih navika otkriva da one takoreći prikrivaju patološki poremećen seksualni ili ljubavni život.

7. Isto se može reći i za *kleptomaniju*, *piromaniju* i druge slične simptome impulsivnih manifestacija nagona kao što smo ovde rekli o zloupotrebi supstanci zadovoljstva. (pogledajte posebno *dipsomanija*).

8. *Traumatske neuroze*, za koje je bilo dosta mogućnosti za psihoanalitičko proučavanje tokom rata, su svojevrsna mešavina histeričnih i narcističkih simptoma mentalne bolesti. S jedne strane, one su fizički prikazi situacije u kojoj se pacijent nalazio u trenutku šoka, s druge strane, karakteriše ih karakteristična hipohondrijska preosetljivost, vanredno sniženje hrabrosti i samopouzdanja. Ove poslednje pojave su posebno snažne tamo gde postoji mogućnost nadoknade zbog povrede. Međutim, bilo bi pogrešno verovati da ova želja za profitom iscrpljuje čitav faktički balans neuroze. Pored ove sekundarne koristi od bolesti, trauma ima i primarne posledice, to jest neki od simptoma predstavljaju stvarnu regresiju do stepena infantilne bespomoćnosti i potrebe za brigom. To odgovara velikom smanjenju interesovanja za spoljašnjost sveta i opadanja genitalnih sposobnosti. Očigledno je da oni šokovi koji su bili povezani sa većom povredom,

kao i oni kod kojih je već skrenuta pažnja na pojavu opasnosti izazivaju mnogo manje ozbiljne posledice od onih kod kojih je do šoka došlo potpuno neočekivano i bez većih povreda. Analitičar je uspeo da uđe u trag ovim paradoksalnim činjenicama do razloga koji su svojstveni ekonomiji duhovnog života.

Psihoanalitički tretman obećava veći uspeh ako je sloboda od nevoljnih uslova u interesu pacijenta, u takvim slučajevima čest je i spontani oporavak. Primer je ponašanje ratno-traumatskih neurotičara nakon sklapanja mira. Većina ovih pacijenata je pronašla put do zdravlja prilično brzo bez ikakvog medicinskog tretmana. Oni koji su i dalje ostali bolesni bili su, s jedne strane, žrtve veoma ozbiljnih šokova, a sa druge strane, ljudi koji su primili bolest kao sredstvo za zarađivanje za život. Masovni medicinski tretman koji je postao neophodan tokom rata učinio je neizbežnim da analitičar kombinuje svoj metod u ovoj oblasti sa sugestivnim procedurama koje obećavaju brži oporavak, iako manje temeljan.

9. U većini slučajeva *psihoseksualna impotencija* se može objasniti i tretirati analitički. Veoma čest uzrok ovog simptoma je to što je pacijent suviše intenzivno vezan za svoju okolinu tokom svog ranog detinjstva i nesvesno proširuje zabrane incestuoznih aktivnosti na seksualno funkcionisanje uopšte. Jedno od najrasprostranjenijih sredstava zabrane - pretnja kastracijom - često ostavlja neizbrisive tragove na psihu takvih pacijenata i može se prevazići samo uz veliki napor. Saznanje o činjenici obrezivanja može uticati i na dete silinom pretnje kastracijom kao i na neočekivani pogled na ženski polni organ kod dečaka. Dečaci žive u uverenju da svi ljudi imaju genitalije slične njihovim čije se odsustvo može objasniti samo nasilnim uklanjanjem. Pretnju kastracijom uglavnom pružaju mali onanistički postupci malog deteta, a efekat ovih pretnji kasnije može da postane jači usled preteranih upozorenja kojima roditelji, nastavnici i lekari pokušavaju da ih odvrate od ove navike. Impotencija se može manifestovati u odsustvu ili nesavršenosti erekcije, prebrzoj ejakulaciji, odloženoj ili odsutnoj ejakulaciji. Kao kompenzacioni način zadovoljstva često možete videti masturbaciju i ejakulaciju u snu koje se odvija do kasne muževnosti.

10. *Polna neosetljivost* (frigidnost) žena javlja se pod istim uslovima kao i pad sposobnosti muškaraca za izvođenje (impotencija). U nekim slučajevima to ne izaziva određeni neurotični poremećaj ili depresiju. Poznajemo majke sa mnogo dece koje nikada nisu imale seksualno zadovoljstvo i nikada se nisu razbolele. Neosetljivost se manifestuje ili u potpunoj pasivnosti ili u nemogućnosti orgazma, ponekad u vaginističkim bolnim grčevima. U težim slučajevima prati ga neugodni histerični simptomi, posebno histerična loša probava, globus, osećanje gađenja, itd. U stvari polna neosetljivost nije ništa drugo do praktično veliki slučaj konverzijske histerije. Kao predisponirajući razlog, pominje se previše intenzivna

masturbacija klitorisa. Ponekad, čak i u teškim slučajevima, normalan seksualni osećaj se može omogućiti analizom.

11. *Homoseksualnost* je jedan od najčešćih slučajeva patološke perverzije. Rešenje problema koje se do sada jednostrano proučavalo sa fiziološke tačke gledišta dalo je i daje mnogo toga psihoanalitičarima. Prema lekciji podataka analize duše, pored fizičkih i konstitutivnih faktora, razvoju homoseksualizma u velikoj meri mogu doprineti i duhovni razlozi. Prilično čest razlog, npr. je da su i emocije polusirotog deteta (jedan roditelj) jednostrano orijentisane u pogledu pola. Takođe, nije retko da heteroseksualno rasplamsavanje koje je prejako tokom infantilne erotike kasnije bude zamenjeno njegovom homoseksualnom suprotnošću. Pored slučajeva patološki povećane istopolne privlačnosti, postoje i slučajevi u kojima pacijenti beže svom polu pod uticajem neurotične averzije prema suprotnom polu. Oni imaju relativno više izgleda da se izleče analitički. S druge strane, oni koji svoje potpuno zadovoljstvo nalaze u individui svog pola često ne osećaju motivaciju da se oslobode svojih problema koje čak i ne smatraju problemima. Takođe se dešava da se homoseksualnost jednog ili drugog pacijenta otkrije tek tokom analize. Takvi slučajevi takođe nude prilično povoljan izgled da se ovaj deo njihovog instinkta preusmeri ili sublimiše.

12. *Mazohizam*, odnosno sklonost traženju zadovoljstva ili satisfakcije od fizičke patnje ili mentalnog poniženja, može se objasniti i ublažiti samo otkrivanjem podsvesnih događaja ako uopšte i postoje. U teškim slučajevima, ovaj rad zahteva mnogo strpljenja i izdržljivosti.

13. *Oblici duševnih bolesti*:

a) *Dementia praecok* (šizofrenija) je jedan od najtežih oblika narcističkih neuropsihoza u kojem se ego vraća u najprimitivniju fazu razvoja, tj. embrionalno stanje svemoći. Karakteriše se i u prekidu seksualnih odnosa sa spoljnim svetom. Koliko god je psihoanaliza razumela probleme ove bolesti koji su do sad bili neobjašnjivi, toliko je malo mogla da doprinese njenom izlečenju. Lekarski uspeh je delimično postignut u slučajevima gde postoji komplikacija šizofrenije sa transfernom neurozom.

b) Psihoanaliza može ukazivati na manji uspeh u lečenju *paranoje*. Suština ovog oblika duševne bolesti manifestuje se kroz snažnu homoseksualnost u nesvesnom, skrivenu od svesnog uma zbog mržnje ili straha od progona osoba istog pola. Takođe, ističe se uloga mehanizma *projekcije*, teškoće u testiranju stvarnosti u kojoj osoba pokušava preneti sopstvene duhovne težnje na druge. Nažalost, nepoverljivost paranoje otežava prihvatanje ovih objašnjenja, a do sada nije pronađen način da se natera paranoičara da promeni svoj pogrešan mentalni

stav. Terapijski uspeh se češće postiže u slučajevima zabluda ljubomore, gde pacijent može imati određeni uvid u abnormalnost svog ponašanja.

v) Prema svedočenju analize ishodište *manično-depresivnog* mentalnog poremećaja uvek je melanholija, a to je uzrokovano nesvesnim razočaranjem u idealizovanu ličnost sa kojom se pacijent do tada potpuno identifikovao. Samooptužbe melanholičnog pacijenta su stoga, takoreći, optužbe protiv ove ličnosti, njegovi pokušaji samoubistva, nesvesni agresivni napadi na nju. Strah od osiromašenja ukazuje na smanjenje ljubavi prema njoj, dok je apetit i prateće mršavljenje odbrana od vrlo primitivnog stadijuma polnog razvoja, takozvanog oralnog ili kanibalističkog nagona.

Manična egzaltacija nije ništa drugo do privremeno oslobođenje od tiranije identifikacije sa idealom. U svom maničnom stanju, pacijent lako savladava brige i skrupule melanholije i trijumfalno se baca na svaki predmet ljubavi ili mržnje u spoljašnjem svetu.

Ni stanje depresije, ni stanje manije, ne pružaju mogućnost psihoanalitičkog lečenja, s druge strane, u mirnom stanju nakon završetka ciklusa veoma je preporučljivo pokušati profilaktičku analizu duše koja u povoljnim slučajevima može sprečiti nastavak ciklusa.

X Psihoanaliza u službi lekara

Kao što smo već naveli, profesionalna praksa psihoanalize zahteva prilično dugu i ne laku specijalističku studiju. Ali to ne znači da praktičaru ne bi bilo od velike koristi i teorijski i praktično da se upozna sa metodom i materijalom analize duše. Ovim možete popuniti mnoge praznine o kojima univerzitetske studije do sada nisu dovoljno vodile računa. U toku studija medicine, student dobija informacije skoro isključivo o zdravim i bolesnim telesnim funkcijama; još je bolje ako u jednom semestru stekne i neka preliminarna znanja iz psihijatrije. Međutim, ne možemo reći da je do sada duhovni svet zdravih i bolesnih bio predmet dovoljne pažnje tokom obrazovanja, što je uzrokovalo da se svako *znanje o čoveku* sticalo tek posle dugog vežbanja po cenu mnogih grešaka tokom životnog iskustva. Drugačije nije moglo biti sve dok je psihologija bila samo umetnička intuicija, poseban talenat nekih ljudi. Analiza duše je možda prvi postupak koji probleme čini manje-više dostupnim svima čiji je uvid, pa čak i dešifrovanje, do sada bila privilegija samo onih sa izuzetnim talentima.

U teoriji se već dugo govori da je *mens sana in corpore sano*. Pitanje je u kojoj meri poboljšanje psihičkog stanja i ravnoteže promoviše povoljan tok fizičkih bolesti; znali su i da lekar često mnogo više i dublje utiče na pacijenta svojom ličnošću, nego lekom koji mu prepisuje. Međutim, psihoanaliza takve opšte istine zamenjuje preciznim saznanjima i preciznim metodama. Ukazuje na znakove koji se mogu koristiti za identifikaciju pacijentovih skrivenih ili čak nesvesnih emocija i misli, pokazuje pravilnosti u činjenici emocionalnog transfera, odnosno u emocionalnim odnosima između lekara i pacijenta, itd. Dakle, lekar koji prođe ovu školu samospoznaje ima mnogo više izgleda da duhovno utiče na svoje pacijente nego oni koji se u nedostatku ovog znanja svom pažnjom ograničavaju na fizičko funkcionisanje pacijenata.

Ovde se možemo osvrnuti i na nova obećavajuća nastojanja da se tok nekih slučajeva organskih bolesti može učiniti povoljnijim korišćenjem metodičkih psihoanalitičkih zapažanja pored čisto fizičkog lečenja i to na na osnovu kojih po potrebi sprovodimo i psihoterapeutsku intervenciju. Kao primer navodim eksperimente u ovom pravcu u oblasti plućne tuberkuloze i bolesti srca. Već smo pretpostavili koliko su mentalni faktori važni u problemima pluća, ali ne i koliko sistematsko razmatranje mentalnih faktora može biti terapijski važno. Poremećaji srčane inervacije i cirkulacije, takođe, mogu igrati veliku ulogu u stvaranju stanja inkompenzacije koji se javljaju kod srčanih problema koji se u konačnoj analizi, možda, mogu pratiti do svesnog ili nesvesnog mentalnog uzbuđenja.

Sve i da zanemarimo ove obećavajuće i još nedovoljno potkrepljene eksperimente, ipak pomenuta prednost kao što su šire poznavanje ljudi kao ljudi, uvid u tajne izvore pacijentove duše, samo po sebi opravdava da lekar praktičar, koliko je to moguće sa svojom zauzetošću, prigrli suštinska iskustva analize duše.

XI Mesto analize duše u korpusu nauka

S jedne strane, analiza duše počiva na dubljem razumevanju nagona, dakle na čisto prirodno-naučnim osnovama, a sa druge strane, ona takođe daje uvid u duhovnu radionicu čoveka i stoga je prikladnija od bilo koje druge discipline da popuni prazninu koja je toliko dugo razdvajala egzaktne prirodne nauke od, takozvanih, humanističkih. Psihijatrija je kroz psihoanalizu postala izvor iz kojeg crpe praktičari svih duhovnih nauka. Etnolog, sociolog, kriminolog i nastavnik očekuju rešenje mnogih svojih problema iz analize duše; ali su estetičar, istoričar i filozof, takođe, prinuđeni da razmatraju metod i iskustva analize. To je razumljivo, jer

dubinsko ispitivanje poremećenog uma, čak i možda karikirano u preuveličavanju, otkriva inače skrivene slojeve i načine rada duše čije saznanje onda baca svetlo na čudne manifestacije psihe pojedinca i mase što nas je do sada veoma zbunjivalo.

Međutim, psihoanaliza je dala prvi primer da je moguće dobiti naučne činjenice kombinacijom čisto psiholoških činjenica, npr. rekonstruisati pojedina poglavlja istorije razvoja nagonskog života.

Ovo je oblast nauke u kojoj možemo videti prve znake integracionih napora da se znanje podeljeno na stotine specijalnosti generalno skupi pod isti krov.

Frojdova metapsihologija

Predavanje održano 6. januara 1922. u Beču na poziv engleskih i američkih psihoanalitičara

Pokušaću da vam predstavim, makar samo u kratkim crtama, razvoj i trenutno stanje *Frojdove metapsihologije*. Ovo svakako nije lak zadatak. *Frojd* se, koliko je to moguće, ograničava na ispitivanje detaljnih podataka i njihovih najbližih veza, pa čak i tamo gde ne može da izbegne postavljanje opštih i najopštijih predloga. Zadovoljava se navođenjem najvažnijih rezultata ili logičnih posledice njegovog istraživanja u sažetom obliku. S druge strane, nigde se ne može naći regularan rezime, koji on, čini se, smatra Prokrustovom posteljim za sva buduća istraživanja. Ovaj tekst iz didaktičkih razloga mora biti sažetak, isto tako, moraju se spojiti pojedinačne činjenice i podaci iz različitih *Frojdovih* dela.

Šta je *metapsihologija*? Novotovorena reč koja je svakako nastala po uzoru na *metafiziku*. A šta je metafizika? Prema filozofskom rečniku, ovo ime je zapravo dobila Aristotelova *prva filozofija*, koju je *Andronik Rodski* prema vlastitom nahođenju stavio posle fizike (*μετα τα φυσιχα*). Tek kasnije, zbog pogrešnog tumačenja reči *μετα*, ona je postala nauka o transcendentnim stvarima u kom smislu se i danas koristi naziv metafizika. Ako je, dakle, metafizika u potonjem smislu, učenje o procesima prirode koji nisu direktno dati našim čulima, već se mogu dobiti spekulativnom obradom rezultata pojedinih nauka, onda se metapsihologija bavi onim procesima koji ne nastaju direktno i do kojih se mora doći *zaključcima* iz činjenica introspektivnog iskustva. Prema našem shvatanju, metafizika i metapsihologija su dijametralno suprotni koncepti. Pokušaj da se sve iskustvene činjenice psihičkog sveta objasne uz pomoć poznatih (tj. fizičkih i fizioloških) zakona naziva se metafizika. Metapsihologija je, s druge strane, preuzela naizgled beznadežan zadatak izgradnje materijalne osnove mentalnih procesa iz posmatranja toka mentalnih zbivanja, da tako kažem, iz delova biologije, fiziologije ili fizike.

Pre *Frojda* nijedan naučnik se nije usudio na ovaj korak. Ovakva linija istraživanja postojala je samo u prednaučno doba. To je bio antropocentrični *animizam* primitivaca koji je svoje duhovne procese i kvalitete projektovao u celokupnu istoriju sveta. *Cum grano salis* (sa rezervom) se može reći da je savremena psihoanalitička metapsihologija povratak animizma, tj. naučno pročišćenog animizma.

Ovako hrabar korak ne bi bio opravdan da je fiziološka psihologija ispunila i najmanji deo očekivanja koja su joj poverena. Anatomsko-histološka istraživanja

mozga potpuno su zastala od otkrića čulne i motoričke lokalizacije moždane kore. Od tada im psihologija ne duguje ništa više od jedne vrste fiziološke ili molekularne mitologije. *Frojd* sad, sa mnogo smelosti, pristupa stvari sa drugog kraja.

Metapsihološka sinteza ne znači ništa manje nego razvoj prethodne psihoanalize u punopravnu *eksplanatornu psihologiju*. Ovo je veoma značajna etapa u istoriji ove nauke, pa i nauke uopšte. Do sada je psihoanaliza, u suštini, bila metod za istraživanje patološkog mentalnog funkcionisanja. Njena svrha je, isključivo, praktična i iskustvena: istraživanje, lečenje ili ublažavanje patoloških i nervnih stanja uma. Uvide do kojih se došlo na takav način, *Frojd* je samo kolebljivo proširio na *normalnu* individualnu i masovnu psihu. Međutim, kada su se iskustva nagomilala gotovo sama od sebe, odlučilo se za novo ime.

Frojd metapsihologiju naziva disciplinom koja povezuje mentalne procese sa takvim lokalno (topijski) izolovanim *mentalnim sistemima* koji imaju specifičnu strukturu i način rada. Njihove naizmenične međusobne veze objašnjavaju različit (normalan i patološki) tok nadražaja. Na ovom mehanizmu deluju duhovne sile koje su različito raspoređene u različitim oblicima stimulusa. One su potomci i modifikacije impulsa koji već deluju u telu. *Količina energije* deluje na mentalni mehanizam koji se različito manifestuje u zavisnosti od toga koji sistem ispunjava, ali se može zamisliti kao stalna količina u celini, pa se povinuje zakonu održanja energije poznatom iz fizike. Tek kada u toku nekog duhovnog procesa stvorimo sliku okupiranog stanja ovih *topijski* razdvojenih sistema, isto tako stvorimo sliku o dinamici sila koje se međusobno bore (o mehanici, pravacu i *kvantitativnim* odnosima snaga), tek tada možemo reći da smo ovaj proces metapsihološki objasnili u *Frojdovoj* interpretaciji.

Međutim, ne mogu vas u dovoljnoj meri zaštititi od dva nesporazuma na koja bi vas metapsihološki principi mogli navesti.

Frojdova metapsihologija, za sada, ne daje nikakve informacije o stvarnoj *anatomiji, fiziologiji i fizici* mentalnog organa, već samo daje *pomoćne konstrukcije* koje se nehotice guraju u stranu kada se proučavaju mentalni procesi i praktično deluje. Nema sumnje da će jednog dana u nekom trenutku i u nekom obliku oni naći svoju potvrdu u prirodnim naukama.

Druga greška bila bi pretpostavka da je metapsihološka konstrukcija stvorena proizvoljno kao zatvoreni sistem od samog početka. Činjenice govore upravo suprotno; svaki korak, čak i najmanja izjava, potkrepljena je čitavom masom detaljnih iskustava. Možda nikada ranije u nauci nije bilo više opreza u postavljanju teorija nego ovde. Razvoj psihoanalize se može opisati samo

retrospektivno kao postepeno i koncentrično napredovanje u pravcu metapsihologije.

Brojerova i *Frojdova* preliminarna publikacija već u naslovu govori o „mehanizmu" histeričnih simptoma. Ekonomski koncept duhovne energetike, definitivno je izražen u ideji oslobađanja potisnutih emocija. Jasno je da je pretpostavka o rascepu duše u *Studien über Hysterie* preteča kasnije duhovne teme. U stvari, nesvesno se poredi sa mračnim podrumom duše ili sa korenjem drveta, pa je izvesno da su ga tražili u dimenziji dubine. *Frojdove* neuropsihoze izbegavanja posebno oštro naglašavaju *dinamički* (energetski) momenat u mentalnom procesu, a *Brojerovi* pokušaji teorijskog rešenja iz 1895. godine sadrže pretpostavke o mnogim metapsihološkim odnosima za čije je potpuno razumevanje pomogla psihoanaliza i to zaobilaznim putem. Dovoljno je osvrnuti se na tendencije perpetuacije intracerebralne toničke stimulacije, odnos tonično vezane duhovne energije i slobodno vođene energije, obrnute stimulacije opažajnog sistema tokom halucinacija; njegovu percepciju suprotnosti u kojoj je već prepoznata prepreka koja može stajati na putu protoka mentalne stimulacije i koja se posebno upoređuje sa aktiviranjem reostatske prepreke. Istina je da on sam naglašava da su sve to samo fizičke metafore vezane za prostornu imaginaciju, koje nemaju nikakvu saznajnu vrednost, već samo poređenja i analogije kojima on pokušava da izrazi teško razumljive misli o duhovnim događajima. Ali moram da vas podsetim da sam tokom posebnog duševno-analitičkog ispitivanja došao do ubeđenja da retorička, poetička i naučna poređenja ubačena naizgled bez ikakvog razmatranja, često potiču iz dubljeg sloja duše, blagoslovene intuicijom, tako da, suprotno *Brojerovom* shvatanju, vrede mnogo i mogu da prenesu istine koje su, još uvek, nedostupne svesti.

Frojd prvi put koristi termin metapsihologija u svojoj *Psihopatologiji svakodnevnog života*. Doslovno citiram relevantne rečenice: „Zaista verujem... da deo *mitološkog pogleda na svet*, koji igra duboku ulogu čak i u najsavremenijim religijama *nije ništa drugo do psihologija projektovana na spoljašnji svet*. Nejasno poznavanje nesvesnih mentalnih faktora i njihovih odnosa (takoreći endopsihičko posmatranje, koje naravno nema kognitivni karakter) ogleda se, da bismo to izrazili moramo se poslužiti analogijom sa paranojom, u pretpostavci o *natčulnoj stvarnosti*, koju nauka onda mora da transformiše u *psihologiju nesvesnog*. Treba ohrabrenje da na ovaj način rešimo legende o raju i padu, bogovima, dobru i zlu, besmrtnosti i slično i tako *transformišemo metafiziku u metapsihologiju*".

Ovaj citat pokazuje da je *Frojd* u to vreme samo želeo da psihološku interpretaciju određenih proizvoda mitologije i religije označi rečju metapsihologija.

U svom delu pod nazivom *Tumačenje snova*, *Frojd* je napravio odlučujući korak ka stvaranju metapsihologije. Nakon što je pratio stotine primera gotovo neraskidivih niti asocijacija slika koje polaze od elemenata očiglednog sadržaja snova, uspeo je da stvori red u ovom velikom haosu. Uspeo je da utvrdi da je ono što je u početku mislio da je proizvod patološkog procesa, cepanja duše na svesno i nesvesno, takođe i odlika normalnog budnog mentalnog života, razlika je u tome što je samo očiglednije u patološkim slučajevima. Tada je upoznao *dve vrste nesvesnog*: jedno je stvarno *potisnuto nesvesno*, a drugo je *predsvesno*. Sadržaj predsvesnog je u tome što je lako dostupan svesti, čak i ako nije u fokusu pažnje. Činjenica pomeranja i kompresije sna omogućila je *Frojdu* da pronađe *način nesvesnog rada*, „*primarni proces*" koji tamo preovlađuje, dok logička struktura predsvesnih misli o snu dozvoljava zaključak da u ovom sloju tokom nadražaja upravljaju duhovni zakoni koji su već poznati iz budne misli. Kroz pokušaje da se objasne halucinacije iz snova, postalo je moguće da se koncept regresije shvati ozbiljnije. Idealističke niti analize snova dovele su do sećanja na prošlost, delimično nesvesnu, a očigledan san je otkriven nakon analize kao halucinantna reprezentacija ispunjenja želja. Analiza halucinacija u snu, takođe je dovela do sistematskog razdvajanja percepcije od aparata za pamćenje.

Pronicljivo uporedno i kritičko ispitivanje psiholoških procesa snova omogućilo je *Frojdu* da razume *dinamiku* koja odlučuje o sudbini toka mentalne stimulacije. Normalno, proces je progrediens, odnosno vodi od osetljivosti do motiliteta (ili druge derivacije, možda u pravcu svesnog mentalnog funkcionisanja); kada se prelazi iz jednog načina rada u drugi, zaustavljaju ga umetnute opozicije i cenzurišući autoriteti i tada bi se proces mogao vratiti na put *regresije*. Ni ovde *Frojd* nije potpuno zanemario *ekonomske* principe, iako je retko imao priliku da se ovim aspektom bliže bavi u ovoj oblasti istraživanja.

Tako je *Frojd* po završetku svog istraživanja snova posedovao kompletan tematsko-dinamički obris mentalnih procesa, čija je konstrukcija postala od najveće važnosti sa stanovišta daljeg razvoja psihoanalize u metapsihologiju. Prema ovoj šemi, mentalni aparat se može zamisliti kao komplikovan instrument koji je umetnut između senzibiliteta i motiliteta, takoreći u refleksivnom centru. Osetni nadražaji koji spolja i iznutra dopiru do osetilne površine organizma (W) remete ravnotežu, tj. uravnotežen stalni ton duše i teže provodljivosti. Međutim, tragovi pamćenja prethodnih iskustava nagomilanih u nesvesnom, blokiraju direktan refleksivni tok stimulusa i pomeraju ga sa pravaca za koji iz iskustva zna da ima neugodne završetke. Tako se u *nesvesnom* (Ubw) odvija primitivni *misaoni proces*, čisti *automatizam* ovde je zamenjen reakcijom selekcije. Posle nesvesne obrade stimulusi kod primitivnijih stvorenja, npr. kod dece, mogu nesmetano da napreduju u vidu svesti i motorike. Međutim, kod zrelih osoba ceo proces je

podvrgnut novoj reviziji. Ona se se postavlja između nesvesnog (Ubw) i svesnog (Bw). Ovaj aparat se zove *predsvesno* (Vbw). U slučaju primitivnih stvorenja možemo zamisliti dušu kao mnogo jednostavniju strukturu tako da se sastoji samo od nesvesnog (Ubw) i svesnog (Bw), dok predsvesno (Vbw) koje preuzima logičku obradu, zapravo je nova filogenetska formacija, jer kod pojedinca počinje da funkcioniše veoma kasno.

Svojom zadivljujućom dalekovidošću u *Tumačenju snova*, *Frojd* je već izrazio nagađanje da se ovo novo prepunjavanje nesvesnog može izvršiti uz pomoć fonetskih simbola *govora*. *Nesvesno* stoga sadrži i ostatke sećanja na objekte, dok predsvesno samo akumulira *simbole pamćenja reči*. Prednosti ovog aranžmana su očigledne. Predmetna sećanja su zasićena sa toliko emocija da ne mogu biti nezavisna od principa izbegavanja bola ili traženja zadovoljstva; to izaziva suviše lako prelivanje mentalnih intenziteta, sklonost bekstvu od bola i patnje, nemogućnost da se o nečemu razmišlja *logično*, odnosno, suprotno principu zadovoljstva. Da bi ovo drugo postalo moguće, objektna sećanja su morala biti oslabljena u ostatke sećanja reči koji sada sadrže samo slabe znake nekadašnjeg osećaja zadovoljstva ili bola, sa kojima se sad može operisati uprkos principu zadovoljstva. Mentalni pregledi verbalizacije šizofreničara jasno su potvrdili ispravnost karakterizacije koja opisuje predsvesno kao organ za pamćenje reči. Slučajna okolnost da kod ove bolesti proces stimulacije utiče samo na predsvest izbegavajući slike iz memorije objekata omogućila je da se predsvest prepozna kao misaoni organ koji radi isključivo sa govornim simbolima.

Najzagonetniji problem je problem *svesti*. *Frojd* je taj problem samo površno dotakao u ovoj još uvek gruboj skici mentalnog aparata. Međutim, već ovde je naslutio da svest nije samo čulni organ koji registruje nesvesne duhovne kvalitete, već *poseban sistem* (Bw) u kome su misaoni procesi verovatno podložni novoj inhibiciji i reviziji.

Nakon što je završio svoje istraživanje snova, koje je kasnije značajno proširio, *Frojd* očigledno nije želeo da se zadržava na ovim spekulacijama, jer je skiciranu i grubu šemu smatrao samo privremenom, te je ponovo ušao u detaljno proučavanje pojedinačnih vrsta neuroza. Međutim, rezultati psihologije snova su već presudno uticali i u velikoj meri olakšali ova istraživanja. Opšti opis tipova neurotičnih bolesti i finije objašnjenje histerične konverzije kao i mehanizama anksioznosti (koje bih mogao samo da dopunim nevažnim karakteristikama u svom radu pod naslovom *simptomi histerične materijalizacije*), konačno i prva temeljna analiza slučaja neuroze kompulzije uzima u obzir prethodno pretpostavljene aktuelne i dinamičke aspekte. Tek uvođenje koncepta *narcizma* i ispitivanje narcističkih neuroza dalo je *Frojdu* priliku da izbliza sagleda funkcionisanje

antagonističkih *egoističkih nagona* pored već utvrđenog seksualnog nagona. Kada je *psihoanalitički instinkt* na ovaj način upotpunjen, bar u svojim glavnim crtama, konačno se posvetio pisanju *metapsiholoških radova* u kojima je čitav niz normalnih i patoloških psihičkih stanja i procesa pojednostavljen u *topičko-dinamičko-ekonomsku*, odnosno *metapsihološku* formulu.

Ovi radovi izgledaju skoro kao da su poglavlja *fizičke mehanike duhovnog organa*, a teoreme izvedene iz njih suštinski se razlikuju od teorema fizike samo po tome što se veličine o kojima je ovde reč, tj. energije zadovoljstva i bola koje proizlaze iz dva izvora *ne mogu meriti*, pa se za sada ne mogu izraziti ni aritmetičkim ni algebarskim znacima. Dakle, duhovna mehanika sa sadašnjim stanjem znanja odgovara stanju fizičkih nauka u kojima ove druge zbog nedostatka mernih instrumenata još nisu mogle biti matematički verifikovane, već su se mogle oslanjati samo na dokaze čula. Međutim, ovaj nedostatak ne može sprečiti zdravog čoveka da prizna veliki napredak koji se sastoji u tome što već uopšte imamo duhovnu mehaniku makar i u tako primitivnom obliku.

Frojdova inspiracija nam je ubrzo dala dublji uvid u izvore energije koji deluju u mentalnoj mašineriji. Nagoni su morali biti isprepleteni između duhovnih i fizioloških procesa i u njima su se morali prepoznati potomci nagona života i smrti koji dominiraju svim živim bićima. U duhovnom svetu oni se izražavaju kao nagoni ega i seksualni nagoni, oni su prvobitno pomešani i nerazlučivi jedan od drugog, tek se kasnije razdvajaju.

Svaki od ovih nagona prolazi kroz poseban, ali ipak delimično međuzavisan razvoj i naizmenično ili istovremeno preuzima kontrolu nad mentalnim aparatom. Takvu posednutost nagonskim silama *Frojd* naziva *opsesivnost*.

Za sada su još uvek nejasni finiji aspekti između ega i seksualnih nagona s jedne strane i duhovnih sistema, s druge: po svoj prilici kod razvijenog pojedinca, seksulani nagon ima intimnije aspekte prema nesvesnom, dok ego ima prema predsvesti i svesti. Međutim, prirodno je da seksualni nagon, takođe ima svesnu manifestaciju, a ego nagon, takođe, ima nesvesnu manifestaciju.

Zakon koji se zbog svoje važnosti može staviti uz osnovni *Veber-Fehnerov* zakon koji govori o odnosu između jačine stimulusa i mentalnog efekta. Prema *Frojdovom* shvatanju, *takvi mentalni sistemi iz kojih su nagonske invazije povučene, postaju nestimulativni.* Time se rasvetljava čitav niz procesa koji su do tada bili neshvatljivi, a pre svega, problem sna. Tokom spavanja svi seksualni i egoistični interesi se povlače iz celokupnog nesvesnog, predsvesnog i svesnog sistema u narcisoidno sopstvo (iz kojeg se samo tokom dana produžavalo kao pseudopodije). Rezultat toga je da svi nesvesni (predmetni) sistemi pamćenja ostaju bez stimulusa, tako da je čak i ekscitabilnost svesti na unutrašnje i spoljašnje nadražaje u velikoj meri

smanjena. Time se stvara stanje u kome se ceo mentalni sistem, da tako kažemo, stavlja van delovanja i ponovo nastaje razvojna faza predmentalnog embrionalnog vremena.

Ovaj *Frojdov* zakon o odnosu između razdražljivosti i nagonske posednutosti će nam jednog dana pomoći da objasnimo najsuptilnije procese duhovnog proboja i inhibicije.

Ako je nesvesni sistem okupiran nagonom seksualnosti, a predsvesno ego nagonom, onda pod određenim uslovima može nastati konflikt koji se često rešava procesom *potiskivanja*. U takvim slučajevima deo predsvesnog materijala će biti povučen iz adekvatnog mentalnog sistema u dublje nesvesno ili potisnut. Ako ovaj izmešteni materijal (baš kao i latentne misli sna tokom spavanja) uspe da nekako izbegne cenzuru i ako se iskaže na izmenjen način u predsvesnom i svesnom (ili u pokretu), onda se stvara *neurotični simptom*. Naravno, ovo je samo jedan od mogućih izlaza. Značaj ovakvog simptoma nije samo u tome što remeti mentalno funkcionisanje, već i u tome što u patološkim stanjima preovladava nastojanje da se ispuni prvobitni zadatak duše koji se sastoji u tome da se pojedinac oslobodi od nadražaja. Neuroza je *rešenje* konflikta, iako obično nije najekonomičnije koje pomaže duši da dođe do relativnog mira posle teških borbi i po cenu značajnog smanjenja drugih performansi. Duhovne energije koje se vraćaju iz potisnutog u predsvesno ili teku ka pokretljivosti, svuda se u predsvesti suočavaju sa *kontranapadima* koji pokušavaju da nesvesnu materiju promene u bezopasan oblik pomerajući je na sporedni kolosek i na taj način umanjuju njenu emocionalnu buru koliko god je to moguće. Preobražaj kao, npr. u histeriji anksioznosti gde strah od oca postaje fobija od životinja. Ako to nije dovoljno onda se simptomi preuveličavaju fobičnim izbegavanjem i odbojnim akcijama i jačanjem kontrastnih slika impulsa (posebno u slučaju neuroze kompulzije). U slučaju konverzijske histerije, psihoseksualno uzbuđenje, njegova fantazijska nadgradnja, polni simbolizam i telesna sklonost potpuno se istiskuju iz mentalnog aparata i vode dole kao inervacija. U svakom slučaju, histerija obezbeđuje smirenje predsvesnog sloja duše i dovodi do manje-više rasterećene duševne napetosti uopšte. Ono što je zajedničko svim ovim transmisionim neurozama je *delimično povlačenje predsvesne okupacije*. Kao rezultat ovog povlačenja predsvesne okupacije, postaje nemoguće da se određene slike prevedu iz nesvesnog perceptivnog objektivnog jezika u verbalni konceptualni jezik, što je u krajnjoj lini preduslov za postajanje svesnim.

U slučaju narcističkih neuroza (*dementia praecok, paranoia*), reč je o neuspehu povlačenja opsesivnosti, kao što smo već videli uspešno u stanju sna. Ovde se pokušalo potpuno isprazniti nesvesno, predsvesno i svesno, ali je to samo

delimično uspelo, jer interesovanje za sećanja ne nestaje uvek u potpunosti tokom demencije. Tokom eksperimenta pokušalo se sa lečenjem narcističke neuroze kroz oporavlje sećanja, ali sekundarno se dobilo vraćanje objekata ljubavi u vidu progonitelja u slučaju paranoičnog.

U Majnertovoj *amentiji* (akutni halucinatorni mentalni poremećaj), povlačenje posedovanja je ograničeno na *svesni sistem*, tako da praktično ceo materijal predsvesnog pamćenja ostaje uzbuđen, možda je samo svest o upravo pretrpljenoj traumi ili gubitku onemogućena isključivanjem senzorskog sistema.

*

Ne bi bio moj zadatak niti bi bilo moguće da vam u ovom kratkom sažetku ispričam sve što je *Frojdova* metapsihologija već postigla. Ako želite da steknete preciznije znanje moram da vam skrenem pažnju na nedavno objavljena *Frojdova* dela, pre svega na *Kleine Schriften IV tom* i delo *Vorlesungen zur Einfuhrung in die Psichoanalise*. Dakle, zadovoljan sam ovim uzorkom i samo usput želim da napomenem da je *Frojd* proširio metapsihološki pristup i objašnjenje na same *izvore* nagona i značajno produbio naša saznanja posebno o promenljivoj raspodeli energija između ega i seksualnih nagona, kako u normalnim, tako i u patološkim stanjima. Na osnovu ontološko-filogenetskog ispitivanja razvoja ega i seksualnih nagona bio je prinuđen da prvo izgradi *topiku predstavnika nagona*. Unutar ega pravi razliku između narcisističkog ega i jezgra ega; on smatra da su to trajni momenti do kojih je doveo samorazvoj. Razlikovao je predstavnike seksualnog nagona kao slike samoljublja i predmetne ljubavi, tj. produkte razvoja libida. Na ove dve skale, napredujući i nazadujući, odvajajući se jedno od drugog i ponovo preplićući morao je da zamišlja igru organskih impulsa u duhovnom životu u želji da objasni stanja *ljubavi i tuge*, patologiju *manije i melanholije*, neprestano uzimajući u obzir aspekte duhovne topike, dinamike i ekonomije. Najzad je svoj metapsihološki pristup proširio na *društvene* i duhovne proizvode višeg sastava, npr. problemi *psihologije mase*. Kao što su *Kepler* i *Njutn* razumeli Sunčev sistem, tako nas je *Frojd* naveo da razumemo ljudsku hordu grupisanu oko vođe sa „planetarnim" duhovnim energijama okupljenim oko centralnog, da tako kažemo, solarnog narcizma koje su međusobno povezane sličnom sudbinom, a preko ove primitivne preteče identifikacije i objektne ljubavi, oni su povezani sa vođom čopora. Ne može se pobeći od činjenice da je ovakav način povezivanja libido jedinica u više formacije analogan *hemijskim afinitetima* koji povezuju elemente i radikale kompleksnog organskog jedinjenja. Ko zna, možda će i doći vreme kada će se pokazati da je naziv psihoanaliza preuzet iz hemije i to ne samo kao slika ili analogija.

Ovde takođe treba napomenuti, makar samo usputno, da nam je metapsihološki misaoni proces izvan principa zadovoljstva, odnosno izvan čistog duhovnog sveta omogućio da bar naslutimo zamišljenu liniju, pravac iz koga se možemo nadati da će se jednog dana povezati metapsihologija sa disciplinama nauke o životu i prirodi.

Vi, kao praktični Englezi i Amerikanci, pitaćete me da li će ovi uvidi, osim svakako poželjnog proširenja naših vidika, u nekom trenutku u praksi uroditi plodom i posebno da li se od njih može očekivati direktna korist psihoterapiji? Na to mogu sa sigurnošću da odgovorim da. Gotovo je neopisivo koliko smo sigurniji pred hirovitim, kaleidoskopski promenljivim stanjima neurotičnog pojedinca, pa čak i pred usponima i padovima njegovog procesa isceljenja, ako stalno imamo na umu metapsihološke tačke gledišta. Na taj način možemo precizno pratiti kako se usled slabljenja otpora popunjavaju dotada nedostupne duhovne dubine, kako emocionalni transfer vezuje deo neurogene emocionalne napetosti, kako se borba protiv prevencije sve snažnije rasplamsava kada se pristupi analitičkom radu. Poznavajući metapsihološku strukturu neuroze nismo u potpunosti prepušteni slučaju kao ranije kada je u pitanju kako doći do patogenog izvora stanja duha. Upozoreni od početka, do cilja stižemo brže i sigurnije. Osim toga, manje i veće tehničke modifikacije lakše padaju na pamet analitičaru ako se detaljnije poznaje instrument čiji rad želimo da obnovimo i karakteristike energija koje u njemu deluju. Možemo se pozvati na, takozvana, pomoćna sredstva analitičke tehnike koja se nikada ne bi mogla naći bez poznavanja *Frojdove* topike, dinamike i ekonomije.

I ovde se ponovo pozivam na činjenicu da se sva ova otkrića, sve dok nisu podržana sa biološke tačke gledišta, mogu uzeti samo kao upotrebljive radne hipoteze i nemaju za cilj da utvrde bilo šta novo u anatomskom i fiziološkom smislu mentalnog organa. Na primer, oni čak ne daju definitivan odgovor na to da li su tragovi pamćenja urezani u nesvesni, predsvesni i svesni sistem nekog iskustva, zatim da li su to odvojeni otisci ili samo predstavljaju poseban način procesa u istom tragu pamćenja, da li možemo ili ne možemo pretpostaviti topiku u anatomskom smislu.

Najzad ću se vratiti na značaj *Frojdove* metapsihologije u istoriji nauke. Primitivni animizam koji smo postavili kao preteču metapsihologije, napravio je grešku jednostavno projektujući unutrašnja, duhovna iskustva čoveka na prirodu. Prirodnonaučna reakcija koja je usledila uzdigla je egzaktnost do prestola, odnosno merljivost procesa i zaista prezrela empirijske činjenice date samo duhovno. Psihoanalitička metapsihologija sada ponovo pokušava da ode korak dalje u introspektivnom poznavanju prirode, te je zapravo ponovo postala

animistička. Međutim, uvek računam na velike uvide koje dugujemo prirodnim naukama. Dakle, ona zaslužuje da se nazove *utraquistikus* (od latinskogi *sub utraque specie*, što znači pod obe vrste) metodom, jer ne zazire ni od jednog od dva velika izvora znanja, ni unutrašnjeg-duhovnog, ni spoljašnjeg-prirodnonaučnog, već pokušava da se približi stvarnosti koja se može naslutiti u asimptotskoj (približavanje brzini svetlosti koje se nikad ne može dostići), distanci sa poštenim uvažavanjem oba načina iskustva.

Psihoanalitičko izlečenje karaktera

Iz serije predavanja održanih u Madridu 1930. godine

Ima dosta onih koji će poznavajući stariju literaturu analize duše na početku mog izlaganja primetiti da ne ističem dovoljno ulogu seksualnih nagona među potisnutim impulsima.

Da li to znači da je *Frojd* stekao bolji uvid i prešao na stranu onih kojima je isticanje seksulanih faktora uvek bilo odvratno? Na ovo pitanje možemo odgovoriti sa određenim ne. Prirodno je da je *Frojd*, baš kao i svi savesni istraživači, često bio prinuđen da menja svoje početne ideje na osnovu svojih iskustava kao i to da ih pokuša integrisati u teoriju. Međutim, gradivni elementi njegovog učenja izdržali su ispit iskustva, značaj Edipovog sukoba u formiranju nervnih simptoma, kao i ništa manje značajan uticaj načina ranog detinjstva i njihove kasnije sudbine na razvoj ličnosti.

Na raspolaganju mi je malo vremena i pretpostavka da ste manje-više informisani o infantilnoj seksualnosti, seksualnoj simbolici, itd. Sve me to podstiče da govorim o izvesnom seksualnom i društvenom razvoju *frojdovske* psihologije danas, novoj mogućnosti uvida u razvoj ljudskog karaktera i njihove praktične posledice.

Prvobitno smo zamišljali čin potiskivanja kao egoistične i libidinozne težnje koje su umetnute u nesvesno usled prinude da se prilagodi društvenom poretku. Dakle, u našim mislima, potisnuta energija je uvek značila nešto loše: samovolju. Koliko je veliko bilo naše iznenađenje kada su nam na lečenje dolazili ljudi koji su spolja bili zli i nemilosrdni, a kod kojih je analiza otkrila skrivenu nežnost, takt i stid, latentnu vrlinu skrivenu u potisnutom stanju. Odavno znamo mi i drugi poznavaoci duše, kao i romanopisci, ciničnu ličnost čija hladna spoljašnjost krije osetljivo srce. Međutim, mi analitičari duše morali smo da vodimo cinike do dugo potiskivanih osobina njihovog nekada dobronamernog bića. *Frojd* je prepoznao značaj ovog fenomena kada je u mnogim analizama pokazao postojanje nesvesne krivice. Još su značajniji primeri onih slučajeva čiji je uzrok krivice *Frojd* mogao da nađe samo u nesvesnoj želji za krivicom. Kao što vam je poznato, obično je redosled obrnut, neko počini greh ili neko zlo i onda se kaje. U ovim slučajevima nejasan osećaj krivice za čije postojanje i poreklo počinilac ne zna, tera ga da izvrši zločin protiv zajednice i da se za to kazni. Književne analize samo nekoline ruskih pisaca sa istančanim instinktom, pre svega *Dostojevskog*, dozvoljavaju da zaključimo da su oni već naslutili duhovni mehanizam greha koji je rodio krivicu. *Frojd* je otkrio ovaj fenomen sa naučne tačke gledišta, a neki od njegovih učenika *(Rajk, Aleksandar*) su ga monografski razradili. Sledeće pitanje bi bilo: šta je zapravo savest? Unutrašnja sila koja nam ne dozvoljava da uživamo u nepravedno

stečenim zadovoljstvima i koja nas u dubini duše kažnjava za naše slabosti i posrnuća, pa nas čak i primorava da sami tražimo kaznu, iako imamo snage da joj se suprostavimo. Bilo bi previše nategnuto ako bih vas vodio kroz *Frojdovo* rešenje ovog problema.

Uočavanje pojava koje pripadaju psihologiji mase, kao i simptoma hipnotičke i sugestivne subordinacije (na osnovu sopstvenog iskustva pratio sam ovo poslednje do fiksacije deteta na poslušnost svom roditelju), kao i suptilnu percepciju raspada Edipovog sukoba, može da da neki odgovor. Ali biće najispravnije ako vam ispričam jedan od *Frojdovih* jednostavnih primera koji bi vam mogao bolje osvetliti ovaj proces krivice. Devojčica je neizrecivo tužna zbog neočekivane smrti svoje omiljene mačke. Tugovanje traje danima, devojčica je neutešna. Odjednom bez ikakvog transfera postaje vesela. Ne mogu da objasne ovu promenu raspoloženja sve dok majka ne primeti da devojčica pravi mačje pokrete i mjauče kao mačka. Šta se moglo dogoditi? Devojčica je prevazišla svoj bol tako što se u svojoj fantaziji poistovetila sa izgubljenim predmetom svoje ljubavi. Da upotrebim svoj psihološki izraz: introjektirala je ličnost mačke u sebe. Ne morate da brinete da više nećete imati mačku, jer ste sami postali mačka. „Ja sam mačka", zamenilo je „imam mačku". Prateći *Frojda* moramo na sličan način zamisliti postupanje sa drugom, mnogo većom, tugom koja dolazi sa odustajanjem od detinje svemoći i klanjanjem očinskoj moći, a kasnije klanjane i društvenim autoritetima. Dečak se u početku bori protiv toga, želi da uništi očevu moć, uglavnom sa ciljem da bi sebi pribavio majčinu nežnost i pažnju. Međutim, kada shvati da gubi u otvorenoj borbi, on projektuje ogromnu figuru oca u sebe. Postaje strog prema sebi kao što je njegov otac bio strog prema njemu, ali sada ne zato što se plaši svog oca, već zato što jedna polovina njegove ličnosti nalazi zadovoljstvo u vršenju očinskih prerogativa nad drugom polovinom. Period u kome se uspostavlja ova identifikacija je takozvani latentni period koji se proteže od razrešenja Edipove pobune do pune polne i društvene zrelosti, odnosno otprilike između 5. i 13. godine. To je doba kada ono što *Frojd* naziva *superegom* nastaje iz sumiranja i preplitanja samoprojekcija. Sve dok superego vodi računa da se čovek oseća i ponaša kao pristojan građanin, sistem je koristan i nepotrebno ga je narušavati. Međutim, ovaj superego ima morbidne ekscese kao što su svest koja vodi u greh. Za takve bolesne pacijente analitički tretman je isto tako neophodan kao i za histerične ili opsesivno-kompulzivne. Na početku svoje analitičke karijere pazio sam da ne narušim karakterne osobine svojih pacijenata. Trudio sam se svim silama da te osobine ne narušim tako što sam nežnim tretmanom ličnost (ego i superego) svog pacijenta učinio svojim prijateljem. Ovaj prećutni ugovor o prijateljstvu je omogućio i meni kao analitičaru i pacijentu da zajedno radimo na istraživanju nesvesnog. U više slučajeva ovaj metod se pokazao kao dovoljan da se eliminišu neurotični simptomi, pa se dublja analiza strukture

ličnosti nije mogla izvršiti. Međutim, u mnogim slučajevima smatrao sam da je neizbežno da energetski uđem i u ovo delikatnije područje nakon što se mehanizam simptoma previše isprepliće sa patološkim osobinama. To je zato što pacijent nesvesno koristi ove osobine za otpor tokom lečenja, pa se na njih prvo mora ukazati, a možda i vratiti na odgovarajuća zaboravljena iskustva iz detinjstva pre nego što se nastavi dalje sa analizom. Sećam se jednog odličnog naučnika koji je, ne sluteći to, u svojim asocijacijama na slike u toku našeg analitičkog rada na očigledan način, bar meni, ukazao da psihoanalitičku metodu ne shvata ozbiljno. Kad sam mu to pažljivo saopštio, iako je on smatrao sebe veoma skromnom osobom, on je nedeljama, pa i mesecima, reagovao sa najvećim stepenom neverice prema meni i analizi. Nedvosmisleno su znaci pokazivali su da sam bio u pravu. Posle kratkog vremena, otpor mog učenika se slomio, a tokom daljeg lečenja postao je svestan svojih neostvarenih snova o veličini i dostignuću protiv kojih je preuzeo karakternu crtu skromnosti kao oklop. Ovo ozbiljno, nešaljivo i učiteljsko držanje bilo je samo ponavljanje onoga što smo i sami pretpostavljali kada smo stavili očevu kapu, štap i ozbiljan izraz lica. Mislim na još jednog mog prijatelja koji nije analiziran, a koji se sve više žalio da ga neprestano proganja loša sreća. Na nekoliko primera sam uspeo da mu dokažem da ga zapravo ne goni sudbina, već je on sam sebi sudbina i da ta sudbina liči na njegovog oca koji je tragično završio nesrećom. Često sam posmatrao proces koji je *Frojd* nazvao *prisilom ponavljanja*, to je kada pacijent svim sredstvima cepanja i sitničavosti pokušava da raskine sa analitičarem, tj. kada je po svaku cenu želi da ponovi prkosno povlačenje kakvim je reagovao na nepravedan tretman u detinjstvu. Jednoj od mojih pacijentkinja morao sam da kažem otvoreno da se može ponašati kako god želi i da ja kao doktor pratim njen slučaj sa nepokolebljivim medicinskim saučešćem i razumevanjem. U takvim slučajevima, prisila ponavljanja na kraju oslobađa svoju snagu, a nova osećanja i sklonosti se pojavljuju što može ukazivati na početak promene karaktera.

Nisam bio sasvim precizan kada sam rezervisao potrebu za analizom karaktera samo za patološke slučajeve. Analiza daje mogućnost i, takozvanom, normalnom čoveku da ekonomičnije rešava svoje reakcije ukoliko je nezadovoljan određenim svojim preterivanjem ili preosetljivošću. Kao što sam već objasnio u prvom delu svog izlaganja, bitno je da sam *analitičar bude oslobođen svih simptoma i da ima karakter koji je analiziran do najveće moguće dubine*. Analitičar je više puta upoređen sa lutkom za udaranje budimpeštanske i bečke narodne zabave na kojima svako može da testira svoje agresivne veštine, naravno, u analizi samo figurativno. Da bi se u tome uspelo, od analitičara se zahteva velika samokontrola, prevazilaženje osetljivosti, takozvanog narcizma, što može biti omogućeno samo dubinskom analizom karaktera. Analitičar stoga mora dati dobar primer da kasnije može sebi

dozvoliti da pacijentu nešto kaže u lice. Ne mislim samo na preterane načine reagovanja, takozvane smešne navike, već i na ekscentričnosti u ponašanju i izgledu. U svojoj, takozvanoj, aktivnoj tehnici ponekad podstičem svoje pacijente da kontrolišu svoje uobičajene mentalne i fizičke procese, a često sam uspevao da otkrijem i primitivnije slojeve koji sežu do ranog detinjstva.

U teoriji pojam karaktera obuhvata širu definiciju ličnosti, a užu definiciju *superega* stvorenog metodom duhovne identifikacije (samoprojekcije). *Frojd* je opisao celu ličnost kao tri dela, manje ili više izolovanih jedni od drugih. Centar ličnosti se formira od organski određenih nagonskih sredstava, takozvano *Es* (ono, tj. *id*); najudaljeniji slojevi ovog ida su već modifikovani kontaktom sa spoljašnjim svetom i dobijaju duhovnu nadgradnju.To je već pravi *ego*, a do njega dolazi *superego*, koji je rezultat prilagođavanja značajnim ličnostima prve sredine. Id i ego su stoga pre osnovni elementi vezani za formalnu organizaciju i stoga nasleđeni, dok je superego određen kasnijim duhovnim razvojnim procesom. Međutim, ni id, ni ego se ne mogu smatrati jednostavno kao sudbinska posledica nasleđenih osobina. Na njih, takođe, značajno utiče okruženje, naročito ako istinsko razumevanje zaista ustupi mesto individualnom tretmanu. Metoda analitičkog obrazovanja, koja je na ovaj način već delimično započeta daje nam mnogo veće nade nego što bismo se usudili da verujemo na osnovu starijih fatalističkih stavova biologa.

Uz sve ovo uopšte ne želimo da omalovažavamo teoretičare koji ističu značaj organske organizacije. Mi psihoanalitičari visoko cenimo relevantne, još uvek, rudimentarne eksperimente *Lavatera*, *Franca Džozefa Gala*, *Morela* i *Lombroza*, a još više veliki napredak u anatomiji i patologiji mozga, koji dugujemo *Hicigu*, *Friču*, *Flečigu*, *Džeksonu Hjulingsu*, *Ramonu* i *Kajalu*, koji su veoma cenjeni u celom svetu. Sa velikim interesovanjem pratimo i rezultate strukturalne endokrinologije, kao i empirijsku paralelu između mentalnih i fizičkih sposobnosti koja proizlazi iz *Krečmerovog* istraživanja. Dodajmo samo da većina onoga što nazivamo karakterom nije urođeno, već se formira veoma rano u latentnom periodu ili čak ranije kao reakcija na spoljašnji svet i da postaje pristupačno reviziji tek kroz psihoanalitičku tehniku.

Naravno, ne želim da kažem da možemo da promenimo nečiji karakter po narudžbini. Konačan rezultat analize karaktera može se predvideti samo u onoj meri u kojoj možemo grubo obećati analiziranom pojedincu da će posle analize mnogo preciznije poznavati sopstvenu ličnost i na osnovu ovog preciznijeg saznanja moći da kontroliše njegove automatske karakterne reakcije i prilagođavati ih stvarnosti na osnovu stečenog uvida.

U sličnim prilikama često čujem opasku da mi psihoanalitičari radimo sa pomalo muškom psihologijom, jer se dosta toga vrti oko Edipovog kompleksa, odnosno drevnog i ponavljaućeg sukoba otac-sin u svakom pojedincu. U svakom slučaju trebalo bi da budem izuzet od ove zamerke, jer sam u svom delu poznatom kao *Katastrofe* pokušao, između ostalog, da objasnim fizičke i psihičke karakterne razlike među polovima. Ovo objašnjenje se zasniva delimično na biološkim, a delom na psihološkim iskustvima, ono je nesumnjivo izuzetno smelo i u velikoj meri zasnovano na analogijama koje kao naučni metod baš i ne uživaju izuzetan ugled. Međutim, ova teorija još nije opovrgnuta, iako nije priznata. Ipak, želeo bih da ukratko opišem deo teorije koji se odnosi na današnje izlaganje.

Moje polazište je bilo da kroz istoriju razvoja živih organizama, unutrašnja oplodnja uglavnom počinje tek presušivanjem mora, dok se većina riba razmnožava spoljašnjom oplodnjom svojih zametnih ćelija u morskoj šupljini. Takozvane sekundarne polne karakteristike se, takođe, uglavnom razvijaju samo kod kopnenih životinja. Pretpostavljam da od početka nije bilo odlučno da li će mužjak ili ženka preuzeti ulogu majke. Ali ovo pitanje je odlučeno u korist mužjaka koji je mogao da izbegne ovaj zadatak. *Sekundarne fizičke i mentalne polne karakteristike muškarca su stoga primitivnije, mogu reći, brutalnije.* Međutim, kroz divan kompenzacioni i inhibicijski proces uz pomoć veličanstvene logičke, etičke i estetske nadgradnje, muškarac je u stanju da kontroliše sopstvenu primitivnost. Ženski rod se može osećati razvijenijim sa biološke tačke gledišta, nakon što se morao prilagoditi spoljašnjem svetu, a zatim i muškarcu. Ovaj biološki razvoj čini nepotrebnim ženi da doslovno shvata intelektualnu i etičku nadgradnju koju je razvio muškarac. S druge strane, žena ima sposobnost da postane majka i znanje kako da podnese patnju, tako da na kraju oba pola imaju svoje prednosti i slabosti.

Psihoanalizom se može uticati na mnoge naizgled muške osobine žene, isto tako i za muškarce u suprotnom smeru.

Nekoliko reči koje sam vam do sada rekao o analizi karaktera, ovoj najnovijoj oblasti primene psihoanalitičke teorije i tehnike, bile su samo naznake iz već prilično respektabilnog korpusa znanja i možda su bile pogodne da ohrabre jednog ili drugog, mog učenika da se ovaj problem dublje prouči.

Hvala vam, još jednom, na časnom pozivu i završiću svoje izlaganje sa nadom da će prelepa Španija uskoro biti među zemljama u kojima se psihoanaliza može predavati i učiti profesionalno.

Proces psihoanalitičke obuke

Iz serije predavanja održanih u Madridu 1930. godine

Veliko mi je zadovoljstvo i čast da držim svoje predavanje o psihoanalizi u španskoj prestonici, pred ovako odličnom publikom. Osećam da otplaćujem deo duga koji mi Srednjoevropljani dugujemo španskom duhu za mnoge lepote koje su nam doneli svojom umetnošću i književnošću. Istina je da vam uopšte ne donosim vesti. Odličan prevod, koji dugujemo entuzijazmu i marljivosti gospodina *Lopes-Balisterosa*, omogućio je da se pročita skoro čitavo izdanje dela velikog majstora ove nauke, profesora *Frojda*. Zato bih se danas radije bavio nekim praktičnim pitanjima.

Kako možete naučiti analizu duše? Ko ima pravo da sebe naziva analitičarem koji može da razume probleme i sukobe duše u njenim najdubljim slojevima i može praktično da reši teškoće bolesnog i zdravog duševnog života? Možda je za vas iznenađujuće što postavljam ovo pitanje jer su svi navikli da mogu da uče komplikovane naučne strukture čitajući relevantne radove i slušajući univerzitetska predavanja i seminare. Nakon položenih rigoroznih ispita, osposobljeni su za praktičan rad u oblastima prava, medicine, pedagogije ili etnologije. U čisto logičkim i matematičkim granama nauke, dovoljni su nepobitni dokazi nekoliko osnovnih teorema kao osnova na kojoj se može izgraditi čak i najosnovnije znanje, dok u prirodnim naukama se dodaje i iskustvo, posmatranje i eksperiment. Međutim, psihoanalitičko iskustvo pokazuje da za bavljenje psihologijom nije dovoljna logička povezanost teorijskih znanja, iskustva i saznanja iskustvenih činjenica, potrebno je *dubinski proučavati sopstvenu ličnost i striktno posmatrati sopstvene mentalne i emocionalne vibracije.* Ova obuka u samospoznaji i samokontroli je najvažniji uslov za savladavanje analize duše, ovo je *conditio sine qua non*, nakon čega može uslediti teorijska i praktična obuka. U ovoj oblasti to je još ambicioznija tvrdnja od one u astronomiji. Svako ko proučava zvezdano nebo zna sve osobenosti svojih očiju i mora ih prilagoditi normalnom gledanju, inače bi njegova zapažanja bila nepouzdana. U psihologiji je značaj individualnog faktora još veći, jer se analiza duše u velikoj meri bavi introspektivnom i subjektivnom spoznajom. Duhovni materijal dobijen od drugih ne može se razumeti na bilo koji drugi način nego tako što ćemo ga uporediti sa sopstvenim mentalnim i duhovnim procesima.

Znamo da je posle divnog napretka prirodnih nauka postepeno usledilo omalovažavanje duhovnih stvari. Sa naučne tačke gledišta jedna od najvećih *Frojdovih* zasluga je to što se hrabro suočio sa preuveličavanjem fanatika

objektivnosti i uz fizičku stvarnost ozbiljno shvatio i *duhovnu stvarnost*. Pre dve godine, u Americi, predstavljajući bihevioriste, Dr *Votson* me je izazvao na mentalni duel. Njegova teza je da je uzimanje u obzir introspektivnih promena potpuno nepotrebno i da je sasvim dovoljno opisati aktivnosti i ponašanje životinjskog i ljudskog organizma kao agregate refleksa i tropizama. Zamolio sam ga da navede primer ovoga i *Votson* je opisao refleks straha što se može otkriti po neočekivanoj buci kod belih miševa i male dece. Na ovo sam morao da odgovorim da zastrašujući efekat refleksa bekstva može da se spozna samo iz sopstvenih osećanja doživljenih u sličnoj situaciji koje on dosledno uklanja kao mogućnost poređenja iz samoposmatranja. Morao sam da mu kažem da on kao biheviorista nije ništa drugo do prerušeni istraživač duša.

Frojd ne ide u drugu krajnost, ne poriče potrebu i značaj objektivnog istraživanja, samo dodaje da grupisanje subjektivnih činjenica dovodi i do naučnih rezultata i da se razlozi mišljenja, osećanja i delovanja jedino mogu razumeti kroz identifikaciju sa drugima. Analitičar mora da razume da bi mogao da rekonstruiše osećanja, misli i postupke druge osobe bilo da je ona bolesna ili zdrava, a sve to uz pomoć asocijativnog materijala koji se iznosi. Postojali su umetnici ove vrste i pre *Frojda*, zvali su ih poznavaoci ljudi (empatičari). Ali *Frojdova* analiza duše izgradila je ovu umetnost u nauku koja je postala dostupna svim mislećim umovima, a ne samo nekolicini odabranih. Međutim, izvesno je da ovo saznanje može postati uverenje samo kroz sopstveno iskustvo, odnosno našu sopstvenu analizu.

Bojim se da možete postaviti zabrinjavajuće pitanje da li budući analitičar mora da postane neurotičan, mentalno bolestan, kriminalac ili detinjast da bi mogao da razume i leči takve osobe? Nažalost, na ovo moram da odgovorim potvrdno, ali sa sigurnošću mogu odmah da dodam da to nije isto što i analitičarevo kvarenje duše. Jedno od najvećih otkrića analize duše je spoznaja da svi dosadašnji primitivni i infantilni reakcioni modusi duše, koji su očigledno potpuno prevaziđeni, nastavljaju da žive u nama ispod kore u nesvesnom potisnutom stanju slično godovima vidljivim na drvecu i mogu se vratiti u svest metodom analize. Pomislite samo na zamršene i često amoralne halucinacije iz sopstvenih snova koji doprinose da se ponekad osećamo i mislimo kao da smo ludi. Taj mali, obično neprimetni strah i kompulzije koje svaka osoba ima manje-više izviru iz istog izvora kao i neurotični simptomi po svom poreklu i prirodi. Ko može da kaže da se u svojim budnim sanjarenjima nikada nije našao u mislima ideje čije ostvarenje bi ga svrstalo u zločince? Ako je pitanje po čemu se pošten građanin razlikuje od zločinca, onda bi kratak odgovor bio da pošten građanin može da savlada svoje primitivne instinkte. Kad govorimo o detinjstvo, zar nije realnost da se čim skinemo sa sebe masku konvencija ističe naša detinjasta naivnost, razigrani

duh, ali isto tako i detinja surovost i necivilizovanost? Metoda analize duše pomaže budućem analitičaru da potpuno otkrije nesvesno i da njime ovlada. Naše glavno oruđe koje nam pomaže da postignemo ovaj cilj je neselektivno izražavanje svih ideja, osećanja i misli na koje obično ne obraćamo pažnju i koje svakako nikada nismo podelili ni sa kim drugim. Analitičar ili analitički učitelj koga ne ometaju sopstveni sukobi, pomaže da se izvuče na površinu zaboravljeni deo prošlosti uz pomoć asocijacijskog materijala koji kao Okeanija počiva u morskim dubinama u koritu duše i sada ponovo izlazi na površinu. *Frojdova* interpretacija snova koju je razvio na najumetničkiji način, takođe je korisno sredstvo za popunjavanje praznina u amneziji.

Sada me možete pitati da li je moguće ovaj poziv raditi sam bez vođenja? Zaista je moguće, ali samo do određene dubine. Kad je o samoanaliza reč uspeh ni blizu nije taj kao kad se obavlja uz pomoć drugih. Znamo i zašto je to tako. Potiskivanje koje izaziva dečju amneziju je društveni simptom, reakcija pojedinca na vaspitna pravila sredine. Samo unapređeno novo izdanje ove edukacije, odnosno dopunsko obrazovanje, može otkriti i ispraviti vaspitne greške koje su tada bile neizbežne. U transferu, analizirani pojedinac pokušava da sva svoja osećanja ljubavi i mržnje prenese na ličnost analitičara. Fenomen transfera može se videti u svim drugim odnosima van analize, npr. između nastavnika i učenika, doktora i pacijenta, međutim, tom fenomenu nije poklonjena dovolja pažnja. Otpor, odnosno nespremnost da se priznaju neprijatne istine, može se samo delimično prevazići u samoanalizi. Za potpuno prevazilaženje otpora, zahteva se snažan i taktičan vođa. Nakon dobre revizije asocijacija, temeljne upotrebe emocionalnog transfera, otkrivanja i smanjenja tendencija otpora, budućeg analitičara je potrebno osloboditi njegovog ličnog odnosa ka vođi i osamostaliti ga. Ovaj postupak se nikada ne dešava u drugoj psihoterapiji (npr. hipnoza i sugestija).

Kao što vidite, ovaj metod obuke je donekle sličan obuci zanatlije. Prvo, kao šegrt, morate da naučite tehnike i uticaj majstora tek onda biste mogli da pokušate da radite samostalno kao asistent, ali još uvek pod nadzorom i kontrolom.

Ovaj drugi deo analitičkog obrazovanja naziva se *kontrolisane analize*. Učenik dobija nekoliko slučajeva na analizu i može samostalno da radi, ali ima obavezu da o ovom radu u intervalima izveštava svog mentora. Mentor je taj koji ga upozorava na moguće tehničke greške, daje savet o toku analize i nastavlja ovu kontrolu dok god učenik ne postane samostalan. Tokom ovog pomoćnog vremena, učenik mora da stekne teorijsko znanje iz radova na kojima su *Frojd* i njegovi sledbenici izlagali dosadašnje naučne rezultate.

Sada mogu da vas informišem o školama u kojima će se predavati ovaj trostruki nastavni plan i program i gde će se sticati zvanje master. Prošlo je 18 godina

otkako sam pokrenuo *Međunarodnu psihoanalitičku asocijaciju*, kojoj su se pridružili svi zainteresovani za analizu, sa zadatkom da što jasnije neguju i promovišu *Frojdovu* analizu kao samostalnu nauku. Princip koji je lebdeo preda mnom bio je da treba uključiti samo one koji dele isto mišljenje o osnovnim idejama (danas je i analiza deo kriterijuma za prijem). Verovao sam i verujem da debata može biti efikasna samo između istomišljenika i da ljudi koji razmišljaju po drugačijim principima treba da imaju svoj radni centar. Ovaj princip, kojeg se i danas držimo, doneo nam je ne uvek prijatnu etiketu da smo ortodoksni, a za ovu reč je nepravedno prikačeno značenje postojanosti. Međutim, poznato je da ima secesija i pobuna protiv progresa u kojima su mladi često reakcionarniji od starih. Ne mogu učiniti ništa više od toga da dva velika odstupanja od *Frojda* označim kao reakcionarna sa naučne tačke gledišta. Jedan, pripisan *Jungu*, ponovo se približava misticizmu za koji smo mislili da je prevaziđen. Drugi pravac, individualna psihologija koja kao i bihejviorizam, psihologiju potpuno stavlja po strani i očekuje sav spas od novog društvenog poretka. Ortodoksno *frojdovsko* udruženje osnovalo je mnoga udruženja u različitim zemljama, u Mađarskoj, Austriji, Nemačkoj, Holandiji, Engleskoj, Švajcarskoj, SAD-u, Francuskoj, Rusiji, Indiji, Japanu, takođe su osnovali udruženja. Na predlog dr *Ajtingona*, neka sestrinska udruženja su osnovala i obrazovne zavode sa studijskim komisijama što je omogućilo redovnu obuku. Ove institucije trenutno postoje samo u Berlinu, Beču, Londonu i Budimpešti.

Žrtva koju učenik podnosi za obuku je zaista velika. Nakon sticanja ostalih kvalifikacija, on obično mora da ostane u jednom od ovih gradova još dve ili tri godine i da najmanje polovinu ovog vremena posveti sopstvenoj analizi, što znači jedan sat dnevno. Ovaj veliki zahtev vremenom neće biti tako teško sprovesti, jer uskoro neće biti nijednog kulturnog centra bez ovakve ustanove. U početku je analiza bila uspostavljena, uglavnom, među Nemcima, Anglosaksoncima i Mađarima. Još pre 15 godina, vrsni psihijatri Univerziteta u Bordou su u svojoj recenziji detaljno objasnili da analitički metod ne odgovara latinskom duhu i da ga nikada neće prihvatiti. Moj odgovor na ovo je bio da razlike u nacionalnosti i rasi ne mogu igrati ulogu u nauci. Ako su zakoni fizike i psihologije tačni, onda važe u Nemačkoj koliko i u Palestini ili Francuskoj, a ako su zakoni lažni, onda moraju biti istrebljeni širom sveta. Biće vam zanimljivo da znate da latinski narod Francuske pokazuje sve veći interes za analizu, iako sa zakašnjenjem. Profesor *Klod*, redovni profesor na katedri za psihijatriju na Univerzitetu u Parizu, simpatiše našu nauku. Jedan od njegovih asistenata u nastavi, dr *Laforg*, osnovao je našu grupu u Parizu, a njena potpredsednica, princeza Marija od Grčke, rođena *Bonaparta*, nedavno je dala veliku sumu novca kako bi njen sunarodnik, mađarski etnolog dr *Geza Rohajm* mogao da ode u Centralnu Australiju i sprovede analitičke studije o najprimitivnijim narodima sveta.

Nadam se da će se, uprkos, latinskom otporu koji ovde postoji, formirati krug oko gospodina *Balisterosa* i da bi tako analiza i ovde mogla da postane nezavisna od strane pomoći.

Upravo smo čuli za analitičkog etnologa i pravnika koji su osnovali analitičku grupu. Ovo bi vas moglo iznenaditi i moglo bi se postaviti pitanje: zar analiza ne pripada medicini? Na to mogu odgovoriti: ne pripada; analiza je nova psihologija koju treba predavati svuda gde se želi baviti ljudskim dušama. Najvažnije polje njene primene su, u svakom slučaju, neurotični i psihotični poremećaji koji u iskrivljenom obliku pokazuju skrivene mentalne funkcije normalnih ljudi i tako pružaju jedinu mogućnost učenja analitičke nauke. Međutim, ne morate biti doktor da biste razumeli ove mehanizme. Još uvek ne postoji jasna veza između telesne organizacije i anatomije mozga, sa jedne strane, i psihijatrije i neuronauke, sa druge strane, ma koliko bili sjajni rezultati na organskom polju. Dakle, put ka savladavanju analize otvoren je za sve sociologe, pedagoge i kriminologe, čak i bez temeljnog prirodno-naučnog obrazovanja. U stvari, otišao bih dalje i u budućnosti bih zahtevao analitičku obuku od svih očeva i majki, jer je sudbina budućih generacija u njihovim rukama.

Ne samo latinski duh, već i zvanični duh na univerzitetima gleda sa visine na analitičara. Psihijatri tek sada, posle više od 30 godina, počinju da se bave prvim primitivnim katarzičnim eksperimentima *Brojera* i *Frojda*, koje je psihoanaliza odavno prerasla. Zahvaljujemo se piscima i umetnicima koje ne sputava tradicionalno razmišljanje. Njihovo interesovanje i razumevanje spasili su analizu duše od gubitka za nauku. Danas smo na mestu gde nam i naučnici pružaju prijateljsku ruku, pa je opravdana nada da će oni i drugi intelektualci uskoro zajedno sa nama raditi na izgradnji ove nove psihologije.

Preveo sa mađarskog Igor Grujičić sa saradnicima

Pogovor

Šandor Ferenci, jedan od genija psihoanalize je kod nas malo poznat. Razloga zbog čega je tako ima više, ali svakako jedan od osnovnih je što gotovo nijedan njegov tekst nije preveden na srpski jezik, razlog za to je što je interesovanje bilo usmereno ka Frojdu, Jungu, Adleru, Ranku, itd. *Uvod u psihoanalizu* je delo koje je Šandor pripremio kao put za upoznavanje sa širinom psihoanalitičkih perspektiva. Delo je pristupačno i veoma interesantno, te predstavlja dobar način da se upozna čitalac sa stilom i samim odnosom pisca, kako prema Frojdu, tako i prema psihoanalizi. Ferenciju, bez dvoumljenja, možemo pripisati otkriće *kontratransfera*. Frojd je dugo izbegavao da prihvati njegovu realnost, ali na kraju ga je uvrstio u svoju teoriju. Međutim, Ferenci i Frojd su na kontratransfer gledali sa različitih strana. Za Frojda je on bio nešto što treba detektovati tokom psihoterapeutskog procesa i pokušati svesti na minimum, pa čak i eliminisati, dok Ferenci smatra da je to alat koji treba negovati, dozirati i da je bez njega skoro nemoguće doći do stabilizacije analizada i njegovog izlečenja. Upravo, transferno-kontratransferni nukleus psihoanalitičkog rada je i iznedrio pojam *uzajamna analiza*. U našoj današnjoj psihoterapeutskoj situaciji, susrećemo se sa više od stotinu različitih pravaca i stremnljenja, u toj vrevi malo je onih psihoterapeutskih modaliteta koji ne neguju kontratransfer, bilo da su teorijski toga svesni ili ne. Tim više je potreba da se svaki ozbiljni psihoanalitičar upozna sa rodonačelnikom jedne tako zastupljene, važne i nužne psihoterapeutske tehnike. Vladeta Jerotić na jednom mestu kaže: „Ferenci uvodi u svoju terapiju tzv. relaksirajuće situacije, pretpostavljajući da su neurotičari osobe one koje nisu bile primljenje niti voljene kao deca. Uslov uspešne terapije jeste stvaranje atmosfere tolerancije, relaksacije i ljubavi analitičara prema pacijentu."

Veliku zahvalnost dugujemo Riti Hegeduš na uloženom trudu i pomoći oko prevoda ovog teksta.

Mirela Đukanović

Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, Novi Sad

Philosophy of Psychotherapy – Interactive Psychoanalysis as a Form of Philosophical Practice

(II Professional Conference)

The second professional conference specializing in interactive psychoanalysis was held on October 7, 2023, at the University of Belgrade. The conference was organized by CERIP, and the theme was the Philosophy of Psychotherapy - Interactive Psychoanalysis as a Form of Philosophical Practice. The fact that the theme was highly inspiring is evidenced by the large number of speakers who attracted and held the attention of numerous attendees with their presentations throughout the conference. The results of the speakers were impressive and made the passing hours exceptionally pleasant, contributing to a productive atmosphere. The conference was opened with welcoming remarks by Professor Milan Popov, the creator of the interactive psychoanalysis movement, a new form of philosophical practice, and the founder of Agrafa, a journal for the philosophy of psychoanalysis. The first session was opened by a presentation by philosopher Igor Grujičić. The title of his paper is Jung's Synchronicity and Interactivity. Igor believes that exploring the concept of synchronicity necessitated shedding light on and understanding both Rhine's experiments and the metaphysical position, primarily Leibniz's monadology. The author conducted a spiritual-historical analysis to explain the conditions necessary for the concepts of synchronicity and interactivity to emerge as themes. By illuminating the positions of interactive psychoanalysis, the author critically juxtaposed the idea of synchronicity with the idea of interactivity and concluded that the key difference lies in the fact that synchronicity aims to be understood from the perspective of physics, whereas interactivity as a phenomenon of general human experience is approached from the perspective of logic. The author emphasizes that from the perspective of the

psychotherapeutic situation, understanding these concepts by the analysands leads to progress and stabilization, and it is from this position that the greatest similarity between the concepts of synchronicity and interactivity emerges.

Specialist in interactive psychoanalysis, Irena Peličić, spoke about a potential approach to therapy for the psychotic structure of personality from the perspective of interactive psychoanalysis. On this occasion, she used Lacan's triad: the real, the imaginary, and the symbolic. Particularly interesting for this presentation was Lacan's symbolic register and its significance, both as the starting point for the collapse of the psychotic structure of personality and as a guide for the interactive psychotherapist in terms of determining tasks and therapy goals, guiding the analysand to structure the unconscious through language, and by assuming the position of an interactive psychoanalyst in the real and imaginary registers, tracking forms of thought, which can manifest in two forms, representational and predictive thinking. By entering the perception of reality together with the analysand, here and now, the interactive psychoanalyst, relying on the categories of time and space, through its corrective function, helps the analysand to create a new value of reality, gradually returning them to abstract thinking.

In her presentation, doctoral candidate Zora Davidović emphasized the influences of environmental factors and adaptation methods in the form of minor or major adaptations as individual responses, or as dynamic systems in relation to other dynamic systems, in terms of the forces of Eros and Thanatos, which are in constant change and tendency, similar to enthalpy and entropy. We can roughly conclude, according to the author, that the awareness of each being depends on the essence of its interaction with itself, and the environment, or its orientation towards the forces of entropy and control. Although the human psyche can imagine some immaterial world, what promotes our perception of reality, she highlights, is the property of variable physicality.

The theme of doctoral candidate Aleksandar Price's work was the ontological position of Freud's psychoanalytic theory within the philosophy of mind, aiming to respond to the criticism of neuropsychoanalysis by showing that its ontology is unsustainable. He attempted to situate Freud's psychoanalytic theory within the traditional categorization of psychological theories of the philosophy of mind regarding the problem of the relationship between mind and body, and tested this based on Freud's works as to how each of these theories corresponds to psychoanalytic theory. Among the eight candidates offered, including physicalism and mentalism as radical positions, as well as epiphenomenalism, neutral monism, dualistic interactionism, psychophysical parallelism, the thesis of psychophysical

identity, and the thesis of supervenience as compromise solutions to the problem, Price concluded that only two theories, namely the thesis of psychophysical identity and neutral monism, pass the test. Of these two theories, the author chose neutral monism because of its greater explanatory value. In the concluding part of the presentation, he also presented criticism from Vesa Talvitie and Juhani Ihanus of such an understanding of the ontology of psychoanalysis due to positing the existence of the unconscious as unknowable noumenal. However, Price believes that this is not an insoluble flaw of this theory but rather requires a revitalization of metapsychology as a branch of psychoanalysis. He believes that precisely in the sphere of metapsychology, philosophically oriented interactive psychoanalysis can provide a decisive contribution by translating philosophical metaphysical theories into a specific form of thinking and thereby enabling indirect knowledge of the unconscious.

The second session was opened by Prof. Dr. Suzana Dimitrijević. In her presentation, she reflected on research regarding the role of mirror neurons in establishing therapeutic alliances in the context of interactive psychoanalysis. An important characteristic of the therapeutic alliance in interactive psychoanalysis is that the therapist understands the specific way of thinking of the analysand, entering into a dual appearance (understanding their subjective view of the world) and thereby helping them to reach correct conclusions more easily. Although language plays a crucial role in social interaction, a large part of interpersonal relationships occurs unconsciously, manifesting through both verbal and non-verbal signs. Social relationships in humans (and animals) begin with learning, which first involves observation and then imitation or simulation of the environment. Contemporary research in the field of neuro- and related sciences indicates that mirror neurons largely contribute to this. This knowledge can provide additional tools for the development of an interactive therapeutic alliance. The assumption, according to the author, is that interactive psychotherapists could use neural mechanisms of mimicry or simulation alongside the tools of interactive psychoanalysis to guide the analysand's affective and cognitive actions, which can be of great help in the interactive therapeutic process.

Specialist in interactive psychoanalysis, Lazar Bogunović, presented on the topic of the Concept of Personality in Interactive Psychoanalysis. He based the psychotherapeutic framework on the idea of mutual analysis by Sándor Ferenczi, and the philosophical framework on the teachings of Martin Buber: I - Thou. In that segment, he also analyzed the occurrence of transference and, above all, countertransference. The author connected all of this with the practice of interactive psychoanalysis.

The last lecture was delivered by the moderator of the conference, Professor Milan Popov. He emphasized the necessity of further critically considering the specificity of the interactive position as a universal human phenomenon, discussing the specific conceptual relationships between interactive psychoanalysis and classical psychoanalysis. He believes that the focus should be on overcoming the key problem of therapeutic nihilism, about which Freud spoke many times. Understanding the specific experiences of the analysands in the expression of dual appearance, through the methods of interactive psychoanalysis, enables insight into self-awareness and thus overcomes the fear of the unknown. In addition to the theoretical overview, he directed the attendees to practical examples and the necessity of revising existing psychotherapeutic theories. Specific thought patterns in individuals with schizoid fantasies, according to Professor Milan Popov, need to be considered from a logical perspective, recognizing the analysand's relationship with the environment, rather than categorizing the analysand solely as an expression of a psychotic state.

In addition to the numerous speakers and interested attendees, Prof. Dr. Zorica Kuburić attended the conference and followed each presentation with exceptional attention. She reflected on the importance of philosophical, psychological, and sociological aspects in psychotherapeutic approaches. In conclusion, she expressed satisfaction with the large number of attendees and their interest, both in interactive psychoanalysis and in the theme of this year's conference, emphasizing their significance in everyday life and society. Through her presentation, she initiated a very fruitful and interesting discussion in which a larger number of attendees participated. They alternately posed questions to the speakers, but inspired by different opinions and viewpoints, they also asked questions of each other. The discussion was engaging, leading to nuanced and fruitful conclusions.

The professional conference was concluded with closing remarks by Professor Milan Popov. He expressed his satisfaction, reflecting on the positive, very pleasant atmosphere, the uniqueness of the presentations, as well as the seriousness and dedication with which the speakers approached their topics. He also highlighted the discussion at the end. In conclusion, Professor Popov reminded that the papers of all speakers would be printed in the upcoming issue of the Agrafa journal. Given that the professional conference proceeded according to the planned agenda, that the presentations engaged the attendees and sparked excellent discussion, Professor Popov rightly emphasized his expectation for even more attended future meetings with new topics, research, and ideas.

Mirela Đukanović

Institut za filozofiju i interdisciplinarne studije, Novi Sad

Filozofija psihoterapije – interaktivna psihoanaliza kao oblik filozofske prakse

(II stručni skup)

Drugi stručni skup specijalizanada interaktivne psihoanalize je održan 07. 10. 2023. godine, na Univerzitetu u Beogradu. Skup je organizovao CERIP, a tema je bila *Filozofija psihoterapije-interaktivna psihoanaliza kao oblik filozofske prakse*. U prilog tome da je tema veoma inspirativna, govori veliki broj izlagača koji su svojim radovima privukli i držali pažnju budnom sve vreme kod mnogobrojnih posetilaca skupa. Rezultati govornika su bili impozantni i učinili časove dana koji je odmicao izuzetno prijatnim, te doprineli produktivnoj atmosferi. Skup je pozdravnim rečima otvorio profesor Milan Popov, tvorac pravca *interaktivna psihoanaliza*, novog oblika filozofske prakse i osnivač *Agrafe*, časopisa za filozofiju psihoanalize.

Prvu sesiju otvorio je i izlaganje održao filozof Igor Grujičić. Naslov njegovoga rada je *Jungov sinhronicitet i interaktivnost*. Istraživanje pojma sinhronicitet dovelo je do nužnosti rasvetljavanja i razumevanja, smatra Igor, kako Rineovih eksperimenata, tako i metafizičke pozicije, pre svega, Lajbnicove monadologije. Autor je sproveo i duhovno-povesnu analizu kako bi objasnio i uslove mogućnosti da se pojmovi sinhronicitet i interaktivnost pojave kao tema. Osvetljavajući pozicije interaktivne psihoanalize, autor je kritički susreo ideju sinhroniciteta sa idejom interaktivnosti i došao do zaključka da je ključna razlika u tome što sinhronicitet pretenduje da bude shvaćen sa pozicije fizike, a interaktivnost kao opšteljudski fenomen sa pozicije logike. Autor naglašava da iz ugla psihoterapeutske situacije, shvatanje ovih pojmova kod analizanada dovodi do progresa i stabilizacije, upravo iz te pozicije sledi najveća sličnost pojmova sinhronicitet i interaktivnost.

Specijalizantkinja interaktivne psihoanalize Irena Peličić, govorila je o mogućem pristupu terapiji psihotične strukture ličnosti iz pozicije interaktivne

psihoanalize. Tom prilikom koristila je Lakanovu trijadu: realno, imaginarno i simboličko. Za ovo izlaganje posebno je bio interesantan Lakanov simbolički registar i njegova važnost, kao mesto odakle kreće urušavanje psihotične strukture ličnosti, ali i kao putokaz za interaktivnog psihoterapeuta u smislu određivanja zadaka i ciljeva terapije, da nesvesno analizanda strukturiše kroz jezik, kao i da zauzimajući poziciju interaktivnog psihoanalitičara u realnom i imaginarnom registru, prati forme mišljenja, koje mogu da se manifestuju u dva oblika, predstavno i predvidno mišljenje. Ulazeći zajedno sa analizandom u njegovu percepciju realnosti, sada i ovde, interaktivni psihoanalitičar oslanjajući se na kategorije vremena i prostora, kroz njegovu korektivnu funkciju, pomaže analizandu da kreira novu vrednost realnosti, vraćajući ga postepeno u apstraktno mišljenje.

U svom izlaganju doktorand Zora Davidović, akcnat je stavila na uticaje sredinskih faktora, načinima prilagođavanja u vidu mal- ili naprednih adaptacija kao odgovora pojedinca, odnosno kao jednog dinamičkog sistema u odnosu na drugi dinamički sistem, u smislu sila Erosa i Tanatosa na koje su u stalnoj promeni i težnji, slični entalpiji i entropiji. Možemo grubo zaključiti, smatra autorka, da svesnost svakog bića zavisi od suštine njegove interakcje sa samim sobom, te okolinom, odnosno njegove orijentacije prema silama entropije i kontrole. Iako ljudska psiha može zamisliti neki nematerijalni svet, ono što promiče našoj percepciji realnosti, ističe ona, jeste svojstvo varijabilne fizikalnosti.

Tema rada doktoranda Aleksandra Price, bila je *Ontološka pozicija Frojdove psihoanalitičke teorije unutar filozofije duha*, kojom je želeo da odgovori na kritiku neuropsihoanalize tako da je njena ontologija neodrživa. On je to pokušao da učini situiranjem Frojdove psihoanalitičke teorije unutar tradicionalne kategorizacije psiholoških teorija filozofije duha po pitanju problema odnosa duha i tela, a sve to testirajući na osnovu Frojdovih dela koliko svaka od ovih teorija odgovara psihoanalitičkoj teoriji. Od ponuđenih osam kandidata među kojima su bili fizikalizam i mentalizam kao radikalne pozicije, ali i epifenomenalizam, neutralni monizam, dualistički interakcionizam, psihofizički paralelizam, teza o psihofizičkom identitetu i teza o supervenijenciji, kao kompromisna rešenja problema, Prica je zaključio da samo dve teorije, tj. teza o psihofizičkom identitetu i neutralni monizam, prolaze test. Od te dve teorije, autor je odabrao neutralni monizam zbog njegove veće eksplanatorne vrednosti. U zaključnom delu izlaganja, izložio je i kritiku Vese Talviti i Juhani Ihanusa ovakvog shvatanja ontologije psihoanalize zbog postuliranja postojanja nesvesnog kao nesaznatljivog noumenalnog. Međutim, Prica smatra da to nije nerešiva mana ove teorije, već da zahteva revitalizaciju metapsihologije kao grane psihoanalize. On veruje da upravo u sferi metapsihologije, filozofski orijentisana

interaktivna psihoanaliza može pružiti odlučujući doprinos prevođenjem filozofskih metafizičkih teorija na specifični oblik mišljenja i na taj način omogućavajući posredno saznanje nesvesnog.

Drugu sesiju otvorila je prof. dr Suzana Dimitrijević. U svom izlaganju dala je osvrt na istraživanja uloge ogledalnih neurona u uspostavljanju terapijskog saveza u kontekstu interaktivne psihoanalize. Važna odlika terapijskog saveza u interaktivnoj psihoanalizi je u tome što terapeut razume specifičan način mišljenja analizanda, ulazeći u dvojnu pojavnost (razumevajući njegov subjektivni pogled na svet) i na taj način mu pomaže da lakše donese ispravne zaključke. Iako jezik igra ključnu ulogu u socijalnoj interakciji, veliki deo interpersonalnih odnosa se odvija nesvesno, manifestujući se, kako kroz verbalne, tako i kroz neverbalne znakove. Socijalni odnosi kod ljudi (ali i životinja) započinju učenjem koje se sprovodi prvo posmatranjem, a zatim imitiranjem ili simulacijom okoline. Savremena istraživanja u oblasti neuro- i srodnih nauka ukazuju na to da su za to u velikoj meri zasluži ogledalni neuroni. Ova saznanja mogu pružiti dodatne alate za razvoj interaktivnog terapijskog saveza. Pretpostavka je, smatra autorka, da bi interaktivni psihoterapeuti mogli da koriste pored alata interaktivne psihoanalize i neuralne mehanizme mimikrije ili simulacije kako bi usmeravali analizandove afektivne i misaone akcije, što može biti od velike pomoći u interaktivnom terapijskom procesu.

Specijalizand interaktivne psihoanalize Lazar Bogunović je izlagao na temu *Koncept ličnosti u interaktivnoj psihoanalizi*. Psihoterapeutski okvir je zasnovao na ideji uzajamne analize Šandora Ferencija, a filozofski okvir je zasnovao na učenju Martina Bubera: Ja – Ti. U tom segmentu je analizirao i pojavu transfera i, pre svega, kontratransfera. Autor je sve ovo povezao sa praksom interaktivne psihoanalize.

Poslednje predavanje je održao moderator skupa, profesor Milan Popov. On je ukazao na neophodnost daljeg kritičkog razmatranja specifičnosti interaktivne pozicije kao univerzalnog ljudskog fenomena, razmatrajući specifične pojmovne odnose interaktivne psihoanalize i klasične psihoanalize. On smatra da naglasak teba biti upravo na prevazilaženju ključnog problema terapijskog nihilizma o čemu je Frojd mnogo puta govorio. Upravo razumevanje specifičnih doživljaja analizanada u izrazu dvojne pojavnosti, metodama interaktivne psihoanalize, omogućuje se uvid u misaono sebesopstvo i time prevazilazi strepnja od nepoznatog. Pored teorijskog osvrta, uputio je prisutne i na praktične primere kao i na neophodnost revidiranja dosadašnjih psihoterapijskih teorija. Specifična mišljenja kod ljudi sa šizoidnim fantazijama, smatra profesor Milan Popov, potrebno je razmatrati obavezno i iz logičke perspektive, uviđajući

analizandov odnos sa okruženjem, a ne svrstavati analizanda isključivo kao izraz psihotičnog stanja.

Pored mnogobrojnih izlagača i zainteresovanih slušalaca, skupu je prisustvovala i s iznimnom pažnjom pratila svako predavanje prof. dr Zorica Kuburić. Ona se osvrnula na bitnost filozofskih, psiholoških i sociooloških aspekata u psihoterapijskim pristupima. Na koncu je iskazala zadovoljstvo zbog velikog broja prisutnih i zainteresovanih, kako za interaktivnu psihoanalizu, tako i za temu ovogodišnjeg skupa, ističući njihov značaj u svakodnevici i društvu. Svojim izlaganjem pokrenula je veoma plodonosnu i zanimljivu diskusiju u koju se uključio veći broj prisutnih slušalaca. Oni su naizmenično postavljali pitanja izlagačima, ali inspirisani različitim mišljenjima i gledištima, pitanja su postavljali i jedni drugima. Diskusija je bila zanimljiva, došlo se do finih i plodonosnih zaključaka.

Stručni skup je završnim rečima zatvorio profesor Milan Popov. On je istakao svoje zadovoljstvo, osvrćući se na pozitivnu, veoma prijatnu atmosferu, osebujnost radova, kao i ozbiljnost i predanost sa kojom su izlagači pristupili svojim temama. Posebnu notu pridodala je i diskusija na kraju. Profesor Popov je u zaključku podsetio da će radovi svih izlagača biti odštampani u narednom broju časopisa *Agrafa*. Budući da je stručni skup protekao po predviđenom planu, da su radovi zainteresovali prisutne i pokrenuli odličnu diskusiju, sasvim opravdano je profesor Popov naglasio da očekuje još posećenije buduće susrete sa novim temama, istraživanjima i idejama.

AUTORI

Aleksandar Prica (1995) trenutno radi na izradi disertacije na Filozofskom fakultetu Beogradskog Univerziteta gde je trenutno i zaposlen na mestu asistenta. Oblasti njegovog istraživanja su: Ničeova filozofija, filozofija psihoanalize, kao i istorija filozofije uopšte. Osim navedenih visokog obrazovanja, završio je i program za sertifikovanog filoterapeuta zasnovanog na jeziku, sa naglaskom na psihoanalizu u Institutu za praktičnu humanistiku (IPH). Trenutno je na specijalističkoj obuci za interaktivnog psihoanalitičara na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije u Novom Sadu. Učestvovao je na više međunarodnih konferencija, kao što su: 17. Internacionalna konferencija filozofske prakse (ICPP 2023) u Temišvaru; Četvrti simpozijum udruge NOUS Spinoza i spinozizam na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2022. godine; Peti regionalni studentski simpozijum društvenih i humanističkih nauka Znanstveni izazovi: normativnost i relativnost na Filozofskom fakultetu u Splitu 2018; Deveti međunarodni simpozijum studenata filozofije savremene filozofske teme "JUNIOR" 2018. kao i mnoge druge.

Igor Grujičić, (1988) diplomirao filozofiju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i saradnik je na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije u Novom Sadu. Redovni je član Neuropsihoanalitičkog društva u Londonu.

Irena Peličić (1976), Ekonomista za turizam sa višegodišnjim radnim iskustvom u bankarskom sektoru. Edukant druge godine Interaktivne psihoanalize na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije u Novom Sadu. Predmet istraživanja: čovek i njegov unutrašnji svet, kroz umetnost, psihologiju i filozofiju.

Milan Popov (1968) je doktorand na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na odseku interdisciplinarnih studija. Jednogodišnji specijalistički kurs psihoanalize završio je na Sofijskom Univerzitetu, gde je ujedno završio i specijalistički kurs – Filozofija psihoanalize. Osnivač je časopisa za filozofiju psihoanalize "Agrafa" i tvorac je pravca "Interaktivna psihoanaliza", novog oblika filozofske prakse. Redovan je član najstarije akademske institucije na Balkanu – Srpskog Filozofskog društva kao i član Neuropsihoanalitičkog društva u Londonu.

Mirela Đukanović diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na Odseku za srpski jezik i književnost. Na drugoj godini je specijalističke obuke interaktivne psihoanalize u Novom Sadu. Recenzentkinja je i lektorka više romana i zbirki poezije. Radi kao profesor u srednjoj medicinskoj školi, u Vrbasu.

Suzana Dimitrijević-Branković (1962) radi kao redovni profesor u oblasti Biotehnologija i biohemijsko inženjerstvo na Univerzitetu u Beogradu. Njeno profesionalno usavršavanje obuhvata specijalističke studije interaktivne psihoanalize na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije u Novom Sadu, kao i završene programe za NLP praktičara i master NLP praktičara. Orjentisana je na edukaciju i komunikaciju, s ciljem unapređenja procesa učenja među studentima, težeci da svoje tehničko znanje i interesovanje za psihoanalizu integriše u pedagoški pristup.

Svetlana Urošević (rođena 1984), Master Filozofije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Trenutno je na specijalistickoj obuci iz "Interaktivne psihoanalize", na Institutu za filozofiju i interdisciplinarne studije u Novom Sadu. Pored toga, pohađa obuku iz "Integrativne art psihoterapije" u Beogradu. Njena primarna istraživačka interesovanja su iz polja fenomenologije sna; slika kao medijum između svesnog i nesvesnog i terapeutske primene; meditacija kroz neuronaučne pristupe, filozofske implikacije i terapijske svrhe. Svetlana je aktivni član "Srpskog društva za integrativnu art psihoterapiju", radi i živi u Beogradu.

AUTHORS

Aleksandar Prica (1995) is currently working on his dissertation at the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade, where he is currently employed as an assistant. The areas of his research are: Nietzsche's philosophy, the philosophy of psychoanalysis, as well as the history of philosophy in general. In addition to the aforementioned higher education, he also completed a language-based certified philotherapist program with an emphasis on psychoanalysis at the Institute for Practical Humanities (IPH). He is currently undergoing specialist training as an interactive psychoanalyst at the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies in Novi Sad. He participated in several international conferences, such as: 17th International Conference of Philosophical Practice (ICPP 2023) in Timisoara; The fourth symposium of the NOUS association Spinoza and Spinozism at the Faculty of Philosophy in Zagreb in 2022; Fifth regional student symposium of social sciences and humanities Scientific challenges: normativity and relativity at the Faculty of Philosophy in Split 2018; The Ninth International Symposium of Philosophy Students on the Contemporary Philosophical Theme "JUNIOR" in 2018, as well as many others.

Igor Grujičić (1988), graduate philosopher at the Faculty of Philosophy in Novi Sad and associate at the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies in Novi Sad. They are a regular member of the Neuropsychoanalytic Society in London.

Irena Peličić (1976), Tourism Economist with many years of work experience in the banking sector. Second-year student at the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies in Novi Sad. Subject of research: Man and his inner world, through Art, Psychology and Philosophy.

Milan Popov (1968) is a doctoral student at the Faculty of Philosophy in Novi Sad, Department of Interdisciplinary Studies. He completed a one-year specialist course in psychoanalysis at Sofia University, where he also completed a specialist course - Philosophy of Psychoanalysis. He is the founder of the magazine for the philosophy of psychoanalysis "Agrafa" and the creator of the direction "Interactive psychoanalysis", a new form of philosophical practice. He is a regular member of the oldest academic institution in the Balkans - the Serbian Philosophical Society, as well as a member of the Neuropsychoanalytic Society in London.

Mirela Đukanović graduated from the Faculty of Philosophy in Novi Sad, at the Department of Serbian Language and Literature. She is in the second year of specialized training in interactive psychoanalysis in Novi Sad. She is also a reviewer and editor of several novels and poetry collections. She works as a teacher at a high school for medical studies in Vrbas.

Suzana Dimitrijević-Branković (1962) works as a full professor in the field of Biotechnology and Biochemical Engineering at the University of Belgrade. Her professional development includes specialist studies in interactive psychoanalysis at the Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies in Novi Sad, as well as completed programs for an NLP practitioner and master NLP practitioner. She is focused on education and communication, aiming to enhance the learning process among students, striving to integrate her technical knowledge and interest in psychoanalysis into her pedagogical approach.

Svetlana Urošević (born 1984), a Master of Philosophy degree from the Faculty of Philosophy at the University of Belgrade. She is currently undergoing specialized training in "Interactive Psychoanalysis" at the Institute of Philosophy and Interdisciplinary Studies in Novi Sad. Additionally, she is pursuing training in "Integrative Art Psychotherapy" in Belgrade. Her primary research interests lie in the field of dream phenomenology; the image as a medium between the conscious and the unconscious and therapeutic applications; meditation techniques through neuroscientific approaches, philosophical implications and therapeutic applications. Svetlana is an active member of the "Serbian Society for Integrative Art Psychotherapy", works and resides in Belgrade.

Tema sledećeg broja Agrafe je

EPISTEMOLOGIJA I PSIHOTERAPIJA

Tekstove, pitanja i komentare slati na elektronsku adresu
agrafa@filozofija.edu.rs
Rok za prijem tekstova je 31. oktobar 2024.

UPUTSTVO AUTORIMA

OPŠTE NAPOMENE

U časopisu za filozofiju psihoanalize Agrafa, objavljuju se isključivo neobjavljeni tekstovi. Tom osnovnom uslovu podležu radovi koji se recenziraju, kao i radovi koji se ne recenziraju. Recenzirani članci prihvataju se za objavljivanje na osnovu dve pozitivne recenzije. Recenzenti ostaju anonomni za javnost i autore. Recenzirani tekstovi razvrstavaju se u sledeće kategorije:

-originalni naučni rad (rad u kome se iznose prethodno neobjavljeni rezultati sopstvenih istraživanja naučnim metodom);

-pregledni članak (rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos, vidljiv na osnovu autocitata);

-kratko ili prethodno saopštenje (originalni naučni rad punog formata, ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera);

-naučna kritika, odnosno polemika (rasprava na određenu naučnu temu zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji);

-stručni rad (rad sadrži korisne priloge iz područja čija problematika nije vezana za izvorna istraživanja. Materija ne mora da predstavlja novost u svetskim okvirima);

Časopis objavljuje i nekategorizovane radove, odnosno prikaze i recenzije relevantnih izdanja objavljenih u poslednje dve godine u zemlji i inostranstvu, kao i prevode i izveštaje. Radove objavljene u Agrafi autori mogu objaviti u drugim publikacijama uz odgovarajuću napomenu da je tekst prvi put objavljen u Agrafi.

Dostavljanjem teksta uredništvu autori daju časopisu pravo prvog objavljivanja rada u štampanom i elektronskom obliku.

OPREMA I SLANJE RUKOPISA

Poželjni obim tekstova:

-originalni naučni rad – od 30 do 50 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

-pregledni rad – od 20 do 40 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

-kratko ili prethodno saopštenje - od 10 do 20 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

-naučna kritika, odnosno polemika - od 10 do 15 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

-stručni rad - od 10 do 15 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

-prikazi, recenzije i ostali nekategorizovani radovi - od 6 do 8 hiljada karaktera (sa praznim slovnim mestima, uključujući fusnote);

Oprema rukopisa podrazumeva sledeće elemente:- ime i prezime autora,- naziv i adresu matične institucije autora,- e-mail adresu autora,- pun naslov (i podnaslov) članka,- sažetak članka na srpskom (od 100 do 250 reči) i engleskom jeziku (sažetak na engleskom jeziku može se dati u proširenom obliku, ali ne može iznositi više od 1/10 dužine članka),- ključne reči (ne više od 10),- listu referenci (literaturu).

Tekstovi se pišu fontom Garamond, veličina slova 12, prored 1,0, justify poravnanje. Članci se dostavljaju poštom attachment na e-mail adresu: agrafa@filozofija.edu.rs u word document formatu.

Uredništvo ne vraća primljene rukopise.

NAČIN CITIRANJA I FORMAT ISPISA REFERENCI

Preporučeni način pozivanja na izvore u okviru članka je putem fusnota, i to na sledeći način:

-za knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, Naslov dela, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2004., str. 35.);

-za tekst iz knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta" u Naslov knjige, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Hajdeger, M., „Ničeove reči `Bog je mrtav`" u *Šumski putevi*, Plato, Beograd 2000., str. 166.);

-za članak iz zbornika: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta" u Naslov zbornika (priredio Ime i prezime), Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Riker, P., „Hajdeger i pitanje o subjektu" u Rani Hajdeger (priredili D. Basta i D. Stojanović), Kultura, Beograd, 1979., str. 150.);

-za literaturu u elektronskom obliku: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“, pun URL i datum (npr. Kangrga, M., „Zbilja i utopija“, http://praxis.anarhija.org/index.php/Praxis: Praxis 1972 1-2: Zbilja i utopija – Milan Kangrga, 15.6.2010.);

U drugom i narednim navođenjima istog dela izostavljaju se izdavač, mesto i godina (npr. Kant, I., Zasnivanje metafizike morala, str. 40.), dok pri uzastopnom citiranju istog dela u fusnoti treba da stoji oznaka isto ili ibid. i broj strane.

Literatura se navodi nakon članka, a pre rezimea na stranom jeziku. Format ispisa referenci isti je kao i kod citiranja, samo bez broja stranice. Reference se navode abecednim redosledom, prema prezimenima autora, i to prvo štampane, a potom elektronske. Reference se ne prevode na jezik rada, već se navode u izvornom obliku

CIP – Каталогизација у публикацији

Библиотека матице српске, Нови Сад

159.964

AGRAFA: Časopis za filozofiju psihoanalize / glavni i odgovorni urednik Milan Popov. III 4/2022 - Novi Sad : Filozofski centar za psihoanalizu 2022-. – 23 cm

Godišnje.- Sažeci na srp. i engl. jeziku.

ISSN 2334 – 7805

COBISS.SR – ID 278655239